

BIBLIOTEKA ZA UNUTRAŠNJI DŽEP
KNJIGA BROJ 8

DO SADA OBJAVLJENO U BIBLIOTECI
ZA UNUTRAŠNJI DŽEP

1. Šopenhauer, Artur: O ŽENAMA
2. Dučić, Jovan: O ŽENI
3. Vajninger, Oto: ŽENA
4. Cvetajeva, Marina: ŽENA ŽENAMA
5. Platon: O MUŠKARCIMA
6. Lukijan: RAZGOVORI HETERA
7. Mijatović, Nada: SAVREMENE ŽENE
O MUŠKARCIMA

DR ZORICA MRŠEVIĆ
Staša Babić
Dubravka Đurić
Sophia Friedmann
Katrín Kivimaa
Dušan Maljković
Sandra Meškova
Nataša Mrvić
Vanda Perović
Aleksandra Petrić
Svetlana Slapšak

REČNIK OSNOVNIH
FEMINISTIČKIH
POJMOVA



IP "ŽARKO ALBULJ"
BEOGRAD

Autorka Dr Zorica Mršević
Pojedine odrednice Rečnika napisale i:

Staša Babić

Dubravka Đurić

Sophia Friedmann

Katrin Kivinmaa

Dušan Maljković

Sandra Meškova

Nataša Mrvić

Vanda Perović

Aleksandra Petrić

Svetlana Slapšak

Recenzentkinje:

Dr Ljiljana Jelinek, sociološkinja, Beogradski Univerzitet.

Dr Leposava Kron, psihološkinja, IKSI.

Citačice:

Olivera Bojović

Sonja Drljević

Milica Mlinić

Mr Hajrija Mujović-Zornić

Rečnik je nastao tokom studijskih boravaka autorce na Centralno Evropskom Univerzitetu od januara do maja 1999. i Centru za studije roda Letonskog Univerziteta u Rigi u junu 1999. Svoj završni oblik dobio je tokom leta 1999. u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu kroz finalizirajuće radioničke aktivnosti sa autorkama pojedinih priloga koji su deo Rečnika.

U Beogradu, septembar 1999.

Dr Zorica Mršević

UMESTO UVODA - SOFIJINA RADIONICA¹

Č: Kako se došlo do naslova?

A: Sve smo u tome učestvovali svojim predlozima.
A oni su bili sledeći:

1. Ženski rečnik – feminističko tumačenje značenja
2. Ženski rečnik – feministički pokret (udarac jezikom)

3. Ženski rečnik – govori feministički da te ceo svet razume
4. Rečnik feminističke teorije

5. Rečnik osnovnih feminističkih pojmoveva

6. Rečnik radikalnog feminizma

Ne bez problema i tenzija raznih vrsta, na kraju je usvojen predlog dr Svetlane Slapšak koji je najviše odgovarao i izdavaču.

Č: Ko je zapravo napisao Rečnik, da li se zna ko su autorke svake pojedine odrednice?

A: Većinu odrednica je napisala Zorica Mršević koja je i rukovodila postupkom formiranja Rečnika i radionicama koje su mu prethodile. Sve druge odrednice su potpisane imenima njihovih autorki.

Č: Da li su u Rečniku izraženi lični stavovi autorki?

A: Sadržinski, Rečnik je autorski presek kroz feminističku literaturu i literaturu teorije roda, ali ne predstavlja obavezno i uvek lični stav autorki. Lična opredeljenja autorki došla su do izražaja, međutim, prilikom izbora navedenih autorki i njihovih dela. Tako su npr. u najvećem broju slučajeva izlagani stavovi pripadnica danas vodećeg feminističkog pravca, tzv. radikalnog feminizma. U tom smislu Rečnik nosi pečat autorki. Neke druge autorke možda bi se opredelile za neka druga dela iz oblasti feminističke teorije pa bi napisale sasvim drugačiji Rečnik. Naime, feministički pojmovi nisu hemijske formule da moraju uvek isto da glase pa u tom smislu nema "pogrešnih" definicija.

Č: Neki pojmovi, onako kako su obrađeni u ovom Rečniku, zvuče neobično?

A: Svi opšti pojmovi, npr. psihologija, religija, fenomenologija, arheologija, imperijalizam, patrijarhat

¹ Poslednja radionica u okviru izrade Feminističkog rečnika održana je 16. avgusta 1999. u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja. Radionicu je zamislila i rukovodila jedna od autorki, Sofija Fridman, a učešće su uzele neke od autorki, trenutno prisutne u Beogradu kao i žene koje su u drugim ulogama pripremle Rečnik. Učesnice radionice su se kockom podelile na dve grupe, "čitateljke" i "autorke" da bi u tim ulogama odglumile imaginarni dijalog između onih koje će čitati Rečnik i onih koje su ga pisale, a sa ciljem objašnjenja nekih, potencijalno, spornih pitanja.

i dr., obrađeni su iz feminističkog ugla posmatranja. Dakle, izostaje njihovo opšte značenje.

Č: Kakav je odnos ovog Rečnika, prvog i za sada jedinog na srpskom jeziku, i onih objavljenih u drugim zemljama?

A: Bez preterivanja, čini nam se da je ovaj bolji! Ima više i bolje selekcionirane odrednice, a i svaka odrednica obradena je detaljnije.

Č: A zašto imena najpoznatijih feministkinja nisu obradena kao posebne odrednice?

A: Od početka realizacije projekta stav autorki Rečnika je bio da imena poznatih feministkinja kao i nazivi njihovih dela ne budu posebne odrednice, ali da se i jedne i drugi pominju na odgovarajućim mestima, unutar pojedinih odrednica. U suprotnom, Rečnik bi se pretvorio u ogroman biobibliografski spisak koji bi svojim obimom daleko prevazišao teoretske pojmove. Smatrali smo da će izostajanje imena i dela u formi posebnih odrednica doprineti preglednosti Rečnika, njegovoj čitljivosti i komunikativnosti.

Č: Zašto nema spiska literature?

A: To bi zahtevalo dodatne napore, jer spisak relevantne literature mora da obuhvati ne samo citirane radove, već i sve one na koje bi trebalo uputiti. Takođe, to bi znatno poskupelo štampanje Rečnika. Kako se radilo sa minimalnim sredstvima, praktično volonterski, ponešto je ostavljeno "za posle".

Č: Kakva je veza ovog Rečnika i feminističke početnice, tj. abecede feminističke teorije?

A: Veza je u tome što ovaj Rečnik sigurno može da posluži i u tu svrhu, dakle da omogući kratku informaciju o pojedinim feminističkim pojmovima, kao i o feminističkim shvatanjima nekih drugih pojmove. Sadržinski, ovaj Rečnik ipak nije samo abeceda i nadoimo se da je prevazišao domete feminističke početnice.

Č: Neki stavovi ne izgledaju tačni, npr. nisu feminističke teoretičarke baš bile prve koje su "otkrile" problematiku odnosa vaginalnog i klitoralnog orgazma, to je npr. desetak godina pre navedene En Ked publikovano kao rezultat istraživanja Kinsijeve fondacije. Odbacivanje binarnosti u nauci je, takođe, znatno starije od feminizma?

A: Isle smo uvek za tim da identifikujemo uticajne feminističke autorke, dakle one čiji su radovi imali uticaj na dalji tok feminističke teoretske misli i feminističkog aktivizma. Cilj nije bio da se ukaže na to ko je uopšte "prvi na svetu" nešto otkrio ili napisao, već koje su to žene započele svojim radovima drugačije razmišljanje o nekim pitanjima važnim za feminizam. Te autorke su naravno bile deo opšte naučne tradicije,

njima su bili poznati i teoretski radovi i rezultati istraživanja mnogih prethodnih milenijuma, vekova i decenija. U tom smislu, one su bile samo karike u lancu, iako su u feminističkoj teoriji imale pionirski značaj.

Č: Zašto se navode relativno anonimna likovna dela, a ne ona najpoznatija?

A: Rečnik je uglavnom nastao u Budimpešti, pa pominjanje dela iz budimpeštanskih muzeja predstavlja autentični odraz te situacije.

Č: Ko su strankinje koje se javljaju kao autorke pojedinih odrednica?

A: Rečnik je nastao za vreme studijskog boravka Z. Mršević u Budimpešti i Rigi i pojava nekoliko stranih autorki rezultat je saradnje sa feminističkim teoretičarkama sa kojima se Z. Mršević tamo susretala. Inače sve autorke, domaće i strane su kreativni konglomerat sastavljen od kombinacije mladosti i iskustva, onih koje tek dolaze i onih koje su nesumnjive "bardice" feminističke teorije. Tu su dalje "čiste" teoretičarke, ali i feminističke aktivistkinje. Sve u svemu, to su dakle osobe sa različitim feminističkim iskustvima i opredeljenjima.

Č: Kakav je odnos Rečnika i feminističkog pokreta Beograda?

A: Feminističkom pokretu još uvek nedostaje ovakav Rečnik. A pokret je Rečnik i on je nužan za izlazak iz domena nedovoljno artikulisanog gibanja, ma kakav bio njegov intenzitet i rezultati. Rečnik je i sa svoje strane pokret ili bar deo njega, doprinoseći svojom rečitošću njegovoj efikasnosti, prodornosti i autentičnosti, a pre svega vidljivosti i naučnoj priznatosti ženske društvene stvarnosti sagledane i definisane sa ženskih pozicija.

Č: Zašto Rečnik feminizma nije nastao na Ženskim studijama?

A: Zato što je rad na njemu ušao u najintenzivniju, završnu fazu tokom jula i avgusta 1999. kada su prostorije Centra za Ženske studije bile zatvorene. Uostalom, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja već duže vreme je mesto realizacije mnogih feminističkih projekata i knjiga. U svakom slučaju, među autorkama Rečnika se nalaze i predavačice na Ženskim studijama, koristiće ga studentkinje Ženskih studija pa je, prema tome, ceo rad po svojoj suštini ostao u domenu Ženskih studija.

BIOGRAFIJE AUTORKI

Staša Babić (1962, Beograd). Diplomirala, magistrirala i doktorirala na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Docentkinja na predmetu Klasična arheologija. Jedna od osnivačica Centra za studije kulture, Beograd. Područja istraživanja: protoistorija Balkana, klasična arheologija, kulturni kontekti, teorijska arheologija, studije materijalne kulture.

Dubravka Đurić (1961), diplomirala na Opštoj književnosti sa teorijom književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu, gde je i magistrirala sa temom *Teorija postmoderne američke jezičke poezije*. Urednica je u časopisu "ProFemina", predavačica u Centru za ženske studije i saradnica Asocijacije za žensku inicijativu. Bavi se poezijom, kritikom i prevodenjem.

Sophia Friedmann (1971), diplomirala na Filološkom fakultetu, spisateljica, prevoditeljka i novinarka. Objavila dve zbirke poezije, a u pripremi je zbirka eseja i ženski, naučnofantastični roman. Bavi se gotovo isključivo ženskom tematikom, ali sebe ne smatra feministkinjom. Studijski boravci: Salzburg, Budimpešta, Riga. Živi i radi na potezu Subotica, Novi Sad, Beograd.

Katrin Kivimaa (1969), živi i radi u Talinu, Estonija. Po profesiji je istoričarka umetnosti i umetnička kritičarka. Njena istraživanja su koncentrisana na feminističku umetnost i feminističku teoriju umetnosti. Objavljuje u estonskim novinama i časopisima tekstove iz tih oblasti. Predavala feminističku teoriju umetnosti na Univerzitetu u Talinu, a sada je "free lance" istoričarka umetnosti. Magistrirala je 1999. sa tezom pod nazivom *Estonska feministička umetnost* na Centralno Evropskom Univerzitetu u Budimpešti, Mađarska.

Dušan Maljković (1975), student filozofije i fizike. Objavljuje prozu, poeziju, književnu i pozorišnu kritiku i filozofske oglede. Predstavnik je organizacije Helsinki Citizens' Assembly za SRJ, regionalni koordinator International Gay and Lesbian Cultural Network, urednik pozorišnih i lesbigay strana magazina Kulturtreger.

Sandra Meškova, živi i radi u Daugavpilsu i Rigi, Letonija. Magistrirala je iz oblasti engleske filologije 1996. na Letonskom Univerzitetu u Rigi gde je trenutno doktorska kandidatkinja. Njena istraživanja i teoretski rad usmjereni su na rodne aspekte u biografijama i književnosti (Severna Amerika, Centralna Evropa, letonska književnost). Predaje predmete Severnoamerička i evropska književnost i Književna teorija i teorija roda na Pedagoškom univerzitetu u Daugavpilsu,

Letonija. Na Letonskom Univerzitetu u Rigi u Centru za studije roda predaje predmet Feministička književna kritika i teorije. Objavljuje na letonskom i engleskom jeziku radevine koji se odnose na američku i letonsku književnost.

Zorica Mršević (1954), diplomirala, magistrirala i doktorirala na Pravnom fakultetu u Beogradu. Radila kao istraživačica dvadeset godina u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja, a sada radi u Centru za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka. Predavačica na Ženskim studijama u Beogradu i Alternativnoj akademskoj mreži. Predavala Uporednu feminističku pravnu teoriju na Pravnom fakultetu Univerziteta u Ajovi, SAD, 1996/97. Više puta je boravila i radila na nizu projekata u okviru Centralno Evropskog Univerzитетa u Budimpešti. Autorka je osam knjiga od kojih najvažnijim smatra *Incest između mita i stvarnosti* (1997) i *Izazovi sudske nezavisnosti* (1998). Objavila je u domaćoj i inostranoj periodici oko sto pedeset naučnih rada.

Nataša Mrvić-Petrović (1961), diplomirala i magistrirala na Pravnom fakultetu u Beogradu gde je 1991. doktorirala sa tezom *Naknada štete (compensation and restitution) počinjene krivičnim delom*. Od 1985. zaposlena je u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja gde se sada nalazi u zvanju viši naučni saradnik. Do sada je objavljivala radevine i monografije iz oblasti viktimalogije (posebno odnosa policije prema žrtvama), kriminologije, kriminaliteta žena, prekršajnog i krivičnog prava (posebno o alternativama kazni zatvora).

Aleksandra Petrić (1971), živi i radi u Banja Luci gde je diplomirala na Pravnom fakultetu. Jedna je od koordinatorki Omladinske mreže Helsinskih Parlamenata Građana u Bosni i Hercegovini. Bavi se javnim zalaganjem (advocacy-jem) i kao trenerka je radila sa ženskim i omladinskim organizacijama u BiH i SR Jugoslaviji. Članica je uredničkog odbora TNT magazina za mlade u BiH i Common Futures Forum-a pri International Development Conference kao predstavnica iz Bosne i Hercegovine.

Vanda Perović (1949), rođena u Zemunu, diplomičala Engleski jezik i književnost 1970. na Filološkom fakultetu u Beogradu. Radi kao profesorka engleskog jezika i prevoditeljka. Osnivačica je i suvlasnica privatne jezičke škole "Dositej", predavačica na Ženskim studijama u Beogradu. Od 1993. je aktivna u feminističkom pokretu i redovno sarađuje sa ženskim grupama, a najviše sa Ženama u crnom. Studijski boravci: Krakov i dva puta Budimpešta. Prevela mnoge objav-

ljene tekstove iz feminističke teorije. Bavi se Emom Goldman i ženskim anarhizmom.

Svetlana Slapšak, rođena je 1948. u Beogradu. Živi u Beogradu i Ljubljani. Diplomirala je i doktorirala klasične studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Autorka je desetak knjiga i desetak zbornika. Od 1977. do 1988. radila je u Institutu za književnost i umetnost u Beogradu. Gostovala na više američkih i evropskih univerziteta. Koordinator programa Antropologija antičkih svetova i Antropologija polova na Institutum Studiorum Humanitatis u Ljubljani. Nagrada Miloš Crnjanski 1990. i američkog PEN-a 1993. Glavna je urednica u časopisu "ProFemina".

Abortus. Kao namerno okončanje trudnoće praktikovao se kroz istoriju u gotovo svim ljudskim društвima. Koriste se razne metode: potiskivanje, kiretaža, vakuumsko čišćenje, injekcije sa raznim hemjskim sredstvima koja izazivaju izbacivanje ploda, histerodektomija (hirurško odstranjivanje cele materice i fetusa), kao i pilula uzeta naredno jutro. Sve abortivne metode sadrže određene rizike po zdravlje žene kao što su mogućnosti pojave krvarenja, infekcije, probijanje materice ili drugih unutrašnjih organa. Abortus je centralna tema mnogih kompleksnih političkih, ideoloških, pravnih i moralnih diskusija i dilema. U nekim zemljama abortus je još uvek zabranjen i to su uglavnom zemlje gde je uticajna katolička vera ili islamski fundamentalizam. Između potpune zabrane i potpune dozvole postoji niz pravnih modaliteta, tj. sistema u kojima je abortus dozvoljen samo do izvesnog momenta trudnoće, ako je do trudnoće došlo usled krivičnog dela silovanja, incesta i sl. iz zdravstvenih razloga koji se odnose na zdravlje majke i fetusa, kao i iz socijalnih razloga. Feministkinje abortus smatraju problemom iz oblasti osnovnih reproduktivnih prava žena kao i ličnog prava žena na slobodu izbora. Već dve decenije se odvija konfrontacija između "*pro life*" pokreta koji se zalaže za zabranu abortusa kao ubijanja nedužne, nerođene dece i "*pro choice*" pokreta koji afirmaže pravo trudne žene da odlučuje o onome šta se dešava u njenom telu i sa njenim životom.

Advokatiranje (engl. advocacy) prevodi se još i kao zalaganje. Označava aktivnosti koje odnедавno "na velika vrata" ulaze u svet aktivizma na prostorima bivše Jugoslavije. Advokatiranje (zalaganje) je skup organizovanih napora i delovanja za uspostavljanje i sprovođenje prava i politike koji će, primenom demokratskih instrumenata stvoriti pravedno i nepristrasno društvo. Ti demokratski instrumenti uključuju: izbore, mobilizaciju mnoštva, akciju građana (uklučujući i građansku neposlušnost), lobiranje, pregovore, pogodbe i aktivnosti koje se sprovode putem sudskeh organa. Advokatiranje za cilj ima izmenu društvenih institucija i omogućavanje iskrenim zalagačima da "dobiju svoj glas" i pristup procesu donošenja odluka pri važnijim institucijama sistema. Ono teži izmeni odnosa moći unutar i između ovih institucija i građana. Na taj način oni koji nemaju dovoljno stvarne političke moći i ekonomskih sredstava ostvaruju uticaj na sistem koji vlada u svakom društву. Advokatiranje nije samo teoretski pojam već "živa akcija" ljudi koji se u potpunosti predaju borbi za izmenu: odnosa u društvu, patrijarhalnog sistema, polne nejednakosti, nepravednih za-

kona i sl. Oni koji se bave advokatiranjem su neretko proganjani od raznih društvenih institucija posebno u sistemima koji ne prihvataju ovaj vid akcije građana ili posebnih interesnih grupa kao potpuno legitiman način borbe za ljudska prava. (*Aleksandra Petrić*)

Afirmativna akcija. Afirmativna akcija je politika borbe protiv društvene diskriminacije koja se vodi u SAD i zemljama Zapadne Evrope. Sastoji se od niza mera povlašćivanja ugnjetavanih i diskriminisanih grupacija radi postizanja njihove što brže društvene integracije. Kriterijumi zaštite afirmativnom akcijom su polna pripadnost, rasa, boja kože, poreklo i godine starosti. Da bi se rešio problem vekovima postojeće ukorenjene prakse diskriminacije preduzimaju se mere afirmativne akcije koje sadrže davanje prednosti ženama i pripadnicima rasnih i nacionalnih manjina u pogledu školovanja i zaposlenja. Afirmativna akcija ne ma samo trenutne efekte (mada su oni najvidljiviji) u brzoj izmeni sastava studentskog ili nastavnog tela npr. na univerzitetima, već ima za cilj dugoročno sprečavanje budućih diskriminacija na osnovu zagarantovanih kvota, tj. obavezognog procentnog učešća žena i pripadnika manjinskih grupacija u određenim oblastima aktivnosti. Politika afirmativne akcije obezbeđuje da univerziteti, kompanije, vladini organi i sve institucije koje su makar delimično finansirane iz vladinih sredstava, moraju da sprovode politiku striktnog uklanjanja svih barijera koje postoji s obzirom na polnu, rasnu, religijsku ili nacionalnu pripadnost. Programi afirmativne akcije su vremenski određeni. Ženski pokret u pogledu afirmativne akcije zahteva kvote i duže vremenske rokove za ostvarivanje povećanog prisustva žena u raznim oblastima društvenih aktivnosti, a takođe i organizovanje raznih oblika treninga i obučavanja svih aktera afirmativne akcije za pravilno korišćenje tih mera kao adekvatnih instrumenata poništenja postojeće neravnoteže društvene moći između polova, kako na nacionalnim, lokalnim nivoima u vladama pojedinih zemalja, tako i u telima Ujedinjenih nacija. Primena afirmativne akcije ponegde izaziva žučne rasprave i protivljenja od strane onih koji mere afirmativne akcije doživljavaju kao nepravednu diskriminaciju, zapravo kažnjavanje sadašnje generacije belih muškaraca zbog diskriminacije koja je vršena u prošlosti prema ženama i manjinama.

Afrodita. Starogrčka boginja ženske lepote i ljubavi, verovatno bliska sirijskoj boginji Astarta. U njenim su predstavama i kultovima objedinjeni ne samo različiti kultovi plodnosti, nego i starogrčka konstrukcija ženskog uopšte. Najčešće je mitološki izvori beleže

kao Zevsovou kćerku i majku boga ljubavi, Erosa. A. je jedina od olimpskih boginja koja ima buran ljubavni život: udata za hromog boga-zanatlju Hefesta, varala ga je sa Aresom, bogom rata, Hermesom (sin Hermafrodit), sa Dionisom (sin Prijap), sa Adonisom čiju je preranu smrt oplakivala, i sa mnogim smrtnicima, recimo sa Trojancem Anhizom (sin Eneja). Ova mitološka veza osigurala je identifikaciju A. sa Venerom u Rimu i status državne boginje. U Ilijadi A. je boginja koja se sa malo uspeha uključuje u bitke, ali zato Heru autoritativno poučava kako da zavede Zevsa. U nadmetanju sa Herom i Atenom za titulu najlepše boginje, lako je zadobila zlatnu jabuku koju je Paris imao dodeliti – s tim što mu je obećala najlepšu smrtnu ženu za suprugu, Helenu, i time posredno izazvala Trojanski rat. U kultovima se pojavljuju različite funkcije ove boginje, koja je uspešno nastavila karijeru i u hrišćanskim mediteranskim svetu, u raznim kultovima svetica – Magdalena, Marina i druge. Voda i rastinje su područje A. delovanja u prirodi, a raznolikost kultova ide sve do A. Pandemos, koja je zaštitnica prostitutki. A. je simbolička predstava moći ženske seksualnosti i zavodenja, heteroseksualnog i homoseksualnog. (Svetlana Slapšak)

Akademski feminism. Kompleksni pojam koji obuhvata učešće žena u akademskim institucijama (univerzitetima, akademijama, istraživačkim ustanovama), njihove mogućnosti studiranja i propusnosti tih institucija »nadole« (upis) i »nagore« (zapošljavanje), kao i strategije ograničavanja pristupa i napretka ženama (»staklena tavanica« – nevidljiva granica uspona u akademskoj hijerarhiji). Premda praktično još nema osnovnih feminističkih studija o ovoj problematici, postoji čitav žargon koji određuje pojave u akademskim sredinama za upućenu feminističku populaciju, kao što je »tajna nestanka asistentkinja«: u veoma različitim društvinama sa velikim kulturnim razlikama, primećen je isti fenomen – da je broj žena znatno veći od broja muškaraca u završnim fazama pripreme za višu akademsku karijeru (diploma, magistarski rad), kao i u grupi asistenata i docenata na univerzitetu, a da se broj žena drastično smanjuje što se više ide prema najvišim zvanjima – profesor, akademik, direktor institucije. Po pravilu, žene obavljaju funkcije dokumentatora, istraživača, bibliotekara, sekretara projekata, nastavnog osoblja nižeg ranga, podjednako u prirodnim kao i u humanističkim naukama. Osvajanje akademskog prostora bila je osnovna strategija američkog feminizma od kasnih šezdesetih godina: rezultat je da danas praktično nema američkog univerziteta bez ode-

ljenja za ženske ili rodne (gender) studije. Ovaj nesumnjivi uspeh podstakao je i niz pitanja koja su bila ključna za feminizam pre nekoliko decenija: treba li ženske studije nužno vezivati za postojeće, tradicionalne akademske ustanove? Treba li žene da prihvate izazove tradicionalne borbe u hijerarhiji? Pomaže li akademski uspeh feministu? Danas je skoro izvesno da akademska potpora u teorijskoj diskusiji može imati dugoročne i plodne posledice za feministu. Područje koje se pokazalo naročito izazovnim za feministu jeste interdisciplinarnost u društvenim naukama – ukrštanje područja, metodologije i teorije psihanalize, sociologije, književnosti, istorije, antropologije i srodnih disciplina. Praktično, sve tradicionalne humanističke nauke danas imaju svoje feminističko područje, uključujući i antičke studije. Dodatni uspesi AF. su proširivanje izdavačke mreže, publikacija, umnožavanje univerzitetskih odeljenja, pojačanje finansijske moći institucija koje stipendiraju žene. Vertikalni uspeh meri se i horizontalnim »rezovima« kroz rod, klasu, rasu i naciju, i definije žensko i rodno učešće u akademskom životu pre svega kao multikulturalno. Zahvaljujući debatama iz feministizma razvile su se moderne discipline rodnog identiteta i ženske istorije. Osnovni problem, ali i izvor novih ideja AF. danas i dalje ostaje odnos između alternativne, nezavisne, nehijerarhične ženske prakse i etabrirane akademske prakse. (Svetlana Slapšak)

Akciono istraživanje. Akciono istraživanje je kombinacija teorija i metoda društvenih nauka sa ciljem ostvarivanja društvenih promena. Nasuprot tradicionalnim istraživačkim metodologijama akciono istraživanje ima za cilj interakciju između istraživača i istraživanih. Feministička istraživanja su akciona istraživanja, pri čemu za razliku od drugih sličnih, sadrže posebne napore radi postizanja premoščavanja subjekt-objekt podele između istraživačica i istraživanih. Istraživačice zauzimaju zajedničku iskustvenu ravan sa istraživanim osobama bez, za klasična istraživanja tipične, klasne, rasne, obrazovne, polne i kulturne udaljenosti. Nastoji se da ideološki okvir delovanja feminističkih istraživačica postane jasno vidljiv i afirmisan već i kroz istraživački postupak pre dobijanja i primene rezultata istraživanja, kao i da istraživački tim ne bude više zbir anonymnih, nevidljivih naučnih autoriteta.

Aktivizam. Predstavlja aktivnost pojedinaca ili grupa čije su aktivnosti usmerene ka realizaciji zajedničkih ciljeva koji mogu biti raznovrsni, od političkih, ekonomskih, ekoloških, feminističkih i sl. Aktivizmi raznih vrsta usmereni su uglavnom na ostvarivanje više

prava za obespravljene grupe. Društvene promene i aktivistička nastojanja na njihovoj realizaciji često obuhvataju razne aktivnosti izvan tradicionalno shvaćenih političkih aktivnosti na uobičajenim političkim arenama, kao što su izbori ili učestvovanje u vladama, parlamentima i sl. Feministički aktivizam je deo feminističkog pokreta koji egzistira paralelno i često potpuno nezavisno od feminističke teorije. Da bi postigle svoje ciljeve, feminističke aktivistkinje primenjuju raznovrsne strategije i taktike koje mogu da obuhvate i štrajkove, ulična pozorišta, nove oblike kako elitističkog tako i masovnog obrazovanja, javne demonstracije i uglavnom nenasilna sučeljavanja sa vlastima.

Alkestida. U istoimenoj Euripidovoj tragediji, A. je verna žena tesalskog kralja Admeta, koji je od boga Apolona dobio milost da izbegne smrt, ukoliko neko drugi odluči da umre umesto njega. Kada smrt (Tanatos) uistinu dođe po Admeta, Apolon se odmah uklanja sa scene. Admetovi roditelji, premda stari, odbijaju da se žrtvuju za sina i jedino je mlada supruga spremna da ode u smrt. No, pre nego što će umrijeti, A. ima niz zahteva od muža, u vezi sa novom ženidbom i položajem njene dece u dinastičkome redu. Neposredno posle sahrane, Heraklo, na putu prema jednom od svojih podviga, dolazi na dvor i Admet ga dočekuje gostoprimaljivo. Heraklo saznaje za razlog njegove tuge, odlazi na grob i otima A. od Tanatosa, dovodi je pod velom i zahteva od Admeta da oženi »novu ženu, odnosno da prekrši obećanje dato A. Admet pristaje, identitet A. se otkriva. Još je otvorena diskusija o tome kome žanru pripada tragedija sa srećnim završetkom. A. simbolički predstavlja beskonačno privrženu suprugu i istovremeno moć prinude patrijarhalnog reda vrednosti. Važan aspekt tragedije jeste kontakt sa smrću i nečistost koja je za žene i muškarce različita. (Svetlana Slapšak)

Amana. Kolonija religijske sekte "Zajednica istinske inspiracije" u Ajovi, SAD. Sekta je osnovana u jugozapadnoj Nemačkoj 1714. i zasnivala se na verovanju da pojedine žene imaju prirodan dar opštene sa bogom u nekoj vrsti transa i da pripadnici sekte treba da se vladaju u skladu sa tako dobijenim uputstvima. Izloženi progonima u Nemačkoj, kolektivno su se iselili u SAD i osnovali prvu koloniju kod Bafala u državi Njujork 1842. godine, ali su se ubrzo preselili u Ajovu i 1855. osnovali poljoprivredni koloniju Amanu u kojoj i danas žive. Životni stil kolonije Amane zasnivao se na zajedničkoj svojini na zemlji, kućama i ostalim kapitalnim dobrima. Sva ekomska, religiozna i ostala pitanja rešavalo je crkveno veće u

kome je glavnu reč imala vidovnjakinja, žena obdarena prirodnim darom direktnog opštenja sa bogom. Od 1932. zajednička svojina je ukinuta, a privredni aspekti života su odvojeni od religijskih. U novije vreme Amana više nema liderku, ženu za koju zajednica veruje da je obdarena za opštenje za bogom, ali su i dalje sve članice kolonije poštovane kao potencijalne vidovnjakinje i osobe bliže bogu od muškaraca.

Amazonke. Ženske ratnice koje su obožavale Boginju i za koje se veruje da su živele u Severnoj Africi i na Crnom Moru. U blizini ruskog grada Pokrovke nadjeni su grobovi žena stari preko 2 hiljade godina sahranjenih sa raznim oružjem. Uočeno je da su drške njihovih mačeva manje od uobičajenih za ta vremena i prilagođenije anatomiji ženske šake. Ovi nalazi potvrđuju Herodotovo pisanje da Amazonke žive u plemenima severno od Crnog Mora, u kraju koji je on lično proputovao 450 godina pre Hrista. Arheološki dokazi prikupljeni i tumačeni od strane feministkinja navode na zaključak da su Amazonke bile organizovane u matrijarhalnim društvima u kojima su muškarci bili ili nomadi ili robovi. Postoje takođe i verovanja da su Amazonke sveštenice koje su štitile oružjem svoje hramove namenjene boginjama kao i svoj kult ženskih božanstava. Iako tradicionalna nauka negira postojanje Amazonke, smatrajući ih mitološkom pojmom, pojam Amazonke kao i njihovi simboli prihvaćeni su od savremenih feministkinja kao simboli ženske snage i moći. Meri Dejli je koristila termin Amazonke da ukaže na prethodnice feminizma, žene koje su se borile da afirmišu istinski ženski identitet. To podrazumeva prihvatanje agresivnosti kao ženske strategije u ostvarivanju odvojene ženske kulture.

Anarhizam prethodnica. Anarhizam je društveni pokret sredine XIX veka koji je bio protiv svih vrsta autoriteta i hijerarhija. Najpoznatija anarchistkinja s kraja prošlog i početka ovog veka bila je brilljantna govornica i vrsna teoretičarka Ema Goldman (1860. Rusija – 1940. Kanada). Smatra se prethodnicom radikalnog feminizma koji je danas jedan od dominantnih feminističkih pravaca. Naime, američke feministkinje su početkom 70-tih godina u potrazi za svojim prethodnicama ponovo pročitale radeve Eme Goldman i preuzele mnoge njene političke stavove koji su znatno uticali na razvoj radikalnog feminizma doprinoсеći da se on suštinski zasniva na izvornim anarchističkim idejama. Ema Goldman je bila anarchistični uzor feministkinjama, ne samo zbog svojih teoretskih i političkih aktivnosti, već i po samosvojnom životnom stilu kao *Zena koja je živila svoj život*, kako je i naslovljena

njena autobiografija. Njen život i političke aktivnosti su se odvijale od carske Rusije, preko Amerike, čija je gradanka postala i u kojoj je najduže politički delovala, preko Lenjinove revolucionarne Rusije u koju je kao anarchistkinja prinudno deportovana, pa sve do Finske, Nemačke, Engleske i Španije, u kojoj je bila ministarka za prikupljane pomoći za špansku republikansku armiju, i konačno, do poslednjih godina svog života u Kanadi. Sa anarchističko-feminističkih pozicija napisala je četiri eseja, veoma uticajnih na feminizam druge polovine dvadesetog veka: *Tragedija ženske emancipacije*, *Preprodaja žena*, *Žensko pravo glasa i Brak i ljubav* u kojima je iznela svoje stavove o položaju žene. Njena osnovna ideja je da će se podređeni položaj žena izmeniti onda kada sama žena promeni svoj stav i prestane da podržava patrijarhalnu matricu društva. Ili kako se izrazila, društveni položaj žena će se promeniti kada žena "prvo, postane ličnost i prestane da bude seksualni objekt, i drugo, kada žena uskrati svakom pravu na svoje telo, odbije da rađa decu ukoliko ih ne želi, odbije da služi bogu, državi, društvu, mužu, porodicu, itd..."

Antigona. U istoimenoj Sofoklovoj tragediji, Edipova kći koja se, protiv propisa novog tebanskog tiranina Kreonta, odlučuje da sahrani svoga brata po običajima. Polinik je napadao Tebu, koju je branio njegov i Antigonin brat Eteokle i obojica su poginula u međusobnoj borbi, ali je Poliniku, kao izdajniku, ukinuto pravo sahrane, čime je njegova duša osuđena na lutanje. Premda obećana Kreontovome sinu, A. se usprotivi zabrani i biva kažnjena smrću; Kreontov sin se ubija, a zatim i njegova majka. U modernoj zapadnoj tradiciji, A. je često tumačena kao ženska pobuna za odbranu opštih ljudskih prava, a protiv državnih zakona, totalitarizma i društvene hipokrizije. A. treba da predstavlja »starije«, »spontane« koncepte prirodnog prava kao sećanje na tradiciju matrijarhata suprotstavljeno državnom zakonodavstvu muškaraca. Zanimljiva nova tumačenja A. imaju Nikol Loro, koja je izučavala načine ubistva žena u tragediji i Žan-Pjer Vernan koji A. smešta u kontekst grobnog kulta i ideologije smrti zbog čega je A. osuđena na propast. (*Svetlana Slapsak*)

Androcentrizam. Androcentričnu teoriju je formulisao 1903. američki sociolog Lester Vard kao pogled po kome je muškarac primaran a žena sekundarna, i po kome su žene, iako neophodne u reproduktivnom procesu, samo sredstva produžetka ljudske rase, ali na svaki drugi način nevažne u odnosu na muškarce. Androcentrizam je muško centrični pogled na svet

kojim se obezvreduje iskustvo žena i njihov društveni položaj. On se zasniva na obrascu "muško je normativni model" kojim se marginalizuju žene kao odstupanje, periferija i izuzetak od pravila. Sinonimični termini obuhvataju "maskulinizam", "faločentričnost" i "muški šovinizam". Američka feministička teoretičarka Šarlot Perkins Gilman je koristila taj termin u svom delu *Man Made World: Our Androcentric Culture*. Ona je u tom i kasnijim svojim radovima analizirala androcentričnu prirodu patrijarhalnog društva i njegove institucije, smatrajući da je ženska podređenost osnova njenе ekonomskе zavisnosti od braka. Sociološkinje i feministkinje smatraju da negiranje principa "muškog kao normativnog modela" predstavlja ključni momenat u promeni prirode nauke kojom dominiraju muškarci i učenosti uopšte i da će ta promena po svom značaju biti slična Kopernikovom dovođenju u pitanje geocentrčnosti svemira.

Androgin. Pojam je nastao kombinacijom prefiksa andro (muško) i gin (žensko) iz grčkog jezika kojim se označava biće nastalo kombinacijom muških i ženskih osobina. Androginost se može odnositi na fizičke karakteristike grade tela kao što su npr. široka ramena ili kukovi, ili karakteristike stila oblačenja, češljanja, telesnog držanja i kretanja. Termin se takođe koristi i da označi odredene tipove ponašanja, npr. određeni način i sadržaj govora, karakteristike ponašanja, kao što je empatičnost ili agresivnost. Feminističke teoretičarke su ukazivale na ograničenost tradicionalnih rodnih modela kojima se ocrtavaju muškost i ženskost kao potpuno odvojene, suprotstavljene grupe, definitivno različitih bića na osnovu bioloških karakteristika. One smatraju da taj tradicionalan pogled na muškarce i žene ignorise sličnosti između polova i društveno poreklo razlika između rodova. Ideja androginosti omogućava kao alternativu jedan mnogo fleksibilniji okvir za formiranje polova bez unapred propisanih, rođno-polno određenih stereotipskih karakteristika koje potiču iz tradicionalne društvene konstrukcije rodova. Kritičarke ideje androginosti među feminističkim teoretičarkama smatraju da model androginosti sadrži u velikoj meri kombinaciju spoljašnjih rodnih karakteristika pri čemu suštinski ništa ne menja u muškoj društvenoj nadmoći nad ženama. Androgini model se takođe smatra neuspešnim u afirmaciji polne razlike.

Anoreksija. Anoreksija je gubljenje normalne telesne težine usled samoizgladnjivanja putem dijetet, postova, prenaglašenog telesnog vežbanja, izazivanjem povraćanja ili učestale stolice. Tradicionalna psihanaliza anoreksiju definiše kao psihosomatsku bolest

ili poremećaj u ishrani. Karakteristike obolelih od anoreksije su nizak nivo samovrednovanja, naglašeno nastojanje ka izuzetnim postignućima ili težnja ka perfekciji u svakom pogledu i minimalni osećaj samokontrole, što često rezultira u pojačanim tenzijama u porodičnim i društvenim kontaktima i odnosima, niskom nivou kulturne tolerancije i sl. Anoreksija se uglavnom dešava belim, imućnim, mladim ženama u savremenim industrijalizovanim zemljama. Procenjuje se da se u oko 15 do 20% slučajeva bolest fatalno završava. Po nekim analizama i anoreksija i bulimija imaju korene i uzroke u poremećenjoj percepciji sopstvenog tela kao i intenzivnom strahu od debljine. Mlade žene sa tim poremećajima u ishrani smatraju sopstveno telo bojnim poljem na kojem se samokontrolom ostvaruje dopadanje muškarcima. Neke feminističke teoretičarke smatraju da bi anoreksija mogla da se smatra i izrazom pobune i nepoštovanja društvenih pravila. Ona se takođe sagledava i kroz istorijsku povezanost sa religioznim i svetovnim običajima posta. Takođe, ima onih koji anoreksiju tumače kao pokušaj magijskog karaktera od strane tinejdžerki da izbegnu tradicionalnu ženskost i žensku društvenu ulogu.

Antiimperialistička kritika. Prihvatajući neke elemente marksističke kritike imperializma, Edvard Said je pisao o kulturnom imperializmu koji, za razliku od kolonijalizma, nije određen (zauzetim) mestom, već kulturnom premoći. Povezana sa postkolonijalnom teorijom AK je radikalno opredeljenje poreklov iz strukturalizma. Ona stavlja pod znak pitanja navodnu neprikosnovenost bele (evropske, severnoatlantske) supremaciski konstrukcije identiteta, među ženama kao i među muškarcima. AK je postala posebno aktuelna u postsocijalističkim državama posle 1989, kada je beli feminizam sa Zapada ponovo neke od starih tehnika kolonijalnih elita da ženama iz ovih zemalja »objasni« šta je feminizam. (Svetlana Slapšak)

Apgar test. Počeo je da se koristi 1952. i sadrži lestvicu od 0 do 2 kojim se odmah po rođenju ocenjuje pet vitalnih funkcija novorođenčeta. Dobio je naziv prema Virdžiniji Apgar, lekarki i anesteziološkinji koja je promenila dotadašnju praksu odloženog pregleda novorođenčadi. Njen jednostavan test je omogućio identifikovanje medicinskih problema i trenutnu potrebu deci rođenoj sa njima.

Arhajska majka. U feminističkoj misli o majci jasno se razlikuju dve linije tumačenja. U američkoj feminističkoj tradiciji, posebno u sedamdesetim godinama ovoga veka, upražnjeno mesto majke u Frojdrovoj teoriji popunjeno je feminističkom invenci-

jom zapostavljene mitske majke koju je muška cenzura u kulturi sakrila. Teoretisanje majke i materinstva preklapala se sa modernim feminističkim mitom o majci. Francuska i uopšte evropska feministička teorija vidi problem nešto drugačije: Julija Kristeva objašnjava koncept AM. kao mit o presimbolskoj, svemoćnoj majci, kojem nužno sledi pobuna kćeri. Snažna metaforika materinstva deluje u feminističkoj teoriji i aktivizmu dvostruko – i kao sticanje moći i kao represivni načini da se ograniči ženska moć. Preterano mistifikovanje AM. povezano je sa uglavnom uzaludnim traženjem matrijarhata u istoriji. (Svetlana Slapšak)

Arheologija. Istraživačka disciplina koja se bavi proučavanjem materijalnih tragova ljudskih aktivnosti. Prvobitno je hronološki ograničena prvenstveno na najstarije periode ljudske istorije. Vremenski okvir predmeta istraživanja se sve više proširuje i, sa usvajanjem koncepta studija materijalne kulture, praktično sasvim ukida. Pitanja o ulozi žene u razvoju ljudske kulture posebno se izraženo artikulišu u okviru teorijskih i metodoloških postavki obuhvaćenih pojmom tzv. postprocesne arheologije. Uporedo sa afirmacijom uloge različitih manjinskih grupa u razvoju ljudske zajednice, postprocesna i, u okviru nje, feministička arheologija, na osnovu materijalne kulture, postavlja pitanja i traži odgovore o tome kako se raspodeljuju društvena moć i društvene uloge, i kako se potom održavaju. Suštinska odlika ovakvog pristupa arheološkom istraživanju jeste svest o društvenom okruženju u okviru kojeg se ono planira i sprovodi, o uzajamnim uticajima kulture čiji je pripadnik sam istraživač i njegovih zaključaka o predmetu istraživanja. Postavljaju se pitanja o slici društvenih odnosa koju društvo stvara i reprodukuje, između ostalog i kroz interpretaciju sopstvene prošlosti. Predlaže se pokušaj objektivne rekonstrukcije modela ljudskih zajedница na osnovu materijalne kulture, u kojem bi uloga pripadnika društvene grupe bila definisana na osnovu raspoloživih podataka, a ne stereotipa koje nameće savremeno okruženje. Feministički pristup u arheologiji posebno je izražen među predstavnicama anglo-američke arheološke teorije (Marija Gimbutas, Margaret Konki). (Staša Babić)

Arhetipska kritika je poreklom iz komparativno-istorijskog izučavanja mitologije. AK. se povezuje sa Jungovom psihanalitičkom školom odnosno sa tumačenjem po kom izvesni mitovi žive u kolektivno nesvesnom kao arhetipi (ljubav, smrt). Feministička intervencija u AK. je istraživanje onih mitskih predstava

kolektivno nesvesnog koje su subverzivne ili bar drugačije od prevladavajućih patrijarhalnih arhetipova. U ženskoj književnosti i umetnosti, AK. je shvaćena kao izazov da se ostvari posebna, ženska mitologija (Elen Siks, Andžela Karter, kod nas slikarka i teoretičarka Milica Stevanović). (Svetlana Slapšak)

Artemida. Grčka boginja mešanog mediteranskog porekla u čijim se kultovima susreću različiti rituali vezani za inicijaciju (ritualno primanje dečaka u svet odraslih muškaraca) i često suprotstavljene mitološke naracije. A. je devičanska boginja, ali istovremeno pomaze ženama pri porodaju; štiti mладunčad životinja, a istovremeno je lovac sa lukom i streлом. Zaštitnica drugih boginja i smrtnih žena (Britomartis, Ifigenija) ili mladića koji se održu porodice i posvećuju se lovu (Hipolit), ona se ponekad suočava svićama koje su uvredile njenu majku Leto ili njenog brata Apolona (oboje su zajedno rođeni na ostrvu Delos). Žrtve njene osvete su Nioba, Koronida i Isis, po jednoj verziji i Arijadna. A. se svetila muškarcima koji su pokušavali da je napadnu ili samo da je vide nagu: lovca Akteona pretvorila je u jelena, pa su ga rastrgali njegovi lovački psi. Neki u surovim osvetama vide uspomenu na ranije ljudske žrtve u kultovima ove protivrečne boginje. A. je povezana i sa Donjim svetom, i sa Mesecom, i sa prirodom uopšte. Njeni najpoznatiji kultovi vezani su za inicijaciju dečaka (A. Ortija, u Sparti) i za inicijaciju devojaka (A. Brauronska, u Brauronu u Atici). U ovome drugome slučaju, A. se pojavljuje sa totemom – medvedicom. Za moderni feminizam, A. je skoro idealna naracija o boginji jer objedinjuje elemente zaštite žena, prirode i životinja, sposobnost za borbu i odbranu, mobilnost, moć i nezavisnost. (Svetlana Slapšak)

Autonomija. Potiče od grčke reči, "samom sebi zakon", ili "upravljati samim sobom" i označava situaciju samodovoljnosti, samoodređenosti, okrenutosti ka ili orijentisanosti na samog sebe, bilo individue bilo političkog entiteta, npr. nacionalne države ili autonomnog regiona. Autonomija u političkom smislu označava moć ličnosti, grupe ili države da sprovodi sopstvenu volju, da održe svoju nezavisnost kao i da ne budu podvrgnuti tidoj, spoljašnjoj kontroli. Poštovanje autonomije je osnovno za liberalna shvatanja slobode i jednakosti i predstavlja jedan od glavnih zahteva liberalizma u pogledu ograničenja moći države. Taj pojam se takođe koristi da označi autonomiju ženskog pokreta ili autonomiju obojenih žena da artikulišu sopstvena, istorijski i kulturno različita iskustva i perspektive. Ženski pokret nije uvek i svuda u mogućnosti da ostva-

ri sopstvenu autonomiju i neretki su slučajevi zloupotreba neautonomnih ženskih grupa i pokreta radi ostvarivanja ciljeva muške političke scene, artikulisanih od muškog političkog liderstva koje se ženama nameću kao prioriteti jer se navodno radi o ostvarivanju nacionalne nezavisnosti, privrednog napretka, kulturne emancipacije i sl.

Babica. Babice su žene koje pomažu pri porodaju. U ranom hrišćanstvu su smatrane mudrim ženama ili sveštenicama starih kultova. U toku su istorijske analize materijalnih činjenica vezanih za uspon i pad te ženske profesije, od visoko cenjenih članica zajednica do progona kao veštice, usled rivalstva sa crkvenim autoritetima. Feminističke teoretičarke su na osnovu istorijskih činjenica analizirale aktivnosti tih lekarki koje su u Evropi do osamnaestog veka obavljale porodaje, abortuse, lečile, vidale rane i povrede, sve dok nisu silom zamjenjene pripadnicima muške medicinske profesije. U Americi su babice bile još brže eliminisane kultom medicinske "stručnosti" gde god je to bilo moguće. U Evropi su danas babice posebno obezvređena profesija čije obrazovanje je tokom školovanja svesno ograničavano na najniži nivo manuelne pomoći lekarima. Zbog toga je u Evropi, za razliku od Afrike i Azije, manje-više zaboravljena tradicionalna medicina za pomoći ženama i unapređenje ženskog zdravlja, pošto je dugo bila svrstavana u kategoriju "vračanja" - odnosno običnih praznoverica koje su štetne zajednici, a sa navodnim ciljem eksploatacije neukih. Feministička teorija smatra da žene moraju da imaju pravo da izaberu babice kao pomoći pri porodajima, radije nego muške lekare.

Bahantkinje. (Mainade) Pratiteljke Dionisa (Bakha), obuzete božanskim ludilom, polunage i pijane, predavale su se seksu sa ostalim Dionisovim pratiteljima i predstavljale najopasniji vid Dionisovog kulta. Uz muziku i divlju igru, naoružane štapovima sa šišarkama na vrhu (*tirsos*), lutale su izvan naselja i na vrhuncu ekstaze rastrzale životinje (*sparagmos*). Njihova žrtva bio je Orfej, koji je odbijao Dionisov kult, i Pentej, tebanski kralj, koji je na Dionisov savet špijunirao B. odeven kao žena, pa su ga B. na čelu sa njegovom majkom Agavom, otkrile i rastrgle (Euripidova tragedija Bahantkinje). Mitološku naraciju o B. možemo citati kao mušku fantazmu o opasnostima nesputane ženske seksualnosti koja ugrožava partijarni sistem. Na antičkim vazama B. su često prikazane zajedno sa satirima, Dionisovim pratiocima i infantaziranom predstavom hipermuškosti. (Svetlana Slapšak)

Baubo. Lik iz grčke mitologije, ponekad zamenjan ili izjednačen sa Jambe: obe su uspele da razvesele Demetru u njenome tugovanju za izgubljenom kćerkom Persefonom ili Korom. B. je ponudila u Eleusini Demetru pićem, pa kada je ova odbila, zadigla je suknu i pokazala golu zadnjicu. Demetra se nasmejala, prihvatala piće i prirođni ciklus plodnosti mogao je da se nastavi na zemlji. Ritualna opscenost igrala je ulogu u Eleusinskim misterijama. Mitološka naracija o B. u modernom feminismu simbolise slobodu ženskog ponašanja i povezivanje seksualnosti i smeha. (Svetlana Slapšak)

Befana. Predstavlja Majku prirodu (paganska Velika majka) koja je u Srednjem veku počela da se predstavlja u vidu stare i dobroćudne veštice na metli pošto je taj lik bio blizak seoskom stanovništvu. Na italijanskom jeziku reč Befana je igrom reči kombinovana od Bogojavljenje i "befa" što znači šala, vic, ismevanje, omaložavanje. U raznim delovima Italije koriste se razna imena kao što su Vekija, Pifanija ili Strija (Mantova, Padova, Trevizo, Verona), Sibilija, Donaca, Angana (Kortina D'Ampeco), Barbaza (Modena), Mara (Pjačenca), Vokia (Bolonja). Befana je ženska personifikacija godine i ponekad se predstavlja sa vretenom kao simbolom večitog povratka i njen simbol je Mesec kao drugo ime za Veliku majku. Pojavljuje se dvanaeste noći posle Božića na kraju perioda prelaska stare u novu godinu. Ona je stara, izborana Majka prirode koja je svu energiju utrošila u protekloj godini. Befanina "smrt" se predstavlja kao umiranje Meseca da bi se rodio novi Mesec. Ona "umire" prethodno nudeći slatkiš i poklone koji simbolisu semenje iz koga će se roditi nova godina i nova Majka. U savremenoj evropskoj lezbejskoj tradiciji Befana se smatra lezbejskom boginjom čiji je naziv kolokvijalno upotrebljena imenica zasnovana na flamanskom glagolu koji označava kunilingus. Smatra se da je njena uloga da pouči svoje naslednice veštini uzajamnog, simultanog, sinhronizovanog postizanja seksualnog zadovoljstva dve ženske partnerke.

Bele žene. Teorijom feminismu su u početku dominirale bele zapadnjakinje. Belkinje imaju drugačiju istoriju, kulturu i iskustvo od crninja što vodi ka nepoznavanju iskustva crnih žena. To je osnovna forma rasizma u ženskom pokretu kao i u bilo kom drugom. Feminizam belkinja stvorio je žensku tradiciju i istoriju, ali najčešće kroz ignorisanje i odsustvo sadržaja vezanih za crninja. Feminističke istoričarke analiziraju posebne razlike između istorije belih i crnih žena, njihove različite ekonomske i društvene položaje.

Na primer, veći su izgledi da će se belkinja udati, imati manje dece i biti bolje obrazovana, živeti u dugotrajnjem i stabilnijem braku, imati više i bolje školovanu decu, raditi na bolje plaćenim radnim mestima i imati bolju zdravstvenu zaštitu od crnkinje. Feministička literarna teorija analizira kako je bela ženskost oslikavala viktorijanski ideal ženske čistote predstavljajući bele žene urođeno "nevinnim" što je stanje koje crnkinje navodno nikada nemaju, ma kako se ponašale i ma koliko bile mlade. Bele teoretičarke nesvesno ili svesno marginalizuju sve druge identificujući bele i zapadno sa opšte ženskim. Smatra se da belkinje treba ovo da izbegnu prestankom objektifikacije drugih žena, neprihvatanjem identifikovanja feminizma i bele ideologije kao i doslednim antirasizmom.

Belo mastilo. Elen Siks u svojim esejima *Tek rođenoj i Meduzin smeh* (oba objavljeni 1975) tvrdila da žene treba da "pišu svoje telo" ili, kako se još izražavala, da pišu "belim mastilom", tj. majčinim mlekom. Elen Siks zahteva da se žene kad pišu, oslobođe lanaca sintakse, izbegnu represivnost linearne logike i "pričanje priče" kao i da dopuste pojavu jezika "bliskog telu" koji je po njoj, povezan sa glasom i telom majke i omogućava "divljini" podsvesnog da izbije na površinu.

Biološki determinizam je teorija koja objašnjava ljudsko ponašanje uzročno ga povezujući sa biološki zadatim polnim i individualnim karakteristikama. Posebno je usmeren na objašnjenje društvenog ponašanja žena i muškaraca na osnovu psiholoških razlika proizašlih iz bioloških polnih razlika. Pravac je još poznat i pod nazivom "socijalni darvinizam" i bio je poreovladajuća teorija u devetnaestom veku. Iako su teoretske postavke socijalnog darvinizma kasnije oprobvane, modernizovane verzije su se pojavile kasnih šezdesetih godina u SAD u formi sociobiologije. Feminističke teoretičarke odbacuju biološki determinizam. Najbrojnije među njima su one koje u reproduktivnim sposobnostima žene vide glavnu razliku između muškaraca i žena, kritikujući pri tom način na koji je reprodukcija u patrijarhatu tretirana kao razlog za diskriminaciju i ugnjetavanje žena. Radikalne, revolucionarne feministkinje nastoje na afirmaciji ženskih, biološki urođenih atributa kao pozitivnih prednosti žena. Od ranih osamdesetih godina upotreba biološkog modela u objašnjavanju rodnih razlika nailazi na sve oštriju kritiku i identificuje se kao jedan od glavnih instrumenata ugnjetavanja žena kojim se i dalje nastoji na očuvanju status quo-a u postojećim rodnim odnosima i afirmaciji patrijarhata kao "prirodognog nači-

na uređenja odnosa". One smatraju da su rodne razlike društveno konstruisane kroz kulturne i društveno nametnute običaje i zahteve ponašanja i da takve razlike imaju posledice koje su političkog karaktera jer su diskriminatorne. U nekim bivšim socijalističkim zemljama promoviše se jedna verzija biološkog determinizma kroz ideal žene ocrtane kao ženstvene, lepe, meke. To je očigledni kontrast prema nekadašnjim "jakim" ženama socijalističke izgradnje koje voze traktore ili kamione ili su, ako se bave naukom ili politikom, tragično rastrzane između porodičnih obaveza i karijere ili pak, nesrećno usamljene.

Biseksualnost je upražnjavanje homoseksualnih i heteroseksualnih odnosa, tj. posedovanje oba tipa seksualnosti. Biseksualnost je pojava koja se javlja i kod žena i kod muškaraca, ponekad sa jačom sklonosću ka osobama jednog pola, a ponekad sa podjednako izraženom sklonosću ka osobama oba pola. Neki pravci psihanalitičke teorije povezuju biseksualost sa histrijom mada tradicionalna psihanaliza sva ljudska bića smatra kao biseksualne nosioce dvojnosti. Pojam biseksualnosti se ponekad takođe koristi za žene koje seksualno opšte su muškarcima, ali koje su povezane sa ženama na spiritualan način, negujući kulturne i političke aktivnosti sa ženama. Poneke lezbejske teoretičarke kritički tretiraju biseksualne žene kao lezbejke koje nisu bile u stanju da u potpunosti spoznaju, prihvate i realizuju svoje lezbejstvo. Neke od njih takođe veruju da biseksualne žene eksplatišu energiju lezbejskih zajednica nastojeći da kroz svoje neokrnjene odnose sa muškarcima sačuvaju heteroseksualne privilegije. Novije feminističke teorije nisu neprijateljski nastrojene prema biseksualnosti kod žena smatrajući da takve osobe utelovljaju prisustvo oba pola uključujući i pomirenje njihovih različitosti. Mnoge biseksualne žene sebe smatraju za osobe koje svojim ponašanjem predstavljaju politički stav o prirodi ženske seksualnosti i mogućnosti žena da imaju odnose i sa ženama i sa muškarcima. Biseksualne žene, za sada bar, retko promišljaju svoju situaciju i stvaraju teoriju o sopstvenom identitetu. One su neretko izložene dvostrukom ugnjetavanju, kako onom od strane heteroseksualnog sveta, tako i od lezbejki. Nova generacija tinejdžerki, međutim, sve više i sve slobodnije usvaja biseksualnost bez mnogo potrebe za političkom i teoretskom definicijom svoje stvarnosti. One prihvataju biseksualnost kao normalno stanje privlačnosti lica oba pola u zavisnosti od individualnih osobina i mogućnosti ostvarenja zadovoljavajuće veze.

Blagostanje. Feministkinje poklanjaju veliku pažnju ženskom položaju u porodici i odnosu između plaćenog i neplaćenog rada. Glavne tradicionalne analize blagostanja zasnuju se na neadekvatnim polazim osnovama jer ignorisu rodne razlike i postojeću hijerarhiju između muškaraca i žena. Suprotno tome, feministička analiza naglašava da država blagostanja nije samo skup usluga već, takođe, i skup ideja o društву, posebno o tome na koji način treba organizovati porodični život. Feministkinje tvrde da država blagostanja otelovljuje mnoge predrasude o ženama koje su zatim izražene kroz njenu ideologiju i praksu. Centralna predrasuda odnosi se na navodnu "glavnu" životnu ulogu žene da bude majka i domaćica. Tako shvaćeno blagostanje zapravo predstavlja masku za ženski neplaćeni kućni rad i daje ženi kao jedinu javnu ulogu mogućnost da bude rezervna, industrijska, nekvalifikovana radna snaga u vremenima prosperitetata i eventualnih potreba za takvim radom. Neke feminističke teoretičarke prosto odbacuju koncept države blagostanja kao ideologiju potčinjavanja žena. Druge nalaze dobre osobine u ideji države blagostanja tvrdeći da ona ipak stvara jednu sigurnosnu mrežu institucija obezbeđujući ženama minimum neophodnog standarda. Treće zahtevaju radikalne reforme sa prioritetskim ciljem postizanja jednakosti polova u okviru ideologije blagostanja. Za sada se većina zadržava na tome da kritikuje i analizira postavke države blagostanja koja kroz sistem socijalne sigurnosti permanentno podređuje ženu interesima muškarca u braku. One tvrde da takva država sistematski promoviše isključivo jedan tip porodice gde egzistencija porodice zavisi od zarade muškarca i ženskog rada u kući.

Brak. Pravom priznata i uređena trajna zajednica žene i muškarca. Feministička teorija se dosta bavila brakom i bračnim odnosima identificujući brak kao mesto gde se reprodukuju kategorije roda, mesto eksplorativne polne podele rada i naročito, mesto podredenosti žena, mesto na kome se dešava najviše i najčešće nasilje prema ženama. Feministkinje odbacuju brak kao instituciju koja tradicionalno obezbeđuje ženama društveni identitet. Da omogući ženama da izbegnu da budu označene po svom bračnom statusu drugi talas feminizma nastoji na terminu Ms (miz) u engleskom jeziku kao mešavini skraćenica i za gospodicu i gospodu, ili uniformnoj upotrebi "gospoda" za sve odrasle žene u drugim jezicima. Brak feministkinje još analiziraju i kao polni normativni model za druge društvene institucije. Marksističke feministkinje analiziraju brak kroz polnu podelu rada koja se dešava u

braku. One smatraju da je brak radni ugovor u kome muž prisvaja neplaćeni ženski rad što predstavlja osnovni oblik domaće proizvodnje i obrazac patrijarhalne eksploracije. Feminističke teoretičarke takođe analiziraju brak kao navodno univerzalni, a u stvari nametnut model, navodno univerzalne heteroseksualnosti i navodno jedino mogućeg načina organizovanja intime, porodice, rađanja i podizanja dece. Feministički pristup braku takođe analizira brak sa stanovišta njegovog uticaja na neke druge, za žene važne institucije i aktivnosti koje pripadaju državi. Na primer, u mnogim zemljama, socijalno osiguranje i poreski sistem operišu na lažnim kriterijumima da su žene ekonomski zavisne od muškaraca stavljajući u prvi plan brak kao društvenu jedinicu, a ne pojedinku, čime žene gube društveni identitet i nezavisnost. Takođe, kroz brak se reprodukuju porodični odnosi sa generacije na generaciju. Psihoanalitičarke analiziraju način na koji društvene prakse doprinose univerzalnoj upotrebi žena u braku kao objekta razmene što predstavlja konstitutivni element patrijarhata. Istraživanja koja su sprovode feministkinje omogućila su kasnijim teoretičarkama da na osnovu empirijski prikupljenih podataka analiziraju savremeni brak kao mesto dešavanja najvećeg obima polno zasnovanog nasilja prema ženama, a takođe i instituciju u kojoj muškarac može legitimno da bude nasilan, da zahteva besplatne servisne usluge, seksualne odnose i seksualni ekskluzivitet od žena. Nasilje prema ženama izvršeno od strane njihovih partnera predstavlja osobinu ugrađenu u temelje heteroseksualnog braka do koga naročito dolazi kada se dovodi u pitanje totalnost muškog posedovanja žena i njihova dominacija nad ženama u braku. Radikalne feministkinje smatraju brak za oblik prinudne heteroseksualnosti čiji je glavni zadatak da kontrolišu žensku seksualnost vezujući je pravnim i društvenim normama za njenog muža.

Bulimiјa. Poremećaj u ishrani koji se ogleda u pojavi nekontrolisane potrebe za stalnim utoljavanjem velike, gotovo životinske gladi. To je psihosomska bolest koja se javlja u gotovo istim situacijama, uzrokovana veoma sličnim uzrocima kao i anoreksija, mada su one na prvi pogled dijametralne suprotnosti, pošto se anoreksija sastoji u izglađnjivanju, a bulimiјa u preteranom konzumiranju hrane. I bulimiјa, kao i anoreksija, predstavlja tipičnu žensku reakciju samodestruktivnog manipulisanja svojim telom na ono što se doživljava kao nedovoljnost kontrole nad sopstvenim životima.

Celibat. Bezbračnost. Primer dvostrukih kriterijuma: kod muškaraca se ceni kao poštovanja vredna žrtva radi posvećenosti višim, uglavnom religioznim ili naučnim ciljevima i vrednostima. Kod žena se smatra ili kao nedozvoljena pobuna protiv ustaljenih društvenih odnosa i negiranje ženske tradicionalno shvaćene stereotipne uloge ili kao životni promašaj i neuspeh. Feministička teorija uočava činjenicu odbijanja bračnih odnosa od strane hrišćanskih mučenica i svetica, kao i shvatanja feministkinja prvog talasa da se oslobođenje žena može postići apstinencijom od bračnih i porodičnih odnosa i njima nametnutih obaveza. Feministička teorija danas nastoji na formulisanju drugačijih partnerskih odnosa, zaštiti žena od porodičnog nasilja, priznavajući ženskih reproduktivnih prava, drugačijoj podele rada i omogućavanju ženama ekonomski nezavisnosti i samostalnog odlučivanja.

Cedomorke. Majke koje ubijaju svoju decu prilikom porodaja ili neposredno posle porodaja dok dete nije sposobno za samostalni život (dok nije podvezan pupak, odnosno prvi put podojeno). U širem smislu majka koja ubije svoje dete, ma kog ono uzrasta bilo, sve do njegovog punoletstva. Ovo krivično delo spada u red privilegovanih (lakših) ubistava za koje je predviđena blaža kazna nego za tzv. obično ubistvo. Zakonodavac navodi da se radi o delu izvršenom u stanju psihičkog poremećaja dok je trajao porodaj, iako nema medicinskih indikacija da se u normalnim slučajevima porodaja može razviti takav poremećaj koji bi motivisao majku da ubije novorođenče. Razlozi za ovakvo blaže kažnjavanje su socijalni: svi evropski buržoaski krivični zakonici predviđali su blaže kažnjavanje neudatih, vanbračnih, socijalno nezbrinutih majki (tako i jugoslovenski Krivični Zakonik iz 1929. po ugledu na austrijski i nemački) u odnosu na udate žene. Istraživanja vršena u našoj zemlji (Jakić, 1944-1955, Lukić, 1990), a i u inostranstvu, pokazuju da su cedomorke mlade, primitivne osobe, veoma siromašne, slabog obrazovnog nivoa i ekonomski zavisne od drugih članova porodice. One su često slaboumne i obično prvorotke. Cedomorstva se uobičajeno vrše napuštanjem deteta, zadavljenjem, ugušenjem, a rede nanošenjem ubodnih, prostrelnih rana ili razbijanjem glave. (Natasa Mrvić)

Citanje kao žena. Označava čitanje uz prethodno postojeću svest (iskustvo ili saznanje) šta znači biti žena, kako negativno, u smislu postojanja raznih zabranata, ograničenja, diskriminacije i osuđenosti, tako i pozitivno, kao borbe da se sve to prevlada. Žene nisu učene da čitaju uz prisustvo svesti o svom ženskom

identitetu pa je žensko čitanje u suštini ponavljanje muškog načina čitanja u čemu se ono razlikuje od "čitanja kao žena". Čitanje kao žena je projekat, vizija budućnosti, zadatak koji tek treba da se ostvari. Žene tek treba da nauče da čitaju kao žene na način obogaćivanja svog ženskog iskustva kao i da načine i korak dalje i nauče da čitaju kao feministkinje. "Čitanje kao feministkinja" je jedan korak dalje od čitanja kao žena i obuhvata veštinsu čitanja kao žena kombinovanu sa ideološkom orientacijom ka neophodnosti aktivističkog delanja.

Čuvari kapije. Pojam je prva koristila Dejl Spender prilikom analize muškog vrednovanja nauke. Ona tvrdi da muškarci u velikoj meri kontrolišu pristup naučnom izdavaštvu i da to zauzvrat znači da će većina objavljenih naučnih radova iz raznih naučnih disciplina biti androcentrična. Glavna naučna struja i vodeći naučnici i dalje odbijaju da prihvate da je nauka kao androcentrična i mizoginistička daleko od proklamovanog idealja objektivnosti i neutralnosti, što je mit čije održavanje takođe spada u zadatak aktivnosti "čuvara kapija". Drugo značenje se odnosi na očeve koji puštaju svoje kćeri u profesionalne, muško ekskluzivne kruge, dok stoje kao čuvari na kapijama profesija, sve više spremni da ih otključavaju ne samo svojim sinovima, već sada i kćerima, hrabreći ih, podržavajući ih i pomažući im u njihovim prvim profesionalnim koracima.

Dan kćeri. U SAD se 24. april obeležava kao Dan kćeri čime se simbolično ispravlja istorijska nepravda tretiranja ženske dece kao manje poželjne ili manje važne za svoje roditelje i društvo uopšte. Dan kćeri se proslavlja tako što se kćeri, sve do kasnog tinejdžerskog uzrasta, dovode na radna mesta svojih mama i tata. One najmanje uglavnom se samo pokazuju kao ponos svojih roditelja, a one veće provode ceo dan, prisustvujući, upoznajući se, pomažući, gledajući, razgovarajući. Tako se neke kćeri sa svojim roditeljima voze u pilotskim kabinama, druge tragaju po Internetu, treće sede na časovima koje drže njihovi roditelji ili idu sa njima na poslovne sastanke i ručkove. Firme sa velikim brojem zaposlenih budu toga dana bukvalno preplavljenе stotinama devojčica, ali svi zaposleni strpljivo podnose haos nastojeći da se devojčice svuda osćecaju dobrodošlim. Naime, poruka celog događaja je da nema te profesije ili tog radnog mesta koji ne bi bili dostupni devojčicama (naravno posle odgovarajućeg školovanja) i da se od žena očekuje da imaju i druge životne uloge osim onih "ženskih" tradicionalnih, porodičnih i roditeljskih.

Deklaracija nežnosti. (Declaration of Sentiments). Doneta je 1848. i predstavlja osnovni feministički dokument devetnaestog veka. Nju je napisala Elizabeth Cady Stanton, a potpisale su je sto žena i muškaraca da bi je usvojila prva Ženska konvencija održana u mestu Seneca Falls. Deklaracija se zasniva na teoriji prirodnog prava. Ona predstavlja feminističku paralelu Deklaraciji nezavisnosti i sadrži, za svoje doba, radikalne zahteve da žene dobiju pravo glasa, pravo da rade u državnim organima i pravo na sticanje odgovarajućeg obrazovanja koje bi ih osposobilo za vršenje javnih funkcija.

Dekriminalizacija. Termin koji je prva u feminističkoj teoriji počela da koristi Jennifer Dzejms, profesorka antropologije u Sijetu za nastojanja na dekriminalizaciji prostitucije kroz strategije razradene od strane pokreta samih prostitutki okupljenih sedamdesetih godina ovog veka oko pokreta COYOTE. One su analizirale hipokriziju zabrane i kažnjavanja prostitucije, zahtevale su ostvarenje i zaštitu ljudskih prava prostitutki, kao i pravo na realizaciju njihovih opravdanih zahteva za medicinskom zaštitom, poboljšanjem radnih uslova i sticanjem prava prostitutki na udruživanje poslovног i političkog karaktera i sl.

Demetra. Antičko grčko božanstvo zemlje, zemljoprudnje i plodnosti, poreklom iz mediteranskih kultova boginje-majke. D. je sa bratom – Zevsem rodila Persefonu, ali nije se vezivala za muška božanstva, već je sa kćerkom predstavljala zaseban kult plodnosti i ciklusa rasta, posebno u Atici (Eleusinske misterije). Njen drugi brat, Had, oteo je Persefonu. Zbog tuge D. za kćerkom, ništa na zemlji nije raslo i pretila je opšta glad. Posle postignutog dogovora, Persefona provodi šest meseci u Donjem svetu sa mužem (jesen-zima), a šest meseci sa majkom na zemlji (proleće-leto). Povezivanje smrti i plodnosti, odnosno cikličnosti života, skoro je isključivo domen ženskih boginja. D. je imala ljubavne veze sa smrtnicima, silovao ju je njen treći brat, Posejdon, ali su sve mitološke naracije ključno povezane sa njenim uticajem i znanjem u poljoprivredi. Kao i druga grčka božanstva, darovala je i svetila se smrtnicima. Njeni kultovi i svetilišta rašireni su po celom antičkom mediteranskom svetu. U Rimu je poštovana kao Kerera. D. je idelni predložak za modernu feminističku mitološku konstrukciju boginje-majke. (Svetlana Slapšak)

Detective. Autorke kriminalnih romana su ujedno i prve i do sada najznačajnije kreatorke junakinja, ženskih karaktera u detectivskim ulogama. Počela je Agata Kristi čija junakinja miss Marpl nije imala nikak-

kvu zvaničnu profesiju niti joj je otkrivanje zločinaca bio izvor zarade. Pojava prvi pravih profesionalnih likova došla je tek u drugoj polovini ovog veka (P.D. Dzejms, Sara Parecki). Široka popularnost detektivki vezana je za pojavu lezbejskog krimića i autorke Elen Hart i Sandru Skpton koje su književne "majke" privatnih detektivki i otvorenih lezbejski Džejn Loles i Lorin Lorano. Najpoznatija je ipak, bestseler junakinja Patriše Kornvel, dr Kej Skarpeta, glavna sudska medicinarka Virdžinije koja osim uspešnog određivanja vremena i načina smrti žrtava zločina takođe aktivno učestvuje u istrazi i poteri za ubicama. Detektivke su deo ženske utopije o pristupačnosti svih zanimanja ženama (uspešnu detektivku V. I. Varšanski autorke S. Porecki svi ubeduju da "to" nije posao za ženu, a ona ih neprestano demantuje svojim uspesima), pa i onih koja zahtevaju znanja i veštine tradicionalno pripisavane muškarcima. Njihova pojавa i popularnost je važna jer se ta vrsta kriminalnog romana znatno razlikuje od klasičnog krimića koji "normalno" sadrži elemente misoginije, brutalnosti i ciničnog glorifikovanja mačizma. Drugačiji odnosi polova u popularnom podžanru ženskog i lezbejskog krimi romana, kao i nedvomislena efikasnost junakinja u, do juče isključivo muškim ulogama, doprinosi opštoj promeni stereotipnih predstava o društvenim ulogama žena i muškaraca.

Devijacija. Otpor patrijarhatu je oduvek bio nazivan devijacijom. Na primer, žene koje pružaju otpor "bračnim dužnostima" nazivaju se neurotičnim ili frigidnim, a žene koje ne prihvataju heteroseksualne veze nazivaju se usedelicama. Feminističke teorije lezbejskog identiteta nude alternative takvim definicijama devijacija. En Ferguson smatra da nijedna definicija koja analizira na odgovarajući način otpor patrijarhatu i muškoj dominaciji ne može da se izražava u terminima devijantnog ponašanja. Lezbejska teorija posebno kritikuje razlikovanje između "prirodnog" i "neprirodnog" kao i između "devijantne" seksualnosti i seksualnog identiteta. Koncept devijantnosti se koristi sa pozicija društvene moći da bi se sopstveni način vladanja učinio i prikazao "prirodnim", dok se svako drugačije ponašanje odbacuje kao devijantino. Feminističke teoretičarke radije koriste pojam kontrakulture nego pojam devijacije da označe kulturne pojave nastale nezavisno od centra društvene moći.

Dnevnik. Privatni zapisi o dnevnom toku života. Feminističke istoričarke smatraju dnevničke suštinskim dokumentima, ponekad jedinim postojećim ostacima prošlih vremena sa autentičnim glasovima naših pretkiњa. Feminističke istraživačice često koriste dnevničke

kao potkrepljujuće dokumente o ženskim životima i aktivnostima. Dnevničici skreću pažnju na zbivanja u društvenom ambijentu koja obično ne privlače pažnju tradicionalno orijentisanih istraživača jer se dnevničici bave "nevažnim" zbivanjima iz privatnog domena. Kako su ta zbivanja uglavnom vezana za žene i tipično ženski ugao posmatranja događaja, ona su tim vrednija za feminističke istraživačice kada analiziraju određene kulturne i društvene pojave ili istorijske periode. Ženski dnevničici su često korišćeni da izraze intimna religijska osećanja svojih autorki. Oni služe za samoispitivanje i samoobrazovanje svojih autorki i čitateljki. Dnevničici dozvoljavaju ženama da budu teoretičarke i da ispituju fenomenologiju društvenih i psiholoških problema. Oni takođe premošćuju generacijske jazove i stvaraju intelektualne i emotivne veze između žena koje su živele u različitim vremenima. Kako smatra Erika Jong, dnevnik kao književni rod dokumentuje žensku prošlost na način da žene o njoj maštaju, da je ponovo stvaraju i da je pretvore u budućnost.

Domaćinstva vođena od strane žena. Podaci UN ukazuju na svetski fenomen porasta broja domaćinstava vođenih od strane žena koja su po pravilu mnogo siromašnija i društveno marginalizovani od onih koja imaju muškarca kao glavu porodice. Trećina svih domaćinstava u svetu imaju žensku glavu porodice i većina ih se nalaze se u Africi, Latinskoj Americi i Karibima. Takva domaćinstva se sastoje uglavnom od ostarelih žena koje žive same ili samohranih majki i njihove dece. U Aziji je ova pojava najreda, ali se njen porast zapaža u Evropi, naročito u zemljama tranzicije gde usled ekonomске i političke krize dolazi do pojave dezterstva muževa i očeva.

Domaćinstvo. Ideologije devetnaestog veka žena-ma namenjuje "prirodnu" sfjeru domaćinstva kao jedino pravo odgovarajuće mesto redovnog života. Feminističke istoričarke analiziraju nametnut ideal žene redukovane na isključivi domen domaće sfere kao način potičinjanja i prinude žena da celokupnu svoju energiju posvećuje harmoničnom funkcionisanju doma. Kako se ideja razvijala i širila, postajala je manje opis onoga što su žene toga doba aktuelno radile i kako su se ponašale, a sve više, od muškaraca zadata ideološka, obavezujuća struktura ženskih života.

Drugi talas. Prva je počela da ga upotrebljava Maresa Vajnman Lir, a odnosи se na grupe za žensko oslobođenje u Americi, Britaniji i Nemačkoj u kasnim šezdesetim godinama. Termin drugi talas implicira postojanje prvog talasa pod kojim Lir smatra feministikom koji je završen tokom dvadesetih godina našeg

veka. Za oba talasa važan momenat predstavlja borba za rasnu jednakost. Gubljenje iluzija u politiku ljudskih prava, antiratni pokret i studentski pokret za demokratizaciju društva, inspirisao je žene da počnu da formiraju sopstvene grupe za podizanje svesti. Taj politički aktivizam imao je za svoj idejni slogan "lično je političko". Feministkinje drugog talasa, naime, dovele su u pitanje tradicionalno shvatanje političkog lansirajući slogan "lično je političko" težeći da analiziraju vidljive i nevidljive odnose i neravnoteže društvene moći. Glavna promena u drugom talasu feminističke teorije od sedamdesetih godina ide od prethodnog minimiziranja razlika između muškaraca i žena (da bi se tim putem došlo do željene jednakosti između polova) do otkrivanja i insistiranja na različitosti između muškaraca i žena i glorifikovanje ženske centričnosti nauke. Drugi talas sadrži radikalno shvaćen proširen pojam jednakosti koji se zasniva na detaljnoj analizi ugnjetavanja baziranog na podeli rodnih uloga. Feminizam drugog talasa je radikalni projekat koji ima za cilj kreiranje feminističkog sveta. Za feministkinje drugog talasa društvena nejednakost polova nije jedno-stavno rezultat društvenih ograničenja, već proizilazi iz kontrolišuće, androcentrične mreže koja nije uvek vidljiva i jasno prepoznatljiva u svojim mehanizmima delovanja ("nevidljivi patrijarhat"), ali je jasna u rezultatima npr. vidljivog seksizma i mizoginije. Najznačajnije predstavnice feminizma drugog talasa su Kejt Milet, Šulamit Fajerston, Sjuzan Braumiler, Sjuzan Griffin, Andrea Dvorkin, Džulijet Mičel, Šila Roubotam, Hajdi Hartman, Ketrin Mekinon.

Drugost. Suštinska ideja razvijena od strane Simon de Bovoar u njenom delu Drugi pol (1953) u kom ona objašnjava kako je u patrijarhalnoj kulturi žena predstavljena kao negativitet, nesuštinsko odstupanje, ne-normalnost u odnosu na muškarca. Žene su druge, jer su definisane od strane muškaraca kao inferiore. Ona je prihvatala ideju o tome da je ljudska priroda suštinski konfliktna tvrdeći da je žena kao Drugost metafizička ideja, mit na kome su muškarci izgradili društvo. Ta ideja o ženskoj Drugosti je preovlađujuća jer su i žene prihvatile svoju drugost i svoju inferiornost. U svojim narednim radovima de Bovoar razvija tu osnovnu ideju artikulišući feministizam u okvirima egzistencijalizma. U francuskoj teoriji koncept drugosti ima dva značenja: "drugost" tj. različitosti u odnosu na govoreći subjekat i "drugost" kao pripadnost izvan glavnog idejnog sistema. Najbrojniji i najvidljiviji "drugi" su, kako navodi Kristeva, žene. Lakan analizira podsvet subjekta kao sadržaj drugosti i smatra da su

žene svesno druge, što po njemu, potvrđuje muškost muškaraca (Lakan, 1966). Feminističke kritičarke kao što su Elen Siks i Liz Irigaray tvrde da je Drugost, ako se definiše kao ženskost, prostor za nove mogućnosti žena jer kroz glorifikovanje različitosti, žene dostižu svoju pravu važnost.

Društvena kontrola. Društvena kontrola predstavlja direktnu ili indirektnu prinudu nad ženama. Feminističke teoretičarke koriste taj pojam u istraživanjima u domenu lingvistike, institucija, ekonomije i psihologije. Kejt Milet tvrdi da društvena kontrola nad ženama primarno funkcioniše kroz ono što ona naziva "inženjerijom pristanka žena" na polno stereotipne uloge i institucije heteroseksualnosti. Sjuzan Braummiler i Sjuzan Griffin ukazuju na nasilje, a posebno na silovanje, kao glavne mehanizme za postizanje društvene kontrole žena. Adrijen Rič nalazi da je glavno sredstvo društvene kontrole preko institucija i analizira isključivanje žena iz obrazovanja, prinudjivanje žena na institucionalizovano materinstvo i heteroseksualnost i isključenje žena iz profesionalnog i političkog života. Nensi Henli analizira kako su žene društveno kontrolisane isključenjem iz društvenog javnog prostora i jezika. Marksističke i socijalističke feministkinje ukazuju na društvenu i ekonomsku kontrolu koja se vrši unutar porodične proizvodnje i reprodukcije.

Društvena mitologija. Smatra se da je termin prvi put upotrebljen od strane Elizabet Džejnvej u njenom delu *Men's world, women's place* (1971) u kom se analizira normativni skup verovanja i praksi koji odražava društveni život u saglasnosti sa patrijarhalnim vrednostima, kao što je npr. žensko mesto je u kući. Džejnvej je zaključila da je društvena mitologija nastala na neravnoteži društvene moći između polova koja dovodi do toga da muški pol ima veće mogućnosti kreiranja, formulisanja, artikulisanja, kao i predstavljanja i promovisanja društvenih mitova kao jedino tačnih društvenih teorija i zakonitosti. Društvena mitologija se danas široko koristi kao metod analize raznih oblika ugnjetavanja žena, a naročito za analizu mehanizama rodno zasnovanog nasilja.

Društvena moć. Drugi talas feminizma je započeo sa definicijom društvene moći kao oblika polne politike ukazujući da je težište moći u rukama muškaraca. Ženska društvena moć, gde i ako postoji, moguća je samo unutar zadatih muških modela društvene moći. Priličan broj muškaraca su nenamerni posednici društvene moći koja im, bez obzira na njihovu ličnu svest o moći ili njihove pojedinačne namere, i dalje pripada sa političkim konotacijama i političkim posledicama.

Feminističke antropološkinje prave razliku između društvene moći, vlasti i uticaja. One kroz međukulturne analize otkrivaju da žene nisu lišene svih oblika društvene moći u pogledu procesa donošenja odluke. Ali, kulturni običaji i prakse jasno ukazuju da je izvor legitimacije za vršenje društvene moći u rukama muškaraca jer su muške aktivnosti mesto društvenog vrednovanja dok to nije obezvređena, "ženska", domaća sfera. Druge feminističke autorke lociraju društvenu moć u svest i jezik. Moć koju poseduju slabih je mogućnost neprihvatanja definicije samih sebe kao slabih. Ženska moć počinje u moći neprihvatanja muške moći. Šila Roubotam tvrdi da je moć deo prirode jezika i da je jezik sam po sebi jedan od instrumenata dominacije. Radikalne feministkinje tvrde da je psihologija muške nadmoći nad ženama izražena kroz pornografiju i seksualno nasilje prema ženama. Ketrin Mekinon smatra da je seksualnost oblik društvene moći, jer je ona neophodna karika u ostvarivanju rodne nejednakosti. Julija Kristeva smatra da ženski pokušaji da promene odnose društvene i političke moći u postojećim društвима ne mogu da promene status quo. Naime, feministička teorija, kako ona smatra, mora da dovede u pitanje društvene mitove i da radikalno istakne mesta potencijalne ženske moći, na primer u predstavama materinstva. Erika Jong smatra da ženska snaga dolazi od prihvatanja kontradikcija života, a ne od pretvaranja da život nema kontradikciju. Feministički model društvene moći je važan problem feminističkih teoretskih rasprava, jer se ženske grupe često bune protiv moći koju imaju njihove liderke i nastoje da kroz praksu i teoriju definisu zahteve za organizacijom koja se ne bi oslanjala na modele dominacije. Neke druge autorke smatraju da, s obzirom da je društvo u svojim osnovama organizovano na dominaciju, sve dok se makrodruštvene strukture ne rekonstruišu na drugačijim osnovama, utopistički i neefikasan postupak je trošenje ženske energije na stvaranju i sprovodenju alternativnih, nehijerarhičnih modela organizacije ženskih grupa. One ističu da je ženama neophodno više društvene moći, a ne nekakve alternativne zamene moći koje samo stimulišu iluziju imanja moci i služe najviše kao kamuflaža ženske nemoći.

Društvena svest. Za ženu rođenu polovinom ovog veka ideja da sluša sopstveni glas bila je nova i radikalna stvar, nešto što je tek trebalo da bude otkriveno. To otkriće se dešavalo kroz rađanje ženske društvene svesti. Feminizam, kao sistem uverenja i praksi, predstavlja takav oblik ženske društvene svesti čiji je najvažniji element verovanje u važnost iskustvenog

karaktera svakodnevnih ženskih života. Jedan od načina saznavanja sadržaja društvene svesti žena ostvaruje se kroz tipičan metod ženskih grupa za podizanje svesti. To je metod ne samo saznavanja sadržaja i uopšte postojanja ženske društvene svesti, već takođe i mesto ženskog otpora, radanja ženskih strategija za poboljšanje života, kao i unošenja promena u već postojeću društvenu svest žena.

Društvene promene. Među feministkinjama koje zagovaraju potrebu uspostavljanja jednakih prava ovaj pojam se odnosi na jednu od strategija koja promoviše ulazak žena u sfere moći iz kojih su one prvobitno bile isključivane. To se npr. postiže kroz povećanje prisustva ženskih predstavnica u političkom životu ili u profesionalnim hijerarhijama. Ovo se ostvaruje uz aktivnu pomoć i solidarnost žena koje na razne načine podržavaju one žene koje imaju mogućnosti, talenta i prilike da se angažuju u javnom životu ili u profesionalnim domenima slabo pristupačnim ženama. Radikalne feministkinje negiraju mogućnost ostvarenja društvene promene kroz učešće žena u institucijama i tvrde da je jedina stvarna mogućnost društvenih promena ostvariva unutar radikalnog feminizma. Lezbejske idu korak dalje tvrdeći da su samo lezbejske grupe prava mesta realizovanja ženskosti i kao takve jedino kompetentne za ostvarivanje društvenih promena bez ikakve zavisnosti od postojećih društvenih ugovora među polovima, rodno stereotipnih uloga i sl.

Društveni ugovor. Teorija društvenog ugovora je političko objašnjenje razvitka demokratije kao lične inicijative i služi da dokaže kako glavne društvene i političke institucije mogu da budu tumačene u svetu političkog odlučivanja pojedinaca na individualnom nivou kao što su državljanstvo, zaposlenost, brak i sl. Polni ugovor je jedna dimenzija društvenog ugovora, njegov integralni deo koji se sastoji od racionalnog izbora individualnog člana društvene zajednice u pogledu ponašanja prema osobama sopstvenog i suprotnog pola. Feminističke teoretičarke smatraju da je funkcija teorije društvenog ugovora da predstavlja dokaz o navodnom ugovornom karakteru modernog patrijarhata, odnosno dobrovoljnosti svih učesnika. Feministkinje smatraju da se dobrovoljnost mnogih učesnika mora dovesti u pitanje, a pre svega dobrovoljnost žena koje teorija društvenog ugovora uopšte ne pominje. Teorija društvenog ugovora sadrži priču o postanku političkih prava kao objašnjenje zašto je posedovanje i vršenje tih prava legitimno, ali ta priča suštinski nije priča o svim članovima društva, već je to patrijarhalna priča o pravima jednog pola, muškog, da

vrši vlast nad ženama. Rezultat toga je da se i novi oblici civilnog društva razvijaju iz prvobitnog društvenog ugovora, kao delovi patrijarhalnog društvenog potreta. Feminističke teoretičarke smatraju da je teorija ugovora priča o slobodi, dok je teorija polnog ugovora, prikriveni deo društvenog ugovora, priča o podređenosti ženskog pola muškom. Iako prvobitan društveni ugovor nije na prvi pogled polnog karaktera, on to jeste u smislu u kom se patrijarhat uspostavlja prečutno kao prirodno pravo za političku dominaciju muškaraca nad ženama. Međutim, polne razlike nisu prirodno zadate, već društveno konstruisane. Polne razlike su političke prirode jer su razlike između slobode i podređenosti. Žene nisu učesnice ugovora, one su predmet ugovora. Ugovor služi samo kao sredstvo transformisanja muških "prirodnih" prava nad ženama u građanska, patrijarhalna prava. Iako je ono što se naziva prvobitnim društvenim ugovorom samo priča, politička fikcija, momenat i način artikulisana takve priče je takođe intervencija u političkom svetu. Politička fikcija prvobitnog ugovora je deo istorije modernog patrijarhata. Žene moraju, oslanjajući se na feminističku teoriju, da analiziraju političku fikciju društvenog ugovora sa zahtevima da se cela priča ispriča ponovo odnosno, da se pribavi ženama autonomno pravo građanstva. Društveni ugovor se mora ponovo analizirati tako da svi prečutni i nevidljivi delovi postanu otvoreni i jasni, a pre svega da je pol centralno, mada nevidljivo mesto originalnog ugovora. Kada se prikriveni prečutani delovi prvobitnog društvenog ugovora iznesu na površinu i smeste u politički ambijent savremenog doba i savremene političke terminologije čiji je znatni deo feminističkog karaktera, više ništa u njemu ne izgleda kao što je izgledalo ranije. Navodna "prirodnost" postojećih odnosa polova, pa i polovi sami, muškost, ženskost, privatnost, brak, prostitucija, silovanje i sl. postaju politički problemi. Moraju da budu trasirani novi antipatrijarhalni putevi da bi se našao pravi put ka demokratiji, društvenim i građanskim pravima i slobodama.

Društvo autsajdera. Virdžinija Vulf je izmisnila Društvo autsajdera u svom delu *Tri gvineje* (1938) da analizira politički separatizam. Oblici njene organizacije veoma podsećaju na feminističke grupe nastale više decenija kasnije unutar feminističkog drugog talasa. Na primer, njen Društvo autsajdera se zasniva na idejama poštovanja privatnosti, nehijerarhičnosti, bori se za obrazovanje žena, mir, slobodu i jednakost. Veoma bliska analogija može da se napravi između

takvog društva Virdžinije Vulf i plana koji je konstrui-sala Adrijen Rič za žensko centrični univerzitet.

Država. Liberalni feminism sadrži uverenje da je država nešto dato samo po sebi, da predstavlja legitimnu vlast za sprovođenje pravde i da je ona ta koja treba i može (kojoj se treba obratiti) za sprovođenje ženskih ljudskih prava, npr. jednakih prava pri zapošljavanju. U tom smislu, država se shvata kao neutralna sila, nepričasni arbitar između sukobljenih društvenih interesa čiji je zadatak da zaštiti ljudska prava svih pojedincova. Međutim, kasniji feministički radovi kritikuju ovo stanovište smatrajući da fokusiranje liberalnih feministkinja samo na aspekte države koji se odnose na obezbeđivanje standarda građana ne pomaže mnogo feminističkom shvatanju istorijskih procesa odnosa države prema definisanju društvene uloge žena i društvene regulative seksualnosti. Takođe, neke liberalne feministkinje su počele da kritikuju državno ustrojstvo kritički analizirajući pre svega njen odnos prema prostituciji i pornografiji kao nepravedan i mizoginički. Žila Ejzenstejn tvrdi da praksa liberalnih feministkinja mora da dovede i do teoretske promene u njihovom prethodnom shvatanju države kao neutralne sile, ka shvatanju da je država najjača koncentracija sile koja obezbeduje mušku dominaciju u društvu. Individualističke premise liberalnog feminismra moraju da budu revidirane kroz kritičku analitičku upotrebu kategorija pola i klase. Feministička sociologija je izvršila plodnu analizu patrijarhalne ideologije izražene kroz aktivnosti države. Smatra se da je država neposredno umešana u procese biološke reprodukcije tako što prenosi kontrolu nad ženama na muškarce, kao što je slučaj i sa drugim procesima društvene reprodukcije. Marksističke feministkinje veruju da država postoji da bi održala žensku zavisnost od muškaraca. Država poseduje moć da svojim zakonskim odredbama reguliše socijalno osiguranje, poreze i bračne odnose i da tako postojeća pravila ponašanja nametne ženama u smislu ideološke i kulturne predstave seksualnosti. Država čuva postojeće proizvodne i reproduktivne odnose u porodici sa namenom da održi kapitalističke i patrijarhalne odnose u društvu. Najviše jedinstva u napadu na državne strukture postigao je ženski pokret kroz organizovanu kampanju za legalizaciju abortusa.

Dupli standardi. Pojam koji služi da se analizira činjenica različitog vrednovanja ponašanja pojedinih lica koje se meri različitim standardima namenjenim ženama i muškarcima. Feminističke teoretičarke analiziraju kako su različiti standardi ugrađeni u sve aspekte društvenog života, u pravu, privredi, obrazovanju,

medijima i porodici. Dupli standardi su naročito izraženi kada je u pitanju prostitucija i silovanje, kao i svi drugi oblici rodno zasnovanog nasilja koji su u vezi sa društvenim vrednovanjem ponašanja žena i muškaraca. Jedan od ciljeva feminističke teorije je poništenje duplih standarda, a to se postiže njihovom stalnom denuncijacijom kao i raskrinkavanjem stereotipnih rodnih uloga kao navodno "prirodnih".

Ejdžizam (ageism). Ideologija koja opravdava netoleranciju prema i diskriminaciju ljudi na osnovu njihovih godina starosti, tj. životne dobi. Termin je nastao kombinacijom engleskih reči *rasism* (rasizam) i *age* (doba, uzrast). Ejdžizam je tesno uzročno-posledično povezan sa mizoginijom, homofobijom, rasizmom i drugim oblicima društvene netolerancije i diskriminacije. Koristi se redje za diskriminaciju mladih, već govo-vo isključivo starih lica oba pola. Diskriminacija žena počinje mnogo ranije nego muškaraca, već u njihovim srednjim godinama. Feministkinje ukazuju da u savremenim društvima žena sa protekom godina i gubitkom seksualne atraktivnosti za muškarce, gubi društveni značaj. Muškarcima kojima sa protekom godina opada polna moć žene nikada nisu dovoljno mlađe i privlačne da je održe. Zato muškarci koriste svoju, sa godinama naraslju društvenu moć, za sprovođenje raznih vidova društvene diskriminacije žena srednjih godina. One postaju manje poželjna radna snaga bez obzira na kvalifikacije jer se prednost daje, po pravilu, mlađim i atraktivnijim ženama. Žene u srednjim godinama gube društveni značaj koji se češće vezuje za muževljev društveni status ili profesionalna dostignuća dece, a manje za sopstvena dostignuća i vrednosti. Ejdžizam proverjava i navodnim naučnim i stručnim objašnjenjima psihičkih problema nastalih kod žena srednjih godina usled raznih oblika diskriminacije. Oni se, naravno, ne analiziraju kao produkti zestoke društvene diskriminacije, odbacivanja i zanemarivanja žena srednjih godina, već kao problemi navodno karakteristični za žensku psihologiju. To je, npr. slučaj sa sindromom "praznog gnezda" za psihička stanja žene čija su deca odrasla i otišla, a koje probleme muškarci u ulozi očeva odrasle dece, navodno, nemaju. Pominju se i pojmovi "nervozna četrdesetogodišnjakinja" ili "žena bez prave uloge", "usedelica" i sl. koji nemaju pandane kada su u pitanju muškarci istog uzrasta.

Eko-feminizam. Eko-feminizam je pokret unutar feminističkog pokreta koji skreće pažnju na patrijarhalno ugnjetavanje koje razara prirodu u ime profit-a i progresa. Taj pokret je nastao bazirajući se na aktivizmu mnogobrojnih građanskih inicijativa, tzv. grass-

roots aktivizmu koji su organizovali proteste protiv nuklearne energije (atomska centrala Tri milje) i upotrebe nuklearnog oružja kao pretnje u međudržavnim odnosima i svetskom miru (vojna baza Grincom Komon). Ekofeministkinje zahtevaju promene patrijarhalne nauke i tehnologije kao i okončanje kapitalizma. Naime, smatra se da isti muški "mačo" mentalitet razara prirodu, preti nuklearnim ratom i globalnim uništenjem i uskraćuje ženama pravo na raspolaganje sopstvenim telima i definisanje sopstvene seksualnosti. Globalna ekološka revolucija mogla bi da rekonstruiše rodne odnose kao i odnose između ljudske vrste i prirode.

Emancipacija. Potiče iz rimskog prava gde je označavala instituciju oslobođenja roba od strane gospodara. Teorija emancipacije žena bazirana je na uverenju da se položaj žena može popraviti u zadatim društvenim okvirima, bez nekih većih strukturalnih društvenih promena, kao i da može biti organizovana i rukovodena od strane muškaraca sa minimalnim učešćem žena. Emancipacija žena kao ideja i kao strategija realizacije te ideje bila je prisutna u ranim fazama feministizma još u prošlom veku, kao i u prvom talasu feministizma početkom ovog veka i bila je uglavnom povezivana sa feminističkim zahtevima za izjednačavanjem pravnog statusa žena i muškaraca. Emancipacija je preuzeta u socijalističkim zemljama kao deo programskih aktivnosti pa je kroz socijalističke teoretske radove i političke sloganе preživela mnoge dece. Emancipacija i postignuća na tom polju u socijalističkim zemljama upotrebljavani su kao argumenti protiv feministizma i feminističkih zahteva kao nečega što u uslovima navodno ostvarene pune emancipacije žena predstavlja nepotrebno zapadnjačko pomodarstvo.

Etika. Deo filozofije koji proučava i procenjuje morale vrednosti i određuje kriterijume za razlikovanje dobrog od rđavog. Feminističke teoretičarke kritikuju stav konzervativne etike po kojoj su etičke norme univerzalne i nepromenljive, kakav je npr. stav da "sve žene treba da žele decu". Feminističke filozofkinje smatraju da su etičke norme u većini slučajeva muško centrične, da je etika uopšte zasnovana na stavovima dominantne društvene grupacije i da obeshrabruje političke snage koje teže društvenim promenama. Feministkinje smatraju da su grupe za podizanje svesti važan izvor feminističke etike jer afirmišu etička shvatanja subkulturnih grupa, etničkih i religijskih manjina i ohrabruju žene da zajednički rade na feminističkom etičkom programu.

Falocentrizam. Upotrebljava ga feministička teorija kada analizira način na koji društvo tretira penis ili

falus kao simbol moći i uverenje da kao osobina muškosti predstavlja kulturnu normu. Falocentrčnost u nauci je pretpostavka da je "ličnost", muška osoba kao i da je žensko iskustvo bezvredno u smislu doprinosa naučnoj metodi ili sadržini. Ta perspektiva koja se još naziva i androcentričnom ostavlja žene nepriznatim, nesaznatim i nevidljivim. Feministkinje tvrde da je falocentrizam izvor ugnjetavanja žena u obrazovanju. Feminističke literarne kritičarke ukazuju da falocentrizam u književnosti označava ideju da je umetnička kreativnost muški kvalitet.

Falogocentrizam. Označava kako se patrijarhat kao društveni sistem i ideologija dominacije muškaraca nad ženama izražava kroz jezik. Žak Derida je počeo da koristi termin falogocentrizam kao spoj falocentrizma sa logocentrizmom. Falogocentrizam vlada svakodnevnim jezikom nauke i govora pa francuske feministkinje smatraju da moraju da stvore alternativni ženski jezik da bi izrazile žensku ideologiju kroz žensko pismo. Radovi Elen Siks i Liz Irigaray posebno, sadrže nove jezičke forme izražavanja koje koriste atribute ženske polnosti u namjeri da njima zamene falocentrčne (muške) termine.

Fašizam. Najekstremniji oblik patrijarhalne, kapitalističke države koja se karakteriše terorom nad sopstvenim građanima i po pravilu produkuje ratne sukobe. Fašistička ideologija posebno ograničava žene kroz način na koji nameće polne razlike do nivoa absurdnosti kao i kroz opsativno insistiranje na porodičnim vrednostima. Od *Tri gvineje*, eseja Virdžinije Vulf u kome je analizirala poreklo fašizma, do savremenih feminističkih istoričarki i sociološkinja, feministička teorija stvara jedinstveno razumevanje fašizma kroz razmatranje fašističkih ideja o patrijarhalnoj porodici, braku i načinu tretiranja žena i dece. Analizira se postizanje društvenog pristanaka na fašizam kroz oblike nevoljnog, prečutnog prihvatanja poretka i vlasti. Fašizam najčešće ne nudi nikakvu novu ideologiju nego pre fuziju već postojećih, najekstremnijih desničarskih i nacionalističkih stavova. Feministkinje pokazuju kako fašizam eliminiše žene kao faktore sa društvene scene povezujući biologiju rase sa biologijom roda kroz nametanje ženama kao jedino "prirodne" strasti za materinstvom.

Fašistički zakoni. Udaljavanje žena sa posla i iz obrazovanja u fašističkoj Italiji imalo je zakonsku formu: januara 1927. ozakonjeno je da žene primaju polovinu plate koju su primali muškarci, žene profesorke filozofije i književnosti u gimnazijama su isključene iz nastavnog kadra. Od 1928. žene ne mogu

da budu direktorke gimnazija, a učenice koje pohadaju višu gimnaziju ili fakultet moraju da plaćaju duplu školarinu. Od novembra 1933. kod popune radnih mesta u državnoj administraciji uvedena je zabrana primanja žena, od septembra 1938. žene mogu da čine samo 10% zaposlenih u javnim službama. Ovi zakoni koji su afirmisali fašistički princip da intelektualne aktivnosti žena smanjuju čovekovu muškost pogodili su naročito visoko i srednje obrazovane žene.

Fašizam i žene. Odnos fašizma prema ženama je jedan od najdrastičnijih istorijskih primera mizoginije. Početkom ovog veka, fašistička mizoginija predstavlja odgovor na rađanje armije organizovanih žena, uglavnom radnika, koje su počele da se postrojavaju pod crvene zastave, kako navodi Marija Antoaneta Mačoki. Pored svih drugih zala, fašizam je nesumnjivo doneo i dugotrajni košmar ženomirzačke mistifikacije. Fašistički sitnoburžoaski antifeminizam tretirao je ženu kao reproduktivnu snagu i vrstu privatne svojine pogodnu za potpuno izrabljivanje. U periodu tri generacije žene su prolazile kroz koncentracione logore, genocid Jevreja, seksualno nasilje, nametnuto materinstvo, prisilno udaljavanje sa radnih mesta i iz školovanja doživljavajući u ovom veku najmračniji period kulturne i polno zasnovane bede.

Femicid je pojava ubijanja žena zbog toga što su žene i razlikuje se od ubistava koja su izvršena npr. tokom pljačke, tuče ili nekih drugih krivičnih dela izvršenih iz razloga koji nemaju veze sa polom nijednog aktera, a čije žrtve takođe mogu biti žene. Primeri za femicid su ubistva žena sakacanjem, serijska ubistva žena, ubistva prilikom silovanja, porodično nasilje i premlaćivanje žena koje prerasta do smrtnog ishoda za žrtvu, spaljivanje zbog nezadovoljstva mirazom, ubijanje udovica posle muževeljeve smrti, ubistva zbog zaštite "časti" prilikom zaticanja žene u činu preljube ili zbog sumnje u postojanje preljube, ubijanje lezbejki zbog njihovog seksualnog identiteta. Pojam se koristi za ubijanje žena pod raznim okolnostima bez obzira da li je prvobitni motiv bio lišavanje žena života, njihovo povredljivanje ili zastrašivanje, kao i bez obzira da li je došlo do osudujuće presude ubicama. Krajnji cilj femicida je očuvanje muške dominacije nad ženama upotrebotom nasilja najvećeg intenziteta. Suštinski elemenat femicida je objektifikacija, svodenje žena na predmet ili svojinu. Pojava ovog termina i njegova upotreba skreću pažnju na obim fatalne brutalizacije žena u društvenim i kulturnim okvirima koji se zasniva na stereotipnim rodnim ulogama, nametnutom inferior-

nom statusu žena i diskriminativnom, ugnjetavačkom tretmanu žena u društvu.

Feministička jurisprudencija. Feministička jurisprudencija analizira osnovne pravne pojmove kao što su pravda, jednakost, uslovi i situacije posedovanja ili lišenosti prava i sl. posmatrane kroz prizmu specifičnih ženskih potreba i zahteva. Njena osnovna ideja je uočavanje činjenice da iako zakoni imaju jasne pretenzije da predstavljaju interes svih ljudskih bića, da su žene kroz donošenje i formulisanje zakona i njihovu primenu od strane muškaraca stavljene na stranu, učutkivane, loše razumevane, depriviligovane i podređene, neadekvatno zaštićene od nasilja i diskriminacije raznih vrsta. Prilikom donošenja zakona i njihovog praktičnog sprovođenja, ženama kroz istoriju nikada nije bilo dozvoljeno da predstavljaju same sebe već su predstavljane od strane muškaraca, a to predstavljanje nije bilo nepristrasno, pošteno i tačno. Pravna zavisnost od muškarca u nekim periodima je bila totalna, a u drugim nikada nije prestajala da teži da bude maksimalna. Feministička jurisprudencija uočava da patrijarhalni svet nije dobar za žene, a zakoni i način njihovog sprovodenja predstavljaju važne oslonce toga sveta. Feministička jurisprudencija je kritička analiza prava, zakona i njihove primene kao patrijarhalnih institucija. Domen feminističkog interesa i kritičke analize prava je širok onoliko koliko je širok domen pokriven celokupnim pravom. Glavne oblasti kritičke analize feminističke jurisprudencije su polno zasnovano na nasilju, pravna i društvena diskriminacija, pravni okviri ženskog siromaštva, reproduktivna prava i zdravstvena zaštita, lezbejska prava, prava marginalizovanih žena, položaj žena u pravnoj profesiji i pravnom obrazovanju, položaj žena u kriznim periodima, odsustvo žena iz javnog, političkog i informativnog života.

Feminizacija siromaštva. Pojam je stvorila socio-loškinja Dijana Pirs sa svrhom analiziranja ekonomске situacije porasta broja siromašnih žena kako u bogatim, razvijenim zemljama, tako i u zemljama u razvoju. Podaci UN govore o tome da su 70% najsilnijih ljudi na zemaljskoj kugli žene. Dve trećine radnih sati čovečanstva daju žene, a ipak zarađuju samo desetinu svetskih prihoda i poseduju samo jedan procenat svetske imovine. Feminističke istraživačice ukazuju da je razvitak Trećeg sveta rezultirao onemogućavanjem žena da dodu do izvora prihoda, poseduju nekretnine, dobijaju kredite pri čemu se nastavlja sa diskriminativnim praksama prema ženama u obrazovanju, zapošljenju i nepriznavanju jednakog pravnog statusa. Ipak,

u mnogim zemljama Trećeg sveta, siromašne žene se uspešno organizuju i pomognute iz fondova UN i drugih međunarodnih izvora osnivaju zadruge, centre za dnevno staranje o deci ili kurseve za radno osposobljavanje žena. Takođe, u svrhu borbe protiv ženskog siromaštva, osnivaju se mala industrijska preduzeća, posedovana i/ili rukovodena od strane žena, mali biznis i poljoprivredni programi proizvodnje hrane.

Feminizam. Ulazi u upotrebu u francuskom jeziku počev od 1837. da označi učenje koje se zalaže za širenje prava i uloge žene u društvu. Feminizam je teorija i praksa koja, polazeći od načela jednakovrednosti žena i muškaraca, nastoji na društvenim promenama sa ciljem prestanka društvene, političke i ekonomske diskriminacije žena. Feminizam je društveni pokret, teorija i lično opredeljenje koji polaze od činjenice da žene u društvu imaju nepovoljan položaj koji može da se promeni sistemskim aktivnostima činjenja ženskih problema specifičnim i vidljivim, priznatim i adekvatno vrednovanim, tako što će se identifikovati nasilje nad ženama i ukazati na diskriminaciju i defavorizovanje žena kao i kroz borbu za ostvarivanje jednakih mogućnosti za žene i muškarce na svakom mestu.

Feminizam kao teorija – lezbejstvo kao praksa. Slogan je kreirala Ti Grejs Etkinson sedamdesetih sa ciljem da afirmiše ideju da je lezbejstvo radikalna politička praksa i važno iskustvo feminističkog pokreta. Feministička teorija, kako smatra Etkinson, ne samo da ne može da bude kompromitovana lezbejstvom, već je jedino lezbejsko iskustvo marginalizovanosti i različitosti ono što je neophodna energija feminizma. Lezbejske feministkinje ne ulaze u kompromisne, savezničke odnose sumnjivog karaktera sa muškarcima, što kao praksa heteroseksualnih feministkinja razvodnjava pokret i ublažava njegove zahteve.

Feminologija. Označava nauku o ženama. Koristi se kao alternativni pojam ženskim studijama kao njihova kulturna prethodnica koja se javila početkom ovog veka između 1900. i 1905. U to vreme u Francuskoj je taj pojam predstavljao prototip multidisciplinarnog kursa koji se predavao u tzv. "slobodnim školama" koje su nastojale na razvitku i primeni naučnih metoda u rešavanju društvenih problema. Upotrebljavao se od strane Kraljevske biblioteke u Kopenhagenu da označi ženske studije i zbog lakoće prevođenja na razne jezike kao i zbog svoje relativne naučne neutralnosti koristio se sve do 1971. kada je zamenjen pojmom ženske studije.

Fenomenologija. Jedna od najvažnijih prvih fenomenološkinja je bila Edita Štajn, poreklom Jevrejka koja je prihvatile katoličanstvo i zamonašila se pod imenom Tereza Benedikta od Krsta. Iako je promenila religiju i iz Nemačke pobegla u Holandiju, stradala je kao Jevrejka u Aušvicu 1942. Studirala je filozofiju u Frajburgu kod Edmunda Huserla, osnivača fenomenologije i bila je njegova asistentkinja. Autorka je više rada iz oblasti fenomenologije u kojima je pokušala da odgovori na osnovna pitanja hrišćanstva u svetu moderne filozofije i fenomenologije. Fenomenologija predstavlja analizu svesnog što je važan deo feminističkih istraživanja. U feminističkim analizama "svesnost" obuhvata kako svest posmatračice tako i svest one koja je posmatrana. Fenomenološka istraživanja pokušavaju da iz prve ruke ostvare direktni, neposredovan kontakt sa svojim subjektima, kroz refleksivnu analizu, skrećući pažnju na njihovo sopstveno iskustvo, na primer njihove osećaje ili fantazije, kao i primedbe i zapažanja koje žene iskazuju ili ih na drugi način čine vidljivim. Na taj način, objektivno postaje subjektivno i obrnuto. Jedna od važnih fenomenoloških tehniki ima za cilj suszbijanje predrasuda, prethodnih predstava o nečemu što se još nije fenomenološki saznalo i istražilo.

Fotografija. Feminističke autorke kritikuju fotografiju i demistifikuju fotografske prakse. Feminističke kritičarke i fotografkinje koriste teoriju značenja da analiziraju kako fotografski medij tretira žene kao erotске ili kućne objekte i smešta ih u rodno stereotipne ambijente i uloge. Analizirajući prirodu i ulogu fotografije feministkinje nastoje da eliminišu praksu da se žene predstavljaju kroz fotografiju kao objekti, što je put ka pornografiji. Kao tehniku fotografija se tumači na novi način kroz potrebu korišćenja fotografije za feministam. Feministički pokret je stvorio novu distributivnu mrežu, feminističke novinarke rado koriste fotografiju, a feminističke umetnice obnavljaju interes za fotografiju kao umetnost. Feminističke fotografkinje su stvorile novu tradiciju studijskog portreta (Džo Spens). One su promovisale antimilitarizam u novoj ikonografiji feminističke fotografije (npr. Grinem fotografije). One su uspostavile novi odnos empatije između fotograferke i onih koje ona fotografiše. Feminističke fotograferke koriste nove fotografske teorije da naruše tradicionalnu fotografiju i da je učine korsnom na novi način za žene. Često koriste grafiku, reklamu i umetnost filma u napadu na medijske stereotipe doprinoseći vizuelnoj reafirmaciji ženskog iskustva. Džo Spens i Rozi Martin su izumele novi vid

fototerapijske tehnike koja se odnosi na demistifikovanje tabua raka dojke i porodičnih trauma u nameri da informišu, ali i prevaziđu jedino prihvaćenu predstavu žena kao seksualnih atrakcija.

Furiјe. Naziv za lezbejsku feminističku grupu koja je formirana i koja je delovala u ranim sedamdesetim godinama u Vašingtonu. Furiјe su stvorile teoretsku analizu žena kao klase, analizu ugnjetavanja žena i lezbejskog separatizma koji je imao izuzetno značajan uticaj na radikalnu feminističku misao savremenog feminističkog pokreta. Neke od bivših članica Furiјa imale su kasnije vodeće uloge u globalnom pokretu formulisanja i promocije prava žena kao ljudskih prava.

Gej oslobođenje. Pokret koji je započeo kasnih šezdesetih sa ciljem ostvarivanja političkih, društvenih i kulturnih prava homoseksualnih muškaraca i žena. Prve saveznice bile su feministkinje jer se smatralo da imaju zajedničke ciljeve koji se sastoje u ostvarivanju društva u kojem se ljudi neće statusno deliti po rodu i seksualnim sklonostima. Međutim, lezbejske teoretičarke i aktivistkinje su radikalno redefinisale lezbejske strategije i zahteve koje su po obimu i karakteru daleko uznapredovale u odnosu na usku platformu gradanskog liberalizma pokreta za gej oslobođenje. Ženom-identifikovana-žena postao je akcioni pojам samoodređenja nezavisnosti žena od svih odnosa sa muškarcima, pa i onih iz pokreta za prava homoseksualaca.

Geten. Naziv imaginarnog sveta, planete koju je književno obradila Ursula Legvin u svojoj naučno fantastičnoj knjizi *Leva ruka tame* pokušavajući da redefiniše odnos polova u ljudskom društvu. Gradeći utopijski svet Geten je konstruisala ljudsku zajednicu sastavljenu od androginih ljudi koji ni fizički ni psihički nemaju nikakvih polnih razlika. Na pitanje šta ostane kada se odstrani i pol i rod, njen odgovor je da ostaje ljudskost. Getenci nemaju stalno prisutnu seksualnost i četiri petine meseca su potpuno lišeni svakog poriva i potreba te vrste da bi u jednoj petini došli u stanje neodoljivog "kemera" tj. potrebe za seksualnim aktivnostima. Kada dodu u kontakt sa potencijalnim partnerom Getenci počinju da se, usled intenzivne hormonske aktivnosti, fizički menjaju dobijajući muški ili ženski pol. Koji će pol to biti ne zavisi ni jednog momenta od njih, njihovih želja ili izbora, niti od njihovih partnera. Ni karakterne osobine, niti druge predispozicije ne učestvuju u pretvaranju u jedan ili drugi pol za vreme kemera. Posle par dana intenzivnih seksualnih aktivnosti kemer prestaje, hormonalna aktivnost opada i oni se ponovo pretvaraju u

androgine individue vraćajući se svom normalnom životu bez ikakvih seksualnih sadržaja. To jedino ne važi za one Getence koji su u kemeru, dobivši ulogu ženske individue, ostali trudni, pri čemu se hormonalna aktivnost produžava tokom trudnoće, porodaja i dojenja deteta, da bi prestala posle toga, kada opet sledi povratak u androgino stanje. Getenci tako mogu da budu majke više dece, ali takođe, u jednom životu i očevi više dece, jer ni činjenica prethodnog materinstva ne određuje da će ta individua biti u sledećem kemeru žena. Na Getenu nema ratova u njegovoj zabeleženoj istoriji dugoj trinaest hiljada godina. Takođe, nema eksploatacije prirode jer Getenci ne siluju svoj svet. Njihov razvitak je tekao sporo, dozvoljavajući im da apsorbuju svoju tehnologiju, a ne da budu apsorbovani njom. Nemaju mit o progresu. Princip društvenog ustrojstva im je "ženstven" naime, on je više anarchija nego poredak, zapravo poredak baziran na dobrovoljno usvojenom redu, a ne zabranama, sproven poštovanjem običaja, a ne prisilno. Ursula Legvin svoju viziju getenskog društva ne naziva utopijom jer smatra da utopija treba da sadrži praktične predloge za izvedive promene, dok je promena ljudske anatomije koja je preduslov za razvoj getenskog sveta, nemoguća, pa samim tim, po Legvinovoj, isključuje mogućnost da se radi o utopiji. Ona naziva Geten konstrukciju heurističkim izumom, misaonim eksperimentom, pitanjima, a ne odgovorima, procesom, a ne situacijom.

Ginarhija. Anarhija koju stvaraju žene, ženska anarhija. Feminističke anarhistkinje smatraju da je ginarhija stvorena od žena najbolja zamena patrijarhata, jer neće ponavljati iste forme već postojeće u patrijarhatu. Ginarhija se ponekad koristi kao zamena za matrijarhat, a Sarlot Perkins Gilman upotrebljava pojam "gineokratija" kao verziju pojma ginarhije sa istim sadržajem.

Ginezis. Proces razvijanja ženskog identiteta. Pojam je stvorila poststrukturalistička feministkinja Elis Džardin (*Ginezis: Configuration of Woman and Modernity*, 1985) da označi teškoće definisanja autentičnog ženskog iskustva i ženskog prostora u kulturi i istoriji u teoretskim okvirima kasnog modernizma. Ginezis definiše "žensko" kao nezavršeno formiranje, kao prazninu, odsustvo, "ne-znanje" koje je izbeglo "učiteljevu naraciju" zapadnog modernizma. To označava stavljanje žene u proces što ima za posledicu da je "žena kao rezultat nikad stabilna i nema identitet". Ginezis je takođe proces uvođenja kategorije roda radi realizacije projekta njegove dekonstrukcije, kao i otkri-

ća i teoretišanja u do sada nekontrolisanim oblastima, represije i diskontinuiteta zapadnjačkog teoretskog diskursa. (Sandra Meškova)

Ginokritika. Razne vrste feminističke literarne kritike koje se bave ženama spisateljicama kao proizvođačicama tekstualnog značenja i specifičnih temata, istorijski, strukturalno i generički vezanih za žensku literaturu. Termin je predložen od strane Ilejn Šouvolter (*Towards a Feminist Poetics*) da bi se razlikovala ta vrsta kritike od onoga što je ona nazvala feministička kritika, a koja nastaje sa pozicija žene kao čitateljke literature stvorene od strane muškaraca. Ginokritika je nastala i postoji na pretpostavci da je moguće definisati i analizirati posebno žensko iskustvo projektovano na žensku kulturu ili bolje rečeno, subkulturu. Kako je Šouvolter predlagala, ginokritika treba da manifestuje odnose između žena kao majki, kćeri, sestara, prijateljica i njihovih seksualnosti, reprodukcije, ideja o telu, rituala i mitova. Suština ginokritike je, kako smatra Šouvolter, usmeravanje pažnje na razlike koje postoje u ženskom pismu, a koje mogu da se analiziraju sa biološke, psihoanalitičke i kulturne perspektive. (Sandra Meškova)

Ginomorfija. Pojam ginomorfija je smislila Meri Dejli da opiše novi ženski jezik. Ginomorfija, po njoj, predstavlja odbacivanje mizoginističkog ograničavajućeg jezika patrijarhata. To odbijanje dešava se ne samo prostom zamenom jednog pojma drugim, već kroz proces aktivnog i ravnopravnog učestvovanja žena u kreativnom oblikovanju novih jezičkih oblika i pojmoveva. (Sandra Meškova)

Glas. Feminističke književne teoretičarke smatraju da je predstavljanje glasa u literaturi od strane spisateljica deo tekstualne strategije neophodne da se dekonstruišu predstave žena nasledene od strane muške kulture. Ženski autorski glasovi su suština feminizma. Elen Siksus smatra da ženskost u pisanju može biti definisana kao privilegovanje glasa. Siksus je zajedno sa Julijom Kristevom i Liz Irigaray razvila rečnik kojim se glas koji govori može predstaviti kao majka ili majčino telo kao delo večnosti prisutne u jezičkom prostoru.

Glavna struja. Nju čini ona organizacija ili feministički pokret jedne oblasti ili ona teorija koji se smatraju reprezentativnim i najvažnijim za javno izražavanje feminizma. Integracionistički pristup ženskim studijama npr. naziva se glavnom strujom i sadrži stav o potrebi integracije ženskih studija u univerzitetsku organizaciju, programe i ostale institucionalne oblike akademije, što može da znači subverziju tradicionalnih

naučnih disciplina, ali može da predstavlja i prepreke u razvitku autentičnijih oblika ženskih studija.

Golotinja. Predstavljanje golog ženskog tela u medijima i umetnosti je od povećanog interesa za feminističke autorke raznih orientacija. Feministička kritika je usmerena na kritiku kulturne mizoginije u predstavama obnaženog ženskog tela u kojima žene mogu da budu samo predmet muškog pogleda, forma muškog vojerizma. Na primer, klasično predstavljanje ženske obnaženosti predstavlja poruku muškom gledaocu jer je žensko telo izloženo tako da može da izazove njegovo estetsko i erotsko uživanje i nadražaje. Ženski aktivi u dvadesetom veku su predstava ženske nemoći, a žene su samo bezlični tipovi, opšta mesta. I tradicionalna umetnost čini žensku golotinju delom "prirode" u suprotnosti sa navodno "muškom kulturom". Zbog svega toga prvi feministički zahtev u pogledu kulturne produkcije je da se žensko telo vrati ženama kroz nove načine predstavljanja da bi se izbegli ugnjetavački kodovi. Umetnice kao Frida Kaló i Sjuzan Valdon predstavljaju žensku golotinju kao mesto različitih značenja od onih koja su utelovljena u mušku ikonografsku tradiciju. Na primer, Sjuzan Valdon izbegava vanvremensko prikazivanje ženske nagosti i poklanja pažnju ženskoj individualnosti u odnosima sa njenim ženskim drugaricama. Kada umetnice predstavljaju žensku nagost one dovode u pitanje osnovne pretpostavke o rodnoj prirodi kreativnosti. Takođe, i kada žene slikaju mušku nagost one razbijaju okove tradicije dovodeći u pitanje poređak nevidljivih umetničkih predrasuda. U umetnosti, ipak, feministički oblik polne samoekspresije donosi nove probleme jer takav umetnički izraz može da bude novi izvor isključive identifikacije žena sa svojom biologijom.

Grinem žene. Septembra 1981. kao protest protiv naoružanja i militarizma osnovan je mirovnjački logor oko američke vojne baze Grinem Komon u Engleskoj u kojoj je bilo smešteno nuklearno oružje namenjeno kao pretinja pre svega evropskim zemljama, članicama Varšavskog pakta. Prve su došle žene, a tek kasnije logor je postao muško-ženski. Pošto su žene ocenile da one najviše rade, a muškarci uglavnom drže javne govore i pojavljuju se u medijima kao samozvani lideri celog pokreta, one su se odvojile u Ženski logor Grinem, što je bio jedini potpuno ženski pacifistički logor u kojem su žene, suprostavljajući se pokušajima vlasti da ih onemoguće u protestu, kao i uprkos vremenjskim neprilikama, ostale skoro sedam godina. Aktivnosti Grinem žena simbolizuju pozitivnu upotre-

bu feminističke teorije kroz pacifističke feminističke akcije. Logor Grinem bio je eksperiment novog feminističkog načina organizovanja uz razvijanje specifičnog feminističkog pacifizma. Grinem je takođe bio mesto praktične primene niza teoretskih feminističkih postavki kao što su kolektivno odlučivanje, javna podrška lezbejstvu, identifikovanje rata sa patrijarhatom, nehierarhičnost organizovanja, razvijanje oblike nenasilnih ali efektnih akcija za suprostavljanje nasilju, ratu, militarizmu i patrijarhatu kroz feminističku kulturu i umetnost, a koje se i danas koriste od strane raznih mirovničkih pokreta širom sveta.

Hag-ografija. Pojam je smisila Meri Dejli da označi "živeći/pišući" proces ženske nove istorije. Umesto hagiografije kao biografije svetaca, koristi se ova verzija pojma da bi se ponovo uspostavile vrednosti veštice kao mudrih žena, i doprinelo važnosti ženskih života i istorija žena kao važnih literarnih i naučnih sadržaja.

Harasment. Neželjeno seksualno pristupanje muškarca ženama. Kod nas se prevodi opisno kao "seksualno uznemiravanje i ucenjivanje". Feministička teorija analizira harassment u odnosima moći i tvrdi da harassment simbolizuje način na koji muškarci svode žene na predmet. Savremeni feminizam uvodi termin harassmenta da bi obuhvatio različite oblike ženskog iskustva seksualne prinude i ucene do koje dolazi usled nejednakosti društvenih pozicija u tradicionalnim institucijama u kojima muškarci, po pravilu, zauzimaju mesta direktora, profesora ili neka druga važna i ključna mesta, dok su žene podredene i zavisne na radnom mestu, školi, sportu ili drugim organizacijama od muškaraca koji svoju moć zloupotrebljavaju zahtevajući od sebi potčinjenih žena seksualne usluge. Za žene se kao nepodnošljiva radna atmosfera smatra i verbalno uznemiravanje od strane kolega u vidu npr. javne upotrebe seksualno prenaglašenog rečnika i psovki, dobacivanja, zvižduka, pričanja "masnih" viceva, držanje pornografskih slika u radnim prostorijama i sl. bez obzira na njihov radni status u odnosu na uznemiravane žene. Artikulisanje takvog iskustva žena dovodi do suprostavljanja i otpora daljem prihvatanju tih praksi. Uvođenje pojma harassment u pojam nasilja širi domen shvatanja o tome šta je nedozvoljeno, nasilno i prinudno.

Heteroseksizam. Ovaj pojam se odnosi na svesno ili nesvesno podrazumevanje da je heteroseksualnost jedino "normalan" ili čak, jedino postojeći model seksualnih odnosa. Heteroseksizam podrazumeva suzbijanje homoseksualnosti i negiranja legitimeta tom

drugom obliku seksualnih i društvenih praksi, podrazumevajući da svi moraju da budu heteroseksualni. Pretpostavka heteroseksualnosti sadrži ignorisanje lezbejske perspektive. Drugo, heteroseksizam promoviše lažnu "normalnost" u kojoj muškarci imaju superiornu, dominantnu ulogu, a žene pasivnu, podredenu ulogu, kako u seksualnom odnosu tako i u društvu. Feministička teorija se slaže da heteroseksualnost kao institucija i kao ideologija, predstavlja jedan od glavnih oslonaca patrijarhata. Druge kritičarke smatraju da heteroseksualne vrednosti i norme legitimisu polnu podelu rada i sve implikacije koje iz nje proizilaze.

Heteroseksualnost. Seksualni odnos između partnera različitog pola. Problem feminističke teorije je da li je heteroseksualnost u ljudskom društvu "normalna" osnova ili nešto što je društveno konstruisano, proizvedeno kao takvo. Na primer, feminističke antropološke kritikuju stav da je ludska heteroseksualnost proizašla iz ponašanja primata (majmuna koji mogu da hodaju uspravno). Feministkinje takođe demističuju mit o navodno jedinom mogućem, vaginalnom organizmu tvrdeći da heteroseksualni odnosi, a posebno penetracija, nemaju nikakvu uzročnu vezu sa ženskim orgazmom. Feministkinje identificuju heteroseksualne norme kao način na koji patrijarhat deli žene. Feministkinje takođe ističu da kroz Fojdov model ženske seksualnosti heteroseksualnost dobija karakteristike koje uključuju tvrdnju o postojanju ženske "prirodne" pasivnosti i podređenosti u seksualnim odnosima i začeću. Mnoge lezbejske teoretičarke tvrde da heteroseksualnost nije prirodna, već društvena pojava, kao i da je ona osnova ugnjetavanja žena. Adrijen Rič smatra da feminističke teoretičarke moraju veoma oprezno da analiziraju heteroseksualnost, tretirajući je kritički i analitički na isti način kao materinstvo, porodicu i druge društvene institucije. Rič smatra da su feminističke analize oslabljene propustom da se heteroseksualnost posmatra kao politička institucija i predlaže upotrebu termina "prinudna heteroseksualnost". Prinudna heteroseksualnost je prema Ričevoj, ključni mehanizam koji generiše mušku društvenu dominaciju, koja raznim društvenim i psihološkim mehanizmima konstruiše, a zatim prisilno realizuje seksualnu orientaciju žena obavezno usmerenu ka mušarcima. U tom smislu radikalne feministkinje šire feminističku analizu seksualne politike na analizu seksualnosti kao institucije. Rič takođe promoviše svoj koncept o lezbejskom kontinuitetu kojim se obezbeduje osnova za analiziranje različitih ženskih strategija otpora. Francuska teoretičarka Liz Irigaray ukazuje

kako heteroseksualnost konstruiše lažnu ženstvenost. Ona definiše heteroseksualnost kao proizvod muške imaginacije. Liberalne feministkinje, na primer Beti Friden, napadaju taj pravac feminističke teorije navodeći da ona obične žene otuduje od feminizma. Heteroseksualne socijalističke feministkinje sada stvaraju novu teoriju koja bi mogla da im obezbedi načine da uživaju u heteroseksualnom odnosu razumejući sve kontradikcije tog sistema. Feminističke teoretičarke se slažu u tome da bi abolicija svih prinudnih heteroseksualnih oblika imala ogromni uticaj na redukovanje sistema muške dominacije u društvu.

Histerija. Zasnivajući se na analizi antičkog lekara Galena koji je smatrao da šetanje materice (histere) po telu prouzrokuje razne telesne nelagode i poremećaje u ponašanju, u devetnaestom veku je okarakterisana kao tipično ženski poremećaj. Feminističke teoretičarke sada dokazuju da je ta definicija bila deo polno diskriminativne politike koja je proglašavala za bolest sve što je drugačije, različito. Feminističke istoričarke objašnjavaju da je "histerija" bila najčešće pobuna protiv okova stereotipne ženske uloge nametnute ženama zatvorenim u kuće u devetnaestom veku. Histeriju je postajala alternativna opcija u društvenoj ulozi žene srednje klase suočene sa kontradiktornim očekivanjima u pogledu prihvatljivog ponašanja za žene. Histeriju je Freud nazivao lažnom ili kič neurozom zato što je njenja osnovna funkcija privlačenje pažnje publike u cilju postizanja neke psihološke ili socijalne dobiti. U svojim ranim radovima on je bio na tragu da reši misteriju te ženske neuroze nalazeći korene svakog analiziranog slučaja histerije u seksualnoj traumi incestnog tipa doživljene u detinjstvu. Zabrinut zbog društvene neprihvatljivosti takvog izazova patrijarhalnom porodičnom ustrojstvu kao i sopstvenim incestuoznim tendencijama, navode svojih pacijentkinja je proglašio histeričnim izmišljotinama. Tako dolazi do društveno prihvatljive teorije histerije po kojoj je prijavljivanje incesta rezultat seksualnih fantazija baziranih na incestnim željama devojčica upravljenim ka očevima, što je identifikovano kao uzrok histerije. Od takvog objašnjenja, histerija se psihanalitički objašnjava kao histerični prenos ženske seksualne želje prema ocu na svog analitičara. Zbog toga je feministička teorija posebno zainteresovana da pravilno analizira žensku histeriju na drugačiji način, kao rezultat prikrivenog porodičnog nasilja i društvene zavere čutanja kojim se to nasiљje prikriva.

Holizam. Metodološki i ideološki pristup nauci koji sadrži zahtev za tretiranje sveta kao celine. Važan

pojam u radikalnoj feminističkoj teoriji koji obuhvata poništenje i odbacivanje dualističkih podela, uz stvaranje i promovisanje neeksploatatorskih, nehijerarhičnih, recipročnih odnosa između delova našeg tela kao i između žena i prirode. Holizam pomaže ženama da povrate autonomiju, odbace lažne dualizme i uspostave holistički istraživački metod.

Homofobija. Strah od, mržnja i netrpeljivost prema homoseksualnosti kod drugih kao i kod samog sebe. Lezbejske teoretičarke smatraju da je beli feminism drugog talasa u svojim počecima veoma homofobičan, jer se bavi gotovo isključivo heteroseksualnim ženama.

Homoseksualnost. Označava postojanje ljudi čiji su polnog nagona usmereni ka licima istog pola sa kojima osnivaju emotivne i životne zajednice. Iako gotovo sva društva poznaju homoseksualne prakse, savremeni teoretičari (pod uticajem Fukove teorije) tvrde da je razvitak različitog homoseksualnog identiteta društveno istorijski fenomen koji nije primenljiv na sva društva i sve istorijske periode. Homoseksualni identitet je ideološki koncept, a homoseksualne prakse mogu, ali ne moraju da budu same po sebi dovoljne da definisu ili konstituišu homoseksualni identitet.

Hormoni. Proizvodi žlezda sa unutrašnjim lučenjem. Feministkinje odbacuju studije kojima se osnova za definisanje emocionalnih razlika nalazi u hormonalnim razlikama i baziraju svoje kontra studije na istraživanjima kojima se prikazuje da promene telesne hemije na veštački indukovani način, ne menjaju ponašanje pojedinki koje nastavljaju da se ponašaju na osnovu onoga što smatra društvenim očekivanjem u dатој situaciji.

Horor film. Filmski žanr strave i užasa. Za razliku od naučno fantastičnih filmova koji su po pravilu A produkcija sa velikim budžetima, horor se snima u B produkciji. Niski budžeti horor filmova i kao posledica relativna samostalnost scenarista i režisera doprineli su da u toj oblasti feminism ostvari značajan uticaj. Druga osobina horor filma koja je omogućila upliv feminizma je značaj seksa (posebno seksualnog sazrevanja) u ideološkoj potki ovog žanra. Suprotno ustaljenoj podeli uloga (kakva je npr. u bajci) gde je zla veštica ključni negativac/negativka, u hororu glavni negativac je gotovo uvek muškarac, bio ljudsko ili demonsko biće (Frankenštajn 1931, Drakula 1958, Norman Bejts u filmu Psiho 1960.), dok je glavni junak vrlo često junakinja (Noć veštice, Zla smrt II, Evil Dead II 1987, Vrisak, Scream 1996., Projekat Blei veštice, Blair witch Project 1999.). U jednom od najuticajnijih horor filmova svih vremena, Noć veštice

(Halloween, 1978.), glavna junakinja Lora (Dzejmi Li Kertis) je srednjoškolka, bejbi siterka i jedina od nekoliko predstavljenih devojaka koja nema seksualne odnose. Heroine horora su često usamljene, neobične devojke, nedovoljno socijalizovane, neženstvene. Ovakvo prikazivanje žene u filmovima drugih žanrova (ne računajući nezavisne produkcije) je veoma retko - kako se to zgodno kaže u filmu Klub prvih žena (First Wives Club) za žene postoje samo tri vrste uloga "riba, javni tužilac i 'Vozeci gospodicu Dejzi'" (gospodica Dejzi je starica od osamdesetak godina). Krajem devedestih, horor napreduje, junakinja ne samo da je samostalna i netipična, već je i seksualno probudena i nezavisna (serijal Vrisak, Čakijeva nevesta). Horor za ciljnu gledalačku grupu ima tinejdžere i tinejdžerke, njegov uticaj je ogroman i najčešće vrlo napredan kada je u pitanju feministički aspekt. (Sofija Fridman)

Hraniteljstvo/negovaljstvo. Ženski rad u oblasti hraniteljstva je nametnut ženama i izvor je ženske društvene potčinjenosti, ali takođe je i izvor ženske društvene moći. U feminističkoj etici hraniteljstva upotreba društvene moći iz odnosa majka-kćer zasniva se na dva principa: snazi hraniteljke koja mora da bude izvor zdravlja i kreativnosti, kao na tome da taj odnos mora da bude zajednički, uzajaman i recipročan. U svom delu *Reproduction of Mothering* (1978) Nensi Čodorov istražuje psihološke dimenzije čimjenice da su žene hraniteljke a muškarci nisu. Ona tvrdi da su kvaliteti za uspešno hraniteljstvo utelovljene u ženskoj ličnosti. Novi oblici hraniteljstva mogu da predstavljaju nove oblike organizovanja društva u nameri da se prevaziđe patrijarhalni dualizam. Socijalističke feministkinje smatraju da je hraniteljstvo vrsta rada ignorisana od strane tradicionalne političke ekonomije. Društveni odnosi u pogledu hraniteljstva, s jedne strane doprinose ženskoj ugnjetenošći, a sa druge strane pomazuženskoj potencijalnoj snazi kao nositeljki radikalne kulture. Radikalne feministkinje smatrale su da žene moraju pre svega da budu same sebi hraniteljke isto kao što su hraniteljke drugima. U tom kontekstu se lezbejke definišu kao žene koje nastoje da ostvare sopstveno, žensko hraniteljstvo. Liz Irigaray smatra da taj svet treba da podrži životno afirmišuće emocije. Žene će biti psihološki osnažene ako jednog dana hraniteljstvo i odgajanje dece bude obavljanu u ženskom ambijentu sličnom matrijarhatu, a do kojeg se dolazi kroz novu politiku redefinisanja ženskog tela.

Identitet. Svest o sebi i sopstvenoj prirodi. Feministkinje smatraju da identitet nije cilj feminističke teorije, već pre polazna tačka svakog procesa ženskog

samoosvećivanja. One sugeriru da je žensko razumevanje sopstvenog identiteta višestruko i čak kontradiktorno unutar sebe. Savremene rasprave o politici identiteta inicirane su od strane feminističkih psihanalitičarki koje drugačije identifikuju izvore ženskog identiteta od Fajdjevo teorije zavisti zbog nemanja penisa. Na primer, Nensi Čodorov sugerira da je prvi zadatak u pravcu individualizacije žena da preduzmu otkrivanje granica ega između nas samih i naših majki. Feministkinje tvrde da je odbacivanje majki i samim tim našeg pravog identiteta uzrok za antifeminizam nekih odraslih žena.

Ideologija. Feministička ideologija je sačinjena od ideja kojima se analizira seksizam svakog pojedinog društva i analizira buduće društvo u kojem neće postojati seksističke diskriminacije. Seksistička ideologija o ženom mestu u kući je jedna od najčešćih meta napada feminističkih teoretičarki jer te teorije ocrtavaju statičnu i konzervativnu predstavu žena. Analizirajući načine na koje su se kroz istoriju društveno menjali uslovi ženskog života i kako su muškarci definisali društvene ideologije generišući žensku inferiornost, istoričari mogu da preporuče načine društvenih promena. Marksističke kritičarke smatraju da ekomska funkcija društvenih institucija, kao što je, na primer, porodica, ima potrebu interakcije sa ideološkom funkcijom u nameri da produkuju stabilnu patrijarhalnu jedinicu. Zadatak seksističke ideologije je, kako one smatraju, da sačuva institucije uprkos promenama u sferi društvene proizvodnje. Altiserov koncept ideologije kao načina na koji mi živimo u svetu inspirisao je feminističke teoretičarke da istražuju psihanalizu. Džulijet Mičel analizira kako je koncept ideologije od pomoći da se razume porodica iznutra i na taj način razume njena relativna autonomija u ideološkim superstrukturama društva. Konstantna tema u svim feminističkim radovima o ideologiji je da vrednosti i ciljevi ženski idealnih društvenih uslova moraju da budu osnova svake feminističke ideologije. Neke feministkinje ipak, pre svega teoretski analiziraju ideologiju kao fenomen za sebe i po sebi. Sjuzan Griffin smatra da, bez obzira kako je feministička ideologija konstruisana, mora uvek da obuhvati ideje drugosti i samim tim otvori prostor analizi odnosa društvene dominacije.

Ikonografija. Slikovna predstava, predstava putem slika. U umetnosti žene su se uvek razlikovale u ikonografskom smislu od muškaraca. Ikonografska analiza je vredan instrument feminističke teorije umetnosti. Feminističke istoričarke umetnosti pokazuju kako su heroine kompromitovane ili deformisane kroz tradicio-

nalnu ikonografiju jer su heroine gotovo uvek ikonografski definisane u erotskim terminima. Istoričarke takođe otkrivaju kako su već prve žene umetnice bile u stanju da naruše tradicionalnu ikonografsku predstavu ženskih protagonistkinja, kao što je npr. bio slučaj sa renesansnom bolonjskom slikarkom Artemisijom Đen-tileski. Feminističke kritičarke takođe odbacuju i neke ikone avangardne umetnosti kao što su npr. Matisovi aktovi. Prvi talas feministkinja stvorio je alternativnu ikonu jake žene oslanjajući se na predstave Jovanke Orleanke koja je bila prihvaćena od strane poborkinja za žensko pravo glasa (sifražetkinja). Savremene feminističke umetnice razvile su gotovo kompletno novu feminističku ikonografiju biomorfne predstave, kao što je npr. slučaj sa delima Džudi Čikago, *The Dinner Party* (1979) i *The Birth Project* (1985).

Imenovanje. Radikalne feministkinje nazivaju proces osnovne analize i ponovnog opisa fenomena realnosti procesom "imenovanja". Meri Dejli tvrdi da su žene imale moć imenovanja koja im je zatim ukrađena i analizira načine na koji žene mogu da povrate tu svoju moć kroz intervencije u jeziku. Feminističke naučnice iz oblasti društvenih nauka takođe ističu da je imenovanje prvo bitni način uspostavljanja poretka u nauci. Imenovanje (formulisanje) pitanja i odgovora najviše afirmaže onoga ko se nalazi u poziciji da tu artikulaciju izvrši jer time definiše pre svega svoju superiornu poziciju u nauci. Moć imenovanja definiše kvalitet i vrednost koji se imenuju i odbacuje realnost koja nije imenovana, tj. koja se ne uklapa u ideje onog ko imenuje o tome šta i kako treba imenovati. Tako se desilo da ženski životi i žensko iskustvo najčešće ostaju van naučne terminologije, neimenovani. U ženskoj utopiji postoji priča Ursule Legvin "Eva dezimenuje životinje" (za razliku od Adama koji ih imenuje). Sjuzan Grifin upozorava da imenovanje može da zamrzne žensko iskustvo na trenutnom izrazu i da postavi model, počne poput muškog imenovanja, da drži izvan domena imenovanja sve što dolazi posle prvo bitne artikulacije vrednosti i onih koje su na početku katalogizovale svoja iskustva.

Imovina. Feministkinje tvrde da je sistem heteroseksualnih odnosa taj koji omogućava muškarcima da smatraju da poseduju žene. Radikalne feministkinje povezuju ustrojstvo imovine sa pojmom silovanja. Sjuzan Braunmiler tvrdi da je silovanje samo krajnji ishod dugo postojeće prakse da žene tretiraju kao deo imovine. Prve zakonske aktivnosti u pogledu silovanja nisu bile inspirisane zaštitom žena od nasilja, već su predstavljale imovinske sporove između dva muškarca,

onog ko se smatrao legitimnim "vlasnikom" silovane žene i onoga koji mu je to vlasničko pravo narušio nanevši štetu njegovoj imovini.

Imperijalizam. Kontrola jedne zemlje nad drugom ili ekonomski i ideološka kontrola koju nad crncima vrše belci. Crne feministkinje su identifikovale načine na koji su pojedine teorije iz domena bele, evropocentrične, zapadnjačke kulture uspostavile same sebe kao univerzalne teorije, uključujući tu i feministizam. Pod kulturnim imperijalizmom se podrazumeva penetrativnost kulture jedne sfere u drugu bazirana na ekonomskoj moći i komunikativnim mogućnostima bogatog sveta u odnosu na siromašni. Takođe, istočnoevropske feministkinje smatraju da su njihove zemlje u celini podvrgnute kulturnom imperijalizmu sa zapada, kao i da se taj makrodrustveni proces ogleda i na mikro planu u dominaciji zapadnjačkog feministizma kao dela kulturnog imperijalizma.

Incest. Seksualni odnos između roditelja i deteta ili bliskih srodnika kojima zakoni zabranjuju sklapanje braka usled bliskoće srodstva tradicionalno se nazivaju incestnim odnosima. Pravila društvenog poretku zabranjuju takve seksualne odnose da bi se sačuvao integritet porodice, isključivost pristupa ženama i obezbeđilo zdravo potomstvo. Feministkinje smatraju da termin incest samo širi muški osećaj vlasništva nad ženama. Feminističke aktivistkinje, terapeutkinje i teoretičarke nasilja u incestu vide nasilje koje treba svim zakonskim sredstvima da bude spričavano i kažnjavano zbog pogubnosti i dugotrajnosti posledica koje ostavlja na žrtve. Takođe, one šire pojам incestnika na izvršioce koji su bliski sa seksualno zloupotrebljenim detetom jer smatraju da izvor traume nije postojanje krvnog srodstva koga dete nije svesno, već kršenje odnosa poverenja.

Individualizam. Pravac mišljenja, osećanja i htjenja koji je u privredi, nauci ili politici usmeren samo na doprinos i ulogu jedinke. Ovaj termin feminističke teorije obično se koristi za liberalizam devetnaestog veka i tradiciju doba prosvetlenosti. U savremenom feministizmu individualizam se povezuje sa reformističkim ili buržoaskim pozicijama, kako navodi u svojim radovima Beti Friden. Nasuprot tome, Merlin Fraj analizira pozitivniji koncept individualnosti i smatra da je korisno postojanje individualizma interesa i postojanje zasebnih entiteta, nosioca različitih interesa. Savremeni feministizam poklanja veliku pažnju razvitku ženske individualnosti uopšte i legitimiše individualne razlike unutar ženskog identiteta. Poseban naglasak je

na načinima razvijanja i stimulisanja liderских sposobnosti kod žena.

Integracionistkinje. Feminističke teoretičarke koje su uvedenja da postojeće akademске discipline i naučne oblasti mogu i treba da sadrže feminističko obrazovanje, teoriju i istraživanje. Integracionistkinje su suprotstavljene autonomičarkama koje veruju da mogu da postoje jedino odvojene ženske studije kao autentični način da se razvijaju u svojoj neophodnoj formi, kao i da se strukture znanja mogu menjati samo radikalnim, inovativnim feminističkim radovima koji su neograničeni kompromisima sa tradicionalnom akademijom (pojam koji obuhvata univerziteteske i naučno-istraživačke institucije i akademije nauka).

Interdisciplinarnost. Saradnja između disciplina. Termin je često predmet rasprava između feminističkih teoretičarki u vezi sa ženskim studijama kao integraciji više već postojećih akademskih disciplina. Drugačije mišljenje je da ženske studije, iako treba da uzimaju u obzir dostignuća pojedinih postojećih akademskih disciplina, ipak moraju da se distanciju od svih njih stvarajući nešto sasvim novo. Tako se interdisciplinarnost zapravo sukobljava sa inovativnim profilom ženskih studija. S druge strane, ženska crnačka literatura samu sebe smatra urođeno interdisciplinarnom, jer objedinjuje u sebi pristupe koje crna kultura ima u pogledu ženske kulture, muzike, politike, istorije i sociologije.

Intersubjektivnost. Definiše se kao dijalektički odnos između subjekta i objekta istraživanja. Intersubjektivnost dozvoljava istraživačicima da razmenjuju sopstvena iskustva koja imaju i kao žena i kao istraživačica sa onim ženama čije aspekte života istražuju.

Intuicija. Iskustvo do koga se došlo neposredno, osećajem i unutrašnjim opažanjem, a ne putem intelekta, obrazovanja, iskustva ili razmišljanja. Moć intuicije obuhvata mentalnu vežbu smeštanja detalja u kontekst celine radi razumevanja nevidljivih uzročno-posledičnih veza i radi eventualnog predviđanja budućeg razvoja događaja. Radikalne feministkinje smatraju da je intuicija tipično i jedinstveno ženska osobina, sposobnost i izvor znanja kojim žene mogu da ostvare neposredan odnos sa osećajima drugih. Ta tvrdnja je problematična jer ne postoje dokazi da žene imaju više intuicije od muškaraca, kao i da imaju urodene veće sposobnosti predviđanja i predosećanja. Ipak, žene su, kao i druge društveno potčinjene grupe, imale više prilika i potreba da razviju posebni senzibilitet prema nekim manje uočljivim znacima ponašanja jer se intuicija javlja kao karakteristična strategija preživljavanja.

vanja raznih ugnjetenih manjina. Kada je poseduju pripadnici dominantne grupe, intuicija je glorifikovana i nazivana deduktivnom inteligencijom, ali kada su iste aktivnosti preduzimane od žena najčešće su obezvredivane kao iracionalno i nelogično zaključivanje.

Irenika. Neologizam koji je smisliла Mojra Ferguson da opiše žensku, neagresivnu polemiku, sukob mišljenja kroz dijalog između žena uz uvažavanje suprotne strane, bez strategija destruiranja ili omalovažavanja protivnika. Irenika je odgovarajući ženski stil koji omogućava ženama da pišu s ljubavlju o drugim ženama, ali nas takođe osposobljava da budemo indirektno sukobljene kada društvene prinude i okolnosti to od nas zahtevaju.

Iskričavost. Pojam koji označava ženski jezik, a koji je smisliла Meri Dejli u svojoj *Gin-ekologiji* (1978) da označi žensko pismo u kome žene mogu da iskričavaju govore sopstvenim jezikom paleći time božansku iskru u ženama.

Iskustvena analiza. Istraživačka tehnika koja obuhvata komponente interakcije, saradnju između istraživačice/ča i onih čiji se životi istražuju. Istraživačka pozicija je pre pozicija nekoga ko uči nego pozicija stručnjaka. To je pozicija sa koje se stiče novo iskustvo i znanje formulisanja problema i skupljanja određenog tipa podataka. Feminističke socioškinje smatraju da je to metod kojim se može modelirati ženski refleksivni model koji pomaze povećanju razumevanja i saznavanja, kako u domenu istraživanog problema, tako u vezi lica koja se istražuju. Ženski kognitivni stil bi, kako neke teoretičarke smatraju, trebalo da bude umetničkog karaktera, osetljiv, integriran, dubok, intersubjektivan, empatičan, asocijativan, afektivan, otvoren, personalizovan, estetičan i prijemčiv.

Iskustvo. Privatna svest i znanja koje žene stiču učestvujući u društvenom životu. Iskustvo žena se često odbacuje kao nevažno ili nestvarno i naši problemi da prihvativimo vrednosti sopstvenog iskustva su deo kulturnog nasledja posebno ovekovećenog u obrazovnom procesu. Feministkinje skreću pažnju na razlike koje postoje između stvarnog ženskog iskustva i onoga što nam je nametnuto da treba da osećamo kao sopstveno iskustvo određenih životnih situacija. Jedan od doprinosova feministizma i njegovih izazova društvu je da se žensko iskustvo privatnog života transformiše u predmet od javnog interesa i značaja. To je proces koji se dešava na seansama grupa za podizanje svesti, kao i u procesu ponovnog vrednovanja ženskog iskustva kao dela metodologije i teorije društvenih nauka. Feministkinje smatraju da je lično, živo iskustvo intenzivno

političkog karaktera i značaja. Feministički postupak oslanjanja na autentično žensko iskustvo je značajno doprinelo razvitku savremenih teorija u raznim naučnim oblastima. Istoričarke teže da pronađu primere ženskih iskustava da bi razumele pojedine istorijske periode kroz ženske živote. Antropološke feministkinje takođe nastoje da ženska iskustva budu raznolika i obuhvate iskustva žena drugih društava i različitih klasa, rasa, nacionalnosti i obrazovnog nivoa. Zahtev za raznovrsnošću iskustva je važan deo crne radikalne kritike formulisane od strane Odri Lord i Andele Dejvis. Gerda Lerner je ukazala na važnu činjenicu: ako je žensko iskustvo norma, onda muškarci postaju "drugi". Važno je i da se odbacuje duga tradicija vrednovanja iskustava sa stanovišta muške stručnosti na manje ili više vredna iskustva ili potpuno bezvredna iskustva.

Istraživanje. Cilj feminističkog istraživanja je da se stvari teorija zasnovana na sadašnjem iskustvu i jeziku žena, kroz istraživanje ženskih života i iskustava izraženih u njihovim sopstvenim pojmovima. Feministička istraživanja obuhvataju subjektivnost u svom novom teoretskom razumevanju. Integriranje lične prakse i istraživanja nije specifično za feministizam. Ono što jeste specifično je da feministička teorija zahteva da sadržina i postupci feminističkih istraživanja moraju da obuhvate sveža razmišljanja o rodnim kategorijama. Na primer, svako istraživanje mora da stavi u prvi plan kako svakodnevno iskustvo istraživačice tako i svakodnevno iskustvo onih koje su istraživane. Drugo, postupak istraživanja u domenu ličnog iskustva mora da obuhvati što je moguće više podataka. Feminističko istraživanje mora da usvoji, kako smatra Šulamit Rajnhare, nehijerarhijske, neautoritarne, nemanipulativne odnose između istraživačica i istraživanih. Marija Miz je ispisala listu specifičnih kriterijuma za feminističko istraživanje: ono mora da bude svesno parcijsizovano, dakle da se bavi delovima, a ne celinama, mora da bude istraživanje vršeno od dole, tj. iz baze, da stvara promene kroz uključenost u žensko oslobođenje, da bude usmereno ka podizanju svesti, da koristi ženske istorije i da bude deo kolektivnog razgovora sa ženama.

Izdato sestrinstvo. Pojam koji se koristi od strane američkih feministkinja za nefer i nelojale poslovne odnose među ženama. Jedan tip izdatog sestrinstva je odsustvo pomoći mlađim ženama, početnicama ili pak, uopšte ženama u procesima poslovne saradnje od strane starijih i poslovno uspešnih žena, situiranih na višim hijerarhijskim pozicijama. Drugi tip izdatog

sestrinstva u poslovnim odnosima je izdaja od strane mlađe žene, potpuno pomognute i podržane od strane starijih, etabliranih žena, koja došavši do određenih ovlašćenja, nemilosrdno eliminiše svoju mentorku na putu svog poslovnog uspona ("sindrom Eve" pojam prema filmu "Sve o Eve"). U domaćim uslovima pod pojmom izdatog sestrinstva mogu da se podrazumevaju pojave koje M. Blagojević definiše kao hroničan osećaj da individualni doprinosi članica feminističkih grupa nisu dovoljno prepoznati i priznati, odsustvo mehanizama podrške, priznanja i poštovanja autorskih prava ženske produkcije koja se ne retko prisvaja od strane grupa ili liderki, a naročito tretiranje znanja i profesionalnog statusa nekih žena kao vrste nezasluženih privilegija, a ne kao prethodno ulaganje žena koje je zahtevalo velike žrtve u muškom okruženju.

Javno/privatno. Popularno shvatanje da u životu pojedinca treba da postoji odvajanje aktivnosti na tržištu rada (javni život) od aktivnosti iz kućnog ambijenta (privatni život). U slogan "lično je političko" savremeni ženski pokret povezuje javno i privatno. Taj slogan sadrži redefinisanje ličnog iskustva kao dela društvenog procesa. Socijalističke feministkinje ukazuju da je podela na privatno i javno zapravo nametnuta i da je kroz društvenu praksu devetnaestog veka postala uobičajena forma eksploracije žena i ženskog rada. One smatraju da ta podela mora da se poništi jer će inače ideologija muške dominacije nastaviti da postoji. Druge feminističke teoretičarke ukazuju da podela na javno i privatno isključuje žene iz domena javnog i ograničava je na domen privatnog, domaćeg. Ta ideologija jača upravo u onim savremenim političkim momentima koji se karakterišu znatnim prisustvom žena na tržištu rada, u jasnoj nameri njihove eliminacije ili redukovanja. Takođe se ukazuje na mit o ženskoj navodnoj nemoći koji proizilazi upravo iz te podele na javnu i privatnu sferu. Feminističke antropološkinje ukazuju da postoji direktna uzročnost između stepena subordinacije žena u datom društvu i stepena u kojem su javna i privata sfera podjeljene. Manje-više to se svuda pogrešno tumači kao posledica bioloških razlika, tj. navodne ženske preferencije kućnog ambijenta. Ono što zaista razlikuje žene je činjenica da one pripadaju domenu reprodukcije, dok je sve ostalo, kako smatra Džulijet Mičel, stvar društvene konstrukcije. Feministička teorija mora da se temeljno pozabavi analizom kompleksnosti društvenih odnosa u javnom i privatnom domenu da bi bila u stanju da predloži promene. Radikalne feministkinje odbijaju da priznaju razlikovanje između privatnog i javnog domena dru-

štenih odnosa. One tvrde da je to lažna podela. Ženska lična, društvena i istorijska iskustva oblikovana su društvenom praksom u kojoj dominiraju muškarci i njihovi interesi. Javno-privatno je lažna podela između ličnog iskustva i znanja, između subjektivnog i objektivnog i radikalne feministkinje nastaje da u ženskom iskustvu i kroz žensko iskustvo objedine saznanja iskustvenog tipa ova domena.

Jevrejski feminism. Adrien Rič tvrdi da se jevrejske žene nalaze u dvostruko diskriminisanoj poziciji, kao žene i kao Jevrejke. Sa jedne strane su žrtve biološkog determinizma, a sa druge strane su nevidljive u jevrejskoj kulturi. Karakterisanje jevrejskog feminizma kao uže verzije politike identiteta ima svoje limite jer antisemitizam nije samo napad na identitet, a i ne odnosi se samo na jevrejske žene. Jevrejske žene u SAD su bile veoma aktivne u ženskom pokretu od samog početka mada se nisu uvek (samo) identifikovale kao Jevrejke. Prvi najraniji radovi o jevrejskom identitetu su kritike patrijarhalnih i mizoginičkih elemenata judaizma. Cilj jevrejskog feminizma je da analizira jevrejsku istoriju u svim njenim progresivnim i reakcionarnim aspektima u odnosu na žene, da napravi razliku između oblika ugnjetavanja žena i rasizma i antisemitizma, kao i da razvije analizu jevrejskog identiteta i antisemitizma u okvirima feminističkog konteksta. Smatra se da su politički prioriteti i izbori jevrejskih feministkinja još uvek zadati u okvirima jevrejske zajednice i da je neophodno da se ti limiti prevaziđu.

Jezik. Feministička teorija smatra jezik produktom patrijarhalne polne podele društvenih uloga i statusa. Odnos između jezika i kulturnih kategorija bio je predmet socioloških istraživanja pre pojave feminističke teorije. Na primer, analiziraju se odnosi jezika sa klasnim, statusnim i obrazovnim društvenim grupacijama. Na toj osnovi feministkinje su nastavile analizu jezika, njegove upotrebe i društvene moći koja se ostvaruje kroz jezik. Još davne 1946. feministička istoričarka Meri Berd je označila kao centralni problem dvostrukost značenja muškog jezičkog roda, koji se upotrebljava da označi kako muškarce, tako istovremeno i sve ljude, tj. ljudski rod uopšte. Feministkinje su nastavile da istražuju društvenu moć jezika kao jednu od osnova patrijarhata. One smatraju da "ženski govor" postoji zato što su ga muškarci tako nazvali sa namenom da ga obezvrede, a da žene treba da ga iskoriste da istaknu svoje vrednosti i specifičnosti. Šila Roubotam smatra da je jezik u tolikoj meri integriran u političku i ideološku društvenu strukturu moći da on mora da

bude promenjen jer ne može da bude prihvачen od feministkinja. Feministička analiza se prvo ustremila na razne seksizme, "normalno" prisutne u svakodnevnom jeziku. To uključuje upotrebu muškog roda u generičkom smislu, način obraćanja, navođenje pojmljiva u muškom rodu, kao i idiome svakodnevnog jezika. Sve je to uzeto kao dokaz da jezik mora ponovo da bude "otkriven" i preformulisan. Neke feministkinje smatraju da se to najbolje može učiniti kroz poeziju jer ona pruža najviše jezičkih sloboda i da su i oni koji pišu i oni koji čitaju poeziju najdalje otišli u svojoj kritičkoj distanci prema patrijarhalnim društvenim strukturama. Radikalne feministkinje razumeju jezik kao oružje patrijarhata kojim se umanjuje značaj ženske misli i tvrde da borba za oslobođenje žena počinje u borbi za jezičke slobode. Kreiranje ženskog rečnika bio je izazov mnogih feminističkih teoretičarki. Meri Dejli je poznata kao prilično kreativna u tom pravcu. Neki muški lingvisti konstruišu pojam "genderlekt" kao poseban ženski dijalekat u nastajanju. Naravno, artikulisanje jezičkih promena koje bi bile opšte prihvocene i razumljive nije uvek lak zadatak. Neki jezici daju manje prostora za moguće promene. Neke feministkinje, zbog svih teškoća, potpuno napuštaju domen verbalnog jezika i orientišu se ka jeziku tela kao mnogo bližem načinu izražavanja ženskih sadržaja. One koje ostaju pri jeziku kao verbalnoj komunikaciji, insistiraju na upotrebi ženskog roda i ženskih jezičkih formi. Tako Elen Siks smatra da suštinska ženskost jezika izvire iz polnih razlika koje karakterišu žene.

Kalkenon. Tradicionalno, veoma ukusno irsko jelo (colcannon) od zapečene mešavine krompir pirea, luka i kupusa, nastalo u vremenima nestaćica hrane. Čitave generacije su odrasle na ovom jelu u kojem prema prilikama, nekada dominira krompir, a nekada kupus. Smatra se simbolom ženske strategije preživljavanja (kad sve propadne još uvek nam ostaje kalkenon, "kalkenon strategija" kao tipično žensko dovijanje, izvlačenje iz neprilika).

Kemp. Potiče od skraćenice K.A.M.P. (Known As a Male Prostitute), korišćen da označi "mušku prostitutku" u policijskim stanicama u SAD tokom sredine 19. veka. Prvi put ga upotrebljava Žan Kokto u svojim aforizmima 1922. I od tada kemp označava specifičan egzistencijalni senzibilitet izrastao iz potrebe da se ono najskrivenije u ličnosti sačuva u privatnosti, ali istovremeno i javno izrazi. Hraneći se tom ambivalencijom samog subjekta, kemp je kao rezultat proizveo ponašanje ili šire - egzistenciju, koja je, posmatrana sa

pozicije vladajuće društvene teorije, uvek označavana kao "bizarna", "dekadentna" ili još oštire - "poremećena". Dva fenomena su ključna za prepoznavanje kempa: (1) (auto)ironizacija sopstvene egzistencije, posebno društveno neprihvatljivih segmenata - u ovom slučaju najčešće homoseksualnosti - i, na taj način, istovremeno i parodiranje predrasuda i stereotipa socijalnog okruženja koje ne prihvata različitosti, već teži unifikaciji, ponekad i izrazito agresivno i (2) specifičan način posmatranja sveta i njegovih svetskih fenomena, izazvan duhovnom izolacijom pojedinca koji je dovoljno snažan da sebe izloži reakcijama drugih prelazeći preko sopstvenog (sasvim opravданog) straha od društvene represije. Kemp je i nadvremenски fenomen; pojavljivao se u životima Starih Grka (Aleksandar Makedonski, smatra Kor, jeste "kemp komandant" zato što mu je, kako ironično primećuje, bila potreбna ljubav čitavih armija muškaraca za prevaziđenje usamljenosti) kao satirični odnos prema tipično atinskoj oslobođenosti od kasnijih seksualnih tabua. Život i delo Oskara Vajlda, izrazito "Slika Dorjana Greja"; platna Tamare de Lempicke, koja prikazuju "iskustvo ženske požude" ne mogu se smatrati eksplicitno ležbejskim, ali su svakako kemp entuziastična. Tu spada i Sara Bernard, jedna od najslavnijih glumica svih vremena, goropadnog seksualnog života i nesvakidašnje ekscentričnosti, čuvena "dama sa kamelijama". Navedene osobe samo su neke, od mnogih kojima je kemp bio mnogo više od životnog poziva, strast sa kojom su stvarali, ali i gađenje prema svetu. Sve može biti, ili postati kemp, zavisno od načina na koji se posmatra ili, kako Kor navodi, kemp je u očima posmatrača, posebno ako je posmatrač kemp. Kemp senzibilitet se može pojaviti u bilo kome, baš zato što je senzibilitet koji se ironično poigrava društvenim stereotipima kroz samosarkazam - nije potrebno (pred)znanje, prethodno iskustvo, čak ni svest o kempu samom, ali je potrebna samosvest i društveno reflektovan um, kao i volja da se sve to "postavi na scenu sveta", privatno ili javno, svejedno. (Dušan Maljković)

Kemp umetnost. Osnovni pristup pojmu se sastoји u razgraničenju kempa od pojnova koji su sa kempom u izvesnom odnosu: kemp nije pravac u umetnosti, već pre meta-pravac jer se fokusira na ono što delo generiše, specifičnoj svesti i senzibilitetu koji ga stvaraju. Kemp nije obavezno homoseksualan, svako može biti emp, ali mora postojati poznavanje samog sebe. Iako su najčešći "protagonisti" kempa bili homoseksualci, taj egzistencijalni stil nije seksualno ograničen, već je nadseksualan, slično gej-identitetu koji je nadnaciona-

lan. Ovo naročito važi u savremenom svetu gde represija prema gej populaciji drastično opada, i u kome ta (nekada) kontrakultura zauzima (ili je već zauzela) vodeće pozicije: s jedne strane, heteroseksualno orientisane osobe mogu bez posledica biti proglašene za homoseksualne (ako su kemp!), mada je direktno asociranje po tom principu sve ređe a, s druge, gej-geto, koji je ranije postojao, prestaje da postoji te i homoseksualci mogu biti "srećni, ponosni i homoseksualni" tako da dolazi do zbljižavanja dve ranije suprotstavljenje zajednice. Sa prvog područja kemp osobe su uglavnom žene: Isidora Bjelica, plavuša, vojvotkinja, politart komesarka i skandal "majstorica" srpske političke scene, izrazito treš-šik persona. Suzana Vladislava Zlatanović, alias Luna Lu, ponovo plavuša, rejv-barbika i princeza beogradskog andergraunda. S Isidorom Bjelicom je izdala "SexEpistolarni roman" za koji je teško reći da li je kemp ili treš ili nešto treće, u svakom slučaju lako štivo za brz zaborav. Vodila je izrazito kemp serijal emisiju na Radiju B92, a ureduje prilog u nedeljnom izdanju Glasa Javnosti. Ruška Jakić, voditeljka jedine kemp emisije u SRJ, dama od stila i vrhunske elegancije, elokventna poput, kako sama tvrdi, njene najbolje prijateljice kamile (sa safarija u Sahari!), kojoj je ljubav uvek u modi, a naročito ljubav prema parama i znatno mlađim muškarcima. Marija Ivanić, jedina prva, prava i poslednja avangardna srpska spisateljica, dobitnica nagrade Profemine za roman godine za "Esej o junaku". Njen drugi roman, "Bajka o Melisi", fantastična avantura porno-zvezde u potrazi za iskupljenjem od grehova koje možda i nije počinila (jer kako porno-zvezda zna šta je greh, a šta nije?), sjajan je primer vrhunske kemp literature. (Dušan Maljković)

Kiborg. Bajke o kiborg organizmima pojavljuju se obično u doba porasta oduševljenja tehnologijom za koju se veruje da može da poništi neke neprikladne granice, kao što je ona između ljudskih bića i životinja. Visoko razvijene tehnologije zaista dovode u pitanje naizgled neprikladne dualizme zapadne tradicije (duh/telo, živo/neživo, žensko/muško...) i više nije jasno ko proizvodi, a ko je proizveden u odnosu ljudsko biće - mašina. Nije jasno šta je duh, a šta telo mašine, a najmanje kojeg je ona pola. Ključna ideja kiborga, kibernetičkog organizma koji je hibrid između mašine i organizma, stvara koji je proizvod društvene realnosti i fikcije, koji nema rod, koji nije proizašao iz zapadnog koncepta prvobitnog jedinstva i identifikacije sa prirodom, razradena je u delu *Manifest kiborga, nauka, tehnologija i socijalistički feminism 1980-tih*, Socia-

list Review (1985). Taj postmodernistički esej u kojem se analizira konstruisanje novih realnosti, novih tehnologija i kiborg junaka naučne fantastike napisala je Dona Haravej, feministkinja, istoričarka nauke i primatološkinja. Manifest kiborga je postao veoma popularan, bilo da su ideje prihvaćene ili osporavane i veoma je uticao na razvoj feminističke teorijske misli i sajberfeminizma. Naime, u njemu se kroz kiborg mitologiju zastupaju ideje o promeni položaja žene u savremenom postindustrijskom društvu. Dona Haravej smatra da kiborg mitologija i kiborg stvarnost predstavljaju moćan, novi mitski sistem koji može da postane novi politički jezik i da trasira novi pogled na nauku i tehnologiju. Kiborg mitologija je deo utopiskske vizije koja bi društvu pokazala put iz labyrintha dualizma i uvela ga u svet bez roda. (Vanda Perović).

Kradljivice jezika je naziv knjige Klodin Erman (*Les veleuses de langue, des femmes*, 1976) koja smatra da je "krada" jezika subverzija jezika, za ženu, autorku, jedini mogući stvaralački put u situaciji u kojoj nema mnogo izbora između onoga što muškarci omalovažavaju kao žensku brbljivost i čutanja. Izbor je dakle između prihvatanja muškog sistema vrednosti i svoje "ženske" uloge u tom sistemu i potpunog odbijanja svih vrednosti. Žene "kradu" jezik jer mu nisu pripuštene u podjednakoj meri, jer ih jezik ne izražava u željenom obimu i oblicima, jer tome jeziku nisu podjednako dužne i zato da bi se identifikovale sa razlikama. Svetlana Slapšak (*Kradljivice jezika*, 1997) je razradila termin i smestila ga u specifičan domaći kontekst u kojem javni diskurs, propaganda i medijska manipulacija imaju vidljive posledice na događaje i sadržaje svakodnevice obeležene prisustvom rušenja jednog sveta, nastankom i uništenju jedne otadžbine i mučnim i nespretnim stvaranjem nove, što je za kradljivice jezika nužno drugaćiji doživljaj nego za gospodare jezika.

Kriminalitet. Feministička teorija pokušava da po kaže da je kriminalitet definisan seksistički jer je određen shodno navodnim potrebama društva koje su uglavnom odraz potreba i interesa muškaraca, te da nije uskladen sa potrebama žena i drugih oštećenih. Sjuzan Braunmiler smatra da su žene često žrtve nasilnih radnji, ali da se te radnje ne smatraju krivičnim delima jer se dešavaju u privatnosti, kao što je npr. premlaćivanje supruga i silovanje u braku, ili se dešavaju prema ženama koje su označene kao devijantne kao što je slučaj sa prostitutkama, prosjakinjama, odbeglim devojčicama i sl. Mnoga krivična dela čije su žrtve žene takođe se ne smatraju "pravim" kriminalite-

tom jer su učinioi bliski ženama, kao što su muževi, intimni prijatelji, sinovi, poslodavci. Radikalne feministkinje demistifikuju društvene mitove koji zamagljuju uzročno-posledičnu suštinu nasilja prema ženama, npr. mit da žene saučestvuju u sopstvenom silovanju. One takođe iznose tvrdnje da je nasilje prema ženama mnogo učestalija pojava nego što se prikazuje zvaničnim statistikama, jer feminističke analize ukazuju da npr. u 30% brakova redovno dolazi do nasilja prema ženama.

Kriminalitet žena. Još od 1903. godine kada je C. Lombrozo objavio svoju knjigu "Žena kriminalka" pojavljuju se različiti teorijski pristupi koji objašnjavaju kriminalitet žena sa bioloških ili psiholoških pozicija razlika između polova. Tako biologisti vide uzrok kriminaliteta žena u postojanju muških fizičkih i psihičkih osobina kod žena kriminalki (snažna muskulatura, agresivnost, energičnost). Frojd je "zaslužan" za psihološko objašnjenje kriminaliteta žena koje je dominiralo decenijama. Frojdovsko stanovište je izraz patrijarhalnog shvatanja ženskog kriminaliteta kao dvostrukog kršenja normi, onih rodno stereotipnih namenjenih ženama i društvenih normi sadržanih u odredbama krivičnih zakona. Materinski nagon, i pasivnost su "prirodne" psihičke reakcije žena - svako odstupanje od toga i od prirodnih ženskih uloga, po tom shvatanju, vodi žene u kriminal. I poređ agresivnih pokušaja da se u oblasti biologije i seksologije pronađu uzroci kriminaliteta žena (tako je Polak isticao da je kleptomanija povezana sa menstrualnim ciklusom) posle Drugog svetskog rata, naročito zahvaljujući feminizmu, preovladava shvatanje da kriminalitet žena ima jasne socijalne uzroke. Po strukturi, kriminalitet žena odražava tradicionalnu ulogu žena u društvu. Slična je za sva društva: žene vrše sitna imovinska krivična dela (sitne krađe, krađe po samouslugama), uvrede, klevete, lake telesne povrede, a izuzetno teške krvne delikte (ubistva). I istraživanja u Srbiji (Simović, 1966; Nikolić-Ristanović, Mrvić, 1992) pokazuju da su žene izvršiocit sitnih i običnih krađa, krivičnih dela protiv ugleda, izdavanja čeka bez pokrića, lakih telesnih povreda, dok ubistva vrše samo u pojedinačnim slučajevima (oko 10-15 godišnje) i od toga su polovina čedomorstva. U odnosu na kriminalitet muškaraca zapaža se potpuno drugačija struktura; u kriminalitetu muškaraca preovlađuju teški imovinski i krvni delicti. U Evropi kriminalitet žena čini od 5 do 25% ukupnog kriminaliteta. U Srbiji, prema evaluativnim istraživanjima i statističkim podacima za period 1962 - 1985. registrovan kriminalitet žena ima stabilan odnos u

odnosu na registrovan kriminalitet muškaraca (godišnje oko 15% ukupnog kriminaliteta) i prati tendencije ukupnog kriminaliteta. (Nataša Mrvić)

Kritika predstavljanja žena. Krajem sedamdesetih i tokom osamdesetih godina ovog veka, tradicionalni način predstavljanja žena postao je glavni cilj feminističke kritike vizuelnih umetnosti. Feministička umetnost je u osamdesetim godinama preuzeila teoriju društvene konstrukcije i dekonstrukcije i nastojala je da postigne dekonstrukciju kulturne slike ženstvenosti i razotkrije mehanizme proizvodnje značenja u oblasti vizuelnog. Feministička kritika predstave smatra se delom postmodernističkih umetničkih pravaca koji se u velikoj meri zasnivaju na semiotici, psihoanalizi i dekonstruktivizmu (Sindi Šerman, Barbara Kruger). (Katrín Kivimaa)

Kulturna antropologija. Proučavanje dnevne interakcije, običaja i kulture ljudi koji žive u predindustrijskim društvima. Feminističke antropološkinje smatraju da proučavanje načina na koji žive i ponašaju se žene iz predindustrijskih društava pomaže razumevanju značaja kulturnih kodova koje društvo nameće svojim članovima. Studije porodičnog života, povezanosti ili saradnje žena obezbeđuje alternativu strukturalnoj antropologiji koja tretira porodicu na institucionalan način. Feminističke književne kritičarke koriste kulturnu antropologiju da analiziraju fenomene popularne kulture sa stanovišta rodne kritike.

Kvalitativno istraživanje. Istraživački metod iz oblasti društvenih nauka koji je najomiljeniji od strane feminističkih istraživačica i teoretičarki, koje koriste kvalitativne tehnike i lične storiјe, iskustvenu analizu, studije slučajeva i posmatranje sa učestvovanjem kao metode ostvarivanja feministički relevantnih činjenica i saznanja. Kvalitativno istraživanje je za sada glavni metod feminističke psihologije koji značajno doprinosi da feminističko istraživanje pruži suštinski doprinos postojećim teorijama roda. Još je Beti Fridan u *Zenskoj misticici* (1963) počela da koristi metod kvalitativnog istraživanja. Kroz kvalitativan metod se u ceo istraživački proces nužno uvlači emocionalna povezanost između istraživačice i istraživanih što omogućava saznavanje činjenica iz oblasti kao što je trpljenje nasilja, seksualnost, problemi dvostrukе svesti, domen svesno skrivenog i negiranog i sl. Smatra se da kvalitativno istraživanje otkriva više nego bilo koja druga tehnika odnose moći u rodnim odnosima. Međutim, i u drugim oblastima istraživanja u društvenim naukama, vođenim i od strane muškaraca, bez ikakve feminističke konotacije, kvalitativni istraživački

metod preuzet od feministkinja pomaže boljem razumevanju ličnosti, kao i uzročno-posledičnih odnosa u društvenim kretanjima.

Kvantitativno istraživanje. Sastoji se u analiziranju podataka skupljenih nekim od statističkih, matematičkih postupaka i njihovo tretiranje kao brojčanih vrednosti. Mnoge feministkinje smatraju da je to oblik istraživanja u društvenim naukama koji se koristi da promoviše seksističku ideologiju ignorisanjem problematike tipične za žensku prirodu i ženske živote. Međutim, mnoge od njih ne žele da se u potpunosti odreknu metoda kvantitativnih istraživanja jer je jasno da se oni mogu koristiti kako protiv žena, tako i za žene, tj. u njihovu korist. One smatraju da sam metod po sebi nije unapred negativan za žene, već da je samo problem u početnim premisama i načinu organizacije celog istraživanja koje može da ne pridaje značaj kategoriji roda ali, takođe, i rođno senzitivno u zavisnosti od polaznih osnova istraživačica koje rukovode celim istraživanjem. Važnost kvantitativnog metoda je omogućavanje objektivnijeg sredstva prikupljanja naučno relevantnih podataka koji svojom objektivnošću deluje komunikativnije i ubedljivije u naučnom ambijentu naviknutom na tako dobijene podatke, što sve može samo da bude od koristi za žene i služi razotkrivanju diskriminacije žena. Feminističke istraživačice smatraju da se oba metoda, kvantitativni i kvalitativni, nužno moraju kombinovati da bi se došlo do što relevantnijih podataka.

Kvir (Queer). Ranija (prvobitna) upotreba u engleskom jeziku odnosila se na ono što je čudno, nastrano i poremećeno. Kasnije, u neformalnom govoru, označava (muškog) homoseksualca. Međunarodno udruženje lezbejki i homoseksualaca (*International Lesbian and Gay Association - ILGA*) usvaja ovaj naziv da označi gej muškarce, lezbejke, biseksualce, transvestite i transseksualce. U skladu sa svojom lingvističkom filozofijom, ILGA ovaj negativni termin prevodi u neutralan i na taj način smanjuje niz negativnih termina u vezi sa osobama koje svojom seksualnošću remete društvene norme. Navedena transformacija je veoma bliska idejama feminističke korekcije jezika. (Dušan Maljković)

Kvir bešing (Queer bashing). Označava na engleskom jeziku nasilje iz mržnje prema osobi koja pripada kvir-kategoriji. Uveden kao poseban termin upravo da markira tzv. "hate crime" (hejt krajm, zločine iz mržnje), preciznije fizičko zlostavljanje osoba zbog onoga što one (u seksualnom smislu) jesu, ne zbog nečeg što su učinile. U progresivnijim društvinama sveta

za ovakve prestupe predvidene su oštije kazne u odnosu na formalno slične prekršaje (tj. one koji kao rezultat imaju fizičko nasilje, ali nisu motivisani mržnjom). (*Dušan Maljković*)

Kvir studije (Queer studies). Ove studije proučavaju egzistenciju kvir-populacije: gej muškaraca, lezbejki, biseksualaca, transvestita i transseksualaca, u raznovrsnim aspektima i sa različitim tačaka gledišta. Pojedinačne teme koje se obraduju su: homoseksualna istorija, istorija (homo)seksualnosti, gej/lezbejska umetnost i književnost, polno/seksualni identitet, psihološko/sociološko/antropološki aspekti homoseksualnosti, gej/lezbejsko zdravlje itd. Katedre postoje na svim značajnijim univerzitetima u svetu. Posebne, specijalizovane studije, u trajanju od četiri godine, postoje u Amsterdamu i Njujorku. (*Dušan Maljković*)

Labris. Sekira sa dva sečiva u obliku polumeseca koji predstavljaju rođenje i smrt. Zajednički, obe sečiva čine oblik punog meseca koji simboliše život žene u celini. Labris je postao simbol privremene, zemaljske vlasti žena nad životom i smrću koja je inače, pripadala Velikoj boginji. Labris je bio simbol mnogih azijskih, afričkih i evropskih matrijarhalnih civilizacija. Interesantno je da je Labris označavao i Lavirint iako mesto "stanovanja" minotaura (muškog simbola). To se objašnjava time da su antički ljudi verovali da samo ženska snaga može da obuzda mušku agresivnost. Poljoprivredne alatke, srp i kosa su takođe imale isti oblik, kao negativ Labrisa, i obe su bile simboli ženskih božanstava. Dok je dvosekla sekira služila za oranje, srp i kosa su upotrebljavani za žetu. I danas se smrt predstavlja kao žena sa kosom (doduše nešto izmenjenog oblika, ispravljene krive linije). Dvosekla sekira se koristila i kao poljoprivredna alatka i kao oružje. Umetnički predmeti antičke Grčke predstavljaju Amazonke, divlje i nemilosrdne žene-ratnice, naoružane dvoseklimi ratničkim sekirama. One su u kulturi Amazonki imale i simbolični značaj vlasti "dveju kraljica": dok je jedna komandovala na bojnom polju, druga je vladala osvojenim teritorijama. Grčka boginja zemlje i plodnosti Demetra nosila je dvoseklu sekiru kao svoj skiptar. Ponekad se i boginja podzemnog sveta, Persefona (za koju se veruje da je "imala seks sa ženama") takođe predstavlja sa dvoseklom sekirom kao skiptrom. Danas je Labris lezbejski i feministički simbol ženske snage i samodovoljnosti.

Levica. Iako istorijski postoje veze između političke levice i feministika, današnje feministkinje su veoma nesklone levicarskoj politici. Šila Roubotam i druge socijalističke feministkinje smatraju da je za

feminizam neophodno da se organizuje na demokratiji i manje autoritarn način od tradicionalne muške levice. U SAD levo orijentisane feministkinje su težile onome što se kasnije nazvalo "nesrećnim brakom" između feministika i marksizma, jer se smatralo da ta veza doprinosi kritičkoj analizi ugnjetavanja žena, i da bi bilo naivno verovati da feministička teorija može da opstane mimo ili izvan najširih okvira političke levice. Ipak, početak bilo koje kritičke analize na primer pornografije, nasilja prema ženama ili drugih pitanja od suštinskog značaja za feministički pokret i teoriju, ima potrebu za boljim objašnjenjima od onih koja mogu da dođu sa pozicija tradicionalne političke levice. Radikalne feministkinje se neprijateljski odnose kako prema marksističkoj teoriji, tako i prema celoj političkoj levici. Adrijen Rič smatra da feministizam treba da izbegne revolucionarni i kvazirevolucionarni rečnik političke levice kao mrtve ostatke njene istorijske promašenosti. Radikalna feministička teorija se razvijala i nastajala u oštrot opoziciji sa muškom Novom levicom tvrdeći i dokazujući da su ženski aspekti i životi ignorisani i trivijalizovani od strane marksističke teorije.

Lezbejski feministizam. Verovanje da ženom-identifikovane žene posvećene zajedničkom radu, koje privabljaju jedna drugoj kroz taj rad političku, seksualnu i ekonomsku podršku, ostvaruju alternativni model tradicionalnom muško-ženskom odnosu. Lezbejke smatraju heteroseksualne odnose ugnjetavačkim. Autorce iz domena radikalnog feministika, kao što su Šarlot Banč, Ti Grejs Etkinson, Adrijen Rič i neke grupe kao npr. Furije, smatraju da lezbejski feministizam obuhvata seksualnu opredeljenost i politički izbor za odbacivanje muške definicije i određivanja ženskih života. Lezbejski feministizam napada kako instituciju, tako i ideologiju heteroseksualnosti kao centra patrijarhata. Lezbejke su radikalni deo feminističkog pokreta jer smatraju da samo lezbejke mogu da radikalno razmišljaju o društvenim promenama i odnosima polova zahvaljujući svojoj oslobođenosti od tradicionalnih heteroseksualnih odnosa. Meri Dejli je tvrdila da lezbejski feministizam, pod čim je ona podrazumevala separatizam, znači izbor erotске zajednice žena. Radikalne lezbejke smatraju da sve dok žene ne postanu suštinski posvećene jedna drugoj, uključujući u to seksualnu ljubav, one će samo potvrđivati svoj sekundarni društveni status. Razvitak žensko-centrične perspektive stvara nove definicije ženskog identiteta, pa tako Adrijen Rič smatra da su žene suštinski privlačne drugim ženama jer podsvesno zadržavaju svoju emotivnu povezanost

prema majci. Šireći definiciju lezbejstva, Rič analizira lezbejsko iskustvo kroz život lezbejki, lezbejski kontinuitet i kao ženski-identifikovanih-žena. (Sandra Meškova)

Lezbejski kontinuitet. Jedan od najraširenijih i najpoznatijih pojmoveva upotrebljavanih od strane radikalnih feministkinja. Sročila ga je Adrijen Rič u svom delu *Prinudna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija* (1980). Lezbejski kontinuitet označava čitav dijapazon žensko-identifikovanih iskustava koje sadrže sve oblike intenzivnih žensko-ženskih odnosa, izvan genitalnih odnosa sa drugim ženama (koje se definiše kao lezbejsko iskustvo). Lezbejski kontinuitet je politički pojam jer obuhvata pružanje i primanje praktične i političke podrške između žena. Suprotno tome je ono što Rič naziva "prinudnom heteroseksualnošću" koja se samoreprodukuje i samopromoviše kao jedini mogući društveni oblik komuniciranja i tako čini lezbejsko iskustvo u potpunosti nevidljivim i ignorisanim. Teze A. Rič se zasnivaju na dekonstrukciji heteroseksualnih odnosa sa kojom se započelo tokom ranih sedamdesetih godina. Društvena analiza potvrđuje da ono što Rič naziva prinudnom heteroseksualnošću predstavlja ključni mehanizam iz kojeg izvire i na koji se oslanja muška društvena dominacija. Šireći značenje otpora, ideja lezbejskog kontinuiteta usmerava se na novi kvalitet otpora koji je vrednosno drugačiji od prethodnih feminističkih napada na patrijarhat jer uključuje i seksualnu komponentu. Rič definiše lezbejstvo onako kako ono postoji u patrijarhatu kao žensko-centričnu politiku. Lezbejski kontinuitet, smatra se, biće izvor društvene moći i saznanja za žene, jer oslobođa žene lažnih kontinuiteta. (Sandra Meškova)

Lezbejska kritika. Kritički pravac koji se rodio sedamdesetih godina i koji je doveo u pitanje neprikosnovenost heteroseksualnosti u Ijudskim odnosima. Lezbejske kritičarke analiziraju lezbejski identitet kroz niz istorijskih situacija kao društveno konstruisanu povjavu. One su identifikovale heteroseksizam i homofobiju kao osnovne tačke oslonca patrijarhalne moći, ali su takođe kritikovale univerzalističko predstavljanje belih heteroseksualnih feministkinja svoga pogleda na svet kao nečeg što pripada svim ženama. Lezbejska kritika je usmerena na način predstavljanja lezbejki u glavnim religijama kao grešnica, ali i u medicini, kao patoloških i asocijalnih žena. One se bore protiv marginalizacije lezbejske kulture i učutkavanja lezbejskih dostignuća kao spisateljica, naučnica, umetnica, teoretičarki i sl. (Sandra Meškova)

Lezbejstvo. Emocionalni i seksualni odnosi između žena bez obzira da li one sebe nazivaju lezbejkama ili ne. Sam pojam vodi poreklo od imena Lezbosa, grčkog ostrva na kojem je u 6. veku živela grčka pesnikinja Safo čija se poezija odnosila na ljubav žena prema ženama. Neke feminističke autorke koriste pojam lezbejstva da označe ženske spisateljice i misliteljke kroz istoriju zapadne umetnosti i nauke koje su osećale ljubav, emocionalnu povezanost ili seksualnu privlačnost prema drugim ženama. Samo mali broj autorki koje su na tako širok način nazvane lezbejkama, to jesu u užem smislu reči ili su same spremne da se definišu kao lezbejke. Bez obzira na to, smatra se da postoji veliki prostor između isključujuće heteroseksualnosti i isključujuće homoseksualnosti kao krajnjih suprotnosti. En Ferguson definiše tri aspekta lezbejstva: a) jasan termin korišćen na klinički način pezorativno, b) društveno-političko samoidentifikovanje lezbejske kulture i c) nadistorijska tradicija povezivanja lezbejskih žena. Široka definicija lezbejstva dominira feminističkim naučnim radovima koji su razvijani od sedamdesetih godina kroz ideju da su žensko-ženski odnosi bili modeli egalitarnog društvenog povezivanja i organizovanja društvenih aktivnosti. Radikalne feministkinje smatraju da je heteroseksualnost osnova muške supremacije, kao i da feminizam mora da se kreće u pravcu lezbejskog feminizma i lezbejskog separatizma. (Sandra Meškova)

Liberalni feminism. Reč je o feminističkom pravcu koji se oslanja na teoriju o postizanju individualnih sloboda za žene. Liberalni feminism je jedan od glavnih feminističkih pravaca u feminističkoj političkoj i društvenoj teoriji i ima najdužu istoriju razvitka. Smatra se da je knjiga Meri Vulstonkraft *A Vindication of the Right of Women* (1789) prvo delo iz domena liberalnog feminism. Vulstonkraft analizira žene kao racionalna bića čija je "inferiornost" pre svega rezultat drugačijeg obrazovanja od onog koje dobijaju dečaci. Ona je smatrala da se to pitanje može rešiti davanjem ženama istih mogućnosti kao i muškarcima. Savremene liberalne feministkinje dele optimizam Vulstonkraft da su korenii ugnjetavanja žena jednostavno u nedostatku gradanskih prava i obrazovnih mogućnosti za žene. Suština liberalnog feminismata u pogledu seksualnosti je verovanje da ničiji privatni život ne sme da bude podvrgnut društvenoj regulativi. Liberalni feminism je na taj način prihvatio dihotomnu podelu na javno i privatno, podelu koju inače, radikalne feministkinje osporavaju. Liberalne feministkinje smatraju da je lično samoostvarenje nezavisno od struktura definisanih

polnim društvenim ulogama. One su sebe ograničile na reformizam nastojeći da poprave status žena unutar sistema, ali ne osporavajući ni najmanje postojanje samog sistema niti njegovu legitimnost. Savremene liberalne feministkinje se bore za ženska prava posebno u oblasti njihovih potreba za postizanje određenog standarda života i ostvarenja dobrobiti, obrazovanja i pristupačnosti zdravstvenih usluga. Na primer, liberalne kritičarke nauke ukazuju na nefer prakse u zaposlenju, radije no da napadnu celu instituciju proizvodnje kao organizaciju. Kritičarke liberalnog feminizma smatraju da liberalni feminism redukuje ljudsku motivaciju na ostvarivanje sopstvenih, individualnih interesa. Zila Ejzenstein smatra da je liberalni feminism radikalna snaga feminizma samo ako glavna feministička struja zasniva neke svoje zahteve na klasičnim stavovima liberalnog feminism, kao što su pravo svih na slobodan izbor i jednakost pred zakonom.

Libertarianizam je jedan od teoretskih pravaca anarhizma koji se zasniva na uverenju da s obzirom da vlade i druge institucije državne uprave nemaju moralno legitimnu vlast, društvene grupe kao što su npr. anarhisti, treba da organizuju društvo. Pri tom one ne treba da imitiraju postojeće oblike i prakse već, umesto toga, treba da uspostave unutar svojih organizacija modele funkcionalne društvene utopije. Libertarianizam ima dosta dodirnih tačaka sa feminismom. Oba pravca stavlju naglasak na potrebu sticanja obrazovanja kroz male grupe, a takođe postoje i na ostvarivanju vrednosti ambijentalne zaštite. Uočljivo je da se feminističko odbacivanje patrijarhalnog tipa liderstva i autonomija ženskih grupa podudara sa libertarijanskim teorijom i praksom organizovanja svakodnevnog života. Smatra se da grupe za podizanje svesti koje su se javile unutar drugog talasa feminizma kao i žensko-centričan svet Adrien Rič predstavljaju primere feminističkog libertarianizma.

Lično je političko. Slogan je kreirala Kerol Henis i on je prvi put objavljen u njenom delu *Notes from the second year* (1970) da bi uskoro postao glavni slogan drugog talasa feminizma. Radikalne feministkinje su upotrebljavale taj slogan da istaknu da je razdvajanje ličnog od javnog domena lažno. Radikalne feministkinje smatraju da je žensko lično iskustvo koje se otkriva kroz grupe za podizanje svesti način pribavljanja inspiracije i osnova za nove politike. "Lično je političko" stavljaju naglasak na psihološku osnovu patrijarhalnog ugnjetavanja. Ketrin Mekinon tvrdi da ta fraza sadrži direkstan odnos između društvenosti i subjektiviteta tako da glavni metod i politika saznavanja

ženske društvene situacije postaje saznavanje ženskih ličnih života.

Ličnost. Feministkinje kritikuju nedostatke pojedinih teorija ličnosti izlažući sopstvena neslaganja sa konceptom muškosti i ženskosti. Margaret Mid (1901 – 1978) je dovela u pitanje ideju univerzalnosti razvoja ličnosti. Porediće adolescenciju u različitim društвima Mid je zaključila da je ono što obilikuje ljudsku ličnost način socijalizacije u društvu, a ne biološki određene opštosti. Mid je dokazala da su pojmovi "muževnosti" i "ženstvenosti" kulturno određeni, a ne urođeni. Džulijet Mičel je skrenula pažnju da je Frojdova teorija proizašla iz njegove sopstvene kulturne situacije, a da nije empirijska analiza opštih osobina ličnosti. Politička teorija povezuje razvitak "ženske" ličnosti sa patrijarhalnim društвom koje obezvređuje žene. Mnoge feministkinje tvrde da bi samo radikalna promena društva mogla doprineti promenama porodičnih odnosa i stereotipne ličnosti žene.

Literarna kritika. Feministička literarna kritika odbacuje tradicionalni standard kritike i istorije književnosti. Feminizam koristi književnu kritiku kao sredstvo denunciranja i destrukcije patrijarhalne politike predstavljene kroz jezičku produkciju. Kejt Milet analizira ideoološke implikacije književnog predstavljanja ponašanja polova. Karolin Hejlbron utire put istoriji androginosti kao alternativi patrijarhatu. Meri Dejli takođe koristi književnu kritiku u njenoj istorijskoj sintezi, filozofiju i radikalnu politiku i zahteva od čitalaca da poklone veću pažnju jezičkim detaljima. Feministička književna kritika otkriva mizoginiju muških pisaca, posebno tzv. "velikih majstora" na primer D.H. Lorensa, Sola Beloua i Henri Milera. One stvaraju književnu kritiku ženskih pisaca. Opisuju i analiziraju različite modele "ženskog pisma" kao i različitost ženskih strategija čitanja. One takođe proširuju definiciju književnosti uključujući žanrove kao što su naučna fantastika ili podžanrove kao što su lezbejski krimi roman.

Logos. Predstavlja reč i simboličnu moć da se stvara jezik. Feminističke kritičarke mitova smatraju da su Kali i Hekata bile ženske kreatorke jezika i alfabeta. Te ženske verzije logosa omogućavale su kritičarkama mitova da tvrde da je oduvek postojao ženski jezik i ženska teorija kao i ženski model kreativnosti. Zapadnački model razmišljanja se naziva logocentrčnim, a feminističke autorke, kao npr. Elen Siks, želete da podrži tu logocentrčnu, mušku ideologiju.

Ludilo. Feminističke psihanalitičarke doprinele su shvatanju ludila kao pojave definisane kulturno, a ne

medicinski. Filis Česler je u svom pionirskom radu *Women and Madness* (1972) tvrdila da je ludilo kategorija koja se koristi za one osobe čije se ponašanje radikalno razlikuje od onog što je društvo propisalo kao "normalno" i jedino prihvatljivo. Ono što mi smatramo pod ludilom je ili rezultat obezvređene ženske uloge ili potpuno ili delimično odbacivanje stereotipne polne uloge. Žensko ludilo je intenzivno iskustvo biološke, seksualne i kulturne kastracije žena. Česler smatra da društvo unapred očekuje od žena da imaju ovaj ili onaj oblik ili intenzitet ludila i bolesti što je deo kulturne definicije šta žene jesu i kakve su. Feministkinje tvrde da je stereotipiziranje polnih uloga recept ili zadati scenario za ženski društveni neuspeh i samim tim pravi uzrok pojave mentalnih bolesti. Žene koje se ne prilagode označavaju se mentalno bolesnim ili devijantnim. Ludilo se često predstavlja kod feminističkih autorki kao oblik istinske percepcije. Doris Lesing, na primer, posebno obuhvata poglede Ronald Lenga u svome radu *Golden Notebook* kao i u svojim romanima. Gilbert i Gubar tvrde da je luda žena predstava u ogledalu ženske spisateljice - karaktera koji živo projektuje autorkine pobunjeničke tendencije. Cilj takve autorke je subverzija patrijarhalne forme romana.

Ljubav. Drugi talas feminizma kritikovao je koncept ljubavi kao način na koji su žene vaspitavane u patrijarhatu tako da razmišljaju o erotici samo u pojmovima heteroseksualnog koncepta romantike. Kejt Milet, Andrea Dvorkin i Žermen Grir smatrale su da su emocije ljubavi društveno konstruisane, a ne urođene. Sulamit Fajerston ide dalje i tvrdi da su žene naučene da se podređuju emotivnim potrebama muškaraca i da se samo to naziva "ljubavlju" od strane patrijarhata kao i da je ta emocija narušena nejednakosti u društvenoj moći između polova i klasa.

Majčinsko razmišljanje. Pojam je uvela u upotrebu Sara Radik u svojoj analizi mogućnosti žena da promišljaju, spoznaju i obavljaju zadatke materinstva. Ona je smatrala da majčinsko razmišljanje sadrži pacifizam i vrline očuvanja i razvoja života namenjene podizanju dece. Majčinsko mišljenje je pristupačno svim ženama, bez obzira da li jesu ili nisu majke jer je to moć koja potiče iz suštinske ženske sposobnosti da rađaju decu i brinu se o njima.

Makroi. Njih kao predstavnike kriminala, posebno onog organizovanog, mafijaškog tipa, smatraju glavnim izvorima ugnjetavanja, diskriminacije i eksploracije prostitutki. Same prostitutke misle drugačije i kao najgore ugnjetavanje smatraju sve vidove zakonskih zabrana prostitucije i kazne za nepoštovanje tih za-

brana. Gejl Pitersen smatra da o makroima postoje razine zablude i da makroe treba sagledati između pravne definicije, popularne predstave i iskustva prostitutki sa njima. Uopšte govoreći, svako ko zarađuje deo novca koji dobijaju prostitutke za svoje usluge (osim same države koja zarađuje kroz oporezivanje prostitucije), smatra se makroom. Pod tom definicijom, makro može biti osoba sa kojom se deli stan, ljubavnik/ca, prijatelj/ca, žensko/muško dete starije od osamnaest godina, roditelj, poslovni partner i sl. U SAD se slobodno izabrani poznanici prostitutki redovno hapse, novčano kažnjavaju i pravno progone pod optužbom da su makroi. Ako je navodni makro prostitutke njeno dete, ono može izbeći krivičnu optužbu samo tako što će prostitutka izgubiti svoje pravo starateljstva nad detetom. U Švedskoj je jedna devojka izbačena sa univerziteta jer je školarinu platila njena majka prostitutka. Takođe, kao makroi prostitutki se osuđuju njihovi, od prostitutki zavisni muški prijatelji, koji nemaju nikakvu kontrolu nad njihovim načinom zaradivanja novca, niti nad njihovim zaradama. U terminologiji amsterdamskih socijalnih radnika, ovi muškarci se pežorativno nazivaju "kućnim kokoškama", ali ih ni to ne spasava od zakonskog progona. Francuske prostitutke su veoma glasne u odbrani članova svojih porodica od optužbi da su makroi. Takve optužbe predstavljaju tešku i nepravednu invaziju države u privatne živote. Svako udruživanje prostitutki, makar njih bilo samo dve, u cilju olakšavanja vođenja poslova jedna drugoj, nužno povlači optužbu za podvođenje koja se podiže prema onoj koja poseduje stan, automobil ili koja vodi knjigovodstvo ili je na neki drugi način po nekim drugim kriterijumima shvaćena kao osoba koja kontroliše posao. Postoje mnogi primeri kako država koristi zakone koji kriminalizuju ponašanje makroa samo da podrije ekonomsku nezavisnost prostitutki i njihove lične i poslovne odnose, nimalo ne suzbijajući organizovani kriminal i prave makroe. Najlakše izbegavaju zakonski progon pravi makroi koji prinuđuju žene na prostituciju, tuku ih, drogiraju, trguju njima i na druge načine ih kontrolišu radi eksploracije njihovog rada i otimanja dela ili celih zarada. Oni su dobro organizovani i imaju razradene tehnike podmićivanja policije radi izbegavanja represalija. Oni se ujedno predstavljaju prostitutkama kao neophodni zaštitnici od policije i drugih organa zakonske prinude. Umesto da zakoni pomognu prostitutkama da se izbore za pravo na dobre radne uslove, pravno dozvoljeni rad i pružanje usluga, kroz senzitivniju zakonsku regulativu, tobožnje zašti-

tno zakonodavstvo najčešće gura prostitutke u kandže kriminala i kriminalnih makroa.

Manuelno-mentalno. Feministička teorija tvrdi da razlikovanje manuelnog i mentalnog predstavlja način eksploatacije žena jer se ženama po pravilu dodeljuju telesne, a muškarcima mentalne aktivnosti. Podela je najvidljivija u medicini koja se istorijski bazira na podeli na manuelni-ženski rad i intelektualni-muški rad i gde je i danas ženska uloga još uvek manje-više u radu koji nije stručan i koji je fizički, naporan i najmanje cenjen, dok uloge lekara i specijalista pripadaju, po pravilu, muškarcima.

Marginalnost. Čini je lociranost po strani, na nevažne, manje vredne i manje vidljive pozicije. Oni koji su tako locirani postaju suštinski manje vredni, manje vidljivi i nevažni, bez obzira na njihove lične ili grupne i kolektivne kvalitete i mogućnosti. Društvena i materijalna realnost mnogih žena karakteriše se marginalnošću. Marksistički pisci smatraju da je marginalnost pojava koja je povezana sa kapitalizmom kao glavnim uzrokom društvene eliminacije čitavih klasa i manjih društvenih grupacija iz domena političkog odlučivanja i ekonomskog profitiranja. Feministička teorija smatra da marginalizovanost nije okamenjena pojavi i da treba da bude shvaćena pre svega u zadatim vremenskim okvirima jer ono što se u jednom momentu smatra marginalnim, u drugom može da bude glorifikovano upravo kao važan deo istorije. Sociologija pod terminom "marginalna osoba" najčešće podrazumeva migrante i pripadnike etničkih manjina. Feministkinje smatraju da marginalnost nije uvek negativna pojавa, nedostatak nečega i puka nemogućnost samoostvarenja, već pozicija koja pruža nove mogućnosti i otvara svojim pripadnicama nove horizonte koji su neomedeni zadatom vladajućom hijerarhijom i neopterećeni krutim pravilima ponašanja namenjени pripadnicima glavne struje i većine. Takođe se smatra da je neophodno lično iskustvo marginalnosti, kako za feministički aktivizam, tako i teorijske aktivnosti u tom domenu, kao neprocenjiv neposredni izvor autentične, lične spoznaje ugnjetenosti žena.

Marksistički feminism. Ciljevi marksističkog feminismu su da objasni osnovu ženske potčinjenosti, rastumači odnose između modela proizvodnih odnosa i statusa žena u društvu, da primeni klasnu teoriju na položaj žena, kao i odnose u porodici. Feministička teorija je suštinski različita od marksističke teorije jer se feminism po suštini stvari usmerava na analizu roda i seksualnosti, a ne na materijalne uslove društvene proizvodnje. Mnoge feministkinje ipak smatraju da

je sinteza između marksizma i feminizma, ma kako to po mnogim svojim aspektima očigledno bio nesrećan brak, neophodna za emancipaciju žena. Šila Roubotam dokazuje kako je podela rada na proizvodnju s jedne, i odmor i potrošnju s druge strane, zapravo podela koja postoji samo za muškarce. Ženski rad u kući se obezvreduje da bi se negirala činjenica da je on taj koji suštinski održava reprodukciju kapitalizma i patrijarhata kao društvenih odnosa. Američke marksističke feministkinje stvorile su teoriju o ženskoj društvenoj nejednakosti koja se bazira na suštinskim nejednakostima proizašlim iz proizvodnih odnosa u porodici i izvan nje. Materijalna osnova ženske nejednake egzistencije je ugrađena u žensku svest. Samo marksistički feminism teoretski objašnjava odnos između konstrukcije ženskog unutrašnjeg iskustva i društvenog iskustva. Marksistički feminism je zasnovan na praksi koja povezuje svesno biće i društvenu uzročnost. Iako postoje mnoge varijante marksističkog feminism, radikalne feministkinje tvrde da nijedna od njih ne analizira "žensko pitanje" u, za žene, adekvatnim terminima, jer koristi pre svega marksističku terminologiju i tako ostaje na površini problematike u svojoj feminističkoj analizi. Ketrin Mekinon smatra da feminism stoji u odnosu na marksizam kao marksizam u odnosu na klasičnu političku ekonomiju, dakle kao njegov krajnji zaključak i poslednja kritika. Radikalne feministkinje Adrijen Rič i Meri Dejli smatraju da su neka pitanja od suštinskog značaja za feminističku teoriju i ženske živote uopšte, trivijalizovana i ignorisana od strane marksističke teorije. To je slučaj sa, na primer, problemima nasilja prema ženama, posebno seksualnog nasilja, kao i lezbijstvom.

Masturbacija. Seksualno samozadovoljavanje. Feministkinje imaju izuzetno pozitivan odnos prema ženskoj masturbaciji i smatraju je jednim od neophodnih načina otkrivanja sopstvenog tela (naročito klitorisa) i njegove uloge u funkciji ostvarivanja orgazma. U simboličkom smislu predstavlja akt ženske samodovoljnosti.

Materijalizam. Shvatanje materije kao suštine sveta. Drugi talas feminism proširio je marksistički koncept materijalizma na uključivanje seksualnosti u ostale društvene podele. Feministička analiza se bavi načinom na koji se žene tretiraju kao objekt zabave, kako postaju seksualno fetišizirane i kako je polna objektifikacija (tretiranje žene kao predmeta svojine, a ne ljudskog bića) primarni proces podređivanja žena.

Materinstvo. Definiše se kao praksa rada na dece. Feminističke filozofkinje koriste pojam materinstva da

ispitaju kako se kroz žensku svest odražavaju društveni, materijalni i biološki aspekti materinstva. Definicija i vrednovanje materinstva je izvor stalnih rasprava u savremenom feminizmu. Fajerston i de Bovoar smatraju da bez promene savremenog oblika materinstva ne može da dođe do društvenih promena i promena u reproduktivnim odnosima. Druge feministkinje smatraju da nije materinstvo ono što treba da pretrpi promene, već da je problematično celo društvo u kojem je materinstvo institucionalizovano na sadašnji način. Šarlot Perkins Gilman kreira fantastičan svet bez muškaraca u kojem će materinstvo biti glorifikovano i gde neće biti ugnjetavanja majki. Margaret Mid je kroz analize različitih društvenih zajednica otkrila da poнаšanje, držanje i emocije vezane za materinstvo, kao i očekivanja od materinstva imaju različite oblike u različitim društvenim zajednicama i da se menjaju od društva do društva. Sociološkinje takođe ukazuju da postoji razvitiak različitih oblika porodičnog života unutar zapadne kulture, a to može da ima značajne posledice na instituciju materinstva kao i moguće ekonomski i tehnološke promene. Fajerston tvrdi da su pojmovi materinstva i slobode potpuno suprotstavljeni, što je dovedeno u pitanje kasnjim radovima Dinerstin, Čodorov i Rič. One tvrde da je materinstvo u formi koja je nama poznata, društvena konstrukcija, da je podložna imperativima društvenih promena i promenljiva kroz smanjenje broja poroda po pojedinačnoj ženi i kroz žensko učešće u proizvodnji. Dinerstin smatra da je ženski monopol nad materinstvom nešto što vodi u bolest društva. Odbacujući da su žene jedino pogodne da budu majke po prirodi, Čodorov smatra da devojke žele da postanu majke zahvaljujući dubinskom, temeljnog procesu formiranja ličnosti koji je drugačije strukturiran od socijalizacije i uslovljavanja dečaka. Žene su stimulisane da obnove dečje iskustvo kroz dobijanje sopstvenog deteta. Feminističke psihanalitičarke smatraju da je ženska odgovornost za materinstvo primarni uzrok polne podele rada i produžetka muške dominacije nad ženama. Odatle sledi da materinstvo i očinstvo nisu simetrične roditeljske uloge jer je otac mnogo odsutniji od kuće i manje posvećen porodičnim obavezama i podizanju dece. Projekt francuske psihanalitičke škole je umanjivanje uloge takvog kućnog poretka. I američka i francuska škola psihanalize usmerene su na važnost prenosa ženske uloge sa majke na kćer. Liberalne feministkinje preuzimaju problem materinstva kao društveno konstruisanu i sankcionisani ulogu namenjenu ženama. Socijalističke feministkinje smatraju da je materinstvo pro-

blem jer proizilazi iz konteksta muške dominacije i društvene moći u proizvodnoj sferi. Radikalne feministkinje smatraju da je materinstvo izvor posebnih ženskih vrednosti i karakteristika, osnova ženske kulture, ali da je od patrijarhata institucionalizovano na način da je poprimilo ulogu glavnog izvora ugnjetavanja žena. Adrijen Rič daje kompletan i kompleksan pristup materinstvu kao instituciji patrijarhata i analizira ga kroz istoriju i njegovu evoluciju, od antičkog doba do sadašnjeg vremena. Rič smatra da je "iskustvo" materinstva različito od "institucija" materinstva. Iskustvo materinstva je za bilo koju ženu potencijalni izvor reproduktivne samosvesti, osećaja moći da se mogu imati sopstvena deca. Institucija materinstva je, međutim, način na koji je materinstvo držano pod kontrolom od strane muškaraca i izvor ugnjetavanja žena. Kada jednom materinstvo bude oslobođeno muške kontrole, doći će do izražaja autentično iskustvo žena sa materinstvom koje će tako postati pravi izvor mogućih društvenih transformacija.

Matrijarhat. Oblik društvene organizacije u kojem su majke liderke i koje je organizovano na matrilinearnosti (računanje porodične pripadnosti dece po majci). Ideološki matrijarhat podrazumeva da je moć majčinske energije i majčinske ljubavi društveno kohezivna sila. Neke feministkinje smatraju da je matrijarhat prethodio patrijarhatu i analiziraju ga kao društveni sistem u kom su žene superiore, što se zasniva na činjenici ženske sposobnosti kreiranja novog života. Postoji i shvatanje da matrijarhat nije društveni sistem suprotstavljen patrijarhatu, već sistem koji se zasniva na principima bitno drugačijim od principa muške dominacije. Matrijarhat je po trećima društvo u kom žene imaju mogućnost da samostalno definisu uslove majčinstva i organizacije društvenog ambijenta. Feminističke naučnice reinterpretiraju arheološke dokaze kao i sadržaje mitova o grčkim boginjama da bi dokazale egzistenciju matrijarhata. Adrijen Rič sumnja u stvarnost postojanja perioda ženske vlasti, ali smatra da je postojala mogućnost ginocentričnog perioda nalazeći dokaze u obožavanju Velike boginje kao i žensko-centričnih verovanja. Feministkinje često stvaraju, analiziraju i opisuju utopiskske vizije idealnog društva organizovanog u nekom od vidova matrijarhata. Po njima, matrijarhat sigurno nije "obrnuti" patrijarhat, već društvo zasnovano na solidarnosti i ravnopravnoj raspodeli moći među polovima.

Mašina i žena. Naslov Musolinijevog rada kojim se izražava stav italijanskog fašizma o potrebi agresivnog udaljavanja žena iz rada. Naime, radeći, žena

navodno postaje muškobanjasta i stiče nezavisne navike koje nisu u saglasnosti sa produžetkom vrste čime se gubi demografski rast. Kad žena radi, muškarac ostaje bez posla, kastriran i bez dostojanstva u svakom pogledu, lišen žene, maštine i svoje muškosti.

Medicina. Feminističke teoretičarke kritikuju sadržaje medicinskih znanja i nauke, kao i oblik njihove reprodukcije, tj. međugeneracijskog prenošenja, kao i samu organizaciju i ustrojstvo medicinskih institucija koje sve nose jake pečate patrijarhalne, mizoginističke kulture. Barbara Erenrajh i Didre Inglis smatraju da bi medicina mogla da bude strategijsko mesto ženske borbe za oslobođenje jer je upravo medicina jedan od najmoćnijih izvora seksističke ideologije u našoj kulturi. U istorijskom odnosu između žena i medicine, žene su bile sistematski i kontinuirano omlađavane, pogrešno tumačene, neadekvatno lečene i nesenzibilno tretirane od strane muških lekara. Takva medicina ne doprinosi ženskom zdravlju. Seksistički medicinski model je najizraženiji institucionalni model kontrole ženske reprodukcije. Medicina diskriminativno otežava ženama ulazak u medicinsku profesiju, osim kada je u pitanju najmanje plaćen i najteži rad. Diskriminacija se pojačava kako se ide prema vrhu hijerarhije medicinskih institucija. Kao odgovor, krajem šezdesetih su se javile feministički organizovane medicinske prakse, pojedinice i institucije. Ženske klinike, ženski medicinski kolektivi i ženski zdravstveni pokret doprineli su razvitku ženama bliskih i adekvatnijih medicinskih praksi i znanja. Feministički izazov medicinskoj praksi i verovanjima igrao je glavnu ulogu u kreiranju više kritičkog opštег razumevanja zdravstvene zaštite.

Mediji. Feministička analiza medija započela je iritirana pojavama objektifikacije (svodenja na predmet) žena u reklamama i pornografiji kao i obimom svakodnevnih predstava o tome što je ženska "prirodna" uloga (npr. majke i domaćice) koje preovladaju u medijima. Veliki deo feminističkih aktivnosti u oblasti medija je usmeren na stvaranje alternativnih feminističkih medija, kao što su film, video i prateća teorija vizuelnih medija. Kampanje vođene u okvirima pokreta za žensko oslobođenje ohrabrike su feminističke teoretičarke da počnu da preispituju način na koji mediji slikaju i predstavljaju žene i načinima na koji je ceo medijski sistem konstruisan u okvirima patrijarhalnog sistema proizvodnje i reprodukcije. Ta istraživanja imaju četiri glavna cilja: da analiziraju sadržaj u smislu postojanja seksizma i stereotipne ženskosti; da dovedu u pitanje nužnost realnosti predstavljanja žene i mehanizme kojima se konstruiše značenje ženskosti; da

opisu odnose između medija i njihovih konzumenata i načina kulturnog razumevanja; i da analiziraju medije u pogledu zaposlenosti žena u njima.

Menstruacija. Feministkinje ukazuju da je menstruacija smatrana za silu koja je u neposrednoj vezi sa dugovečnošću, vlašću i kreativnošću. Menstrualna krv, smatralo se, predstavljala je život klana i zauzimala centralno mesto u matrijalnim teologijama. Patrijarhalna društva označavala su menstrualnu krv kao izvor zagadenja, ali i kao obećanje začeća, dakle, istovremeno ona je smatrana prokletom i svetom. U patrijarhalnim društvima uspostavljeni su mnogi tabui vezani za isključenje kontakata i izolacije žena za vreme menstruacije, a koji su se posebno odnosili na zabranu seksualnih odnosa čiji je motiv strah od širenja zaraza. Feministička teorija, oslanjajući se na antropologiju i psihologiju usmerava svoju analizu na pogubne efekte koje takve zabrane imaju za žensku psihologiju. Patrijarhalna ideologija drži da je žensko telo izvor zagadenja i opasnosti. Adrijen Rič tvrdi da je menstrualni ciklus još jedan primer ženskog iskustva koje je patrijarhat izvrnuo u suprotnosti i koristi ga za obezvredivanje i minimiziranje žena, kao i za sprovođenje muške dominacije nad njima. Najuočljiviji efekat toga je da žene prihvataju osećanja nečistoće i odbacivanja ženske snage koja potiče iz ženskog tela i ženske sposobnosti radanja koje su simbolizovane menstrualnim ciklusom.

Mentalno zdravlje. Psiholozi Ronald Leng i Tomas Sas kao i istoričar Mišel Fuko analizirali su način na koji društvo definiše mentalno zdravlje tako da taj način postaje oblik društvene kontrole. Razvijajući se na tim osnovama, feministička teorija dokazuje kako definicija mentalnog zdravlja ima različite oblike kada su u pitanju žene od onih kada su u pitanju muškarci. Savremena društva koriste duple standarde u pogledu mentalnog zdravlja. Normalna i zdrava žena je, kako tvrdi Filis Cesler, zamišljena kao osoba sa ograničenim mentalnim zdravljem. To proizilazi iz činjenice da je ženskost negativni kvalitet u društvu koji vrednuje muške kvalitete. Istoriski, žene su činjene mentalno bolesnim kod kuća i u porodicama kroz društvenu konstrukciju patologije. Feminističke književne kritičarke analiziraju odnose između definicije mentalnog zdravlja i portretisanja žena u književnosti. Sociološkinje dokazuju kako je žensko mentalno zdravlje bilo narušavano polnom diskriminacijom: ženama je nametan nizak status ako bi bile zaposlene, a domaćice i majke su bile izolovane u kućama. Feminističke psihanalitičarke tvrde da zbog toga što

definicije mentalnog zdravlja proističu iz stanja "dobro se osećati" koji sa svoje strane zavisi od pozitivne samospoznaje, nesvesno samoprihvatanje stereotipne ženske uloge od strane samih žena sprečava ih da ostvare mogućnost potpunog mentalnog zdravlja.

Mesec. Mitovi o mesecu sadrže verovanja da mesec predstavlja odraz ženske spiritualnosti i biološke snage. Mnogi stari kalendarji zasnovani su na mesečevom ciklusu na kojem se zasniva i menstrualni ciklus. Feminističke antropološkinje analiziraju mesečeve simbole i predstave kroz bajke, folklor, vešticijanje i psihološke paradigme.

Metodologija. Smatra se da je feministička metodologija iskustvena analiza koja se zasniva na zajedničkom pristupu afirmisanja subjektivnih, kvalitativnih elemenata. Neke feminističke teoretičarke smatraju da feministička teorija mora da ima jedinstvenu metodologiju, dok su druge skeptične i smatraju da svaka pojedinačna naučna disciplina već ima sopstvene metodološke tradicije i zahteve koji treba da budu prilagođeni feministički i ne treba da budu suštinski i u celini odbačeni pre nego što se formirala jedinstvena i koherentna feministička metodologija i dok se zapravo još ne zna ni da li će to biti moguće ikada ostvariti. Ipak, većina se slaže u osnovnim polaznim tačkama, a to je da feministička metodologija mora da bude orijentisana na korist žena, da mora da doprinosi poboljšanju svakodnevnih života raznih kategorija žena i da svaki metodološki postupak korišćen od strane feminističkih teoretičarki mora svesno da omogući prostor ženskom subjektivizmu (kada žene proučavaju žene u interaktivnom procesu i odbacuju veštačku podelu na subjekt/objekt, dihotomiju između istraživača i istraživanih). Meri Dejli je upozoravala na ono što je nazivala "tiranjom metodolatrije (obožavanje metoda)" koja može da prikrije feministička dostignuća. Ta tiranija je zapravo preuzeta iz sveta muškog akademskog ponašanja koje je institucionalizovalo kanone "dobrog istraživanja", "pravilnog naučnog pristupa", "lege artis" naučne postupke, odbacujući inovacije. Kanonizovanje i isključivost svakako ne bi smeli da se ponove u feminističkoj metodologiji koja je još uvek u fazi kreativne otvorenosti i nužnosti prihvatanja kreativnih novina. Evelin Foks Keler smatra da dobro izbalansiran feministički metod može da obezbedi naučni kontinuum između feminističke teorije i tradicionalnih naučnih disciplina iz kojih izviru pojedine oblasti feminističke teorije. Mekinon smatra da je metod pozitivan doprinos feminističkoj teoriji jer je metod taj koji organizuje i određuje šta se može

smatrati naučno relevantnim dokazom, a šta ne, kao i šta se ima smatrati kao relevantno dokazano, a šta ne. Uloga teorije je da ispita i vrednuje razne, međusobno suprostavljene, metodološke postupke kao i njihovu eventualnu povezanost.

Militarizam. Feministička teorija analizira izvore ženskog otpora militarizmu i rodnu prirodu militarističkih vrednosti. Feministkinje su ukazale na muškost rata, posebno u načinima na koje vojska usaduje militaristički duh u ideologiju muškosti koja se bazira na sistemu metafora kojima se obezvreduje sve žensko, a glorificuje sve muško. Ipak, ženski pacifizam ne može biti sentimentalizovan kao urođeno ženska osobina jer su žene bile i sada su, takođe, militaristkinje i po svojim ubedjenjima i po svojim aktivnostima.

Mir. Feministička teorija mira je osnova ženske ekološke kampanje koja se protivi nuklearnom oružju, agresivnoj zloupotrebi prirodnih resursa i zagadivanju prirodnog ambijenta upotrebom hemijskih sredstava i pesticida. Feministička teorija mira zastupa osnovnu ideju da su ratna tehnologija i tehnologija društvene eksploracije jednakо destruktivne. Važna predstavnica je lekarka Helen Kaldiko (1928) koja je u Australiji povela kampanju protiv francuskih nuklearnih proba na Južnom Pacifiku i postala glasnogovornica pokreta za nuklearno razoružanje. Godinu dana po pokretanju njene kampanje Francuska je obustavila nuklearne probe. Feministička teorija ispituje sličnosti između nasilja u međusobnim ličnim odnosima, međurasnim odnosima i u međunarodnim odnosima i pokazuje kako je nasilje ukorenjeno u ideologiji muškosti koja ga čini trajno i aktivno prisutnim društvenim činiocem. Feministička teorija mira kao zamene za nasilje jača i širi se kroz ženske grupe za podizanje svesti.

Mizogimija. Adrijen Rič je formulisala mizoginiju kao organizovanu, institucionalizovanu mržnju, neprijateljstvo i nasilje prema ženama. Feminističke psihanalitičarke smatraju da mizoginja ili mržnja prema ženama ima osnova u dečjoj primitivnoj ljutnji prema majci jer je društveno vaspitanje i podizanje dece u ranom uzrastu, po pravilu, zadatak majki. Samo bi puno i potpuno učešće muškaraca u podizanju male dece moglo da izbriše te duboke korene mizoginije, kako smatraju Čodorov i Dinerstin, Sjuzan Braunmiler i Andrea Dvorkin analiziraju vezu između mizoginije i muškog seksualnog nasilja prema ženama, a Sjuzan Griffin analizira veze između mizoginije i militarizma. Feministička literarna kritika počinje da se formira kroz analizu mizoginije u radovima muških autora. Takođe je značajan doprinos feminističke psihologije i

psihijatrije u analiziranju sveobuhvatnog, sistematskog prisustva mizoginije u tradicionalnim "psi" disciplinama, što predstavlja znatan deo radova radikalnih feministkinja.

MLF. Skraćenica koja je u Francuskoj označavala Pokret za oslobođenje žena (Mouvement de Liberation des Femmes) i koja je bila prvi opšti pojam za francuski feminism i zaštitni znak njihovih publikacija. Osnovan je 1970. i bio je jedini ženski pokret koji se u Francuskoj u to vreme borio za slobodu abortusa kroz javne kampanje, za ostvarivanje jednakih prava i sticanja starateljstva nad decom za žene. U svojim pojedinim fazama pokret je okupljaо sve najvažnije feminističke teoretičarke uključujući i Simon de Bovoar. MLF se tokom vremena kretao u pravcu radikalnog feminism posvećujući sve više pažnje ženskom subjektivitetu i ženskom kolektivitetu. Pokret je poznat i po tome što je radije koristio pojam "žene" (les femmes) nego jedinu "la femme" (žena).

Mnogostranost. Na filozofskom nivou, mnogostranost znači otpor organizaciji, jedinstvu i falogocentrizmu. Time se dovode u pitanje vrednosti i ideje muškog poimanja sveta sa pozicijom udaljavanja od njega. Na političkom nivou, mnogostranost znači otpor organizaciji i hijerahijskoj strukturi i verovanje u pluralitet glasova, stilova i struktura. Koncept mnogostranosti upotrebljavan je od strane francuskih feministkinja za definisanje i legitimisanje ženske različitosti.

Moda. Moda se uobičajeno shvata kao preovladujući sistem običaja kojim se diktira stil oblačenja, friziranja i ponašanja u određenom vremenskom periodu. Feminističke teoretičarke se slažu da je moda deo društveno nametnute konstrukcije lepote nastale na specifičnim ekonomskim, kulturnim i psihološkim pretpostavkama. Njena uloga je održavanje stereotipnih rodnih uloga, ponašanja i društvenih očekivanja kroz lažnu dinamiku navodnih "promena". Modom se nikada ništa zapravo ne menja, ona ne zadire u suštinske odnose žena i muškaraca u društvu, niti dovodi u pitanje oblike usvojenog tradicionalnog ponašanja polova. S jedne strane, feminističke teoretičarke smatraju modu za jedan od najodgovornijih činilaca objektifikacije (svođenje na predmet) žena kroz koji se promovišu idealizovane i komercijalizovane predstave primarno muške fetišističke fantazije. S druge strane, moda u novije vreme prestaje da bude diktirana "od gore" i postaje sve autonomnija što doprinosi mogućnosti stvaranja posebnih estetskih varijacija raznih subkulturna. Tu je uloga i feminističkog shvatanja mode kao androginog stila nošenja udobne, komotne odeće koja

omogućava osećaj slobode kretanja i koja potpuno odgovara klimatskim zahtevima i služi osnaživanju žena i menjanju postojećih rodnih kodova kako u oblaženju, tako i u širem smislu shvaćenom slobodnom ponašanjem i kretanjem u javnom i privatnom prostoru. S druge strane, modni kreatori optužuju feministkinje za nametanje ženama neženstvenog stila oblačenja i ponašanja, neurednosti i afirmisanje ružnog, grubog i ženama navodno nesimpatičnog načina oblačenja i ponašanja.

Modernizacija. Feministička teorija je veoma kritična prema teoriji modernizacije smatrajući da ona u svim značajnim momentima propušta da uzme u obzir rodni aspekt društvenih promena. Feminističke teoretičarke teorije modernizacije smatraju da industrializacija samo povećava polnu podređenost žena i da slabii žensku društvenu poziciju. Modernizacija svuda izbacuje žene iz radnog, proizvodnog procesa i povećava rodnu podelu u društvu.

Moralnost. Ono što je u skladu sa moralom kao skupom dobrih običaja koji omogućuju povoljan i skladen opstanak i razvitak društva i pojedinaca. Feministkinje smatraju da je teorija morala zasnovana na muškom iskustvu i da je definisana kao javni domen, a ne kako bi trebalo, kao oblast privatnosti ili nešto pojedinačno i posebno. Teorija morala koristi pojmove kao što je "devijacija" koji posebno odbacuju lezbejske teoretičarke. Karol Giligan tvrdi takođe da se muškarci i žene veoma razlikuju u oblicima moralnog rezonovanja. Ona smatra da žene imaju moralni razvitak različit i odvojen od muškaraca, ali istovremen sa njihovim, tako da moralni pogledi potiču iz različitih ženskih i muških životnih iskustava. Čodorov, Miler i Giligan imaju nezavisne, ali gotovo identične analaze po pitanju ženskog shvatanja morala zasnovanog na ženskoj odgovornosti za druge, dok je muška percepcija moralnosti primarno zasnovana na pravima i usklađivanju prava između pojedinih nosilaca prava.

Muška dominacija. Termin "muško" sam po sebi predstavlja dominaciju, kako smatraju mnoge feminističke teoretičarke, jer institucionalizuje odnos nadmoći muškaraca nad ženama. Socijalističke feministkinje smatraju da je muška dominacija deo sistema dvostrukog ili višestrukog sistema dominacije koje čine kapitalizam, patrijarhat, heteroseksualnost, rasizam, imperializam. Postoje razni državni mehanizmi, politička i ekonomska moć koja obuhvata diskriminacije na osnovu rase, klase i naravno, postoji polna diskriminacija bazirana na muškoj društvenoj dominaciji kojom se ta dominacija samo dalje generiše i ojačava.

Društvena ideologija muške dominacije zavisi od ideje legitimiteata muške društvene moći i ideje da muškarci stvaraju realnost zadajući je ženama u nameri da potvrde sopstveni način egzistencije i sopstvenu viziju društvene istine, kako smatra Ketrin Mekinon. Adrijen Rič smatra da je primudna heteroseksualnost ključni mehanizam muške dominacije, a Ketrin Mekinon navodi da je strategija muške hegemonije ono što ona naziva "aperspektivnost" (odsustvo vidljivog mesta moći, mimikrija moći sa pretenzijama da nema monopola moći) ili moć da se stvori svet na stanovištu jednog pola, ali tako da se to smatra univerzalnim, neutralnim, prirodnim, prihvatljivim i udobnim za sve.

Muškarac/čovek. Praksa upotrebe termina čovek ili muškarac kao sinonima za lica oba pola je u središtu feminističkog zanimanja. Feminističke filozofkinje ističu da je unošenje rodnog aspekta u jezičke analize i praksi veoma važno jer je jezik takođe deo prakse ugnjetavanja žena. I Simon de Bovoar je u *Drugom polu* takođe, uočavala da je upotreba pojma čovek dokaz da su žene definisane kao ljudska drugost, kao sekundarni deo ljudske kulture. Feministkinje nastoje da kroz neutralni jezik izbegnu muške generičke pojmove, pa se tako javljaju termini kao što su *chairperson* umesto *charman*, predsedavajuća osoba umesto predsedavajući, osoba koja rukuje kamerom umesto kamermana i sl.

Muškarci u feminismu. Mnoge feministkinje učešće muškaraca u feminismu smatraju nemogućim. Ženski glasovi su relevantni za podizanje zahteva za prestankom ugnjetavanja, a muški, eventualno pridruženi glasovi, ma koliko bili saosećajni i iskreni, uvek dolaze sa pozicijama muške dominacije, dakle upravo onoga što se napada i što treba da bude promenjeno. Žene su subjekti feminizma, inicijatorke i kreatorkе feminizma, one su njegova snaga. Muškarci su objekti feminističkog ispitivanja, deo feminističkih društvenih analiza, nosioci onih društvenih struktura koje se kritikuju i protagonisti patrijarhalnog društvenog modela koje feministkinje nastoje da promene. Druge tvrde da ni žene ne postaju feministkinje zbog neke svoje urođene vrline ili iz same biološke činjenice da su bića ženskog pola, već da se feministkinja postaje kroz odluku o posvećenosti feminismu, kroz učenje, borbu i aktivnu ulogu u njemu, pa se smatra da to isto može da bude put otvoren muškarcima. Feminističke aktivistkinje ne žele da dele ograničene resurse namenjene ženskim inicijativama i grupama sa muškarcima kojima je sve drugo na raspolaganju pa zbog toga odbijaju da u svoje grupe uključe muškarce. Ima i onih

feministkinja koje uviđaju činjenicu da muškarci shvataju da od pridruživanja feminističkom pokretu mogu da ostvare razne dobiti i onda falsifikuju svoju privrženost feminismu iz motiva materijalističke prirode. Muškarci se odbacuju i zbog shvatanja o neophodnosti zaštite slobodnog ženskog prostora kao mesta gde žene mogu neometano da razmenjuju svoja, intimna i često veoma bolna životna iskustva.* Najnoviji primer doslednog odbacivanja muškaraca iz feminismra dala je Meri Dejli, jedna od pionirskih feminističkih teoretičarki. Ona već dvadeset i pet godina na Bostonском univerzitetu predaje predmet Uvod u feminističku etiku isključivo studentkinjama u namjeri da im omogući sigurni prostor za diskutovanje i analiziranje tema kao što su nasilje prema ženama, ženska iskustva sa seksualnošću i sl. Jedan muški student je 1999. želio da pohađa njen kurs, a nije prihvatio da ga Dejli individualno podučava izvan ženske grupe studentkinja (sto je ona ubičavala da radi u sličnim situacijama) pa je tužio Univerzitet da krši odredbe antidiskriminativnog zakona poznatog kao "Poglavlje Devet". Kao odgovor na tužbu, Bostonski univerzitet je ukinuo Dejlin predmet, a nju otpustio, protivno zakonski garantovanoj trajnosti službe redovnih profesora, navodeći (neistinito!) da je ona sama dala отказ. Dok je odbijanje muškaraca jasno i prihvatljivo ženama sa Zapada, one iz bivših socijalsitičkih zemalja, sa tradicijom zajedničke političke ugnjetenosti od strane komunističkih režima, sa istorijom rodne solidarnosti i mnogo dužom i intenzivnijom tradicijom polne egalitarnosti (makar ona bila formalnog tipa) u obrazovanju, teže prihvataju odvajanje bilo kakve društvene aktivnosti u polne kategorije i nisu sklone tako decidirano da isključe muškarce iz feminismra.

Muslimanke. Smatra se da su najugnjetenije žene današnjice muslimanke, naročito građanke islamsko fundamentalističkih zemalja. One su prinudene na poseban, pokriveni stil oblačenja, obaveznu mušku pratištu na javnim mestima, i u velikoj su meri isključene sa tržišta rada, visokoškolskog obrazovanja i uopšte, javnog života. Muslimanska vera ih smešta u porodicu koja je organizovana kao patrijarhalna jedinica u kojoj je višeženstvo dozvoljeno, nasilje privatna stvar nasilnika, a prekid braka moguć jednostranom odlukom muža. Najpatrijarhalnija muslimanska društva su ona u kojima su sva pitanja vezana za žene i sama ženska uloga u privatnom i društvenom životu definisani zakonima koji se oslanjaju na Koran. Uspeh ženskog organizovanja u revolucionarnom Južnom Jemenu nagoveštava ipak što sve može biti učinjeno od

strane vlada i ženskog pokreta na poboljšanju položaja žena. Muslimanke imaju takođe znatnu ulogu u levičarskom pokretu u Sudanu, među Palestincima i u Omanu. Drugi primer je način na koji muslimanke koriste svoje mreže solidarnosti kao moguće izvore ženske društvene moći tradicionalno razvijane među susetkama i prijateljicama. Muslimanske feministkinje u novije vreme često reinterpretiraju tradiciju i nose veo kao način demonstriranja otpora prema spoljnjem, zapadnom svetu i njegovim, agresivno nametanim kulturnim vrednostima.

Narcizam. Samozajubljenost, glorifikovanje svoje fizičke lepote. Sandra Bertki smatra da organizacija savremene heteroseksualnosti ohrabruje i podržava razvitak ženskog narcizma umesto ženske samosvesti i samopouzdanja i analizira mehanizme nastanka ženskog narcizma u takvom kontekstu. Narcizam potencira one ženske osobine koje su ženama nametnuli muškarci, deli ženski um od ženskog tela i proizvodi dualitet u ženskoj svesti. Odri Lord je zamenila narcizam s konceptom "samoljubavi". Ona analizira i opisuje samoljubav kao jedan od načina na koji crnkinje mogu da povrate svoj osećaj identiteta.

Narodne priče. Bajke ili narodne priče predstavljaju izazov feminizmu jer su nastale na snažnim tradicijama patrijarhalnih vrednosti i verovanja u kojima dominiraju razni oblici muške prevlasti nad ženama. Interesantni su feministički pokušaji ponovnog "pričanja" postojećih narodnih priča sa feminističkog stanovišta čime se stvara ženska alternativa umetnosti predaka.

Nasilje. Nasilje je glavni mehanizam kojim se održava nejednakost društvenih odnosa i politike prema telu. Nasilje prema ženama je i sredstvo kojim se ostvaruje potčinenost žena i deo institucionalne, ideološke dominacije. Kada žene shvate da njihovo lično iskustvo sa muškim nasiljem ima društvenu osnovu, uzročnost i poreklo, one počinju da stvaraju feminističku teoriju. Feministička teorija se suprotstavlja svakom vidu nasilja, od domaćeg nasilja do pornografije. Kejt Milet ukazuje da patrijarhat zavisi od institucionalizovanog nasilja koje pravni sistem toleriše, kao što je slučaj sa silovanjem, domaćim nasiljem, ilegalizacijom abortusa i sl. Feminističke analize nasilja prema ženama uspele su da demistifikuju mnoge mitove, naročito da su žene koje su preživele nasilje ili to izmisile ili na neki način to same provocirale, izazvale ili doprinele svojim ponašanjem, izgledom, rečnikom ili sl. kao i da zlostavljanje supruge predstavljaju poseban psihološki tip žena koje namerno traže agresivne

partnerne. Bilo koji oblik da ima nasilje - silovanja, incesta, domaćeg nasilja, pornografije ili seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja na radnom mestu, feminističke teoretičarke smatraju da je ono tipičan način ponašanja muškaraca prema ženama. Feministkinje smatraju nasilje proizvodom patrijarhalne kulture u kojoj muškarci kontrolišu kako institucije, tako i ženska tela. Politički značaj nasilja i uzroci se različito definišu od strane raznih feminističkih autorki. Andrea Dvorkin smatra da su uzroci nasilja u pornografiji jer je ona navodno glavni izvor nasilja u istoriji. Feminističke sociološkinje smatraju da je nasilje oblik vršenja vlasti koja je zasnovana na bračnim odnosima. One dokazuju da su sve vrste domaćeg nasilja od strane muškaraca primjeri kako se odnosi moći prelamaju u korist muškaraca u svim drugim sfarama kao što su država, novac, pravo, polna podela rada.

Naučna fantastika. Naučna fantastika je, kao i većina tzv. žanrova (krimić, ljubić) prvi put osetila uticaj feminizma u kasnim šezdesetim godinama. Dva su ključna razloga ovako kasnog susreta feminizma i naučne fantastike: 1) NF je dugo smatrana za nižu vrstu književnosti sa kojom feminizam kao ozbiljna, univerzitetska disciplina ne bi trebalo da ima posla i 2) sama NF je decenijama bila namenjena vrlo uskom tržištu sastavljenom uglavnom od dečaka i adolescenata. Malo romana do tog vremena ima za glavnog junaka – junakinju. Uopšte ženski likovi su ne samo retki, već i jednodimenzionalni i najčešće predstavljaju predmet junakovih želja. Džoana Ras, Semuel Dilejni, Robert Hajlajn, En Mekefri – svega nekolicina autora i autorki su ozbiljnije predstavljali žene u svojim knjigama. Ključna dela prvog talasa feminizma u NF su *Zenski čovek* Džoane Ras i dela Mardž Pirsi. Ovaj talas se poklapa sa tzv. novim talasom NF koji je trajao do sredine sedamdesetih. Početak sajberpanke (sredina osamdesetih) je izveo mali kontraudar na feminističke teme i postupke. Ključno delo toga perioda *Neuromancer* Vilijema Gibsona gotovo da vraća žene "tamo gde im je i mesto". Srećom, kasniji pisci sajberpanke kao što su Brus Sterling ili Greg Ber ubrzo ispravljaju ovu grešku. Na kraju dvadesetog veka, gledano po Hugo i Nebula nagradama (dodeljuju se svake godine) može da se zaključi da su spisateljice ravnopravne sa piscima NF. Na primer, tokom pedesetih i šezdesetih nijedna žena nije dobila Hugo. Ursula Legvin je bila prva nagrađena književnica 1970. za *Levu ruku tame*. U sedamdesetim ukupno četiri romana koja su napisale žene dobija Hugo. U osamdesetim tri, a u devedestim ponovo četiri. Nebulu je takođe prva dobila Ursula

Legvin za *Levu ruku tame*, a onda tokom sedamdesetih dva, osamdesetih tri da bi u devedesetim čak četiri romana spisateljica bilo nagrađeno. Feminizam je našao pogodno tle u NF u mogućnosti da, bez opasnosti po realističnost i uverljivost, junakinja čini sve ono što u stvarnom svetu žene obično ne čine ili im nije dozvoljeno. Još značajnija je ponuda novih svetova – svetova u kojima su odnosi muškaraca i žena drugaćiji nego u našem, svetova u kojima je položaj žena bitno različit nego u dvadesetom veku na Zemlji. Najvažnije autorce NF na kraju veka su Vonda Mekintajr, Nikola Grifit, Luis MekMaster Budžold, Meri Doria Rasel, Si Dzej Čeri itd. Posebna nagrada, Džeems Tiptri Dzej Ar Memorijal, dodeljuje se NF delima koje se bave rodom (gender). Uvedena je 1991. (Sofija Fridman)

Naučnofantastični film. NF film je, za razliku od NF književnosti, u manjoj meri i kasnije osetio uticaj feminizma. NF filmovi se vrlo retko snimaju u nezavisnoj produkciji jer su najčešće vrlo skupi i zato ih gotovo uvek produciraju veliki studiji što ima odraza na teme i sadržaje. Feminističke teme gotovo da ne postoje u ovim produkcijama. Maksimalni domet Holivuda je bio da dozvoli da žena bude glavna junakinja filma. Prvi značajniji (a kako se kasnije ispostavilo i uopšte jedan od najuticajnijih NF filmova svih vremena) je bio *Osmi putnik* (*Alien*, 1979). Vanzemaljsko biće napada sedmočlanu posadu svemirskog broda. Ispostavlja se da je među njima mentalno i fizički najspособnija Elen Ripli, oficir za bezbednost (*Sigurni Viver*) koja ne samo da jedina preživljava, nego i uništava vanzemaljsko biće. Zanimljivo je da je u prvoj verziji scenarija Ripli trebalo da bude muškarac. *Osmi putnik* je bio toliko popularan da su snimljena još tri nastavka, od kojih je najznačajni film *Osmi putnik 2* (*Aliens II*, 1986). U ovom filmu u finalnom obračunu protagonistkinja Ripli koja štiti devojčicu (jedino preživelu iz ljudske naseobine) uništava maticu čudovišta. Jedna od suštinских odlika Elen Ripli jeste da ni u jednom filmu nema nikakvih odnosa sa muškarcima, osim što je sa njima na istom zadatku. U sagi, *Rat zvezda* (*Star Wars*, 1977) koja obuhvata tri filma (*Empire Strikes Back*, 1980. i *Return of Jedi*, 1983) jedna od glavnih likova je žena, princeza Leja (Keri Fišer). Za razliku od serijala *Osmi putnik* koji je ima horor elemente, *Ratovi zvezda* su klasična spejs opera, ali sa prilično neklasičnom ulogom za princezu Leju (kao i neklasičnom frizurom). Ona je ne samo jedna od glavnih organizatorki otpora prema zloj Imperiji, nego je odlučna i hrabra u opasnim situacijama. U nastavku *Ratovi zvezda fantomska pretinja* (*Star Wars The*

Phantom Menace, 1999) pojavljuje se sličan lik, kraljica Amidala (Natali Portman) koja poseduje sve vrline princeze Leje (kasnije ćemo saznati da je princeza Leja kći kraljice Amidale). Sve u svemu, feminizma ima u tragovima u ovom serijalu, ali kada sa jedne strane znamo kakvo je uobičajeno prikazavanje žena u spejs operama - isključivo kao predmeta ljubavi glavnih junaka, a sa druge strane neuporedivu popularnost koju je ovaj serijal dosegao, uticaj lika princeze Leje na generacije devojčica i dečaka je sigurno jedan od najpozitivnijih u feminističkom smislu. Verovatno jedan od najozbiljnijih NF filmova ikada snimljenih je film *Kontakt* (*Contact*, 1997). Film se bavi problemima kontakta sa vanzemaljskim civilizacijama, postojanjem Boga, odnosa između nauke i religije. Svedoci smo velikog otkrića i putovanja u svemir naučnice Eli Erouvej (Džodi Foster). Ovog puta nemamo akcionu heroinu kao u prethodnim filmovima, već ženu čije su najveće vrline inteligencija i upornost. Eli Erouvej je žena kakvu možemo da sretнемo ovde i sada, nezavisna, samosvesna, ali istovremeno osećajna i ranjava. (Sofija Fridman)

Naučna fantastika na TV. Na televiziji je nekoliko serija imalo značajne junakinje. Najpopularnija i najdugovečnija je svakako serija *Zvezdane staze* (*Star Trek*, 1966). Jedna od epizoda (emitovana šezdesetih godina u SAD) se odigravala na planeti na kojoj vladaju žene. Serija *Vavilon 5* i serija *Mesec* 1999. su još neke sa značajnim ženskim likovima. U poslednje vreme najvažnija serija sa ženom koja ravnopravno deli glavnu ulogu sa svojim muškim partnerom je serija *Dosije Iks* (*X Files*, 1993). Dejna Skali (Giliyan Armstrong) je agentkinja FBI-ja i doktorka patologije koja istražuje zaveru zemaljskih vlada sa vanzemaljcima sa konačnim ciljem da se kolonizuje Zemlja. Dejna Skali je savremena žena, feministkinja, naučnica i verovatno jedna od najpopularnijih TV junakinja devetdesetih. (Sofija Fridman)

Naučni radovi. Jedan od najvećih doprinosa feminističke teorije feminističkom aktivizmu je stvaranje nove tradicije feminističkih naučnih radova. Prvi talas feminističkih radova nazivao se "kompenzatornim" jer je dopunjavao tradicionalnu nauku novim podacima iz oblasti ženske istorije kao i drugih naučnih disciplina. Drugi radikalni talas feminističkih radova bavio se kritičkom re(de)konstrukcijom postojećih naučnih disciplina. Treći sadrži rekonstrukciju filozofije i nauke sa feminističke perspektive. Potrebu za stvaranjem feminističkih naučnih radova definisala je Meri Dejl kao potrebu za suprotstavljanjem muškoj literaturi pu-

noj predrasuda o ženama kojom se legitimiše ugnjavanje žena. Za feminističke radeve je suštinski dualizam: oni su čvrsto zasnovani na postojećim naučnim strukturama savremenih naučnih disciplina i istraživačkim metodologijama, ali takođe i na ideološkom i političkom pokretu feminističkog aktivizma.

Nauka. Feminističke istoričarke nauke tvrde da je nauka postala isključiva muška disciplina u procesu koji se desio u šesnaestom i sedamnaestom veku i bio inspirisan, kada je u pitanju odnos nauke prema ženama, ranijim sudskeim progonima veštice. U tom kontekstu muški naučnik dobija ulogu glavnog sveštenika kulta nauke. Ta uloga ekskluzivno pripada muškarцу i on dobija pravo i moć da kontroliše i definiše žene. Stoga je glavna metafora zapadnjačke nauke kontrola nauke nad prirodom, muškog nad ženskim principom. Nauka se sa tog tradicionalnog stanovišta smatra muškom po svom karakteru i suprotnom erosu. Naučnik, koji je po pravilu muškarac (ali i žena sa ambicijama da ostvari taj status) mora da odbaci ono što se smatra ženskim tj. neracionalnim razmišljanjem da bi uspostavio svoj muški identitet i napustio iracionalnost. Definicija naučnog znanja razvija se iz kulturne tradicije u kojoj je priroda shvatana kao ženska, a naučno saznanje kao muško. Taj muški pristup nauci privlači muške naučnike i samo sa razrešenjem i dekonstrukcijom toga mita može nauka da napreduje. Oblasti nauke koje su se do sada najviše bavile ženama i ženskom prirodom su biologija i psihologija. Feministkinje smatraju da se glavne zakonitosti i teorije koje su još uvek važeće u tim oblastima pune predrasuda, netačnosti i da pružaju iskrivljenu sliku sveta i ženske uloge u njemu, kao npr. psihološka teorija da muški i ženski hormoni definišu i određuju različitost muškog i ženskog ponašanja. Feministička teorija zadaje feminističkim naučnicama dva osnovna zadatka: da uoče načine na koji su naučne metode i teorije seksističke i da stvori nove pristupe eliminaciji seksizma. Liberalne feministkinje kritikuju pre svega nefer politiku reprodukovanja naučnika, tj. politiku zapošljavanja u nauci kojom se otvoreno negiraju naučne sposobnosti ženama i kojom se žene drže u podređenim položajima u naučnoj hijerarhiji. Radikalna kritika nauke usmerena je ka predrasudama koje nauka generiše o ženama kao i odsustvo pravog pristupa problematici, kao što je obezvredivanje problema ženskog zdravlja. Njen dualizam, subjekt/objekt, kultura/priroda, misao/osećaj, aktivnost/pasivnost, predstavljaju simbole i rezultat centralnog muško/ženskog dualizma tako što uzimaju zadate rodne podele kao univerzalne i

nepromenljive, a zanemaruju potpuno odnose dominacije. Neke feminističke autorke smatraju da momenat u kojem se nalazi feministička nauka predstavlja pre razvitak feminističke kritike postojeće nauke i dekonstrukciju postojećih predrasuda nego stvaranje autentične ženske, feminističke nauke. Feministička nauka obuhvata žene u njihovom kolektivnom naporu da stvore naučno znanje o ženama, prirodi i ženskoj nauci, a pre svega rešenost da se takav pristup nauci održi i preživi u muškom i patrijarhalnom ambijentu.

Nejednakost. Meri Rosaldo definije nejednakost kao stanje u kom su žene univerzalno podredene muškarcima. Takođe, to je stanje gde su muškari dominantni zahvaljujući svom učeštu u javnom životu i zahvaljujući tome što drže žene u ograničenim uslovima domaće sfere. Različito učestvovanje žena i muškaraca u javnom životu ne daje muškarcima samo mogućnost opštег autoriteta nad ženama, već i većeg vrednovanja svih muškaraca nad ženama, kao i svih muških uloga nad ženskim.

Nelegitimnost. Nelegitimnost je atribut koji dobija dete rođeno izvan braka, a koji se, kako smatra Adrijen Rič, koristi od strane patrijarhata da institucionalizuje majčinstvo iskućivo unutar heteroseksualnog para. Rič analizira kako ponašanja koja ugrožavaju institucije patrijarhata, npr. patrijarhalnu porodicu, kao što je slučaj sa vanbračnom decom ili abortusom, dobijaju od strane patrijarhata lažne definicije, etiketiraju se kao kriminalno ili devijantno ponašanje. Rič smatra da definicije nelegitimnosti takođe služe u zapadnjačkom patrijarhatu kao način za kanalisanje tokova svojinskih odnosa ka muškarcima.

Neme grupe. Ugnjetene društvene grupe koje imaju drugačije pogledi na društvo, ponašanja, drugačija očekivanja i vrednosne sisteme, mogu biti u situaciji da jednostavno nemaju ni jezik da izraze svoje neslaganje i neprihvatanje ideologije dominantne grupe, ni prostor da artikulišu razlike u pogledima na svet i organizaciju društva. U skladu sa teorijom nemih grupa, dominantno glasna muška percepcija društva održava svet u kom se koči razvitak svake alternative. Žene koje su obučavane u akademskim disciplinama, a čiji teoretski modeli korespondiraju sa muškom percepcijom stvarnosti mogu takođe da imaju teškoće da prihvate konceptualni okvir feminizma i rečnik kojim bi izrazile sopstvenu percepciju realnosti.

Nepriznate naučnice. Neka od najvažnijih naučnih dostignuća dvadesetog veka delo su naučnica koje za svoj rad nikada nisu stekle priznanja i nagrade. To je bila sudbina npr. Rozalind Franklin (1920 – 1958) koja

se bavila molekularnom biologijom i bila zaslužna za jedno od istorijski najvećih otkrića na svetu – studije o genetici. Njene studije o rentgenskoj kristalografiji bile su ključ za otkrivanje uloge DNK molekula koji nose genetske osobine živih bića. Nikada nije dobila prizanje za svoj rad jer je sama smatrala da mu nešto nedostaje pa ga nije objavljivala i popularizovala. Proučavajući njena istraživanja bez njenog znanja i pristanka, njene kolege Krik i Vilson su ih objavili i zajedno sa biofizičarem Viklinsom dobili 1962. godine Nobelovu nagradu. Slična je bila sudbina Lize Majtner (1878 – 1968) briljantne austrijske fizičarke koja je tridesetih godina ovog veka prva izračunala energiju koja se oslobada deljenjem atoma. Njeni eksperimenti u oblasti nuklearne fizike omogućili su razvoj atomske bombe i nuklearne energije. Bez obzira na ulogu Lize Majtner u otkrivanju fizijske Nobelove nagrade za taj otkriće je 1944. primio njen višegodišnji saradnik i prijatelj hemičar Oto Han. Grejs Hoper (1906 – 1992) je bila prva žena koja je stekla titulu doktora matematičkih nauka na Univerzitetu Jel. Kretala se u više oblasti prirodnih nauka pa je dala nekoliko velikih doprinosa tehnologiji današnjeg sveta. Radila je i kao programer u Harvardskom mornaričkom timu koji je 1944. proizveo Mark I – rani prototip elektronskog kompjutera. Učestvovala je u kreiranju UNIVAC-a prve višenamenskog, elektronskog, digitalnog računara i učestvovala je u kreiranju COBOL-a jednog od standardnih kompjuterskih jezika. Sa četrdeset godinama je bila prinudena da napusti istraživački rad jer je bila ometana od svojih manje talentovanih kolega, ali se posvetila predavačkom radu i postala jedna od najtraženijih ličnosti u svojoj struci na svetu.

Neverbalno. Postoji priličan obim koherenntih teoretskih i istraživačkih feminističkih sadržaja koji se odnose na polne razlike u grupnoj komunikaciji. U istraživanjima koja se bave komunikacijom pogledom, dodirima i pokretima otkriva se da žene mnogo više komuniciraju pogledom nego muškarci i da nastoje da povećaju telesnu bliskost. Žensko neverbalno ponašanje je konzistentno sa stereotipnim polnim ulogama. Žene su takođe bolje u tumačenju gestova neverbalne komunikacije drugih osoba, kao što su facialna ekspresija, govor tela, ton, nego što su to muškarci. Žensku neverbalnu komunikaciju lakše je i jednostavnije tumačiti zbog njene izraženije ekspresivnosti i jasnosti.

Objektifikacija. Svodenje ljudskog bića na predmet oduzimanjem ljudskosti i obezvredovanjem je osnovni oblik potčinjanja žena, smatra Ketrin Mekinnon, i sa ženskog stanovišta nema razlike između

objektifikacije i otuđenja. Objektifikacija žena u umetnosti i literaturi ide zajedno sa objektifikacijom žena u pornografiji pošto je pornografija samo pojednostavljena i brutalizovana verzija opšte objektifikacije žena. U okvirima kulture, žene su generički objekt dok je muški rod subjekt. Cela kultura po sebi je konstruisana na mizoginičkoj estetizaciji i objektifikaciji žena. Ženska objektifikacija u pornografiji je dvostrukog karaktera jer su žene objekti muških akcija u scenariju i objekti njihovog predstavljanja ženske erotike. Kroz iskustvo objektivizacije žene mogu konstruisati feministički metod odbacivanja razlika između subjektiviteta i objektiviteta.

Objektivnost. Vrednosno oslobođena veza između istraživača i subjekta istraživanja. Objektivnost predstavlja metod tradicionalnih naučnih disciplina jer je to jedan od načina da se odbaci lično iskustvo i emotivnost za koje se smatralo da štetni naučnom saznanju. Nastojanje ka objektivnosti i tendencija ka izolaciji je i sada deo muškog profesionalizma i deo opštег akademskog stila. Feministkinje smatraju da bi, kako ni jedno istraživanje zapravo ne može da bude objektivno u potpunosti, feministička istraživanja trebalo da usvoje pojavni oblik objektivnosti kao moćno oruđe za postizanje društvenih promena. Na primer, dobar istraživački metod može biti objektivan dok istraživačica (istraživač) mogu ostati subjektivno identifikovani sa svojom temom. Najpotpunija kritika objektivnosti dolazi sa strane feminističkih kriticarki u oblasti nauke. One tvrde da je potreba za objektivnošću zapravo potreba za dominacijom i da je oblikovala patrijarhalnu formu naučnog istraživanja i tako postala deo naučne kulture obezvredovanja ženskog doprinosa nauci. Udržavanje nauke sa objektivnošću je, kako tvrdi Evelin Foks Keler, bazirano na udržavanju nauke i muškaraca. Čodorov, Dinerstin i Keler se oslanjaju na Markuzea koji je na sličan način dovodio u pitanje preterano divljenje naučnoj objektivnosti i izražavaju shvatnje da je objektivnost suštinski povezana sa patrijarhatom, a ne samo sa kapitalizmom.

Očevi i kćeri. Prva vrata profesionalnih karijera ženama su otvarali njihovi očevi pa je poznato da su prve žene pravnice, inženjerke ili umetnice koje su pionirski prodirale u ekskluzivne muške profesionalne krugove bile kćeri čiji su očevi pripadali tim profesijama. Savremeni koncept očinstva, sve češće kao pravilo, a ne kao izuzetak, sadrži fenomen ugrađivanja očeva u karijeru svojih kćeri, dakle ono što je inače vekovima bio slučaj sa karijerom sinova. Očevi otvaraju vrata karijere, drže ključeve uspeha, ulivaju

neophodno poverenje tokom školovanja i pomažu početne korake na javnoj sceni. Adrijen Rič navodi da sebe vidi kao "kćer odgajanu kao sina, naučenu da uči, a ne da molí, naučenu da joj čitanje i pisanje budu svetinja...", a na drugom mestu o svom ocu navodi: "Naučio me je, ipak, da ne verujem lakoj inspiraciji, da pišem i ponovo pišem, da osećam da sam biće knjiga, mada žena, da ideje uzimam ozbiljno. Naučio me je da veoma mlada osetim snagu jezika..." Dok su nekada takvi očevi bili neophodni za ulazak u bilo koju karijeru, danas su uglavnom neophodni za one oblasti u kojima su žene još uvek retke, kao što je na primer, politika. Poznate su kćeri predsednice, Indira Gandi, kćer Nehrua, Benazir Buto, kćer Ali Buta ili sadašnja predsednica Indonezije, Parvati Sukarno, ali i kćeri bez formalnog položaja u političkoj strukturi vlasti, ali od znatnog uticaja iz senke, npr. Tatjana Dačenko, kćer Borisa Jelčina. Pigmalionski očevi poznati su i u sportu, naročito su vrhunske teniserke snažno podržavane od svojih očeva.

Očinstvo. Ideja očinstva i računanja porekla po muškoj liniji je suštinski elemenat od koga zavisi patrijarhat. Muška dominacija zavisi od striknog davanja prioriteta muškom roditeljstvu nad onim koje je po svojoj biološkoj funkciji radanja i podizanja dece očigledno važnije - materinstvu. Neke feminističke autorkе tvrde da je očinstvo upravo zbog svoje nesigurne biološke izvesnosti sila koja je nateralna muškarce da uspostave instituciju braka i organizuju domen privatnosti. Muškarci moraju da stvore društvenu zamenu za ono što im nedostaje, a to je biološki kontinuitet.

Ogledalo. U *Sopstvenoj sobi* Virdžinija Vulf analizira kako se žene ponašaju kao lik u ogledalu, odražavaju muškarce i povećavaju tako domen muškosti radije nego da se ponašaju autentično i samostalno. Savremena feministička psihanaliza smatra da narcistička upotreba žene doprinosi njenom definisanju kao Drugosti. Francuski psihonalitičar Lakan definisao je tzv. "ogledalo fazu" kao moment kada dete, posmatrajući sebe u ogledalu, postaje sposobno da objedini predstavu o sopstvenom telu. Ekran koji se nalazi između subjekta i realnosti je deo spekulativne strukture koja uspostavlja subjektivitet. Liz Irigaraj je ispitivala status takvog identiteta i analizirala je šta sve teorija ogledala zapravo ne omogućava, npr. čitav niz aspekata ženskog tela neophodnih za stvaranje ženskog identiteta (kao na primer, vaginalne usmine).

Ognjena Marija. Poznata još i kao sveta mučenica Marina, među pravoslavnim hrišćanima nazivana Ognjena Marija (greškom smatrana kao sestra sv. Ilike)

slavi se 30. jula. Stradala je u IV veku mučeničkom smrću jer nije htela da se pokori očevoj volji u pogledu udaje i napuštanja hrišćanstva. Njene mošt (jedna ruka u manastiru Vatopedu na Svetoj Gori, a ostatak u manastiru sv. Marine na planini Langa iznad Ohridskog jezera u Albaniji) su smatrane kao isceliteljske i čudotvorne. Čak su i turski zavojevači imali toliko poštovanja prema ovoj svetinji da nikada nisu dirnuli u manastir i manastirsку imovinu sv. Marine zbog mnogobrojnih čuda koja su se događala. Feministkinje sv. Marinu smatraju simbolom nepokorene žene samovognog duha.

Okrivljavanje žrtve. Rodno zasnovano nasilje sadrži verovanje da su njegove žrtve same krive. Okrivljavanje žrtava minimizira ulogu i odgovornost učinioца i države i trivijalizuje samu nasilnu radnju i njene posledice stavljajući težište odgovornosti na ponašanje žrtve. Stav feminističkih teoretičarki je potpuno odbacivanje okrivljavanja žrtve i demistifikovanje mita o navodnom žrtvinom doprinisu nasilju koje je preživela.

Organizacija. Feministički oblici organizovanja predstavljaju radikalni doprinos savremenoj politici. Rita Me Braun smatra da su žensko identifikovani kolektivi važan korak ka ženskoj revoluciji. Socijalističke feministkinje predlažu da ženske organizacije pomažu da shvatimo i restrukturiramo saznanje o nama samima i o drugima. Feministička politika organizovanja mora da dopre i do onih društvenih oblika koji sa najvećom silom regulišu našu seksualnost, a to su, primarno, porodica, društvena zajednica. Restrukturiranje ličnih odnosa i kolegijalnih odnosa zahteva od feministkinja da transformišu društvenu organizaciju rada, imovinske odnose i odnose društvene moći. Unutrašnja organizacija je važan politički problem za feminizam. Smatra se da unutrašnji odnosi u grupama ženskog aktivizma moraju da prerastu tenzije između korišćenja naših organizacija kao instrumenata za preuzimanje i transformaciju društvene moći i upotrebe naših organizacija kao društvenih organizacionih modela. Feministkinje takođe tvrde da samo čisto ženske grupe mogu da doprinesu prevaziđaženju, ma koliko to delovalo paradoksalno, isključivanja žena iz društvenih procesa.

Orgazam. Jedan od glavnih doprinosova feminističke teorije savremenoj seksualnoj politici je potpuno odbacivanje Frojdove teorije orgazma, kao i analiza ženskog orgazma kao ženskog potencijala. En Ked je demistifikovala mit da je ženski orgazam vaginalan i tvrdila da je klitoralan. Ona dokazuje kako muškarci

ostvaruju kontrolu nad ženama kontrolišući seksualni odnos. Ta kontrola se zasniva na mitu da je ženama neophodna penetracija penisom da dožive orgazam. Ked je tvrdila da je psihanalitička teorija propustila namerno da analizira mnogo intenzivnije i izraženije ženske orgazmičke sposobnosti u pogledu klitoralnog orgazma. Tvrdi se da je takav seksualni impuls i gastrični potencijal žena izvor straha za muškarce, dok je za žene njihova spoznaja put ka autentičnoj seksualnosti. Radikalne feministkinje su razvile teoriju seksualnosti u kojoj analiziraju širok dijapazon ženskih mogućnosti ostvarivanja zadovoljstva.

Oslobodenje. Oslobođenje žena je glavni cilj feminističke teorije. Od sredine sedamdesetih feministička teorija je analizirala žensko oslobođenje u pojmovima ženske različitosti od muškaraca. Džo Frimen je to nazivala etikom oslobođenja. Oslobođenje mora da prožme sve aspekte društvenog života, pa i one koji u prošlosti nisu smatrani od neke posebne političke važnosti. Radikalne feministkinje zbog toga pozivaju žene da odbace reformizam i odricanje od celovitih zahteva ženskog pokreta, jer samo tako može da se ostvari potpuno žensko oslobođenje. Savremeni pokret za oslobođenje žena ili feministička akcija je svesno revolucionarna. Njene kritike usmerene su na funkcionalisanje državnih struktura, kulturnu ideologiju i ekonomiju. Feminističko oslobođenje sadrži verovanje da oslobođenje mora da bude zasnovano na konkretnom iskustvu ugnjetenih grupa. Šila Roubotam je smatrala da je doprinos pokreta ženskog oslobođenja uviđanje da porodična organizacija ugnjetava žene, isto kao i polna podela rada kao i da su promene u oba ta domena nemoguće bez revolucije.

Osnovne stilске figure. U slikarstvu ih koriste rane feminističke umetnice kao način izražavanja specifično ženskog iskustva. Nagoveštavanje ženskih polnih organa u umetnosti predstavljalo je uvođenje stilskih figura koje su do tada bile gotovo potpuno zanemarene u vizuelnim umetnostima. Zamisao je bila da se u domen ženske seksualnosti smesti (ponovo otkrije) ženska moć. Verovatno najpoznatija manifestacija ženske kreativnosti i ženske istorije je bila *The Dinner Party* (1974-79) Džudi Čikago. Ona intenzivno koristi osnovne stilske figure. Kritičari su ukazali na esencijalizam tih likova kao i opasnost svodenja žena na čisto polna bića ili još uže, na njihov polni organ. (*Katrin Kivimaa*).

Pacifizam. Pokret nastao u 18. i 19. veku u Evropi na zahtevu da se međunarodni sporovi rešavaju mirnim putem kao i da se održi večiti mir među narodima.

Feminizam pripada pacifističkom pokretu. On se bori za demilitarizaciju sveta i smatra da militarističke prakse proizilaze iz patrijarhalnih društvenih struktura i da degradiraju ženskost u svim njenim društvenim i ličnim oblicima tako što smeštaju žene u poziciju gradanki druge kategorije, izlažu ih potpuno degradaciji životnih uslova, seksualnom nasilju i eksplataciji i time povratno doprinose jačanju patrijarhalne kulture. Jedan od prvih pacifističkih radova iz oblasti radikalnog feminismata, kako se danas smatra, je rad Virdžinije Vulf "Tri gvineje" (1938). Radikalne feministkinje tvrde da se žene po svojoj prirodi protive militarizmu i da su miroljubive jer su za žene osnovni hraniteljski, negovateljski odnosi, a ne destrukcija (Sara Radik i Džin Elstejn). One tvrde da je ženama urođeno da budu mnogo miroljubivije i da su zbog toga moralno superiornije od muškaraca. Radikalne feministkinje nalaze argumente za takve stavove u praksama i ponašanjima matrijarhalne prošlosti. Konzervativni feministički pacifizam ohrabruje majke da se bore protiv militarizma i da podržavaju svoje sinove da ne prihvataju vojničke obaveze. Materinska osjećanja su koristili mnogi ženski pacifistički pokreti, npr. *Grinjem žene* ili Helen Kalsido u svojim antiratnim kampanjama. Bez obzira da li pojedine feministkinje ili zagovornice pojedinih teorija veruju ili ne da je pacifizam urođen ženama ili nije, ono što je zajedničko za sve feministkinje je da se na mestu visokog prioriteta u feminističkoj agendi obavezno nalazi pacifizam.

Paradigma je problem-model kojim se rešavaju tipični primeri u nauci i koji su zajednički za jednu naučnu oblast. Naučna revolucija obuhvata promenu paradigmi, tj. kompleta problema. Veliki deo literature iz oblasti feminističke teorije podrazumeva potrebu za promenom paradigmi nasledenih od tradicionalnih naučnih disciplina. Feministička misao se ne bazira na jednoj naučnoj disciplini već predstavlja presek kroz psihologiju, sociologiju, ekonomiju, teoriju književnosti, politikologiju, teoriju i istoriju umetnosti i sl. i integriše unutar te multidisciplinarnosti nove paradigmatske okvire. Rut Habar tvrdi da je ono što mi smatramo da je relevantno za konstrukciju teorije zavisi u velikoj meri od naše lične istorije, uloge, očekivanja ili zadatih paradigmi. Ciljevi radikalnih feminističkih analiza jesu da promene svest kroz promenu paradigmi i na taj način redefinisu stvarnost. Paradigme postavljaju ograničenja naučnicima i zato feministkinje tvrde da ne bi za sada trebalo zauzimati jedinstveno stanovište o novom skupu feminističkih

paradigmi i na taj način se nesvesno uklopiti u muški koncept navodne naučne neutralnosti.

Paranoja. Poremećaj uma koji se sastoji u osećaju progonjenosti i ugroženosti. Termin koriste radikalne feministkinje da analiziraju ženska osećanja u kontekstu ženskog iskustva sa seksizmom. Neke smatraju da ta novostečena svest vodi ka unutrašnjoj konfuziji i paranoji jer se postavlja pitanje kako sada na nov način tumačiti sopstveno ponašanje i ponašanja drugih. Meri Dejli tvrdi da je paranoja odgovarajući termin za specifičnu vrstu feminističkog razmišljanja neophodnog da se ostvari feministička revolucija.

Partenogeneza je teorija po kojoj žene mogu da se samostalno reprodukuju bez muškarca. Partenogeneza je važan elemenat radikalnog feminizma u analizi seksualnosti i reprodukcije i predstavlja produžetak ženske naučne fantastike i ženske utopije. Neke feminističke teoretičarke smatraju da je samohrano materinство već jedan vid partenogeneze i da je u svakom slučaju očigledan primer mogućeg roditeljstva bez prisustva muškarca (osim njegove kratkotrajne biološke uloge prilikom začeća). Partenogeneza ukazuje na postojanje potpune ženske autonomije i individualnosti. Neke teoretičarke smatraju da je utopijska vizija partenogeneze već ostvarena veštackom (asistiranom) oplodnjom, dok druge smatraju da će do stvarne partenogeneze doći kada nauka bude bila u stanju da proizvede oplodeni embrion od bilo koje ljudske ćelije što će omogućiti samoreprodukciju i ženama i muškarcima.

Patrijarhat. Sistem muške vlasti kojom se ugnjetavaju žene kroz društvene, političke i ekonomski institucije. U svim svojim istorijskim oblicima patrijarhalno društvo, bez obzira da li je feudalno, kapitalističko ili socijalističko, sadrži kao suštinski sistem striktne rodne podele uloga i sistem ekonomskog rodne diskriminacije. Patrijarhat zasniva svoju moć na tome što muškarci imaju veći pristup prirodnim resursima i društvenim strukturama vlasti kako izvan, tako i unutar kuće. Ta formulacija patrijarhata je od suštinskog značaja za savremeni feminism, jer u potpunosti omogućuje polazne osnove za analizu ugnjatačkih i eksplotativnih odnosa kojima su žene podvrgnute. Svaka feministička teorija sa svoje strane otkriva različite pojavnoblike patrijarhata i načine na koji oni diskriminisu i potičinjavaju žene. Gejl Rubin navodi da je za patrijarhat suštinska podešta između polno-rodnog stereotipnog sistema društvenih uloga žena i muškaraca. Kejt Milet tvrdi da je patrijarhat suštinski potpuno nezavisran od kapitalizma, kao i bilo kojih drugih

proizvodnih odnosa. Ona prihvata stav Šulamit Fajerston da patrijarhat počinje sa muškom kontrolom ženske reprodukcije. Socijalističke ili marksističke feministkinje smatraju da se patrijarhat mora smestiti u materijalistički kontekst. One tvrde da je kapitalistički model proizvodnje strukturiran upravo na osnovu patrijarhalne polne podele rada pa se tako te dve strukture uspešno potpomažu u svojoj koegzistenciji. Klasni odnosi u kapitalizmu i odnosi polova u patrijarhatu su takođe pojave koje se uzajamno pomažu. Ima feministkinja koje ne idu toliko daleko i ostaju u domenima fenomenološke deskripcije patrijarhata kao društvenog sistema u čijoj hijerarhiji muškarci predstavljaju važnije, prioritetnije i vrednije članove društva i sa pozicijom gradana prve klase učestvuju u društvu koje funkcioniše i kao sistem zasnovan na muškoj solidarnosti i povezanosti, od nivoa pojedinaca do nivoa institucija. Takođe se tvrdi da je patrijarhat promenljiv sistem i da se tokom vremena može redukovati na svim nivoima, pa čak i potpuno iskoreniti iz života ljudskog roda. Patrijarhat se po drugim mišljenjima sastoji od privilegovane društvene pozicije za muškarce (sankcionisana prednost) i patrijarhalnog autoriteta muškaraca (sankcionisana dominacija) u različitim oblicima klasnih struktura društva. Radikalni feminism jednostavno izjednačava patrijarhat sa muškom dominacijom. To je sistem društvenih odnosa u kom klasa muškaraca ima vlast nad klasom žena jer su žene kao pol potčinjene muškarcima. Meri Dejli smatra da je patrijarhat vladajuća planetarna religija, bez obzira na društveno ekonomski sistem u pojedinim delovima planete. Radikalne feministkinje se, međutim, u svojoj analizi patrijarhata više oslanjaju na psihanalitičke radove nego na marksističku teoriju klasne podele. Na primer, one preuzimaju shvatnje Döröti Dinerstein koja tvrdi da je patrijarhalno isključivanje žena iz istorije pojava koja proizilazi iz načina rodnog formiranja muškog i ženskog rodnog identiteta. Drugim rečima, patrijarhat ujedinjuje psihološke odnose i imovinske odnose. Neke feminističke teoretičarke takođe tvrde da je patrijarhat suštinski zasnovan na dihotomijama dok je prava slika sveta jedinstvena i da je u borbi protiv patrijarhata potrebno ponovo postići to jedinstvo.

Persefona. Bila je kći Demetre, prelepa devojka koja je veselo pevala i igrala po poljima i šumama koji su usled tog njenog veselja dobijali nove plodove i nove vrste živih bića. Jednog dana, bog podzemnog sveta Had je ugradio Persefonu i odvukao je u svoj svet. Ogorčena Demetra, obučena u crni ogrtac sa crnom kapuljačom uzela je lik starice i povukla se u jednu pećinu odakle je

poslala na zemlju ledene vetrove i mrak. Zavladala je glad i životinje i ljudi su umirali. Zevs je pokušao da razbije Demetrine čini udarcima gromova, ali od toga je došlo samo do novih nesreća za ljudе. Kada je shvatio da je njegova moć slabija od Demetrine pokušao je da je potkupi: obećavao joj je planine zlata, najpočasnije mesto među bogovima na Olimpu, pa čak i da zajedno sa njim vlada. Ponudio je sve što je mogao i imao, ali Demetra je tražila samo jedno, a to je da joj se vrati Persefona. Posle sedam godina neprestane zime koju je malo šta na zemlji preživelo, Zevs je naredio Hadu da vrati Persefonu i poslao je po nju Hermesa sa zlatnim kočijama. Demetra je bila srećna i skinula je čini sa zemlje. Sa Persefonom se vratiло proleće na zemlju i započeo je novi život. Posle pola godine sreće, međutim, Persefona je morala da se vrati u podzemni svet Hadu. I tako, Persefona bi pola godine provodila u podzemlju kao Hadova žena i vladarka sveta mrtvih, a pola godine bi provodila na zemlji kao kći boginja zemlje i plodnosti. Demetra bi za vreme Persefoninog boravka u podzemlju vraćala zimu i mrak na zemlju koja bi trajala sve dok se Persefona ne bi na zlatnim kočijama ponovo vraćala, kada je počinjalo proleće. Persefona je kao vladarka podzemnog sveta nosila kao skiptar dvoseklu sekuru - Labris, simbol moći njene majke, kao upozorenje Hadu da ne pokuša da je zadrži duže od pola godine kod sebe.

Plata za kućni rad. Feministički zahtev da ženski kućni rad prestane da bude besplatan. Kampanju koja se vodila u pravcu realizacije tog zahteva počele su ranih sedamdesetih godina feministkinje u Italiji i ona se ubrzo proširila po Evropi, Britaniji i Kanadi. Taj pokret je zahtevao da se kao deo reformi koje žene zahtevaju kućni rad prizna kao svaki drugi rad obavljen u tržišnim uslovima i da se kao takav vrednuje, tj. plaća. Tome su se suprotstavile same feministkinje koje su smatrale da je ovaj cilj dugoročno gledajući kontraproduktivan jer podržava i pojačava polnu podelu rada i vezuje žene za kuću. Ipak, ostala je svest o tome da je neophodna redefinicija kućnih poslova, posebno kroz postizanje tržišne vrednosti i priznavanje ekonomskog i političkog značaja ženskog rada i prestanka njegovog obezvredivanja i ignorisanja.

Ples. (engl. *dance*, nem. *tanz*) Za razliku od drugih umetnosti, baletom i plesom su oduvek dominirale žene. Balet devetnaestog veka je, štaviše, obeležen sintagmom "doba balerine". Na balet se dugo gledalo kao na umetnost nižeg ranga jer se u društvu više ceni verbalnost. Zato se veća važnost pridavala verbalnim umetnostima, pre svega književnosti, dok su telo i pokret potcenjivani budući da prethode verbalnom. I u

baletu i u modernom plesu izvođačice su mlade žene na vrhuncu svojih plesačkih moći. One se na sceni kreću, što znači da su aktivne, čak i onda kada su samo izvođačice, a ne i koreografkinje. U klasičnom baletu prikazani svet je idealizovan. U romantičnim baletima žena je pasivna, eterična i bestelesna, mada su brojni ženski likovi na baletskoj sceni različiti i kompleksni. Začetnice modernog plesa (Loi Fuller, Isidora Dukan, Rut St. Deni) krajem 19. i početkom 20. veka bile su reformatorke koje su težile da promene status žene u društvu i u porodici. Osnivajući moderni ples, one su transformisale pojам ženskosti kako ga je definisala kultura. U drugu generaciju modernistkinja ubrajaju se Marta Greem, Doris Hamfri i Meri Vigman. Moderni ples prikazuje simbolični svet, a pokret u njemu ispoljava unutrašnje porive, nagone i osećanja. U postmodernom plesu koji u SAD nastaje šezdesetih godina ovog veka, pojavljuje se konkretno ljudsko telо. Značajne umetnice su Ivona Reiner, Triša Braun, Lusinda Čajlds, Debora Hej itd. Balet i ples se razlikuju i po tome što baletom dominiraju koreografi, dok plesom, bar kada se govori o prve dve generacije modernog plesa, dominiraju koreografkinje. (*Dubravka Đurić*)

Podizanje svesti. Opisuje se kao proces artikulisanja ličnih doživljaja i iskustava žena kao društvenih problema od političkog značaja. Grupe za podizanje svesti javile su se u Pokretu oslobođenja žena tokom šezdesetih godina. Iako su metode njihovog rada bile relativno autohtonog karaktera, postoji i verovanje da su mnogim liderkama toga doba bile poznate tehnikе kineske tradicije ženskih razgovora koje se nazivaju "govor gorčine", a koje se sastoje u grupnom iznošenju iskustava teških i bolnih događaja iz ženskih života. Feminističke grupe za podizanje svesti nisu edukativnog karaktera mada su negde dobijale i tu ulogu. Grupni proces je zamišljen tako da ostvari nehijerarhijski prostor u kom sve članice grupe zajednički dele odgovornost i kontrolu nad diskusionim procesom. Te grupe imaju za cilj spoznaju i legitimaciju marginalizovanih glasova žena radi saznavanja kompleksnosti svakodnevног života žena u svim aspektima. Grupe za podizanje svesti predstavljaju takođe mikrokosmički društveni eksperiment vođenja kolektivne borbe i osnivanja žena. Na tim osnovama mnoge grupe za podizanje svesti su kao sledeći prirodnji korak u svojim aktivnostima preduzimale konkretnе političke aktivnosti u društvenoj zajednici, pa i širem društvenom ambijentu. Podizanje svesti danas ima svoje puno pravo građanstva kao jedan od metoda rada feminističkih organizacija, grupa za pružanje pomoći ženama koje su

pretrpele ili trpe nasilje (kao što su savetovališta, centri za pomoć onima koje su preživele seksualno nasilje), skloništa za pretučene žene i sl.

Poezija. Poezijom dominiraju pesnici muškarci, mada se poezija u smislu lirike definiše kao žanr koji se bavi intimnom i osećajnom stranom ljudskog bića. Modernizam je u poeziji, kao i u prozi i umetnosti, definisan kanonom kojim dominiraju muškarci. Novija tumačenja modernističke poezije prave razliku između pesničke ideologije visokih modernista i modernistkinja. Pesnici koji su oblikovali visoki modernizam kritikovali su buržoasku kulturu sa pozicija bliskih fašizmu, pripisujući pozitivne vrednosti društvenom poretku zasnovanom na hijerarhiji. Ponekad su se oslanjali na religiju ili su se vezivali za agrarnu kulturu koju su suprotstavljali urbanim, industrijskim okruženjima. Etički i moralno, književnost žena je analogna književnosti modernista po subverzivnoj kritici kulture. U radovima žena, kao i u radovima muškaraca, nailazimo na didaktičnost koja proizlazi iz težnje da se transformiše kultura i ustanovljene vrednosti kulture. Modernisti su težili da više značnu i istorijski određenu ženu transformišu u histeričnu i jednostranu ženu ne bili je u krajnjoj liniji pretvorili u romantični ženski lik, poput Jejtsove *Mod Gone* i Paundove žene koja je nalič Saragoskom moru, hobotnici ili haosu. Modernistkinje, poput H.D. (Hilda Doolittle, poznatija kao Ei Č Di) menjale su u svojoj poeziji sliku žene, i za razliku od modernista, u središte poezije smeštale boginje, a ne bogove. H. D. je proučavala stare mediteranske mistrije i hermetičku tradiciju izvan muškog panteona i patrijarhalnog Jelove, slaveći drevne boginje. Pisala je da su materica i mozak podjednako važna središta svesti. Pesnikinje koje su počele da stvaraju šezdesetih godina smatrale su, u skladu sa dominantnim uverenjem društva, da je prostor književnosti jedinstven i da rod ne utiče na kategoriju pisanja. Mnoge od njih, poput američke feminističke, lezbejske pesnikinje Adrijen Rič ili frankofone Kanađanke, radikalne eksperimentalne lezbejske autorke Nikol Brosar, počinju da shvataju da rod određuje pisanje. One pronalaze jezik koji izražava rodne, klasne, političke, poetičke i seksualne sklonosti spisateljice. (Dubravka Đurić)

Pogled. Jedan od osnovnih pitanja iz oblasti feminističke filmske teorije je čiji pogled predstavlja film, tj. sa čijeg stanovišta, čijim očima gledamo zbivanja na platnu. U eseju *Vizuelno zadovoljstvo i narativni bioskop* feministička teoretičarka i autorka filmova Lora Malvi je konceptualizovala funkciju pogleda u klasičnom narativnom filmu. Malvi je pri-

menila lakanijansku psihoanalitičku teoriju da razotkrije i dokaže postojanje tri vrste klasičnih pogleda kojima se opredmećuje ženska pozicija "posmatranih". Ta tri pogleda su: prvo, muško vojeristički pogled kamere (zapravo kamermana); drugo, pogled muških junaka (a posebno onih glavnih) u filmu; i treće, pogled muških gledalaca, konzumenata filma. Teorija tri muška pogleda u filmu je važna za proučavanje prikazivanja žena na filmu i to ne samo u studijama iz oblasti teorije filma, već i onih koje se odnose na književnost i proučavanja mas medija.

Pol. Feministička teorija definije pol samo kao biološku pripadnost ljudskog bića jednom ili drugom polu, kao anatomsку karakteristiku žene ili muškarca. Centralni zadatak u savremenoj feminističkoj teoriji, od Kejt Milet do danas, je da se dode do prave razlike između pola i roda tako da bi se očekivanja od toga kako treba da izgledaju polne uloge mogla menjati, jednom kada prestanu da se shvataju kao biološki zadaci. En Oukli je tvrdila da polne razlike mogu da izgledaju kao prirodne u biološkim terminima, ali da rodne razlike svakako imaju svoju osnovu u kulturi, a ne prirodi.

Politička teorija. Feminizam je kreirao komplikovanu političku teoriju koncentrisanu oko idejnog, normativnog, empirijskog i metodološkog skupa feminističkih političkih zahteva. Po Hester Ejzenstejn savremena feministička politička teorija se zasniva na tri političke tradicije: pokretu za ljudska prava koji je započeo u osamnaestom veku i sve više se prostirao i razvijao do kraja dvadesetog veka; socijalizmu devetnaestog veka i permanentnoj borbi za ostvarivanje seksualnih sloboda. Feministička politička teorija nije homogena jer sadrži i različite teorije ljudske prirode i različite poglede na uloge države. Jedna od zajedničkih tema feminizma je posvećenost problemima iz domena ličnog i domaćeg. Osnovno za feminističku političku teoriju je uverenje da koncept političke odgovornosti ne proizilazi iz apstraktnih principa pravednosti već iz društvenog konteksta seksualnosti, porodice i obrazovanja.

Polna podeła. Feministička teorija razlikuje podele među polovima zasnovane na proizvodnim odnosima od onih nastalih kroz reproduktivne odnose. Ipak, ne postoji saglasnost među feminističkim teoretičarkama koji aspekti polnih podeleta pre da napadnu. Marksističke feministkinje smatraju da je glavna podeleta rada u porodici. Tu žene, kroz kućni rad, reprodukuju ne samo nove generacije radne snage, već tu takođe dolazi do svakodnevne regeneracije sadašnjih radno aktivnih

osoba. Ova podela rada u porodici obično je paralelna sa podelom na tržištu rada gde žene imaju ulogu zaposljenih u slabije plaćenim i manje cenjenim privrednim granama. Radikalne feministkinje se suprotstavljaju bilo kom učvršćivanju rodnog sistema kroz nomenklaturu podele rada među polovima. One poklanjaju mnogo više pažnje problematici proizašloj iz podele rada. Neke od njih smatraju da polna podela rada nije obavezno negativna ako shvatimo zašto neke žene možda žele da održe takvu podeлу rada. Polna podela rada može da omogući nekim ženama da se oseće udobno kao i da shvate ko su i koja im je uloga u društvu i kulturi, a prihvatanje polne podele rada je takođe i sredstvo preživljavanja.

Polne razlike. Tokom šezdesetih godina, feministička psihologija razvila je teorije o polnoj nejednakosti i razlikama. Termin je nastao na istraživanjima i analizi polnih razlika u ponašanju i sposobnostima. Ta istraživanja su potvrdila da je uzrok i osnova za postojanje polnih razlika specifična socijalizacija koja vodi ka prihvatanju određenih polnih uloga. Tvrdi se da su žene drugačije uslovljene da shvataju npr. uspeh ili "strah od uspeha". Takođe se tvrdi da žene nisu motivisane koliko i muškarci u pogledu ostvarivanja sopstvenog individualizma. Postoje dva osnovna pristupa polnim razlikama unutar feministizma: neke teoretičarke se ne slažu sa upotreboom dihotomije muško/žensko jer takva podeła naučno ojačava stereotipne polne uloge koje su stvorili muškarci, kao i određenje šta je ženstveno ili muževno ponašanje. Iako se prihvata postojanje urođenih razlika, tvrdi se da žene i muškarci imaju različite psihologije najviše zato što imaju različita očekivanja koja proizilaze iz različitog društvenog iskustva i društvenog uslovljavanja. Druge feministkinje izražavaju svoju radost i entuzijazam zbog postojanja polnih razlika.

Polne uloge. Po tradicionalnoj sociologiji polne uloge su društvene uloge koje pripadaju ženama i muškarcima na osnovu njihove biološke polne pripadnosti. Feministička teorija tvrdi, međutim, da je rodno označeno ponašanje nešto što društvo arbitrarno nameњuje svakom biološkom polu. Napad na rodne stereotipe je prva stavka u programu savremenog feministizma. Podržavajući teoriju Simon de Bovoar da niko nije rođen kao žena, već je postala žena, feministkinje smatraju da su polne uloge naučena kategorija, kao što je naučeno i prihvatanje određenog društvenog statusa namenjenog i zadatog ženama, ideoološki pripisanog "ženskoj prirodi". Kejt Milet tvrdi da polno stereotipna uloga obezbeđuje društvenu kontrolu nad ženama jer

su od detinjstva žene trenirane da prihvate sistem koji deli svet na muški i ženski domen i da javna moć pripada muškarcima. Milet koristi jezik i ideje društvene psihologije o suštini rodnog identiteta da tvrdi da je ženama i muškarcima zadat tip socijalizacije koji ih vodi ka prihvatanju odgovarajućeg ponašanja. Polne uloge su oblik ugnjetavanja jer drže žene dalje od društvenih aktivnosti. Alisa Rosi, Džesi Bernard i Beti Friden koriste društvenu psihološku analizu da potvrde da je savremeno ugnjetavanje žena rezultat upornog učenja društveno definisanih polnih uloga. Feminizam značajno menja tradicionalnu sociologiju i pokazuje kako je rodno-očekivano ponašanje rezultat društvene propagande. Mnoga savremena feministička istraživanja dokazuju da uočena psihološka razlika između polova nije urođena, već da je rezultat vaspitanja usmerenog na prihvatanje stereotipne polne uloge. Očekivanja koja se nameću ženama u smislu uklapanja u određnice ženstvenog ponašanja su očekivanja da se preuzme ponašanje nenormalnog i nefunkcionalnog ljudskog bića, tako da je stereotip ženskosti zapravo imperativ neuspeha i ludila. Postoje razmatranja po kojima se stereotipne polne uloge mogu eliminisati uvedenjem univerzalne androginosti. I neke radikalne feministkinje poništenje polnih uloga vezuju sa prihvatanjem androginosti. Radikalne feministkinje tvrde da jedino rešenje problema može da bude odbijanje da se ženama pripše bilo kakva karakteristika, ponašanje ili uloga. Feministička teorija postepeno napušta terminologiju polnih uloga jer se udaljava od psiholoških tumačenja ponašanja. Feministkinje sada ukazuju na zaglupljujući efekat polno stereotipnih uloga koje u potpunosti zanemaruju kako se žene stvarno osećaju, šta stvarno žele i šta je stvarno žensko životno iskustvo.

Polno-rodni sistem počela je da koristi 1975. Gejl Rubin, američka antropološkinja da opiše univerzalni sistem polnih i reproduktivnih odnosa. Rubin smatra da su sva društva organizovana tako da se biološke razlike između muškaraca i žena ugrađuju u posebne društvene ugovore. Polna podeła rada osigurava ostvarenje muških interesa, a ne interesa žena. Kako Rubin dalje navodi, posebni oblici proizvodnje mogu da promene uslove razmene u određenim istorijskim trenucima. Teorija Gejl Rubin je stimulisala feministička razmišljanja u raznim disciplinama filozofije, istorije, ekonomije i politike kao i antropologije da nastave istraživanja u tom pravcu.

Popularna kultura. U feminističkoj teoriji označava spontano kreiranu zabavu od strane žena za žene, ali i "masovnu zabavu" koju takođe mogu da stvaraju

žene, finansiranu ili potpomognutu od strane države ili nastalu na komercijalnim motivima. Sve rasprave o popularnoj kulturi pre savremenog feminističkog pokreta, npr. Valtera Benjamina ili Teodora Adorna, potpuno su zanemarivale i ignorisale svaki pomen o postojanju rodnog aspekta u popularnoj kulturi. Tokom sedamdesetih godina feministkinje su počele da se bave ljubavnim romanima koji čine značajan deo popularne kulture stvorene za žene od strane samih žena. Feministička teorija se pomerila sa kritike stereotipa i problema predstavljanja ka pitanjima kulturne pro-dukcijske i načina konzumiranja - "čitanja" kulturnih produkata i usmerila pažnju na dominantne teme roda u savremenoj kulturnoj praksi. Takođe, kritičke analize tekstova otkrivaju kako ženski auditorijum drugačije tumači čak i sasvim otvorene poruke i podriva zna-čenje ponuđenih kodova stvarajući novu stvarnost kroz sopstveni način čitanja, nevidljivu na prvi pogled i smeštenu u domen popularne kulture. Analize se ipak kreću u istom krugu kritikovanja postavke da popular- na kultura operiše jednim veoma siromašnim dijapazonom stereotipa koji se odnose na predstavljanje rodnih karakteristika. Npr. žene su obično predstavljenе u ulogama domaćica, retko u profesionalnim ulogama, a i tada obično u negativnom kontekstu. Neke feminističke teoretičarke ispituju mogućnosti otpora rodnim stereotipima baš kroz popularnu kulturu, kao i promovisanje drugačijeg dijaloga među polovi-vima. Koriste se takođe i psihanalitičke teorije o zadovoljstvu da bi se analizirala interakcija između čitateljki i tekstova popularne kulture koji su često ventil za oslobođanje suštinskog nezadovoljstva žena stvarno postojećim žensko-muškim odnosima i celokupnom kućnom sferom. Feministička produkcija u oblasti popularne kulture, međutim, ne zadovoljava kvalitativno kriterijume žanrova i ostaje na nivou ideologije kreirajući nerealistične ženske likove i uloge. Mnogo plodnija jeste feministička analiza i kri-tika postojeće popularne kulture kroz nove analitičke tehnike menja profil popularne kulture i stvara pogodno tlo za nove oblike i nove sadržaje popularne kulture.

Poreklo. Istraživanje feminističkih korenina i početaka, na primer u mitskoj matrijarhalnoj prošlosti ili praistorijskim društvima koja nisu bila organizovana po patrijarhalnim modelima, stalna je tema feminističke antropologije i kritike mitova. Ilejn Morgan i Elizabet Guld Dejvis tvrde da je matrijarhat prethodio patrijarhatu u smislu linearne uzročnosti. S druge strane, neke druge teoretičarke, na primer Rajna Rajter, smatraju da je svrha feminističkih istraživanja te vrste

da traže dokaze postojanja fleksibilnijeg sistema rodnih uloga i postojanje moguće promenljivosti toga konteksta.

Pornografija. Feministkinje kao i konzervativni moralisti slično definišu pornografiju kao materijal seksualnog sadržaja kojim se predstavlja i ohrabruje nasilje, prinuda i polna degradacija. Ono u čemu se feministička analiza pornografije razlikuje od konzervativnog moralisanja je definisanje pornografije kao političkog fenomena pre nego problema moralnog karaktera. Savremena feministička teorija se često razvijala upravo oko grupe za kritikovanje pornografije kao i ženskih grupa za borbu protiv nasilja prema ženama. Feministkinje tvrde da pornografija ima dve glavne karakteristike: da predstavlja degradaciju žena kroz seksualno nasilje i prisilu, kao i da predstavlja izraz institucionalizovane patrijarhalne seksualnosti. Robin Morgan smatra da je pornografija teorija, a silovanje praktična primena te teorije. Stalni element pornografske kulture je predstavljanje i reprodukcija hijerarhijskih odnosa između muškaraca i žena. I forma i sadržina pornografskih produkata zajednički određuju i konstituišu žene kao objekte izložene upotrebi radi zadovoljenja muških želja i proheva. Sve feministkinje se slažu da je pornografija svođenje žena na upotrebe objekte, ali ipak postoje dve glavne struje unutar feminističkog kritičkog prilaza analizi pornografije. Jedna struja se koncentriše na pornografiju kao muško nasilje prema ženama, dok druga nastoji da razvije žensku perspektivu u pornografiji koja bi dovela u pitanje univerzalnost muških vrednosti. Predstavnica prvog shvatanja je Andrea Dvorkin koja analizira pornografiju kao izraz verovanja da muškarci u suštini imaju prava na seksualnu dominaciju nad ženama i da je ovo verovanje oduvek prisutno u muškoj prirodi. Griffin se slaže sa Dvorkin da pornografija uči žene samonegiranju izražavajući psihoeksualnu potrebu muškaraca da negiraju ženskost. Griffin predstavlja odstupanje u odnosu na glavnu struju feminističke teorije jer nastoji da nađe naučne i istorijske razloge za očiglednu "univerzalnost" muškog nasilja. Andrea Dvorkin je zajedno sa Ketrin Mekinon načinila nacrt antipornografskog zakona koji definiše pornografiju kao kršenje ženskih ljudskih prava. Sjuzan Griffin je definisala pornografiju kao izražavanje osnovnih tema hrišćanstva i nauke, a to je težnja ka dominaciji nad prirodom i mržnja prema telesnom. Opšta i zajednička kritika svih feminističkih radova posvećenih analizi pornografije je da je pornografija u svojoj suštini sadistička i da promoviše sadističke vrednosti.

Podsvest. Psihoanalitički koncept koji Frojd definiše kao podsvest čine sadržaji potisnuti iz svesti, a koji se mogu otkriti indirektnim putem kroz snove, šale, lapsuse i slobodne asocijacije. Feministička teorija sa drži ideju da je podsvest strukturirana različito u različitim oblicima društvenih odnosa. Kejt Milet i Šulamit Fajerston su analizirale ulogu podsvesnog u odnosima moći i podele polnih uloga. Džulijet Mičel smatra da je sadržaj podsvesnog promenljiv. Liz Irigarej sugerira da se podsvesne želje javljaju tako što pokušavaju da govore same za sebe. Ona zagovara nove oblike psihoanalitičkog pisanja u kojima bi moć analitičara bila umanjena spoznajom da i analiza sama po sebi takođe ima svoju podsvest. Virdžinija Vulf opisuje podsvest kao postojanje stalnog pritiska na svest, a Julija Kristeva zagovara mišljenje da podsvesne sile podrivaju jezik zbog jakih ženskih veza sa preedipovskom figurom majke.

Pozitivna diskriminacija. Prethodi razvijenjem terminu afirmativne akcije. Sadržana je i definisana u zakonima kojima je cilj da iskorene polnu diskriminaciju. Nešto kasnije, javljaju se zahtevi da se isti instrumenti primene i na iskorenjivanje rasne i nacionalne diskriminacije, kao i nekih drugih vidova i društvenih oblika diskriminacije. Feministička teorija kritikuje ove zakone smatrući da oni ne rešavaju sistematski problem polne diskriminacije, već idu na rešavanje problema na pojedinačnom nivou i zamagljuju kompleksnost situacije kroz kvantitativni napredak izražen procentualnim porastom učešća žena u javnom životu. Dalje, feminističke teoretičarke tvrde da vlade koriste zakone o pozitivnoj diskriminaciji da bi institucionalizovale deo ženskih zahteva, zanemarujući one glavne ženske zahteve koji se odnose na mnogo kompleksnije potrebe za ekonomskim, političkim i društvenim promenama. Kako su institucionalni pristupi rešavanju problema diskriminacije žena ograničeni mogućnostima koje postaje u trenutno vladajućim političkim strukturama, feministička teorija smatra da je neophodno preduzeti mnogo suštinske političke i ekonomski promene, revolucionarnog, a ne kozmetičkog tipa.

Pozorište. Cilj feminističkih umetnika je da poprave situaciju žena kao pozorišnih radnica, da promene predstavljanje žena u pozorišnim komadima kao i da doprinesu eksperimentalnoj alternativi pozorišnom pokretu koji može da umanji represivne aspekte seksualne podele rada u pozorištu. Feminističke kritičarke naglašavaju da alternativna pozorišta cvetaju u vreme promena društvenog ponašanja prema ženama jer uloga žena u pozorištu zavisi od toga kako se menja

njena uloga u društvu. Feministička pozorišna teorija teži alternativnom prilazu teatru koji bi uključivao kolektivni rad, upotrebu cikličnog ritualnog modela kao i upotrebu autobiografskog i asocijativnog stila.

Pravo. Sistem društvenih normi koje sankcionise država i imaju za cilj da održe društveni poredek. Feminističke teoretičarke postavljaju nova pitanja problematizujući tako funkciju prava u društvu, a i sam društveni poredek zasnovan na tradicionalno prihvaćenoj dominaciji muškaraca nad ženama. One ukazuju na posebne pravne institute koji podržavaju patrijarhalne odnose u porodici podržavajući na primer, pravo muške "glave porodice" da vrši vlast i ima ovlašćenja u ime cele porodice. Feminističke pravnice takođe kritikuju patrijarhalni karakter prava koji se ogleda kroz hijerarhičnost pravnih normi i institucija, kojim se podržavaju polne predrasude, promoviše tobožnja racionalnost i neutralnost na štetu žena, a posebno, podržava nasilje prema ženama i društvena diskriminacija žena.

Pravo glasa. Upotrebljava se da označi ženske kampanje za pravo glasa koje su se vodile od sredine devetnaestog veka. Smatra se da je pravo glasa osnova za ostvarivanje ljudskih i gradanskih prava pojedinaca kao i osnova za ostvarivanje posebnog doprinosa žena u javnoj oblasti. Danas teorija sifražetizma, pošto je pravo glasa za žene svuda postignuto, ima drugi sadržaj. Naime, smatra se da žene ne mogu i ne treba da nastoje na reformama u korist žena bez temeljnog učešća žena u svim takvim pokretima i zahtevima. Uloga žena više nije samo da artikulišu probleme i eventualna rešenja problema koji se odnose na žene, već da reše glavno pitanje još uvek postojećeg ugnjavanja žena. Osvajanje prava glasa i prava na samopredelenje predstavlja radikalne prodore i političke pobeđe jer dovode u pitanje stereotip ženske zavisnosti od muškog autoriteta i vlasti. Takođe, to je situacija koja ženama obezbeduje društvene uloge i dužnosti u javnom domenu koje su isto toliko važne i značajne kao i uloge i obaveze muškaraca. Nastojanje da se ženama obezbedi politički subjektivitet prevazilaze klasne i rasne granice i ujedinjuju žene u zajedničkim nastojanjima ka njihovoj realizaciji.

Praxis. Feminističke teleološkinje ga definišu kao borbu da se ujedini teorija i praksa u akciji sa namerom da se svet promeni u korist žena. Socijalističke i marksističke feministkinje tvrde da je ženska društvena potčinjenost rezultat postojećeg praxisa, načina na koji su društva organizovana u proizvodnji i podeli dobara. Socijalističke feministkinje smatraju da žene mogu da ponovo stvore same sebe kroz istorijski specifične

oblike praxisa. Feministički praxis je počeo da se stvara u malim grupama za podizanje svesti koje su povezivale lično iskustvo žena sa društvenim strukturama. Feministički praxis obećava novi društveni poredak baziran na saradnji, dijalogu, poverenju, toleranciji i solidarnosti, bez hijerarhijske organizacije, takmičenja i dominacije. Nove definicije do kojih dolazi feministička teorija ne zavise, dakle, od primene određenih metodoloških principa i pravila u njihovom stvaranju, već od njihovih potencijala da budu ili ne budu ostvarive u procesu realizacije ženske emancipacije.

Predavati na feministički način. Feministička teorija analizira postojeće predavačke metode i institucije i nudi feminističke alternative za njih. Obrazovni domen je istorijski bio jedan od važnih mesta vođenja prvih feminističkih borbi. Nemica Helena Lange je u prošlom veku bila angažovana protiv diskriminacije žena u obrazovanju i profesionalnom životu i zalagala se za žensko pravo na samoodređenje, građanska i politička prava za žene i pravo na slobodu izbora zanimanja, što je po njoj moglo da se postigne samo kroz obrazovne reforme. Nastojala je da ostvari cilj emancipacije žena kroz način predavanja usmeren na to da u društvu prestane da postoji vodeći pol, već samo vodeći pojedinci i pojedinke. Predavati feministički danas znači predavati u prostoru koji se nalazi izvan postojećih obrazovnih tradicija. Feministkinje ocenjuju da školovanje na klasičnim predavačkim metodama doprinosi održavanju podele među polovima u školama. One takođe analiziraju u kojoj meri biti nastavnik znači biti svesno ili nesvesno zastupnik patrijarhalnog sistema. Na primer, svako odvajanje polova u školskim programima stvara rodne stereotipe. Feminističke teorije predavanja ukazuju da rodna podebla rada u obrazovanju stvara kod dece seksističko poimanje društvenog reda jer deca vide da muški nastavnici imaju više kontrole nad obrazovnim procesom i obrazovnom administracijom od nastavnica. I sami nastavnici često prave razlike između dece različitog pola ohrabrujući uklapanje u stereotipe rodnog ponašanja koje pojačava rodne razlike. Druge kritikuju ideologiju tzv. "progresivne pedagogije" smatrajući je praksom koja se zasniva na ideji o nastavnici kao majci što je suštinski seksistička ideja. Jedna od alternativa je da se kreira posebna feministička pedagogija. Tu će feministička nastavnica da se ponaša kao posrednica između znanja i onih koji ga stižu u nehijerarhijski organizovanom razredu. Feministička nastavnica vrednuje i integrše lično iskustvo i lični aspekt u edukativnom procesu. Ona nastoji da promeni ponašanje svojih

učenika prema ženi i ženskom, a posebno prema ženskoj predstavi same sebe i sopstvenih potencijala. Ona shvata da nema tog obrazovanja koje bi bilo neutralno u pogledu vrednosti koje promoviše. Feminističko predavanje ima za cilj da integriše kognitivno i afektivno učenje u aktivno orijentisanim programima. Virdžinija Vulf je takođe iznela svoje viđenje feminističke teorije obrazovanja u svom delu *Tri gvineje* gde je zastupala mišljenje da feminističke predavačice moraju da budu dobrih životnih manira i dobre misliteljke, kao i da prilikom njihovog izbora ne smeju da postoje kriterijumi i barijere kao što su bogatstvo niti da izbor treba da se odvija kroz takmičenje. Treba da predaju muzičarke, slikarke i književnice jer će to doprineti, kako ona smatra, da predavanje postane oblik kreativnog zajedničkog učenja.

Predstavljanje. Obuhvata procese i radnje kojima se proizvode značenja. Feminizam je zajedno sa marksističkom teorijom počeo kompleksno novo vrednovanje predstavljanja ili (re)konstrukcije predstave, slike. Savremeni feminism smatra da nema razdvajanja između stvarnih odnosa i predstave jer su predstave deo stvarnog iskustva na način na koji su konstruisani društveni sadržaji. U nameri da se razvije feministička kulturna praksa i teorija koja bi težila produktivnim društvenim promenama neophodno je razumeti da je predstavljanje politički problem i potrebno je analizirati žensku podređenost u okvirima patrijarhalnih formi predstavljanja. Feministkinje ukazuju da tradicionalno predstavljanje neprestano kreira, odobrava i održava ideju rodne podele. Feministička analiza reklama, filma, fotografije, umetnosti i zanata proizvela je mnoge strategije feminističke prakse. Na primer, feministička kritika pornografije koristi kao osnovu ideju predstavljanja da bi sa klasnih, rasnih i rodnih aspekata objasnila ulogu pornografije u društvu. U umetnosti feminism je još uvek neodlučan prema novim načinima predstavljanja. Neke feminističke autorke smatraju da je ideoološko predstavljanje ženstvenosti u funkciji jačanja kapitalističke proizvodnje i potrošačkog mentaliteta. Lora Malvi tvrdi da je predstavljanje stvoren u odsustvu ili nedostatku ženskog subjektiviteta jer je žena samo pasivni objekt muškog pogleda. Feministička filmska kritika je suštinski doprinela feminističkoj teoriji predstavljanja kroz analizu načina na koje su žene predstavljane u pojedinim medijima. Analizira se kako filmsko predstavljanje doprinosi stvaranju i očuvanju dominacije nad ženama kroz kontrolišuću moć muškog pogleda, fetišizaciju žene i destrukciju žene kroz zaplet i naraciju.

Primatologija. Primatološka teorija ili studija po-našanja primata (primati su prvi red sisara koga čine majmuni i ljudi) bila je od početka nastanka feminističke teorije kritički analizirana. Odmah su uočeni rodni problemi vezani za upotrebu naučnog jezika i teorijske predrasude u primatologiji kojima se promoviše mizoginija. Kako je i primatologija bila jedna od naučnih disciplina razvijana pre svega od strane muškaraca, teorija dominacije primata sadrži kao važne komponente teorije muške dominacije nad ženama i dominacije ljudskog roda nad prirodom i drugim vrstama. U stvarnosti, egzistencija grupe primata u prirodnom ambijentu ne zavisi nimalo od muške agresivnosti i dominiranja nad ženkama i uloga mužjaka je u stvarnosti minimalna i daleko je od toga da bude vodeća i odlučujuća u razvitku primata. Jedna od važnih ženskih autorki u domenu primatologije je Dona Haravej koja je svoja primatološka istraživanja usmerila ka matrilokalnim grupama i oblicima društvene saradnje među primatima. Jedna od najznačajnijih istraživačica i autorki iz oblasti primatologije bila je i Engleskinja Džejn Godel (1934) koja je provela više od 35 godina proučavajući ljudе i šimpanze u Tanzaniji. Njena istraživanja doprinela su novim saznanjima o životu životinja u divljini i nižih primata. Najvažnija su joj otkrića da je šimpanza i mesožder, da se bavi životom, da komunicira zvucima sličnim primitivnom ljudskom jeziku i da koristi oruđa sopstvene izrade u čemu učestvuju šimpanze oba pola. Izrada oruđa smatrala se karakterističnim isključivo za ljudska bića, a pripisavana je kao aktvnost mnogo češće muškarcima no ženama. Televizijskim nastupima, pojavama u novinama, objavlјivanjem članaka i knjiga, Džejn Godel je postala naučna zvezda, ali i idol mlađim naučnicama koje su u njoj stekle važan uzor i dokaz da nauka nije isključivo zanimanje muškaraca.

Priroda. Kako je eksploatacija prirode glavna karakteristika patrijarhalnog kapitalizma, suštinski zadatak feminizma je definisanje feminističkog koncepta prirode. Radikalne feministkinje smatraju da su posebne ženske moći povezane sa onim delom prirode koji se nalazi izvan ljudske zajednice. Ta ideja je promovisana kroz rad Sjuzan Grifin koja smatra da se patrijarhat plaši ženskog tela i da je zbog toga stvorio veštački dualizam između kulture i prirode, intelekta i emocija, duha i prirode. Griffin takođe pravi paralelu između muškog ponašanja prema ženama i muškog ponašanja prema prirodi. Ženska bliskost sa prirodom daje ženama poseban način saznavanja i shvatanja sveta. Imaju feminističkih shvatanja da žene imaju recipročnu

interakciju sa prirodom jer su ženska tela produktivna i kreativna na isti način na koji je i sama priroda kreativna i produktivna. Pošto daju novi život, žene su prve suštinske proizvođačice i inovatorke prve prirodne proizvodne ekonomije.

Priroda/kultura. Dihotomija priroda/kultura je jedna od važnih tema feminističkih istraživanja i teorije i inspirisana je esejem Šeri Ortner, *Da li su žene muškarcima isto što i priroda kulturi?*. Ortner tvrdi da su žene smatrane kao sekundarne u odnosu na muškarce jer postoji opšta i simbolička identifikacija žena i prirode pri čemu su muškarci samozvano dobili attribute kulture. Žensko telo, kako smatra Ortner, mnogo je više pod uticajem života vrste no što je to slučaj sa muškim telom pa je na taj način bliže prirodi. Naravno, mnoge autorce feminističke orientacije se ne slažu sa Ortnerovom teorijom smatrajući da su rodovi i ono što ih čini produkt društvenih okolnosti unutar društvenih odnosa. Mi tek treba da otkrijemo šta je žena značila u svakom pojedinom društvu. Takođe, postoje mišljenja da različite kulture stvaraju gotovo nebrojene varijante polnih razlika i zato biologija ne može tako jednostavno da determiniše žensku društvenu ulogu.

Privatnost. Feminističke filozofkinje definišu žensku privatnost kao pravo na telesni integritet i kao pravo da žene budu zaštićene od prinude, nasilja i stresova psihičkog karaktera. Druge feministkinje se orijentisu na kreiranje novih feminističkih vrednosti privatnosti tvrdeći da je ona neophodna ženama jer žene imaju društveni interes za anonimnošću i samoćom koja im je često uskracivana kako od članova njihovih porodica tako i poslodavaca i predstavnika vlasti. Posebno poglavje je narušavanje privatnosti žena od strane nasilnih muškaraca. Ženska privatnost primarno leži u pravu i slobodi žena da autonomno donose odluke u pogledu zasnivanja braka i odnosa u braku, seksualnih odnosa i reprodukcije.

Proizvodnja. Predstavlja način organizacije rada sa ciljem stvaranja predmeta upotrebljene vrednosti naznjene uglavnom tržištu. Proizvodnju Džulijet Mičel imenuje kao jednu od četiri glavne strukture ugnjetavanja žena. Mičel analizira koliko su odnosi između žena i ekonomske proizvodnje veoma kompleksni i koliko su važne promene tokom istorije za odnose između proizvodnje i žena. Šulamit Fajerston radikalno reinterpretira žensku potčinjenost u proizvodnji smatrajući da je ženska potčinjenost svuda, pa i u proizvodnji, zasnovana na biološkoj reprodukciji. Socijalističke feministkinje, s druge strane, identifikuju oblike

ženskog rada koje politička ekonomija tradicionalno ignoriše, na primer pružanje seksualnih usluga, podizanje dece, staranje o stariim i bolesnim članovima porodice i sl. Reprodukcija definiše proizvodne potrebe društva i pribavlja osnovna sredstva da se te potrebe zadovolje. Porodični sistem proizvodnje neke feministkinje definišu kao proizvodni sistem u kojem se ženski rad ne smatra proizvodnim radom jer se ne pojavljuje na tržištu i ne ocenjuje se po svojoj vrednosti i sadržaju, već kroz odnos žene sa mužem. Koji god oblik da kućni rad žena ima, proizvodi ženske produkcije su uvek prisvojeni od strane muža i porodice.

Propovednice. Žene koje su propovedale veru bile su kroz istoriju retka pojava pa je danas gotovo zaboravljeno da su one ipak postojale. Jedna od najvažnijih je sveta Paraskeva (II vek n.e.) koja je svojom rečitošću i elokvencijom preobraćala mnogo više ljudi u hrišćanstvo nego njeni muški savremenici. Stradala je mučeničkom smrću ne samo zato što je odbijala da se uđa i odbaci hrišćanstvo (što je uglavnom razlog stradanja većine hrišćanskih mučenica), već najviše zato što je bila uspešnija od muškaraca u javnom propovedanju, dakle nečem što se smatralo ekskluzivnom muškom aktivnošću. Deset vekova kasnije, u dvanaestom veku, u rajnskoj oblasti, pojavila se Hildegard von Bingen, pripadnica dominikanskog reda koja je prekršila ne samo dominikansko pravilo čutanja, već i društveno pravilo nametnuto ženama toga doba da se ne pojavljuju u javnosti i ne govore javno. Ona je i pišala i govorila kao teološkinja, propovednica, mističarka, reformatorka crkve, filozofkinja, prirodnjakinja i vizionarka. Nije se libila da kritikuje i samog papu i zvaničnu crkvenu politiku. Likovne predstave propovednica su takođe veoma retke, a čak i kada postoje, pogrešno se tumači kao što je slučaj sa slikom *Hristos među naučnicima* (Paul Trager, 1698-1762, Beč) iz kolekcije Muzeja lepih umetnosti u Budimpešti. Verovatno se ne radi uopšte o Hristu jer je u pitanju u ulozi propovednika, ako je verovati sopstvenim očima, mlada žena, a ne muškarac. Jasno su vidljivi ženska glava, ženska plava kosa očešljana na ženski način, žensko crvenilo obraza i usana, široka ženska odeća sa komotnim rukavima, ženske punačke šake, jedna oslonjena na knjigu, a druga podignuta u retoričkom gestu ubedljivanja slušateljstva. Ona objašnjava nešto trima muškim figurama koji su očigledno muški definisani, bradati, velikih maljavih šaka i ruku što je sve u ošrom polnom kontrastu sa ženskim likom propovednice.

Prostitucija. Društveno i zakonski se definiše kao iznajmljivanje nečijeg tela radi pružanja seksualnih usluga u zamenu za određena materijalna protivdavanja, protivusluge. Dok danas postoji trend da se prostitucija prihvati kao slobodno izabran način ostvarivanja egzistencije, postoje feminističke teorije koje ne prihvataju prepostavke o navodnoj dobrovoljnosti i slobodnom izboru žena koje se bave prostituticom i smatraju prostituciju tipičnom za nasilne i mizoginističke odnose između žena i muškaraca u društvu. U ambijentu u kom se i silovanje smatra "normalnim" muškim odgovorom na žensku zavodljivost, kao rezultat navodno nekontrolisanog muškog instinkta i navodnih "grešaka" u ženskom ponašanju i prostitucija se smatra "legitimnim" odgovorom muške seksualnosti na navodnu žensku zavodljivost. Različiti periodi razvijanja feminističke teorije obraćaju pažnju na različite aspekte prostitucije. Feministkinje devetnaestog veka su se, na primer, borile protiv državne, zakonske regulative prostitucije, ali ta borba nije bila ograničena samo na problematiku usko povezanu sa prostitucijom jer je doprinisala drugaćijem pojmanju muške centričnosti društvene moći, muške društvene dominacije ispoljene kroz parlament, organe vlasti i medicinski establišment. I današnje feministkinje crpu inspiraciju iz tih ranih ideoloških feminističkih analiza prostitucije. Oba talasa feminizma, i prvi i drugi, povezuju prostituciju sa postojanjem domaćeg nasilja u porodičnoj sferi. Radikalne feministkinje se oslanjaju na feminističku borbu protiv prostitucije u devetnaestom veku i savremena istraživanja smatrajući prostituciju paradigmom za žensku ranjivost i društvenu bespomoćnost kao i za rezultat polnog uslovljavanja žena kroz socijalizaciju i ekonomsku diskriminaciju. Feminističke teoretičarke koje se bave nasiljem prema ženama tvrde najčešće da je prostitucija društvena aktivnost koja predstavlja oblik nasilja prema ženama, koja reprodukuje nasilje i koja za svoje uzroke i posledice ima nasilje prema ženama. Greška koju čine je nepriznavanje autentičnog prava na kontrolu sopstvenih života i donošenje odluka samim prostitutkama. Tenzije između prostitutki s jedne, i svih drugih s druge strane, nisu za sada doprinele razvitku jedinstvene feminističke teorije koja bi dala za pravo samim prostitutkama da govore u svoje ime umesto da se u njihovo ime formulisu ovi ili oni zahtevi za zakonskim promenama i promenama društvenih praksi. To sa svoje strane još više doprinosi društvenoj nemoći prostitutki, njihovoj izloženosti zakonskoj represiji, neželjenoj, pa i prinudnoj "pomoći" koju pružaju socijalne radnice, feminini-

stkinje i religiozne pripadnice karitativnih udruženja, kao i njihovoj izloženosti organizovanom kriminalu i eksploataciji i prinudi vršenoj od strane makroa.

Proza. Prozni žanrom, kao i u većini ostalih umetnosti, dominirali su muškarci, stvaraoci. U 19. veku mnoge spisateljice su pribegavale upotrebi muških pseudonima da bi njihovo delo moglo postati dostupno javnosti (najpoznatija je po tome Džordž Eliot). Spisateljice oblikuju romantičarski, često tragični svet, a junakinje su smeštene u središte tog sveta. Pisanje je određeno kao muška delatnost. Mnoge kasnije spisateljice, na primer Virdžinija Vulf, smatraju da je androgina pozicija ona koja obezbeduje spisateljici da piše dobru književnost. Savremeni ženski romani usredsređeni su da prikazuju žensko iskustvo i ženski pogled na svet. Spisateljice u središte svojih dela smetaju ženu i pokazuju rodne uloge koje društvo namenjuje muškarcima i ženama usredsređujući se baš na ženske likove. One često prikazuju tragične slike žena ispunjenih beznadom sa željom da doprinesu podizanju svesti čitateljki kako bi one, zahvaljujući ženskim likovima i njihovim stereotipnim ženskim sudbinama, shvatile sopstvenu sudbinu u društvu i porodici. Margaret Etvud se u romanima bavi dilema koje mnoge žene imaju a koje se tiču odnosa žene prema roditeljima, naročito prema majci, braći, mužu, ljubavniku i prijateljicama. Margerit Diras se opsesivno bavi porodičnim pričama koje ponekad prerastaju u autobiografske romane. Andela Karter nanovo obrađuje stare poznate priče trudeći se da razori zastarele oblike muškog imaginarnog. Zanimljive su autorke sa francuskog jezičkog područja poput radikalne eksperimentalne lezbejske autorke Monik Vitig koja u romanima i teorijskim tekstovima zastupa stanovište da razlika između polova nije ontološka, niti biološka, već je politička. Ona feminizuje kulturu, istoriju i jezik, a u nekim delima sasvim cenzuriše sve što bi ukazivalo na muškarce. Lezbejski jezik eliminiše mušku kulturu i opisuje svet žena u kom muškarci ne postoje. (Dubravka Đurić)

Prvi talas feministika. Obuhvata sredinu i kraj devetnaestog veka i početak dvadesetog veka s tim što se smatra da je *Drugi pol* Simon de Boovoar (1949) označio simboličan završetak te faze. Najvažnije aktivnosti prvog talasa su borbe koje su se na raznim stranama sveta vodile za sticanje prava glasa kao i za različite druge oblike jednakosti. Žene se posmatraju kao objekti ili žrtve pogrešnog društvenog znanja koje je lišavalo žene punog prava građanstva. Puno građanstvo se smatralo ostvarljivim ciljem kroz sticanje prava

glasa, prava ulaska u profesionalni život i visokoškolsko obrazovanje i postepeno eliminisanje braka kao pravne smetnje za javne aktivnosti udatih žena. Feministkinje su bile povezane sa radničkim organizacijama zapošljenih žena kao i antikolonijalističkim ženskim grupama u nastojanju da obezbede ženama uslove u društvu koji neće biti karakterisani ekonomskim ugnjetavanjem žena. U svojim nastojanjima, prvi talas feministkinja obraćao se državi kao faktoru od kojeg se očekivala promena kroz pravne promene, institucije i organe vlasti. Značajne ličnosti prvog talasa u prošlom veku su bile Flora Tristan, Lujza Mišel, Ema Goldman, Volterina de Klegren, kao i članice ruske grupe "Zemlja i volja", Vera Fingen, Sofija Perovskaja i Vera Zasulić, a u ovom veku Olivija Šrajner, Virdžinija Vulf, Rebeka Vest, Vera Briten i Simon de Boovoar.

Psihijatrija. Medicinski tretman mentalnih bolesti koji datira od sredine devetnaestog veka. Psihijatrija nastoji da leči mentale poremećaje i patološke oblike ponašanja. Međutim, kako se psihijatrijski metodi zasnivaju na naučnim teorijama i definicijama, feminističke teoretičarke dovode u pitanje mnoge od tih teorija i definicija, kao i iz njih razvijene tehnike lečenja u njihovoj mizoginičkoj primeni na žene i žensko ponašanje. Jedno od glavnih mesta feminističke kritike psihijatrije je tradicionalno poimanje lečenja ženske "histerije" koje se smatra lažnim produktom patrijarhalne kulture. Psihijatrija se u celini optužuje da ženama nameće kodove "nenormalne normalnosti" kroz rodne stereotipe navodne ženske pasivnosti i iracionalnosti u ponašanju, kao i kroz prihvatanje patrijarhalnog braka i društvenog potčinjavanja.

Psihoanaliza. Predstavlja Fajrdov termin koji se odnosi na teorije psihe i metode i tehnike koje se primenjuju da se ona razume. Drugi talas feministkinja, a posebno Kejt Milet, dovele su u pitanje sadržinu psihoanalize kao i njenu definiciju. One tvrde da je psihoanaliza primarno seksistička jer stavlja na prvo mesto biologiju, a ne društvene odnose, dok muške karakteristike uzima kao psihoanalitičku normu. Milet i Fajerton su kompletno odbacile psihoanalizu kao suštinski mizoginičku i neprijateljsku prema ženama. Muški strah od žena dominira psihoanalizom, muškarci se plaše ženske reproduktivne moći i mogućeg preuzimanja kontrole nad podizanjem dece, a samim tim i društvene dominacije na toj osnovi. Feminističke psihoanalitičarke analiziraju kako su preovlađujuće norme rodno stereotipnog ponašanja nametane deci u svim uzrastima i kako one strukturiraju ljudski um. U psihoanalizi feministička teorija se pojavljuje pod nazivom

"teorija roda". Na primer, Nensi Čodorov primjenjuje teoriju objektnih odnosa kao značajan feministički doprinos reformi psihanalitičkog koncepta rodнog identiteta. Feministička verzija psihanalize zahteva razvitak novog sistema termina, tj. novu terminologiju. One analiziraju nastanak i razvitak lažne svesti kao izvora ženskog prihvatanja muške dominacije. Džulijet Mičel u svojoj kritici fajdovske psihanalize nalazi da je uspostavljanje subjektiviteta važno za razvitak feminizma. Ona takođe objašnjava da kompleks kastracije nije neohodna faza u razvitku, već nametnuti kulturni model rigidne, prisilne izgradnje polnih razlika. Psihanaliza koristi u svojoj definiciji muškosti neke elemente razvijane kroz istorijska razdoblja industrijske revolucije u šesnaestom i sedamnaestom veku kada je organska predstava prirode bila zamjenjena mehaničkim uzročnim objašnjenjima. Neke feministkinje uspešno tvrde da se psihanaliza može koristiti u dekonstrukciji muževnosti objašnjavajući kako socio-psihološki problemi često izviru iz podsvesnog koje je tipično muško.

Psihologija. Nauka o činjenicama, zakonima i razvitu duševnog života. Većina savremenih psiholoških teorija i pravaca, od Fajda do danas, usvojila je polne stereotipe radije no da se upušta u analizu porekla i implikaciju uzroka na polno tipizirano ponašanje. Feministička teorija napada Fajdovu definiciju seksualnosti i dokazuje da su polne uloge i stereotipne razlike konstrukcija. Drugi talas feministike je najviše usmerio pažnju na štetu koju je takva psihologija nанела женама. Filis Česler u svom delu *Women and Madness* iznela je teoriju po kojoj je celu psihologiju usmerena ka tome da kao primer devijacije imenuje nezavisnu жену. Kejt Milet je mušku prevlast nad женама nazivala društvenom psihologijom uslovljavanja. U aktuelnoj debati o psihologiji жене feministička teorija se usmerila na socijalizaciju usmerenu na prihvatanje polnih uloga i njen uticaj na ličnost. Gejl Rubin analizira koncept pasivne ženskosti u teoriji nastaloj u fajdovskoj tradiciji, a Doroti Dinerstein analizira kako psihološke zabrane sprečavaju и жене и muškarce da preduzmu promene u svojim društvenim životima zaključujući da novi rodni sporazumi, posebno u oblasti materinstva, mogu da dovedu и do pojave nove psihologije. Nensi Čodorov analizira psihološku formaciju karaktera koji navode жену да želi da bude majka. Podjednako važan zadatak feminističke teorije je preispitivanje glavnih tehniki psihologije, a posebno eksperimenta. Evelin Foks Keler dokazuje kako su uslovi eksperimenata i tumačenje njihovih

rezultata muški prejudicirani. Druge feministkinje napadaju standardizaciju testova ličnosti. Predlaže se androginost u psihologiji i kreiranje inventara koji bi bio oslobođen polno stereotipnih uloga. Osećajući da promene u psihologiji nisu samo promene težista društvene moći u njoj, druge feministkinje zahtevaju da se stvori potpuno različita psihologija koju nazivaju pozitivnom ženskom psihologijom saradnje i odgajanja. Začeci novih modela nalaze se u grupanju za podizanje samosvesti. Jedno od iskustava tih grupa je da ženske emotivne sposobnosti mogu da budu put ostvarivanja autonomije за жене što je bolji pristup ženskim emocijama od, за feministam uobičajenog, zauzimanja stava da je ta emotivnost rezultat društvenog uslovljavanja жене.

Psihoterapija. Lečenje duševnih poremećaja. Zasniva se na opštoj teoriji psihologije човека. Feministička teorija tvrdi da je sadržaj i interes ljudske psihe nešto što je društveno zadato и što varira u prostoru i vremenu као и u zavisnosti od pola. Glavnina feminističke kritike savremene terapije usmerena je na ono što se smatra uzrocima mentalnih bolesti, što samim tim čini i zadate terapeutiske postupke neefikasnim i pogrešnim пошто су ti uzroci zasnovani на predrasudama, nametnutim polno stereotipnim ulogama и mizogniji. Uzročna objašnjenja, npr. psihičkih poremećaja hormonalnim poremećajima, znači redukovanje psihoterapije. Sa feminističkog stanovišta se kritikuju konzervativne psihoterapeutske metode за које se tvrdi da teže ka postizanju prilagođavanja pojedinke društву, а ne zahteva se promena društva, posebno u onoj oblasti koja se odnosi na diskriminaciju жене. Feministička teorija ukazuje da je društveno istorijski momenat u kom se odvija psihoterapija od velikog značaja jer je она deo društvenog procesa koji sa svoje strane determiniše болест и здравље. Značajan je rad Filis Česler, *Women and Madness* (1972) u kom ona analizira kako muškarci чине жене лудима, što је jedno od sredstava за održavanja muške hegemonije над женама. Feministička psihoterapija ima korene у grupama podizanja svesti као и у женском покretu. Postoje четири главне sličnosti између feminističkog pokreta i feminističke psihoterapije као најvažnija dva aspekta ženskih aktivnosti feminističkih sadržaja: оба aspekta usvajaju као полазну тачку да је лиčno političко и smatraju да су detalji ličnog iskustva од великог značaja. Feministička terapija као и feministam sadrže stav да је свака terapijska tehnika проžeta polnim predrasudama о pacijentima као и да свака terapija sadrži političku perspektivu.

Rad. Feministička teorija rada definiše njegov cilj kao proizvodnju života. Feminističke teorije o radu smatraju da svi društveni odnosi vezani za rad, a da su njegovi kognitivni i emocionalni aspekti, kao i podela po polovima strukturirani oko roda. Razlikovanje žena od muškaraca u radnom procesu kroz prakse navodno zaštitnog zakonodavstva predstavlja primer za saradnju između kapitalizma i patrijarhata. Feminističke teoretičarke tvrde da se ženski rad mora sagledati u kontekstu porodične ekonomije. Domaći model proizvodnje omogućava muškarcu da kontroliše rad žena. Adrijen Rič je pokazala da ženski kućni rad nije uopšte bio tretiran kao rad. Savremene feministkinje tvrde da glavne ekonomске doktrine čine kućni rad potpuno nevidljivom kategorijom. Radikalne feministkinje smatraju da će ograničenja u radu nestati tek kada dođe do radikalnih društvenih promena u proizvodnji i društvu uopšte. Takođe se primećuje da raste radni teret nametnut ženama, kao i eksploracija žena. Društveni uslovi ženskog negovateljskog rada moraju da se ubroje u vidove ugnjetavanja žena i trebalo bi da posluže za jačanje ženske snage u stvaranju radikalno promjenjene kulture. Feminističke teoretičarke takođe analiziraju kako podela polnih uloga namenjuje ženama drugačije poslove nego muškarcima. Žene rade ono što zahteva primarno "rad tela" jer one neposredno transformišu prirodu. Muški rad predstavlja ono što se naziva "apstraktnim idejnim radom" koji je vladajući u društvu. Uloga ženskog rada je između ostalog i da omogući muškarcima realizaciju njihovog rada.

Radikalne lezbejke. Grupa osnovana 1970. od strane žena koje su sebe nazivale "ljubičastom pretnjom". Radikalne lezbejke smatraju da teorija lezbejstva omogućava svim ženama model oslobođenja. Radikalno lezbejstvo ima značajan doprinos feminizmu, na primer u stvaranju ideje da žene po sebi predstavljaju samostalni izvor ženske vrednosti i identiteta. Radikalne lezbejke su promenile definiciju ženskosti teminom "ženom identifikovana žena" i smestile su svoju definiciju u sam centar feminizma. Lezbejstvo upotrebljavano u tom smislu ne označava samo seksualnu preferenciju, već obuhvata model ženskog identiteta prihvatljivog i odgovarajućeg za sve žene.

Radnička klasa. Mnoge žene imaju dvostruku klasnu pripadnost ili im je klasna pripadnost, za razliku od muškaraca, višestruka i teže uklopljiva u postojeće definicije. Na primer, razvedena žena može imati prihod radnice, ali obrazovanje pripadnice srednje klase. U nekim zemljama, npr. u Britaniji, žene dobijaju

muževljevu klasnu pripadnost, ali takođe mogu da imaju i drugu klasnu pripadnost s obzirom na svoje obrazovanje ili roditelje. Neke feminističke sociološkinje skreću pažnju da mora da postoji mnogo kompleksnija klasna analiza devijantnog ponašanja devojaka koje uglavnom dolaze iz radničke klase. Obično se smatralo da uzrok njihove devijantnosti leži u njihovoj seksualnosti, ali kako se sad tvrdi, on verovatnije primarno leži upravo u njihovoj klasnoj pripadnosti. Marija Antoaneta Mačoki u svojoj analizi položaja žena u fašizmu identificiše radnice kao jedinu žensku grupu koja mu se aktivno i dosledno suprostavljala.

Rađanje. Feminističke psihoanalitičarke tvrde da je potčinjenost žena zasnovana na društvenoj organizaciji rađanja. Nensi Čodorov uočava da mala porodična jedinica nužno prebacuje na ženu glavnu odgovornost za gajenje dece kao njen prirodnji zadatak. Fajerston smatra da radanje suštinski mora da bude smatrano društvenom i da prestane da bude smatrano biološkom pojmom. Radikalne feministkinje definišu prokreaciju kao u svim kulturama prisutni, univerzalni, biološko određeni dogadjaj i smatraju da je potčinjenost žena ukorenjena u činjenici da su one u svim društвима od suštinskog značaja za podizanje dece. Socijalističke feministkinje insistiraju da su radanje i proizvodnja zajednički definisani delovi ekonomске osnove društva. Ekonomski karakteristike rađanja i podizanja dece omogućavaju mušku dominaciju u društvu. Ženska specijalizacija u procesu podizanja dece predstavlja dodatno ograničenje u realizaciji, čak i onih legitimno postojećih društvenih mogućnosti, jer apsorbuje mnogo godina i energije ženskog života.

Rani feminism. Od početka, feminism je bio polifon jer nije bilo centralne grupe, glavnih liderki, jedinstvene političke analize niti jednog mesta dešavanja, kako smatra En Bar Snitou. Rana feministička misao se jednostavno i jednodušno protivila seksističkoj zloupotrebi. Kasnije se razvijajala kroz različite forme suprotstavljanja mnogim oblicima manifestovanja diskriminacije žena kеšto su stereotipnost polnih uloga, seksualno uznenimiravanje (harasment), domaće nasilje, razlike u platama, silovanje u braku i prilikom zabavljanja, uznenimiravanje na ulici, homofobija, premlaćivanje supruga od strane njihovih muževa, objektifikacija žene, seksualna zloupotreba dece, dupli radni dan za žene (na radnom mestu i kod kuće), feminizacija siromaštva, diskriminacija na radnom mestu. Strategije i dostignuća tokom feminističkog pokreta obuhvatila su osnivanje skloništa za pretučene žene,

nastojanja da se promeni način postupanja policije u slučajevima silovanja i nasilja prema ženama, zahtevi za vraćanje kontrole samih žena nad ženskim telima, u seksu, reprodukciji, na ulici i u radnom procesu. Feministkinje su nastojale da staranje o deci predškolskog uzrasta postane državni zadatak, kritikovale su na svakom koraku prikazivanje žena kao pasivnih (u udžbenicima i dečjim knjigama, informativnim medijima i umetnosti). One su zahtevale uvođenje instituta razvoda braka bez krivice. Borile su se za ravnopravno učešće žena u sportu, kao i za proširenje ženskih mogućnosti na tržištu rada, zahtevale su jednaku platu za rad na jednakim radnim mestima, iako su bile svesne da mnogim ženama uopšte neće biti lako i dostupno da dođu do obrazovanja i znanja koji su neophodni da bi postale konkurentne na tržištu rada. One su počele da iznova tumače lezbejsku prošlost i budućnost, otkrile su biografije i radove potcenjenih autorki koje su nekada bile aktivne u istoriji i kulturi. Borile su se da materinsko odsustvo postane porodično, tj. zakonski omogućeno i očevima novorodene dece. Broj pitanja koja su postavljala žene i broj zadataka koji se stavljao pred ženski pokret postajao je sve veći. Feministički pokret se nazvao "talasom" jer je počeo da prožima gotovo sve oblasti života ne izostavljajući ništa iz rodne analize kao prethodnice zahteva za uklanjanjem nepravdi, diskriminacije i seksizma. U početku se pravci liberalnog i radikalnog feminizma međusobno nisu mnogo razlikovali, kao ni pravci kojima su pripadale tzv. kulturno-lesbejske i socijalističke feministkinje. U svojim počecima, rani feminizam je imao mnogo univerzalnije zahteve no što su zahtevi za malim, jednostavnim, delimičnim promenama koji su se kasnije pojavili kao deo strategije feminističkog pokreta. Taj početni momenat jedinstva, odnosno iluzija da je tako šta moguće postao je, međutim, momenat razočaranja, osećaja da je feminizam samo skup lažnih obećanja koja ne mogu da se ispune. Počeci feminizma doprineli su niskom vrednovanju stvarnih dostignuća feminizma svojim univerzalizmom i grandioznošću očekivanih promena i nerealnošću očekivanja da će do njih doći relativno lako i brzo.

Rap grupa. Ponekad se nazivaju i grupom za podizanje (samo)svesti. Rap grupa je grupa žena u kojoj se one sreću i okupljaju da bi kroz unapred određene modele zajedničke komunikacije mogle da razgovaraju jedna sa drugom o ličnim iskustvima, kao i zato da se zajednički analiziraju. Rap grupe imaju za cilj da promene percepciju svih žena i način na koji žene vide same sebe i društvo, pa kao takve

predstavljaju deo strategije društvenih promena. Džo Friman tvrdi da u rap grupama žensko iskustvo dobija sociološku perspektivu što predstavlja verovatno najvažniji doprinos ženskog pokreta oslobođenja modelu društvenih promena.

Rasa. Velika grupa srodnih ljudi sa istorodnim glavnim fizičkim oznakama od kojih je najvažnija boja kože. Predstavlja konstitutivni elemenat ličnog i socijalnog bića žene i određuje specifičan kontekst polnog ugnjetavanja. Rasni aspekt ugnjetavanja žena ne može da se odvoji od razmatranja klasnog ili polnog ugnjetavanja. Feministički simboli ženske jednakosti imaju malog značaja za crnkinje. Obojene žene, posebno lezbeijke, stvorile su radikalnu teoriju i praksu koja insistira na važnosti rasnih i drugih razlika među ženama i pozitivnim aspektima kulture i identiteta.

Rasizam. Ideologija nejednakosti ljudskih rasa po kojoj niže rase treba da služe i budu podređene na svaki način višim rasama; mržnja, odbacivanje i diskriminacija ljudi drugačije boje kože. Drugi talas feminizma narastao je i bio politizovan kroz borbu za rasnu jednakost u okvirima nove levice tokom šezdesetih. Crnkinje feministkinje ipak tvrde da je izjednačavanje i intenzivno poređenje između žena i crnaca (što je poznati kliše koji je dominirao tokom sedamdesetih) čorsokak koji ne daje tlo za dalja plodna razmišljanja. Kroz takve feminističke radove dolazi do izražaja nesvesni rasizam i lažni univerzalizam. Andela Dejvis navodi da kada belkinje pišu o silovanju, one po pravilu propuštaju da uzmu u obzir dugu istoriju silovanja crnkinja od strane belaca, što onda, sa svoje strane, hrani jednu specifičnu rasističku mitologiju. Ona smatra da bilo koja borba protiv seksizma mora da bude povezana sa borbot protiv rasizma. Odri Lord često citira Meri Dejli koja opisuje crnkinje samo kao žrtve, ali ne kao izvore mudrosti. Već i sama činjenica da je tzv. belački feminism deo angloameričkog kulturnog i političkog okvira može potencijalno da doprinese sticanju osobine rasizma i etnocentrizma. Glasovi obojenih žena artikulišu istorijske i kulturne razlike između rasa doprinoseći nastanku nove feminističke teorije.

Rat (1). Feministička teorija analizira ženske uloge u ratovima kao određene zadatim rodnim ulogama koje se ženama društveno namenjuju. Na primer, tamo gde se rat smatra muškom dužnošću i privilegijom, ratničke uloge nisu dozvoljene ženama i samo se retko prihvata njihovo učešće u gerilskim pokretima gde im se tipično muški obezvređuju doprinosi i uloga i onemogućava eventualno kasnije sticanje društvenih priznanja na

osnovu ratnih zasluga. Održava se biološko opravdanje isključivanja žena iz ratnih aktivnosti koje se koristi i za opravdanje opšte podele rada među polovima. Teorija jednakih prava zagovara stanovište da žene i muškarci treba da budu jednaki kad su u pitanju uloge u ratu. Sledeci problem je ko odlučuje o ratu i jasno je da ni jednak broj žena vojnika ne bi uopšte značio njihovu mogućnost donošenja suštinskih odluka o vodenju, nevođenju, prestanku kao i uslovima prestanka ratova. Virdžinija Vulf smatra da iz društvenih i istorijskih razloga žene treba da budu suprotstavljene ratu. Ona je zamislila društvo "Autsajdera" koje ima pacifistički program u kom se odbacuje ceo patrijarhalni polno rodni sistem. Vulf smatra da rat nastaje iz identifikacije muškaraca sa ratobornom muškošću. Suprostavljanje ratu je glavni deo drugog talasa feminizma. Sjuzan Braumiller smatra da je silovanje društveni i ratni fenomen. Sintija Enloe ispituje strukturalnu i ideološku povezanost između patrijarhata i militarizma i smatra da su oni neraskidivo povezani u simboličnom odnosu. Ipak, u sadašnjem feminističkom pokretu postoje konflikti u vezi sa učešćem žena u ratu. Dok se sa jedne strane insistira na ženskom pacifizmu, s druge se smatra da ženama moraju da budu dostupna sva radna mesta i sve društvene pozicije, uključujući i one u vojsci i policiji, a takođe se podržava pozitivna uloga žena u oslobođilačkim pokretima.

Rat (2). Sagledavanje rata iz perspektive ženskog iskustva bitno je zato što se razlikovanje između pobedenih i pobednika u krajnjoj liniji bazira na prvoj vidljivoj razlici - onoj između polova. Rat utiče na živote žena drugačije nego na živote muškaraca: one su žrtve nasilja van borbenih položaja. Rat pojačava marginalizaciju žena, čini ih još bespomoćnijim nego inače, ugrožava njihovo psiho-fizičko zdravlje i čini ih zavisnim od drugih. Još od biblijskih vremena dominacija pobednika nad poraženim manifestuje se nasiljem nad ženama (čime se dvostruko ponižava protivnik). Žene su žrtve silovanja, mučenja, zlostavljanja, seksualnog ropstva i prisilne prostitucije. U uslovima ratnih konfliktaka dolazi do izražaja razlike između žena i muškaraca. Ona nastaje uslovljena drugačjom socijalizacijom polova: dok muškarci najviše brinu o nedostatku informacija o zbivanjima na ratištu, žene su preokupirane brigom o porodici i odnosima sa mužem i decom. Žena je izložena promeni društvenog statusa, pa čak i krizi i gubitku vlastitog integriteta. One postaju marginalna društvena grupa koja sve teže može samostalno da se potvrdi u svojoj sredini. Razorenost porodice može biti trajna (gubitak člana porodice) ili

privremena (zbog odlaska na ratište ili zarobljavanja člana porodice). U svakom slučaju menja se porodična struktura, žene postaju "glave porodice" i preuzimaju na sebe brigu o deci i nemoćнима u porodici. Pri tome se menjaju roditeljske kompetencije: majke se sve više oslanjaju na svoju maloletnu decu ili, suprotno, počinju previše da ih kontrolisu. (Nataša Mrvić)

Razlike. Obavezni polaritet između žena i muškaraca i između samih žena. Feministkinje definišu razlike i kao političke, a ne samo kao biološke kategorije polnih različitosti. Definisanje razlike bio je jedan od najvećih teoretskih doprinosa drugog talasa feminizma. Razlike imaju dva osnovna značenja u feminizmu. Pribarano značenje je da žene imaju drugi način izražavanja, različitu psihologiju i različito iskustvo ljubavi, rada i porodice od muškaraca. Razlike imaju i negativno značenje kao kategorija kroz koju se nameće isključenje i poticanje žena. Kejt Milet i Sulamit Fajerston izražavaju mišljenje da je ženska različitost od muškarca osnova mehanizama ugnjetavanja žena. Razlike je patrijarhalna činjenica na osnovu koje žene i muškarci predstavljaju dva sveta i dve kulture. Teoretičarke su se tokom sedamdesetih godina više usmeravale na psihološke razlike no na politički značaj različitosti. Crne feminističke teoretičarke, npr. Odri Lord, napadaju ono što one nazivaju lažnim feminističkim univerzalizmom kao formu neokolonijalizma i neoimperijalizma. One ističu suštinske razlike između crnih i belih žena. Muško/žensko su kategorije koje služe da poniste činjenicu da društvene razlike uvek pripadaju svetu proizvodnje, politike i ideologije. Razlike su jednostavno rezultat postojećih društvenih odnosa moći. Razlike su činjenice zavisnosti i činjenice dominacije. Radikalne feministkinje definišu i glorificuju razlike kao žensku prednost.

Razum. Prvi temeljni feministički doprinos ženskom razumu je knjiga *U odbrani prava žena*, Meri Vulstonkraft (1789). Ona je argumentovano tvrdila da žene poseduju potpuni razum i da su racionalna bića što znači da su sposobne kao i muškarci za kompletну moralnu odgovornost. Sa tog liberalnog stanovišta razum pripada jednakо ženama i muškarcima. Sjuzan Griffin je, međutim, dokazivala da su muškarci definisali razum na takav način da ta definicija isključuje i ugnjetava žene. Radikalne feministkinje smatraju da patrijarhalna misao nameće polarizovanost razuma na suštinski odvojene aspekte. Iako je intelektualno teško utvrditi žensku različitost bez usvajanja polariteta koji je muški razum izmislio, mnoge feministkinje danas veruju da je opasno

ignorisati razlike. Feminističke filozofkinje tvrde da postoje različiti "ženski" oblici razmišljanja i da su tobože neutralni standardi racionalnosti zapravo muški standardi, dakle nimalo neutralni. Jedan od argumenata iz oblasti psihologije nastoji da podupre mišljenje da su razlike između žena i muškaraca u njihovom moralnom razvitu takve da vode ka različitom načinu rezonovanja žena i muškaraca. Druge tvrde, oslanjajući se na filozofiju, da razum mora da se posmatra u zadatom društvenom kontekstu mišljenja u kom je značajna polna podela uloga da bi se shvatilo kako žene razvijaju različit razum. Mnoge francuske autorke opisuju kako je "razum" društveno i psihološki uspostavljen kao "muški" pri čemu one predlažu da žene realizuju sopstveni, različiti model ženskog razuma.

Relativizam. Verovanje da nema apsolutnih kriterijuma za određivanje istine. Feminističke teoretičarke su prihvatile relativizam kao suprotnost navodno muškoj objektivnosti nauke. Taj feministički relativizam je u početku bio plodan metod kritičke analize raznih problema a takođe kroz relativizam u feminističkoj teoriji otkriven je niz novih problema. Neke feminističke autorke ipak upozoravaju da se odbacivanjem objektivnosti, kao navodno muškog idealu, samo osnažuje onaj problem na čijem rešenju se nastoji jer otežava uspostavljanje ženskog razumevanja nauke. Više od totalnog relativizma feminističkoj teoriji je potrebno da legitimiše one elemente naučne kulture koji su devalorizovani jer su definisani kao ženski.

Religija. Vera u boga i učenje o postojanju najvišeg božanskog bića. Feminističke teoretičare tvrde da je većina organizovanih religioznih verovanja koji dominiraju istorijskim i savremenim svetom u svojoj suštini seksistična. Zahtevi feminističkih teološkinja su: priznavanje jednakog statusa svim vernicima bez obzira na pol, omogućavanje ženama da vrše sve funkcije u crkvenoj hijerarhiji, izvinjenje svih crkava ženama sveta zbog istorijskih progona žena, prestanak važenja raznih diskriminatorskih praksi, kao što su npr. zabrane ženama da odlaze na neka sveta mesta, revidiranje doktrine u smislu izbacivanja mizoginističkih elemenata i sl. Postoje dve osnovne feminističke teorije religije: jedna je liberalna, reformistička kritika postojećih religijskih praksi, a druga je utopistička vizija novih religijskih praksi i kultura. Elizabeta Kedi Stenton u svome delu *Ženska Biblija* (1895-98) je dala prvi feministički doprinos izmenjenom shvatanju religije. Ona je verovala da su jezik i tumačenja delova Biblije koji se odnose na žene glavni izvor ženskog inferiornog statusa. Savremena feministička teorija

dokumentuje činjenice muških religioznih predrasuda i analizira njihove korene. Meri Dejli u svom delu *Crkva i drugi pol* (1968) i *Gin-ekologija* (1978) tvrdi da je hrišćanstvo magija patrijarhata koja ima za cilj da uništi originalna verovanja u boginje unošenjem nekih od starih mitova i elemenata starih verovanja u sopstveno biće, ali bez elemenata koji doprinose osnaživanju žena. Na primer, Troica, krst i radanje od strane device sve su elementi preuzeti iz starih verovanja u boginje. Centralno mesto hrišćanstva je, kako Dejli tvrdi, sadomazohistična legitimizacija mučenja. Sjuzan Griffin tvrdi da je osnovna tema hrišćanstva mržnja prema telesnom koja se zasniva na ideji da je žensko telo kao otelovljene telesnog izazov koji vuče muškarce ka grešnosti. Drugi domen feminističkih studija ima za cilj da otkrije alternativnu istoriju i tradiciju koja bi mogla da podrži razvitak ženske ličnosti. Ova oblast nalazi svoje izvore u antropologiji i istorijskim radovima posvećenim matrijarhalnim društvima kao i prastarim obožavanjima Božanske Majke. Adrijen Rič analizira ginocentričnost u dalekoj prošlosti, kada je za vreme obožavanja Velike boginje žena bila poštovana i cijenjena kao izvor primarnе prirodne snage. Feminističke naučnice se takođe bave analizom uslova i načina na koje su te rane religije napuštane ili zbacivane, zamjenjene novim verovanjima koja su favorizovala patrijarhat. Zastupa se prepostavka da kroz istoriju, a i danas, društva koja žive u saglasnosti za prirodom imaju ženska božanstva ili ženske elemente u svojim predstavama božanskih sila.

Reprodukciјa. Džulijet Mičel naziva reprodukciju jednom od četiri glavne strukture ugnjetavanja žena. Postoje dva značenja reprodukcije u feminističkoj teoriji: jedno je proces reprodukcije dnevnog života u održavanju dnevnih kućnih aktivnosti, a drugi je društveno posredovan proces biološke reprodukcije i seksualnosti. Marksističke feministkinje veruju da ženski rad u ostvarivanju biološke reprodukcije i društvene reprodukcije kod kuće podržava ekonomski i društveni poređak kojim dominiraju muškarci, istovremeno sprečavajući žene da lično i direktno učestvuju u tom poretku kao njegove punopravne članice. To je jedna od polaznih pozicija feminističke društvene analize potčinjavanja žena i podele među polovima. Simon de Bovoar tvrdi da su "mamutske" obaveze nametnute ženama ono što ih osuđuje na neslobodno postojanje. Takođe postoje tvrdnje da potencijivanje žena proizilazi iz njihove zauzetosti reprodukcijom što ostavlja muškarcima dovoljno slobodnog vremena i prostora da realizuju projekte koji se nalaze u domenu

kulture. Radikalne feministkinje tvrde da je u širem kontekstu polne politike muška dominacija zasnovana na pokušaju muškaraca da kontrolišu biološku reprodukciju, tj. da ne dozvole da žene same njome upravljaju. Definišući pri tom žene kao isključivo reproduktivna bića, oni takođe doprinose deformisanju predstava o ženama. Šulamit Fajerston tvrdi da je glavno mesto ugnjetavanja žena uža porodica i da feministička revolucija mora da obuhvati procese reprodukcije. Feminističko shvatanje reproduktivne slobode sadrži dve osnovne ideje: prva je ideja o postojanju prava žena na donošenje sopstvenih odluka o sopstvenom telu i zdravlju (tzv. pravo na fizičko samoopredeljenje). Druga ideja je neophodnost postojanja reproduktivne svesti kao stalno prisutnog saznanja o postojanju sopstvene, ženske sposobnosti rađanja. Radikalne feministkinje se slažu da je potčinjenost žena povezana sa domenom reprodukcije i da cilj žena mora da bude promena polne i reproduktivne prakse pre nego političkih ili ekonomskih praksi. Brojne su, međutim, one koje smatraju da je veza između ženskih reproduktivnih aktivnosti i naše društvene ili političke situacije istorijski a ne biološki uslovljena. Npr. Rozalind Pečeski tvrdi da ako je reproduktivna sloboda za žene opravdana samo s obzirom na činjenicu ženske biologije, onda to samo ojačava uverenje da je celokupna reprodukcija poseban, biološki određen ženski domen.

Reproduktivna prava. Uključuju prava da se postane majka, kao i da se bira momenat roditeljstva i partner sa kojim će se ono ostvariti. Posedovanje reproduktivnih prava znači i mogućnost da se nikada ne postane roditelj kao i pravo na korišćenje kontracepcije i abortusa kao načina realizacije odustanka od roditeljstva. Feministička teorija nastoji da se izbori za reproduktivna prava žena. Shvatanje da je kontrola nad okončanjem trudnoće centralna za budućnost žena i žensko mesto u društvu predstavlja važnu i nezaobilaznu sadržinu feminističkih aktivnosti. Linda Gordon tvrdi da je kontrola nad reprodukcijom suštinska za političku borbu žena za ostvarivanje ženskog prava na samoodređenje. Adrijen Rič sugerira da se reproduktivna prava nalaze u samoj srži feminizma koji zahteva podelu reproduktivnih obaveza i povraćaj važnosti i vrednosti materinstva. Sa ostvarivanjem drugačijih reproduktivnih prava žene mogu da postanu kreatorke novih odnosa sa prirodom.

Revizija. Revizija je ponovno ispisivanje kulture koju je do sada patrijarhat napisao na, za žene, nezadovoljavajući način. Termin se odnosi na novi

feministički pristup koji povezuje žensku kulturu sa realnostima naše prošlosti i sadašnjosti. To je termin koji koristi Adrijen Rič, a koji je postao jedan od veoma uticajnih, moćnih pojmljova savremenog feminizma. Feministička revizija preispituje istorijsku, kulturnu i psihiošku prošlost žena i kreira novu žensku istoriju. Koncept Adrijen Rič je blizak Fukovom pojmanju arheologije. Revizija se kao pojam koristi i ranije, ali se odnosio na reviziju prošlosti pojedinaca, dok mu Rič daje značenje revizije prošlosti žena uopšte. Rič koristi taj termin kao i tehniku revizije u sopstvenim radovima kombinujući istraživanje i lično iskustvo.

Revolucija. Kejt Milet sugerira da prva revolucija za koju se žene zalažu treba da bude ukidanje društvene konstrukcije rodnih razlikovanja u svesti. Revolucija se obično povezuje sa radikalnim feminismom jer se on bori protiv seksizma ukorenjenog u svim postojećim političkim strukturama zahtevajući radikalnu političku promenu. Eliminisanje ugnjetavanja žena može da stvari novi oblik revolucionarnih praksa. Šulamit Fajerston definije revoluciju kao zadobijanje kontrole žena nad sopstvenim reproduktivnim sposobnostima. Radikalne lezbeijke tvrde da je za revoluciju nužno širenje prakse stvaranja žensko-ženskih odnosa svih vrsta. Novi identitet, žene identifikovane ženama, mogao bi da kreira neophodnu svest za revolucionarne promene. Androginost se od strane nekih psihoanalitičarki smatra novom, revolucionarnom idejom ljudske prirode. Revolucija takođe može da označava stanje duha. Ako dozvolimo zadovoljstvu i radosti da poremete simboličan poredak, kako smatra Kristeva, oni po svojoj samoj egzistenciji mogu da otvore mogućnosti revolucije.

Rezervna radna snaga. Teorija rezervne radne snage stvorena je kroz radeve Irene Brojgel i sadrži analizu društvene funkcije radno sposobnih žena kao navodne rezervne armije radne snage na patrijarhalnom, kapitalističkom tržištu rada. Iako žene dobijaju posao i u industriji, uslugama, obrazovanju, trgovini i drugim, međusobno različitim oblastima, one su permanentno u poziciji da u trenucima krize budu lakše i brže otpuštane, premeštane, slate na prinudne odmore i sl. od muškaraca, za razliku od kojih se, takođe, teže i sporije zapošljavaju kada kriza prođe. Ovo se dešava zato što se ženski rad i dalje smatra kao marginalan i dopunski, dakle samo kao rezerva, usled svesnog ili nesvesnog prihvatanja ideologije po kojoj su muškarci ti koji izdržavaju porodice, a ženama je ionako

"mesto" kod kuće tako da se njihova zarada smatra drugorazrednom i manje važnom.

Rod. (Gender) Savremena feministička teorija veoma odlučno razlikuje pol od roda i ta razlika je ujedno jedan od najvećih doprinosa savremenoj društvenoj misli uopšte. Feminističko razlikovanje pola i roda zasniva se na radovima Margaret Mid, a posebno *Pol i temperament u tri primitivna društva* (1935). Mid smatra da je pol biološka kategorija, a rod društvena konstrukcija. Kejt Milet i Šulamit Fajerston radikalizuju to teoretsko promišljanje roda. Fajerston smatra da rodno razlikovanje strukturira svaki aspekt našeg života uspostavljanjem obaveznog okvira pojnova u kojima društvo oblikuje, određuje i uopšte omogućava egzistenciju ženama i muškarcima. Rodno razlikovanje je, kako ona smatra, detaljno razrađen sistem koji služi kao osnova muške dominacije nad ženama. Teoretski zadatok feministizma je da razume taj sistem i analizira njegovu pravu prirodu, funkciju i načine funkcionalnosti i nastajanja. Politički zadatok feministizma je da okonča njegovo postojanje. Polarizovanje je suštinsko za nastanak roda jer je rodna razlika konstruisana kao sučeljavanje suprotnosti. De Bovoar je prva analizirala ženu kao "ne muškarca". Taj koncept "drugosti" koristi se za označavanje svih osobina i tipova ponašanja kao "ženskih" odnosno "muških", kao što su npr. hysterija, bes i sl. a koji svi odražavaju rodno očekivano ponašanje i karakteristike. Tradicionalni teoretski pristup polnim razlikama je striktno biološki i sadrži shvatanje da sve postojeće razlike imaju osnova u različitoj biologiji žene i muškarca. Feminizam ima kritički odnos prema takvom tumačenju koje smatra lažnim i netačnim i tvrdi da ono što se ženama nameće kao "prirodno" predstavlja rezultat društvene prisile i uslovljavanja u procesu vaspitanja i socijalizacije. Prihvatanje i unutrašnja ugradnja tako stvorenih rodnih karakteristika predstavlja ono što feministkinje nazivaju procesom produkcije roda ili "gendering". Ti procesi su nužno prisilni jer im je cilj da predstave rodne razlike kao stabilne i nepromenljive. Feminističke antropološkinje nastoje da preispitaju značenje roda u svrhu organizacije budućeg društvenog života bez tradicionalnih i nametnutih kategorija. Feministička teorijska analiza usmerena je od sedamdesetih na rodne razlike kao mesto nejednakе podele društvene moći. Snaga savremenog feministizma leži upravo u demistifikovanju mitologije koja okružuje rodne razlike. Psihoanalitičarke smatraju da rodna podela rada u nuklearnoj porodici namenjuje majkama staranje o maloj deci i time prozvodi rodno različite ljude čije želje i mo-

gućnosti produžavaju rodnu podelu rada. Nensi Čodorov smatra da samo promena društvene organizacije roda može voditi eliminaciji polne nejednakosti. Doroti Dinerstin smatra da simboličko rodno uređenje sveta može voditi planetarnoj krizi koja se tiče budućnosti ljudskog roda. Za razliku od njene apokaliptične vizije, Kerol Giligan smatra da iz rodnih razlika proizilaze i dobre ženske karakteristike kao što su njihova kooperativnost za razliku od muškog separatizma. Meri O'Brajen optimistički veruje da je razvitak kontraceptivne tehnologije svetski važan, istorijski preloman momenat koji pruža do sada nepostojecu osnovu za rodnu jednakost. Adrijen Rič je teoriju roda podigla na nivo razmatranja teoretskih okvira "žensko-centrične perspektive". Mekinon smatra da je seksualnost osnova rodne nejednakosti jer se rod bazira na ideologiji diktiranog oblikovanja seksualnosti. U svakom slučaju, ne samo žene već, usvajajući feminističke argumente, svi mogu da shvate da su rodni odnosi i razlike kolektivna problematika, slično klasnim odnosima. Jasna jezička razlika roda i pola (gender-sex) u engleskom jeziku, međutim, nije tako jasna u drugim jezicima pa to predstavlja dodatni problem u teoretskom promišljanju rodne problematike. U slovenskim jezicima termin "rod" postoji ali sa značenjima koja se ne uklapaju u potpunosti u teoriju roda (gender-a).

Rodna diskriminacija. Rodna diskriminacija se odnosi na društvenu diskriminaciju zasnovanu na društveno konstruisanoj predstavi i shvatanju žena i muškaraca.

Rodni jaz. Pojam je počeo da se koristi tokom šezdesetih godina od strane politikologa sa ciljem definisanja i objašnjenja razlika u glasačkim sklonostima i običajima između muškaraca i žena. S obzirom na društvenu realnost žena koja se sastojala u njihovom nižem društvenom i ekonomskom položaju, one su, uopšteno gledano, bile konzervativnije čak i od krajnje konzervativnih političkih pozicija koje su, sa svoje strane, sadržale tradicionalne patrijarhalne ideje o ženama. Danas se ovaj pojam mnogo češće koristi da označi jaz između plata žena i muškaraca.

Rodno zasnovano nasilje. Zbog teškoća u prevodu pojma gender, termin rodno zasnovano nasilje se mnogo pre koristi u nepravilnom obliku polno zasnovano nasilje. Označava nasilne radnje učinjene prema ženama od strane muškaraca. Postoje dve kategorije/definicije takvog nasilja koje se delimično poklapaju. Prvu čine delicti koji se gotovo isključivo dešavaju ženama, kao što su silovanje, bludne radnje, genitalno sakacevanje, prinudna prostitucija i trgovina ženama, prinudni

brak, prinudni abortus, prinudna sterilizacija i domaće nasilje. Drugu kategoriju čini nasilje prema ženama koje se nisu uklopile u restriktivne društvene, kulturne ili religiozne norme ili druge diskriminativne zahteve nametane ženama kao što su prisiljavanje na nošenje čadara ili vela, uskraćivanje pristupa obrazovnim ili profesionalnim mogućnostima, onemogućavanje nezavisnog života bez muškarca, nemogućnost kretanja u javnosti bez muškarca. Feminističke teoretičarke već i takve norme same po sebi smatraju nasiljem, ali postoji mišljenja da se pod užim pojmom nasilja smatraju samo kazne primenjene za nepoštovanje takvih normi. Sve do pre desetak godina svi pomenuti oblici nasilja prema ženama nisu dobijali nikakvu posebnu javnu pažnju, niti im je pridavan značaj. Međutim, kako je definicija ljudskih prava od zaštite žena od ugrožavanja njihovih prava proširena na specifične načine kršenja rođno zasnovanim nasiljem, ova materija je počela da zadobija odgovarajuću, mada još uvek nedovoljnu pravnu zaštitu. Značajan je globalni pokret koji je međunarodni feminismus vodio tokom devedesetih godina za međunarodopravno priznanje rođno zasnovanog nasilja kao osnovnog vida kršenja ženskih ljudskih prava. Osnovna međunarodna dokumenta su Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama (1993), Deklaracija o suprotstavljanju nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi (1993) i Pekinška deklaracija i platforma delovanja (1995).

Romantična fikcija. Rana feministička teorija je uopšteno negirala romantičnu fikciju kao jednu pogrešnu i lažnu zamenu za ljubav. Meri Vullstonecraft je kritikovala romantičnu fikciju jer je ohrabryvala patrijarhalnu socijalizaciju žena. Ni druga generacija feministkinja nije imala pozitivno mišljenje o romantičnoj fikciji smatrajući je oružjem muške dominacije kojim se prikriva lažna erotiksa. Sulamit Fajerston je tvrdila da romantična fikcija identificuje žene kao objekte ljubavi i time doprinosi potcenjivanju žena. Žermen Grir je analizirala lažnost romantične fikcije u društveno-klasnim terminima i smatrala je da je njena uloga da prikrije prinude i nasilje koji se dešavaju unutar heteroseksualnog braka. Džulijet Mičel tvrdi da sa psihanalitičkog stanovišta eros i smrt idu zajedno u romantičnoj fikciji koja uvek predstavlja trijumf smrti nad životom. Feminističke teoretičarke skreću pažnju na starije žene kao kategoriju koja je potpuno isključena iz domena romantične fikcije na način na koji se predstavljaju i u medijima. Romantična fikcija toliko dominira predstavama ljubavi da prodire i u lezbejsku fikciju. Sadašnja savremena feministička teorija ispitu-

je popularne oblike trivijalnih kulturnih oblika smeštajući romantičnu fikciju u domen psihološkog apela kojim žene izražavaju svoj ženski strah od heteroseksualnosti ili zarobljenosti u heteroseksualne odnose i veze. Feministkinje ukazuju da je čitanje romantične fikcije vrlo priyatno, ali da je uloga tako stečenog zadovoljstva zapravo neremećenje odnosa unutar patrijarhalne organizacije polova i kulture. Druge smatraju da je način na koji tinejdžerke konzumiraju ovu vrstu literature jedan od načina ostvarivanja povezanosti među ženama. Mnoge feministkinje se, međutim, slažu, bez obzira da li mi posmatraju romantičnu fikciju kao negativnu ili kao pozitivnu pojavu, njena nedovoljna uloga je da omogućuje jedan od retkih legitimnih okvira za žensku seksualnu i emotivnu aktivnost unutar zapadne kulture.

Sadomazohizam. Kombinacija sadizma kao ostvarivanja zadovoljstva u mučenju drugih i mazohizma kao uživanja u trpljenju mučenja, ponižavanja i bolovima. Upotreba fizičkog i psihičkog nasilja kao izvora seksualnog zadovoljstva. Neke teoretičarke tvrde da je sadomazohizam prinuda nametnuta ženama i da je kao takav tipičan produkt patrijarhata. Meri Dejli smatra da je centralna poruka hrišćanstva sadomazohizam. Takođe se smatra da sadomazohizam u pornografiji ima za svrhu obezvredivanje žene i njenovo svođenje na predmet namenjen kratkotrajnoj upotrebi i odbacivanju. On kompletno pripada svetu muškaraca i pribudi koju oni nameću ženama. Neke druge teoretičarke smatraju da je sadomazohizam deo kreativne fantazije, a ne realnosti. Razmatranja sadomazohizma se danas kreću u domenu rasprava o pravoj ženskoj prirodi. Za radikalne feministkinje lezbejski sadomazohizam je problematika o kojoj se intenzivno diskutuje sa ciljem da se dode do političkog zaključka da li je sadomazohizam uopšte prihvatljiva pojava kao legitiman deo autonomne ženske kulture.

Safička seksualnost. Izražava seksualnost u ženskom pismu i posebno je upotrebljavana od strane francuskih autorki. Važan elemenat je kritikovanje retkosti i ograničenosti pisanja o odnosima među ženama. Otvoreno izražavanje lezbejskih strasti predstavlja značajni deo safičkog pisma. Među primere safičke literature spada sentimentalizam Koletinog lezbejskog pisma.

Sagorevanje. (Burning-out) Totalna premorenost, izgaranje, psihička i fizička iscrpljenost koja se javlja u feminističkom aktivizmu uglavnom kao rezultat preambicioznih planova, nedovoljnih sredstava za realizaciju, unutrašnje neorganizovanosti, nejasne podele ulo-

ga i rukovođenja, premalog broja članica, nedovoljne stručnosti i obućenosti, neprijateljskog okruženja i previše ženskog bola, patnji i problema koje aktivistkinje primaju na i u sebe. Rezultat premorenosti se ogleda u pojavi sukoba, neadekvatnog obavljanja poslova, pojavi raznih hroničnih oboljenja članica, raspada grupa, napuštanja pokreta, razočaranosti u feministam, pojavi separatizma.

Samohrane majke. Porodica sastavljena od jednog roditelja je sve češća pojava u današnjem svetu, pa se tako navodi podatak da je svaka osma britanska porodica tog tipa. Najčešće, taj jedan roditelj je žena, tj. majka. Sociološke analize ukazuju na ograničenja koja nosi samohrano majčinstvo pre svega u pogledu ženskih života, a koja se ogledaju u niskim primanjima, niskom svakodnevnom standardu življenja i lošim stambenim uslovima. Samohrano majčinstvo je rede rezultat ženskog izbora, a više rezultat tzv. muškog dezterterstva, odnosno njihovog zanemarivanja roditeljske uloge što je pojava koja se naročito sreće u vremenima krize. Neke feminističke teoretičarke ipak tvrde da bi forme samohranog majčinstva mogle da budu oblici pravog ženskog oslobođenja. Julija Kristeva tvrdi da samohrano majčinstvo predstavlja odbijanje žena da prihvate muškarca u tradicionalnoj ulozi oca. Lezbejske teoretičarke tvrde da je samohrano majčinstvo prava društvena alternativa za žene. Mnoge žene koje su donele odluku da imaju decu izvan skupa društvenih pravila koja nameće heteroseksualni brak načinile su značajan korak u formiraju novog ženskog identiteta. Samohrane majke – lezbejke takvim roditeljstvom izričito politički manifestuju svoj lezbejski identitet i stvaraju navodno prave alternative tradicionalnoj porodici.

Samosvest. (Self-consciousness) Koristi se da opiše kritički metod feministica. Kako kaže Ketrin Mekinon, praksa stvaranja samosvesti kroz čitanje, razgovor, slušanje same sebe i drugih žena je najbolji put da se odupremo ugnjetavanju od strane institucija i povratimo svoju autentičnost. Samosvest je cilj sticanja posebnih saznanja, ali i znanje samo po sebi koje obuhvata političko, žensko shvatanje samih sebe u društvu.

Sećanje. Smatra se da je gubitak ženskog sećanja deo posebne forme ugnjetavanja žena. Ženska psihanaliza ima poseban interes da spozna/otkrije žensko iskustvo tokom istraživanja o tome kako funkcionišu strukture sećanja. One takođe tvrde da su memorijске preference rodnog karaktera. Ženska sećanja su, kako neke feministkinje smatraju, novo predstavljanje seća-

nja naših majki. Feminističke istoričarke počinju da tragaju za dnevnicima vođenim od strane žena u namjeri da dođu do činjenica od značaja za rekonstrukciju predstave o tome kako su ženski životi stvarno izgledali u prošlosti, kako u porodičnim odnosima tako i u širim društvenim zajednicama. Mnoge umetnice konstruišu estetiku sećanja. Takođe, javlja se pojам obrnutog sećanja koji treba da označi "sećanje na budućnost", a ne prošlost, tj. viziju budućnosti zasnovanu na revidiranoj prošlosti. Feministička politika osnaživanja i podržavanja sećanja sprečiće negiranje ženskih osobina i ženskog iskustva i to predstavlja jednu od strategija onog što Adrijen Rič naziva društvenom revizijom.

Segregacija. Odvajanje grupe po kriterijumima pripadnosti različitim rasama u različite delove grada, škole, ustanove, saobraćajna sredstva i sl. Feministička teorija upotrebljava dva pristupa polnoj segregaciji smatrajući da postoji profesionalna horizontalna i vertikalna segregacija. Horizontalna segregacija označava pojavu da žene i muškarci rade na različitim poslovima koji se tradicionalno smatraju "ženskim" odnosno "muškim". Vertikalna segregacija znači da muškarci zauzimaju više pozicije unutar istog preduzeća, ustanove, organizacije, sektora, profesije, zanimanja i sl. i nastoje da drže sve žene na nižim radnim mestima nego što je njihov obrazovni nivo, da im onemoguće pristup položajima na kojim se odlučuje i da ih drže u manje plaćenim pozicijama. To se zove ne samo segregacijom nego i radnom diskriminacijom žena.

Seksizam. Diskriminacija ženskog pola. Pojam se pojavio 1965. analogno reči rasizam i potiskuje stariji pojam "falokratija" koji je nastao sredinom dvadesetog veka da označi dominaciju muškaraca nad ženama. Seksistički su oni društveni odnosi u kojima muško osporava vrednost ženskog. Patrijarhat je poredak koji se zasniva na seksizmu i dominaciji muškaraca nad ženama i otvoreno ili neupadljivo koristi sve institucionalne i ideološke mehanizme kojima raspolaže (pravo, politiku, ekonomiju, moral, nauku, medicinu, modu, kulturu, obrazovanje, mas-medije itd) da bi reprodukovao i održao patrijarhalne odnose u društvu. Savremeni feminismus zauzima stanovište da seksistička društvena verovanja i prakse ne samo ograničavaju aktivnosti žena, već da na nepristojno uporan način nastoje da naglašavaju razlike između muškaraca i žena. Značajan deo feminističkih istraživanja predstavlja dokumentovanje postojanja seksizma u medijima kao što je, na primer ocrtavanje stereotipne polne uloge žena po kojima su one uvek majke ili domaćice. Subjektivno

iskustvo seksističke diskriminacije postala je polazna tačka analize na ženskim studijama. Osporavne i napuštanje seksističkih mitova je važan cilj i deo je programa ženskih studija. Doroti Dinerstein smatra da je mogućnost da žene potpuno preuzmu pravo nad decom i odgovornost za podizanje dece izvor straha muškaraca od žena i osnova seksizma. Bel Huks poklanja seksizmu najveću pažnju jer je on ne samo osnova za sve druge oblike ugnjetavanja već je praksa koja dominira iskustvom svih ljudi.

Seksizam rečnika. Seksistički rečnik omalovažavanja, vredanja ili u najbolju ruku zanemarivanja i previđanja žena je redovni deo svakodnevnog načina izražavanja, kako u svojim analizama jezika ističu feminističke lingvistkinje. Istraživačice ukazuju na seksualizaciju termina koji se odnose na žene pri čemu se ženskom elementu uvek daje negativna konotacija. Promena seksističkog rečnika u neseksistički je jedan od centralnih zadataka feminizma i mnoge feministkinje ga vide kao svoj glavni cilj. Reforma jezika znači razbijanje tabua koji jezik nameće u vidu jezičkog ugnjetavanja žena (Adrijen Rič). Zahteva se da žene počnu da imenuju same sebe i da odbace seksističke elemente svakodnevnog jezika.

Seksualna objektifikacija. Svođenje ženskog tela na seksualni objekat namenjen muškoj upotrebi kroz fetišizaciju ženske seksualnosti. Ženski pokret je u svojoj kampanji protiv komercijalno nametnutih zahteva lepote i protiv pornografije učinio vidljivim savremenu feminističku kritiku seksualne objektifikacije. Neke teoretičarke tvrde da je kompletna filmska industrija zasnovana na ideji muškog pogleda ili na objektifikaciji žena. Druge feminističke teoretičarke dodaju svakoj analizi medija saznanje da svi društveni procesi izražavaju nejednakost društvene moći koja obezvreduje one sa manje moći, tj. žene. Seksualna objektifikacija je glavni proces podređivanja žena.

Seksualna orijentacija. Označava individualno opredeljenje ka heteroseksualnom ili homoseksualnom identitetu, kao životnoj praksi stvaranja intimnih, seksualno/emotivnih veza sa licima različitog ili istog pola. Postoje mišljenja da se seksualna orijentacija dà odrediti, tj. vidljiva je, još u ranom detinjstvu dok druga tvrde da se radi o promenljivoj kategoriji koja zavisi od specifičnih uslova životnog iskustva. Radikalne feministkinje tvrde da pojам seksualne orijentacije sadrži slobodu odlučivanja pojedinke da se seksualno orientiše/identifikuje na ovaj ili onaj način. Savremena medicinska istraživanja, međutim, ukazuju na postojanje urođenih predispozicija tako da seksual-

na orijentacija ne može da se menja na osnovu slobodnog odlučivanja.

Seksualna politika. Skup društvenih procesa i mera koji imaju za cilj ostvarivanje nejednakosti moći između polova. Politički karakter seksualnosti se zasniva na nejednakosti društvene moći u seksualnim odnosima. Glavni stav feminističke teorije je da seksualna politika podržava patrijarhat u njegovoj politizaciji ličnog života. Pojam dolazi od Kejt Milet koja ga koristi da definiše široki teoretski koncept ideja ženskog pokreta. Milet određuje domene u okvirima kojih funkcioniše patrijarhat, kao što je biologija, obrazovanje, silovanje i nasilje da bi pokazala kako je ključni problem seksualne politike u njenoj nevidljivosti delovanja. Feministička teorija razvila je različite forme analize sa svrhom da ispita odnose između struktura seksualnosti i patrijarhalnih organizacija i institucija. Na primer, socijalističke feministkinje odbacuju ideju da je seksualnost biološki određena kategorija i insistiraju na značenju seksualnosti u njenom društvenom određenju.

Seksualna revolucija. Uopšteno označava društveni pokret sa početka šezdesetih godina koji je nastojao da oslabi seksualne tabue i imperativne u društvu u pogledu prihvatljivog ponašanja žena i muškaraca u seksualnim odnosima. Feminističke teoretičarke navode da je prethodna seksualna revolucija, do koje je došlo krajem devetnaestog veka, bila od pomoći ženama zato što je popravila njihov opšti društveni položaj i omogućila da svoje seksualne potrebe shvate ozbiljno, što je neophodana komponenta u razvijanju ženskog identiteta. Feminističke teoretičarke su tokom sedamdesetih godina počele da kritikuju seksualnu revoluciju izvedenu tokom šezdesetih godina, kao proizvod i plod muške fantazije. One tvrde da su dostignuća seksualne revolucije samo doprinela pojačavanju ženske ranjivosti, a ne samorealizaciji žena. Druge feministkinje smatraju da je seksualna revolucija iluzija u situaciji postojanja ili čak jačanja tradicionalnih polnih vrednosti i zahteva za usaglašavanjem ponašanja sa tradicionalnim polnim stereotipnim ulogama. Kejt Milet je koristila taj termin da bi označila širok dijapazon promena u dotadašnjoj seksualnoj praksi i običajima. Milet je tvrdila da je ideja seksualne revolucije mnogo značajnija unutar ljudske svesti nego unutar međuljudskih odnosa. Seksualne slobode mogu da postoje samo u kontekstu koherente politike u kom pojedinka nije ugnjetavana društvenim konstruktom seksualnosti koji se bazira na biološki određenim definicijama seksualnosti.

Seksualni identitet. Označava nečiji osećaj sopstvene seksualnosti, seksualne orijentacije i javno predstavljanje seksualnih ciljeva. Feminističke teoretičarke tvrde da je taj identitet više kulturnog karaktera nego što je biološki određen. Seksualni identitet je određen dvema komponentama. Kao prvo, nužno je postojanje razvijene lične samosvesti. Drugo, moraju da postoje uslovi društvene relevantnosti takvih identiteta. Npr. ako u određenom društvu u određenom vremenskom periodu uopšte ne postoji lezbejski identitet onda je u takvom društvenom ambijentu nemoguće razviti lični lezbejski identitet uprkos eventualnom postojanju prakse održavanja intimnih odnosa između žena. Naime, samo individualno osećanje ili praksa nije dovoljna i mora da se podudara sa kulturnim modelom priznatim za određeni identitet u određenom društvu.

Seksualnost (1). Stvaranje, organizovanje, izražavanje i usmeravanje seksualne želje. Freud je smatrao žensku seksualnost kao urođeno pasivnu, mazohističnu i narcističnu. Feminističke teoretičarke od ranih šezdesetih godina započinju temeljnju kritiku preovladujućih teorija seksualnosti koje potpuno ignoriraju realnost ženskog iskustva. Jedna od prvih teorija iz oblasti feminističke seksualnosti je negiranje postojanja vaginalnog orgazma kao jedine vrste ženskog orgazma i negiranje da je vaginalna penetracija neophodna za postizanje ženskog seksualnog zadovoljstva. Do ženskog seksualnog zadovoljstva se dolazi na razne načine i feministkinje ih sve smatraju prihvatljivim i normalnim. Džulijet Mičel analizira seksualnost kao jednu od četiri strukture ugnjetavanja žena. Feministička teorija smatra da je muška kontrola nad ženskom reprodukcijom i seksualnošću ženskih tela glavno sredstvo za održavanje patrijarhata. U tom smislu feministička teorija smatra da oblici ženske seksualnosti nisu urođeni već da predstavljaju odraz političkih i kulturnih uslova u kojima se razvija život pojedinke i njena svest. Feminističke psihanalitičarke, npr. Doroti Dinerstein, tvrde da postoje dupli standardi seksualnosti prema kojima su muškarci učeni da je njihova priroda poligamna, a ženama nametano uverenje da one više nadinju monogamiji. Radikalne feministkinje smatraju da ugnjetavanje žena potiče od muške kontrole fertiliteta i ženske seksualnosti. U feminističkim krugovima i dalje je aktuelna nikad prekidana debata o tome šta je zapravo prava priroda ženske seksualnosti. Neke teoretičarke tvrde da je prava i jedino autentična ženska seksualnost lezbejska, dok druge tvrde da romantična predstava o "čistom" obliku ženske seksualnosti

ne može da bude kompletна jer je lišena neophodnog elementa, a to je odnos moći.

Seksualnost (2). Postoje četiri načina razumevanja seksualnosti, kako ih definisće Elizabet Gros. Pod jedan, seksualnost se može razumeti kao poriv, impuls ili oblik unutarnjeg nagona koji usmerava subjekt prema objektu. Psihoanaliza je dala nesumnjivo najznačajniji doprinos proučavanju seksualnosti kao poriva. Pod dva, seksualnost može takođe da bude shvaćena u terminima radnje, serije praksi i ponašanja koje obuhvataju tela, organe i zadovoljstva koja obično (mada ne neophodno) obuhvataju orgazam. Pod tri, seksualnost može da bude shvaćena u terminu seksualnog identiteta. Pol tela koji se obično opisuje u smislu roda (društveno uslovљенog prihvatanja skupa rodnih uloga) i određuje u najmanju ruku dve različite forme, obično shvaćene kao binarna suprostavljenost ženskog i muškog pola. Pod četiri, seksualnost se obično shvata kao skup orientacija, strasti i želja kao i postojanje posebnih načina da se te želje realizuju. Seksualnost očigledno nastoji da izade iz nametnutih granica koje nisu njene sopstvene. Kao poriv, ona povlači sve druge vrste i druge strukture želja i odnosi se čak i na nepostojanje želje ili samo želje za celibatom. Feministkinje odbijaju da shvate seksualnost kao termin ograničen na sadržaje spavaće sobe ili sveden na aktivnosti koje predstavljaju pripremu za orgazam.

Semiologija. Potiče od francuskog lingviste Sosira koji je analizirao kako svi sistemi znakova, literatura, mediji, socijalna pravila i ideologije funkcionišu na osnovu jezičkih zakona. Feminizam koristi semiologiju da demistifikuje mitove i pravila pornografije, medija i industrije lepote u nameri da otkrije mizoginističke mehanizme patrijarhalne kulture. Semiologija je posebno od pomoći feminističkim teoretičarkama jer omogućava analizu kako tehnike, tako i društvene konvencije o stvaranju značenja. Feministkinje se koncentrišu na stvaranje i funkcionisanje rodnih stereotipa. Analiziraju se npr. predstava rodova u medijima, narativna struktura medija i semiološka suprostavljenost muškog i ženskog. U teoriji filma koristi se semiologija da se opiše kako je žena marginalizovana najviše u holivudskom, ali i drugim tipovima filmova. Kroz umetničku produkciju feministkinje u praksi menjaju pristup prikazivanja žene, ženskih likova, ženskog tela, ženskog karaktera i psihologije.

Separatizam. Uverenje da žene mogu da postignu svoju autentičnost, samosvest, snagu, organizaciju i aktivizam isključivo izvan institucija i organizacija kojima dominiraju muškarci. Feminizam je oduvek

podrazumevao neki oblik separatizma. Žene se nesumnivo moraju odvojiti od institucija kojima dominiraju muškarci i od pravila ponašanja koja te institucije definišu jer ta pravila funkcionišu zato da održe muške privilegije, a ne jednaka prava žena i muškaraca. Sezdesetih godina feministkinje su se u Americi separatise od Nove levice tako što su odlučile da samo žene sa drugim ženama mogu da samostalno diskutuju o ženskim iskustvima i da tumače ta iskustva u svetu jasnog uočavanja muške dominacije nad ženama. U teoriji socijalističkih feministkinja razvija se koncept alternativnih institucija, dok radikalne feministkinje stvaraju koncept autonomne ženske kulture. One smatraju da će autonomne institucije omogućiti ženama da se povuku što je dalje moguće od vladajuće kulture i da se tako zaštite od vladajućih institucija i običaja. Socijalističke feministkinje, naprotiv, smatraju da separatizam može samo delimično i u ograničenom vremenskom periodu da zadovolji potrebe žena, ali da žene i muškarci sve vreme treba da zajedno eksperimentišu sa novim oblicima uzajamne saradnje, zajedničkog rada i drugih vidova realizacije društvenog ugovora između polova. U tom smislu separatizam ne znači segregaciju već organizacionu etapu u političkom sazrevanju ženske samosvesti i autentičnosti. Nasuprot tome, neke radikalne feministkinje predlažu separatizam kao krajnji cilj feminizma. U tom smislu, separatizam označava i novi društveni ugovor i politički stav. Radikalne feministkinje se zalažu za postojanje odvojenih organizacija za žene i muškarce i za to da žene moraju da osvoje i izgrade odvojenu kulturu, da rade koliko god je moguće samo sa ženama, da žive sa ženama i da svojim životnim stilom neposredno realizuju ženske vrednosti. Samo sa alternativnom ženskom kulturom žene mogu da oslabe moć muškaraca nad svojim životima. Američke obojene žene, međutim, ukazuju na ograničenost separatističke politike. One tvrde da separatizam nije dovoljno vitalna politička praksa jer negira postojanje klasnih i rasnih podela i razlika. One smatraju da se umesto separatizma mora koristiti praksa autonomije. Uprkos razlikama sve feministkinje se slažu da je separatizam moćna politička snaga koja se koristi kao dobra strategija stvaranja autentične ženske samosvesti i oslobođenja žena.

Sestrinstvo. Feministički pojам sestrinstva obuhvata ideju čvrste ženske povezanosti, ali i iskustvo funkcionisanja ženske povezanosti kao samoafirmacije i samoidentifikacije kroz žensko centričnu viziju i sopstveno definisanje ženskosti. Sestrinstvo je zasno-

vano na jasnoj svesti da sve žene, bez obzira na svoju klasnu, rašnu ili nacionalnu pripadnost, kao i obrazovanje, imaju jedan zajednički problem, a to je patrijarhat. Zbog toga je ovaj termin postao važan u savremenom feminizmu. Radikalne feministkinje tvrde da sestrinstvo nije uopšte simetrično sa bratstvom ili tipično muškim vezama. Sestrinstvo ima za svoju osnovu afirmisanje slobode i radikalno samoafirmisanje žena, kako tvrdi Meri Dejli. Postoje i druge definicije i prilazi sestrinstvu, pa se tako ono shvata kao povezanost žena preko matrilinearnosti (računanje potomstva po majci) koje imaju stvarnu, simboličku ili imaginarnu zajedničku majku, odnosno ženskog pretka, odnosno koje su okupljene oko jedne zajedničke ideje ženske afirmacije. Rič smatra da sestrinstvo nastaje kroz jedinstvo kvaliteta autentičnog ženskog iskustva što je slično separatističkoj viziji ženske centričnosti Meri Dejli. Bel Huks i druge crnkinje - feministkinje radije se opredeljuju za termin "solidarnost" nego za sestrinstvo jer sestrinstvo podrazumeva brisanje razlika, dok one žele da rasne i klasne razlike među ženama svakako ostanu očuvane i vidljive. One smatraju da je solidarnost među ženama neophodna komponenta i glavna tačka feminističkog programa.

Silovanje. Feministička teorija definiše silovanje kao krivično delo nasilja, kao nasilni akt, ali i kao instituciju koja povratno generiše patrijarhalnu dominaciju muškaraca nad ženama, a koja se bazira na silovanju i drugim oblicima nasilja. Ta definicija je jedna od glavnih doprinosa feminističke teorije društvenoj teoriji. Feminističke analitičarke dokazuju da je silovanje logična posledica seksizma. Silovanje je jedan od najopasnijih oblika društvene prinude jer predstavlja stalni podsetnik svim ženama da su nezaštićene i ranjive. Kejt Milet tvrdi da definisanje silovanja kao vida ispoljavanja erotičnosti funkcioniše u pravcu degradacije žene. Radikalne feministkinje većinu heteroseksualnih odnosa smatraju sličnim silovanju i istovremeno prekrivenim mističnim velom tobožnje romantike. Radikalne feministkinje kao što su Andrea Dworkin, Sjuzan Braunmiler i Sjuzan Griffin tvrde da patrijarhat legitimise silovanje kao nešto što "normalno" proizilazi iz muške seksualne želje. Ne samo da su time žene definisane kao seksualni objekti, već su i muškarci ubedeni da imaju "nekontrolisane prirodne porive" da realizuju seksualne odnose. Braunmiler opisuje silovanje kao kulturnu i društvenu pojavu koja je institucionalizovana zakonima i praksom. Sjuzan Griffin tvrdi da je silovanje simboličan izraz muške nadmoći belaca i hijerarhizovanih društvenih odnosa

tako da u tom svetlu silovanje postaje čin tipičan za našu civilizaciju. Dvorkin navodi da je silovanje primarno čin agresije koji se samo pojavljuje u seksualnom obliku. On je zločin protiv ličnosti, zločin protiv imovine i politički zločin. Adrijen Rič tvrdi da je silovanje jedan od glavnih načina osnaživanja primudne heteroseksualnosti. Grupe za podizanje svesti otkrivaju da mnogo više žena nego što to pokazuju zvanične statistike imaju neposredno iskustvo silovanja. Silovanje je društveno strukturirano u postojeće uloge društvene moći i nemoći i nije nikakav individualni događaj. Trenutno, feministička teorija zauzima stanovište da je čin silovanja politički čin terora protiv ugnjetene grupe. Crnkinje feministkinje podvlače potrebu uočavanja razlika između iskustva belkinja od iskustva crnkinja sa seksualnim nasiljem. Andela Dejvis navodi da se rasizam zasniva na verovanju u inferiornost crnkinja koje su zato "podbune" za zlostavljanje, ali se takođe zasniva i na verovanju da su crnci silovatelji. Feministička teorija je potpuno usmerena na ukidanje svakog opravdanja ili nekažnjavanja za silovanje.

Simbolički separatizam. Utopijsko proklamovanje odvajanja od društva zbog neprihvatljivosti patrijarhalnih pravila ponašanja, kombinovano sa odbacivanjem feminizma i feminističkih grupa usled razočaranja. Tipično delo za ovaj pravac je autobiografska knjiga *Out of this world* (1995) Meri Svonder, u kom glavna junakinja dobija tako intenzivnu i kompleksnu alergiju da joj postaje nemoguće da jede bilo šta što nije sama proizvela. Ritualno stvaranje novog života, proizvodnja potpuno čiste hrane i ozdravljanje tokom godina potpune samoće u amiškom selu u Ajovi utopijski je primer ženske samodovoljnosti.

Sindikati. To su eksplisitno patrijarhalna profesionalna udruženja bazirana na tradiciji strukturalne podele zanimanja na muška i ženska. Uopšte, feministkinje kritikuju sindikalne programe jer su ograničeni samo na borbu za radna mesta i poboljšanje radnih uslova, a ignorisu sve probleme odnosa među polovima i diskriminacije žena u radnim odnosima. Feminističke ekonomistkinje smatraju da sindikati nastoje da ograniče žene u pojedinim sektorima radne snage i da povećavaju podelu na osnovu polnih razlika i tako igraju ključnu ulogu u podeli rada prema polu i restriktivnim praksama. Sindikati reprodukuju i pojačavaju ranjivu poziciju žena radnika.

Skačući gen. Metafora koja se koristi za diskriminaciju žena u nauci, a u osnovnom značenju predstavlja prenošenje genetskog materijala putem hromozoma s jedne generacije na sledeću. To otkriće je 1983.

dobilo Nobelovu nagradu za medicinu, ali je teoriju "skačućeg gena" čak četrdeset godina pre njenog naučnog priznanja i nagrađivanja postavila na osnovu svojih istraživanja Barbara Meklinton (1902 - 1992) koja je od strane stručne i opšte javnosti tada bila ismejana ili, u najbolju ruku, ignorisana. Naučna zajednica tog vremena nije htela da prizna da jedna žena ima sposobnosti za takva originalna otkrića. Njena sudbina manje je tipična za genije koji znatno idu ispred svoga vremena, a više za žene koje se bave naukom i čiji su rezultati marginalizovani, obezvredeni i na kraju pripisani muškarcima i tek kao takvi prihvaci, priznati i nagrađeni.

Skrivenе žene. Feminističke teoretičarke redovno koriste pojam skrivenost žena kada analiziraju isključenje žena, njihovih života, rada i borbi iz naučnih oblasti i istraživanja. Iako je ženski doprinos kulturi, umetnosti, nauci i istoriji nešto što će se od sada beležiti, ženski dosadašnji doprinosi u velikoj meri nisu poznati niti priznati. Skrivenost žena se u savremenoj feminističkoj teoriji radije koristi nego termin "nevidljivost žena" ili "nepostojanje žena".

Skriveni obrazovni program. Ponekad još nazivan i prisrastni obrazovni program. Feministička teorija analizira kako zapadnjačko obrazovanje uključuje ne samo jasno definisane predmete proučavanja, već takođe i skriveni program. On ima za cilj da devojčice i devojke usvoje stavove kojima se na razne nenameštive, ali opšte prisutne načine jačaju stereotipne polne uloge u društvenoj podeli rada po osnovi pola. Ovaj, navodno nepristrasan školski sistem pomaže mušku dominaciju. Postoje otvorene razlike u tretmanu polova, npr. u fizičkom i tehničkom obrazovanju. "Izbori" školskih smerova u srednjim školama imaju korene u stereotipnim školskim programima u osnovnoj školi. Dečaci i devojčice se ne tretiraju isto i redovna je pojava da se devojčice obeshrabruju, npr. u napredovanju u prirodnim naukama. Dinamika unutar razreda takođe je važan deo skrivenog programa jer učenice dobijaju jasnu poruku o većoj važnosti muškaraca u društvu. Brojna ograničenja ponašanja daju devojčicama manjinski status u razredu što onda ima neizbežnog uticaja na njihova dostignuća i predanost učenju. Skriveni školski program može biti podriven, kako neke feministkinje smatraju, samo formiranjem ženskih razreda, tj. kroz odvojeno školovanje, u kojem će biti više informacija o ženama u svim naučnim oblastima, narušanjem ideje o tome da je postojeća nauka rodno neutralna i naučno objektivna kao i

podjednakim vrednovanjem različitih ženskih iskustava u svim oblastima školskog programa.

Slikarstvo. Moderno slikarstvo je konstituisano kao oblast umetnosti kojom dominiraju umetnici muškarci. U tradicionalnom, ali i u modernističkom slikarstvu žene su bile: muze, reference koje ukazuju na istorijske ili alegorijske figure. Žena je bila simbol prirode nasuprot kulturi. Žena je bila objekt za posmatranje i predmet koji se poseduje. Pošto su žene društveno marginalizovane, mali broj žena u prošlosti je aktivno stvarao u okviru slikarstva. One koje su stvarele, obično su pripadale višoj klasi. U drugoj polovini 19. veka, u okviru impresionizma, izdvajaju se dve slikarke, Eva Gonzales i Berta Moriso, bliske Edvardu Maneu. One su bile poznatije kao njegovi modeli i učenice nego kao slikarke. Žene i muškarci nisu na isti način doživljavali modernitet. Žene su se kretale u sferi privatnosti koja je podrazumevala prostor doma. Sfera javnog je bila rezervisana za muškarce. Otuda slikarke slikaju prostore u kojima mogu da borave: trpezarije, bašte, balkone. One slikaju ženske poslove: negu dece, obavljanje kućnih poslova, izradu ručnih radova. Početkom 20. veka, u okviru ruskog konstruktivizma, umetnici su "depersonalizovali" formu. Konstruktivisti su odbacili subjektivnost, dekorativnost, naraciju, mistiku, stvaralački naboј, figurativnost, narativne i simboličke funkcije pola. Slikarke i slikari su postali konstruktori. Među slikarkama značajne su Ljubov Popova, Varvara Stepanova itd. Šezdesetih godina dolazi do napuštanja klasičnih medija rada. Sve veći broj slikarki u radovima istražuje seksualnost i telesnost. Budući da su žene u društvu pozicionirane kao seksualni objekti, svesnije su svojih tela nego muškarci. Otuda je u središtu interesovanja mnogih umetnika nago žensko telo. Njihova tela ili lica sada prelaze iz pozicije objekta u poziciju subjekta. Zapravo, nago žensko telo postaje subjekt i objekt umetnosti. Značajne umetnice iz šezdesetih i sedamdesetih godina su Karoli Šniman, Đina Pane, Marina Abramović itd. Osamdeseti i devedesetih godina umetnice istražuju kodove kulture i uticaj masovnih medija u oblikovanju društvenih stereotipa. Najpoznatije su Barbara Kruger, Sindi Šerman i Dženi Holcer. (*Dubravka Đurić*)

Slobodni univerziteti. Radikalne obrazovne grupe koje su stvorene u mnogim evropskim i američkim gradovima, posle maja 1968. i studentskih štrajkova, naročito onog u Parizu. Kolektivna pedagogija i radikalna politika slobodnih univerziteta bili su inspiracija feminističkoj teoriji i feminističkom aktivizmu pri osnivanju ženskih studija. Prve britanske ženske stu-

dije osnovala je Džulijet Mičel na londonskom Anti-Univerzitetu, dok je prvi feministički kurs predavan u Americi 1968. na Slobodnom Univerzitetu u Sijetu.

Slobodni ženski prostor. Slobodni ženski prostor su grupe sastavljene od isključivo ženskog članstva. Slobodni ženski prostor se ciljno definiše kao mesto na kom žene misle o svojim životima, društvu u kom žive, mogućnosti da budu kreativne pojedinke, kako da izgrade ženski pokret, neometane negiranjem od strane muškaraca. Pošto su žene izolovane u društvu, ovakva mesta su nastala kao mogućnost otkrivanja drugih žena koje nisu suparnice, koje se međusobno prihvataju onakve kakve jesu, koje imaju slične probleme i sa kojima mogu da se razmene iskustva. Slobodni ženski prostor je mesto radanja ženske samosvesti, mesto gde se pomaže oslobođenju žena, potvrđuju njihovi pogledi i shvatanja realnosti i omogućuje im se da razmišljaju nezavisno od vrednosti nametnutih muškom supremacijom. To su mesta na kojima žene mogu da razumeju načine na koje društvo ugnjetava žene i da se informišu o društvenim i psihološkim načinima prevazilaženja tog ugnjetavanja. Kako su uzroci mnogih ženskih problema upravo u društvenom položaju zajedničkom za žene, slobodni ženski prostor je mesto na kom se rešenja mnogih ženskih problema nude u udrživanju sa drugim ženama radi postizanja promena tog položaja. Ženska grupa je mesto na kom se mnoge žene po prvi put u svom životu osećaju nezavisnim od muškaraca i to osećanje im omogućava da ostvare nezavisnost i u svojim životima, kako na privatnom planu tako i u odnosu na patrijarhalne institucije.

Snaga. Lično posedovanje snage se visoko vrednuje kako od feministkinja tako i od strane muške kulture, ali je jasno da društveni kriterijumi nisu isti kada je u pitanju snaga žene. Snažna žena u patrijarsatu je nužno učinjena usamljenom i neatraktivnom pojedinkom koja kao neprilagođena ne pripada nijednoj mikro društvenoj strukturi, a u ekstremnim slučajevima čak je smatrana za "ludu" ženu, kriminalku ili na neki drugi način problematičnu osobu. Književnici često "otkrivaju" žene koje su snažnije od muškaraca. Erika Jong tvrdi da je ono što slabi žene najviše žensko neznanje da su jake. Feministkinje analiziraju žensku snagu, kako sa pozicija kritičke analize položanja žena u društvu, tako i sa pozicija potrebe osnaživanja žena unutar i od strane feminističkog pokreta, pružanja podrške snažnim ženama ili uopće ženama u procesu sticanja snage.

Socijalistički feminism. Pravac feminističke teorije zasnovan na stavovima da su žene građanke

drugog reda u patrijarhalnom kapitalizmu i da opstanak patrijarhalnog kapitalizma zavisi od eksploatacije radničke klase i posebno, eksploatacije ženskog rada i ženske reprodukcije. Socijalističke feministkinje tvrde da žene treba da reformišu ne samo svojinske odnose nad sredstvima za proizvodnju, već takođe i društvene odnose koji karakterišu položaj žene u društvu, jer koren ugnjetavanja žena leže u totalitarnom ekonomskom sistemu kapitalističke proizvodnje i eksploatacije. Za razliku od marksističkih feministkinja socijalističke feministkinje odbijaju da tretiraju polno ugnjetavanje kao sekundarno. One tvrde da muškarci imaju poseban, materijalistički interes da ostvaruju i održavaju dominaciju nad ženama, kao i da oni konstruišu različite institucionalne aranžmane da nastave sa svojom dominacijom nad ženama. Socijalističke feministkinje idu dalje od običnih definicija ekonomije da bi analizirale aktivnosti u kojima nema nužne razmene novca, kao što je na primer, rad žena u kući, u poljoprivredi, rađanje i podizanje dece, staranje o bolesnim, nemoćnim i stariim članovima porodice i sl. U analizi svih oblika proizvodnih aktivnosti, socijalističke feministkinje udružuju svoj analitički metod iz domena teorije roda sa klasnim pristupom problematiči. Na primer, Šila Roubotam i Džulijet Mičel smatraju da žene koje su osuđene na najniže plaćen posao koji nosi najniži nivo socijalne sigurnosti mogu da ostvare društvenu nezavisnost samo u potpuno transformisanom društvu. Džulijet Mičel nastoji da objasni zašto žene saraduju sa svojim ugnjetaćima i prihvataju svoju podređenost i pri tom zanemaruju očigledne mogućnosti za organizovanje individualnog i kolektivnog otpora. Jedna od teškoća u vezi socijalističkog feminizma je da se on ipak najviše oslanja na premissu o polnoj podeli rada da bi analizirao veze između podređenosti žena, ekonomskog sistema i posebnih načina organizovanja seksualnosti. Socijalistički feminism je sada angažovan u mnogo adekvatnijoj analizi podređenosti žena i cilj mu je da pokaže kako proizvodni oblici, koji se ubičajeno ne smatraju ekonomskim, mogu da budu shvatani u ekonomskim terminima. Ideal je da žene i muškarci isčezenu kao društveno-ekonomski relevantne kategorije, a ostanu samo biološke kategorije. Socijalistički feminism je kritikovan od strane mnogih feministkinja zbog njegovog nerazumevanja da je navodno centralna institucija ugnjetavanja žena institucija heteroseksualnosti.

Socijalizacija. Socijalizacija predstavlja utiskivanje rodnih stereotipnih vrednosti u svest dece od njihovog rođenja, tokom procesa odrastanja i obrazova-

nja, do stupanja u svet odraslih. Džulijet Mičel je dala prvu detaljnu analizu savremenog shvatanja procesa socijalizacije u smislu međugeneracijskog prenosa rodno stereotipnih uloga i vrednosti. Ona smatra da je socijalizacija jedna od četiri glavne društvene strukture koja mora biti transformisana ako se želi oslobođenje žena. Druge tri su, po Džulijet Mičel proizvodnja, reprodukcija i seksualnost.

Socijalna biologija. Naučna disciplina koja se bazira na teoriji o biološkoj uslovljenoći društvenog ponašanja koja ima osnovu u genetskom nasledu. Feministkinje kritikuju biološki determinizam jer smatraju da je glavno dostigneće društvene biologije konstruisanje navodno univerzalnog humanizma ili univerzalnog ljudskog ponašanja koje je, što je veoma interesantno, potpuno podudarno sa društvenom praksom muškog, belačkog, zapadnjačkog, industrijalizovanog sveta. Ovakva konstrukcija jeste potpuno ignorisanje kompleksnosti društvenih modela i kultura. Svako ovakvo objašnjenje odraz je etnocentrične analize koja se u svojim krajnostima gotovo dodiruje sa rasizmom.

Sociologija. Nauka o društvu. Feminističke socio-loškinje tvrde da je ova nauka tradicionalno koncentrisana na svet onako kako ga vide muškarci. Klašična i moderna sociologija ne uzimaju u obzir žensko videnje sveta jer obe grane sociologije odbacuju dokaze nastale na osnovu iskustva, tj. iskustveno pribavljenе dokaze, što je način na koji žene oblikuju i artikulišu svoju društvenu realnost. Sociologija se usmerava na aktivnosti javnih, službenih, vidljivih i dramatično "značajnih" društvenih igrača. Ta usmerenost proizvodi iskrivljenu sliku društvene realnosti jer neslužbena, nevidljiva sfera društvenog života koju nastanjuju manje dramatično vidljivi igrači i njihove veze i tipovi organizacija, takođe predstavlja društveno značajan činilac. Nijedna društvena nauka nije nezavisna od proglašavanja vrednosti ili vrednosno neutralna. Crnkinje socio-loškinje tvrde da je njihova analiza bilo kog društvenog problema suštinski različita od svega što belci sociolozi mogu da napišu o istim problemima. Feminističke teoretičarke takođe tvrde da se muški sociolozi najčešće bave onim što je "propisano" ponašanje, a ne onim što se analizom spoznalo kao stvarno ponašanje. Kada je u pitanju ponašanje žena, najčešće se u radovima i istraživanjima muških sociologa nalazi uputstvo kako bi žene trebalo da se ponašaju, a ne šta su one u stvarnosti, tj. kakvo je njihovo stvarno ponašanje. Radovi muških sociologa zato nužno, svesno ili nesvesno, najviše doprinose

stvaranju i održavanju društvene mitologije: npr. poznata je maksima, da žene "prirodno" teže domaćem životu. Deo te sociologije nikada nisu sociološka objašnjenja i analize emocija, jer muški sociolozi takav prilaz odbacuju kao navodno neodgovarajuć za naučno istraživanje. Dva glavna sociološka metoda, statističko istraživanje i posmatranje sa učestvovanjem, takođe su problematična, kako smatraju neke feminističke sociološkinje i treba da budu zamenjeni iskustvenom analizom koja uzima u obzir kako iskustvo istraživača, tako i onih koji su predmet istraživanja. Kako su problemi sociologije dugotrajni, feminističke autorke smatraju da je neophodan detaljan i pažljiv rad da se razviju nova sociološka saznanja koja bi obavezno obuhvatila sve aspekte ženskog iskustva.

Spiritualni feminism. Ponekad još nazivan i mistični feminism i predstavlja oblast feminizma koja se sve više razvija. Otkriće spiritualnosti koja se zasniva na originalnoj kulturi domorodaca i starih naroda, ženskim mitovima, vešticiarenju i srednjovekovnom ženskom misticizmu desilo se tokom uspona radikalnog feminizma u sedamdesetim godinama. Pristup mitovima feminističke teorije obuhvata rekonstrukciju kulturnih arhetipova koji se odnose na žensku snagu i danas predstavljaju korisne psihološke mehanizme koji mogu da pomognu ženama da izraze svoje želje kroz simbole i rituale. Kao jednu od najvažnijih figura ženskog srednjovekovnog misticizma feministkinje danas smatraju Mečild fon Magdeburg, dominikansku monahinju koja je bila jedna od najvažnijih misticarki svoga doba (trinaesti vek). Ona je smatrala da je ljubav prema bogu pravi i najvažniji način za iskustvo prisutnosti boga. Sadržinu svojih vizija iznela je u sedam knjiga napisanih himničkim jezikom koje se smatraju najvažnijim svedočenjem nemačkog ženskog misticizma. Kao oštra kritičarka vladajuće dogme i crkvenih velikodostojnika bila je prinuđena da napusti svoj manastir i kraj života provede u dominikanskom manastiru u Ajslebenu (gradu u kome je kasnije rođen Martin Luter i bio inspirisan njenim kritikama crkve) pišući svoju poslednju knjigu vizija. Spiritualni feminism našeg vremena je napadan i od strane samih feministkinja, npr. od strane Zile Ejzenstein, i to uglavnom zbog navodnog nedostatka sociopolitičke dimenzije. Ipak, treba imati u vidu da spiritualni feminism i nema pretenzija da pruži kompletne odgovore na sve ženske probleme, niti da predstavlja jednu univerzalnu teoriju, već da je njegov cilj ostvarivanje saznanja baziranog na ženskom mističnom iskustvu.

Sportistkinje. Početkom ovog veka smatralo se da sport nije za žene zbog navodne štetnosti za žensko zdravlje. Kasnije je sport smatrana kao izvor neženstvenog ponašanja i uzrok neprihvatanja tradicionalnih ženskih rodnih uloga i odnosa. Sportske aktivnosti žena su zapravo uvek bile put i način narušavanja tradicionalnih rodnih uloga i odnosa i izvor ženske samosvesti i samopouzdanja. Sport je i danas jedna od oblasti sa najvećom i najmanje prikrivanom diskriminacijom žena. Mnogo je manje žena na svim takmičarskim nivoima i u svim sportovima, mnogo je manje žena trenera, sudija, sportskih lekara i naročito, sportskih funkcionera, mnogo manje novca se troši za razvoj ženskog sporta, manje su nagrade, manja je zastupljenost ženskog sporta u medijima. Na sve te vidljive probleme, nadovezuje se gotovo nevidljiv problem seksualnog nasilja prema sportistkinjama najmlađeg uzrasta koje sprovode njihovi treneri. Upravo zbog toga, mnoge najpoznatije i najuspešnije sportistkinje su one koje su u juniorskom uzrastu za tretere i zaštitnike imale svoje roditelje. Nedavno je obelodanjena praksa sistematskog seksualnog nasilja nad mlađim ruskim gimnastičarkama. Problem nasilja prema najmlađim sportistkinjama je tema koju je literarno obradila i J. Voznesenska u svom *Ženskom dekameronu*. Važni momenti za promenu rodno stereotipnih odnosa u sportu su: izjednačavanje novčanih nagrada u ženskoj i muškoj konkurenciji teniskog turinira Vimbldon, prodor žena u kolektivne sportove kao što su fudbal i vaterpolo, kao i veliki interes publike za ta takmičenja, odluka Vrhovnog suda SAD o izjednačavanju ženskog i muškog sporta na univerzitetima u svim aspektima i pojava vrhunskih sportistkinja, otvorenih lezbejki.

Stereotipi. Predrasuda o pojedincima, grupama, pojmovima ili predmetima, stvorena bez dovoljno neposrednog iskustva o njima koja je prihvaćena nekritički i mehanički. Cela feministička teorija je orijentisana protiv stereotipa kao mehanizama muške dominacije i održavanja muške kontrole nad ženama. Mechanizmi te dominacije i kontrole su stereotipni karakterni modeli i modeli ponašanja koji se ženama nameću kao navodno, autentično ženski. Ti stereotipi se nameću kroz razne instance, od svih obrazovnih nivoa, kroz medije i umetnost, preko javne, političke i proizvodne sfere.

Stigmatizacija žena. Žene su izložene sramoti i javnoj prokaženosti ako su silovane ili ako su žrtve nekog drugog oblika nasilja, posebno ako je dugotrajnog karaktera, kao što je domaće nasilje ili incest. One

su stigmatizovane i ako su imale abortus, ako su lezbejke ("poremećene"), ako spavaju sa mnogo muškarača ("nimfomanke"), ili samo sa jednim koji im nije muž ("brakolomnice"), ili ako uopšte ne spavaju sa muškarcima ("niko ih neće"), ako su pametne i ako previše govore, ako su se razvele ("nisu valjale"), ako su pobegle od kuće, ako im je bivši muž preoteo starteljstvo nad decom kao uticajniji i imućiniji ("ostavile decu"), ako su same bile neželjeno dete, ako imaju vanbračnu decu ("nemoralne"), ako uopšte nemaju decu ("sebične"), ako su pripadnice rasne ili nacionalne manjine, ako idu redovno u crkvu ("zatucane"), ako su napustile crkvu ili školovanje ("ne ukiapaju se nigde"), ako se bore da poprave svoju životnu situaciju ("bolesno ambiciozne") i ako se uopšte ne bore i pasivno prihvataju zadatu žensku ulogu ("ništa ne čine za sebe") i sl. Jedan od glavnih mehanizama ostvarivanja kontrole nad ženama je kroz njihovo javno sramočenje, čak i kada su samo i jedino žrtve (nasilja ili rasne i nacionalne netrpeljivosti, društvene diskriminacije i ženskog siromaštva) ili su sposobne i nezavisne (intelektualna radozalost i produktivnost, finansijska nezavisnost). Stigma je neraskidivo povezana sa ženskom snagom, ženskom seksualnošću i ženskim patnjama, smatra Gejl Pitersen, dakle svim onim životnim aspektima žena koji nikada nisu stigmatizovani kod muškaraca.

Strah od vođstva. Uočeno je da se feminističke aktivistkinje često zaklanjavaju iza tobožnjeg ideološkog odbijanja hijerarhičnosti i liderstva usled straha od odgovornosti. To se smatra jednim oblikom internalizovanog ugnjetavanja žena. Unutrašnja strepnja da "mi žene nismo sposobne" ipak se vremenom povlači zahvaljujući dugom iskustvu uspešnog organizovanja i vodenja ženskih grupa koje dokazuje da žene mogu zajedno da rade i stvaraju. Feminističke grupe takođe pokušavaju da promovišu tip ženskog liderstva različitog od patrijarhalnog, autoritativnog i hijerarhičnog rukovođenja. Od ženskog rukovođenja se na primer očekuje da sadrži više atributa emotivnosti, podrške i edukativnosti u odnosima, kao i više jednakosti između onih koje vode i članica. Feminističke teoretičarke ukazuju da nije tačno da žene istorijski nemaju iskustva u vodenju jer je ono u prošlosti pripadalo isključivo muškarcima jer kao majke i starateljke imaju na svakodnevnom nivou upravo tu ulogu i odgovornost. Te uloge su modeli za dobro vođstvo jer majke najčešće dobro odmeravaju upotrebu sile i moći nad decom i drugim članovima porodice koji zavise od nji-

hovog staranja. Majčinski model rukovođenja pokazao se naročito dobrim kada su u pitanju male grupe.

Studije roda. (Gender studies). Kako su rodne kategorije društvena konstrukcija, problematika koja iz toga proizilazi nije samo ograničena na konstrukciju ženskosti, već i na konstrukciju muškosti kao i na njihove međusobne odnose. Prvobitne ženske studije prerastaju u studije roda i obuhvataju kao polje analize mnogo raznovrsniju problematiku. Neke feministkinje se sa time ne slažu i smatraju da se tako razvodnjavaju ženske studije kao teoretska baza feminističkog pokreta. U zemljama tranzicije se u mnogim slučajevima preskače faza ženskih studija i prelazi odmah na studije roda. Ovo se čini da bi se izbeglo društveno odbacivanje ideologije feminizma koje bi moglo da znači odbacivanje ženskih studija na samom početku. Studije roda bi, kako se smatralo, za razliku od ženskih studija, imale više šansi da budu prihvачene kao navodno neideološkog karaktera i naučno neutralne. To se objašnjava nedostatkom prethodnog feminističkog aktivizma u većini tih zemalja. S druge strane, nekadašnje marksističko obrazovanje omogućuje inteligenciji tih zemalja da lako prihvati ideju o društvenom konstruiranju ljudskog ponašanja i njegovu zavisnost od društvenog konteksta.

Stvaranje jezika. Feminističke teoretičarke kao i druge savremene autorke, imaju potrebu da stvaraju nove termine ili da već postojećim daju proširena, nova značenja, jer se osećaju ograničene postojećim jezičkim mogućnostima. Među najpoznatijim je Julija Kristeva, koja je stvorila terminе intertekstualnost, (inter-textuality), značenjska praksa (signifying practice), significance, paragramme, genotext, phenotext.

Subjekti istraživanja. Termin nije popularan među svim feminističkim teoretičarkama jer se smatra da u gramatičkom smislu sadrži podrazumevanu hijerarhičnu podelu na one koji dominiraju i one kojima se dominira. Na primer, subjekat bi u tom smislu bio istraživač koji stoji izvan i iznad objekta svoga istraživanja. Dakle, subjekt je aktivna strana, a objekt izučavanja pasivni elemenat istraživanja. Neke autorke smatraju da moramo potražiti termine koji u sebi doslednije sadrže ideju jednakosti umesto hijerarhičnosti da bi u feminističkim istraživanjima tačnije odredili odnose. One predlažu da se iz oblasti etnometodologije pozajmi termin "članica" ili "učesnica". Feminističke teoretičarke takođe predlažu termin "učesnički model" za feministička istraživanja. Ovo nije samo promena termina, već je suštinska promena sadržaja i karaktera istraživanja koja podrazumeva učestvujući, sa "objek-

tom" istraživanja identifikovan subjekat. Rekonceptualizacija uloge subjekta istraživanja tako postaje jedan od glavnih ciljeva feminističkih istraživačica.

Subordinacija. Feminističke teoretičarke se slažu da je subordinacija - potčinjenost žena centralno mesto u svim odnosima dominacije, s tim što feministkinje daju drugačije objašnjenje dominacije i potčinjavanja žena. Savremena feministička teorija, počev od Simon de Beauvoir, smatra da muškarci smatraju žene fundamentalno različitim od samih sebe i dodeljuje im status drugog pola koji je zbog te svoje "drugosti" tj. različitosti, "nužno" podređen prvom ili muškom polu. Teorija Kjet Milet o potčinjavanju žena zastupa mišljenje da su žene zavisna polna klasa pod dominacijom patrijarhata. Šulamit Fajerston locira žensku potčinjenost na ograničenja koja potiču od njene reproduktivne uloge, radanja i podizanja dece. Radikalne feministkinje, kao što su npr. Sjuzan Braunmiler, Andrea Dvorkin, En Ked i Sjuzan Griffin, smatraju da muška kontrola seksualnosti koja im obezbeđuje nekažnjeno vršenje nasilja nad ženama, naročito silovanja i pornografskih aktivnosti, nužno dovodi i održava žene u poziciji podređenosti. Sociološkinja Elizabet Džejnvej smatra da društvena mitologija o kulturnoj potčinjenosti žena stoji na specifičnoj ideologiji dominacije muškog pola i podređenosti ženskog pola. Feminističke antropološkinje zastupaju mišljenje da odvajanje javnog domena od privatnog i namenjivanje ženama privatnog domena predstavlja uslov za potčinjavanje žena. Čodorov i Dinerstein smatraju da potčinjenost žena dolazi od stereotipne polne uloge zasnovane na praksi društvene organizacije materinstva čiji teret pada isključivo na ženu. Zajednički projekat celokupne i raznolike feminističke teorije je okončanje potčinjenosti žena. Kako je ženska potčinjenost doprinela razvijanju raznih osobina i strategija prezivljavanja smatra se da bi tu mogle da budu psihološke polazne osnove za kreiranje novog društva.

Sukob prava. U feminističkoj teoriji obično se odnosi na sukob prava na jednakost i prava na slobodu govora koji postoji u Ustavu SAD kao pravni sukob između odredaba Četrnaestog Amandmana koji predviđa pravo na jednakost i Prvog Amandmana koji predviđa slobodu govora. Taj sukob prava uočile su feministkinje. One su zahtevale da se sloboda govora ne koristi kao opravdanje za pornografiju i smatrali da se pornografijom krši jedno drugo važno ustavno načelo, a to je pravo jednakosti. Jedna od najglasnijih u tom pravcu bila je Ketrin Mekinon koja je tvrdila da se jednakost ne može ostvariti ako se poštuje pravo

govora društveno nejednakih, tj. dok se mehanički izjednačava svačije pravo na govor, a da se ne uzima u obzir realna mogućnost korišćenja tog prava od strane određenih društvenih grupacija. Ona smatra da mora postojati svest o tome da neki delovi društva imaju više prava na govor od drugih i, ako se to na pravni način ne uzme u obzir, nužni rezultat je kršenje prava na jednakost. Naine, prava onih koji imaju više prava na govor postaju sve veća, isključivija, nasilnija i pri-nudnija time što su više pravno zaštićena. Sto imaš manje prava na govor, tim više tog prava ima neko drugi i samim tim raste tvoja nejednakost. Što je više zaštićeno pravo govora društveno dominantnih, oni postaju sve dominantniji, a oni podređeni postaju sve nečujniji i kao da sve manje postoje. Ketrin Mekinon i Andrea Dvorkin napisale su nacrt zakona kojim se zabranjuje pornografija na osnovu diskriminacije koju pornografija predstavlja prema ženama kao građanima drugog reda i time krši njihovo pravo na jednakost. Ovaj zakon je usvojen u Minesoti. Feministkinje smatraju pornografiju zloupotreboom i učutkivanjem žena koja je sve manje vidljiva i prepoznatljiva kao zloupotreba i kršenje prava jednakosti, a sve je više vidljiva kao erotska i samim tim opasnija. Pornografija krši pravo na jednakost i tako što promoviše podređenost žena, a iz te podređenosti kao "normalne" proizilaze niže plate na radnom mestu, uvrede i povrede kod kuća, premlaćivanje i silovanje na ulicama ili kod kuća i sl.

Sve je političko. Feministički slogan koji označava potrebu sagledavanja svakog društvenog odnosa kroz odnos nejednakosti moći između žena i muškaraca, dakle kao političkog pitanja. Mnoge teoretičarke su se distancirale od tog slogana, a pre svega Julija Kristeva, koja je tvrdila da mora da se razvije mnogo kompleksniji feministički metod razumevanja očigledno nepolitičkih aspekata ljudskog života. Po njoj je činjenica da se npr. ljubav i želja ne mogu razumeti isključivo kao politički sadržaji. Kristeva je tvrdila da je politički aspekt ljubavi preslab u poređenju sa onim što su o tome pisali davno još sv. Tomas i sv. Bernard. Ona je upozoravala da zadržavanje na političkom objašnjenju svakog ljudskog fenomena nužno vodi u tzv. mistične ili spiritualne krize. Njena glavna dilema je da li se kritične tačke ljudskog iskustva, za koje ona smatra da se ne mogu redukovati na političku uzročnost, mogu objasniti kroz psihanalizu, umetnost, ili na neke druge sublimirane načine. U ovome se ogleda njenost suštinsko neslaganje sa feminističkim insistiranjem na potrebi da se političuje svaki ljudski odnos.

Škola pristojne prostitucije. Meki pornić nije izum našeg doba već je, kao pandan "tvrdog pornografskih", oduvek pratilo vizuelno umetničko stvaralaštvo, primenjujući različite trikove da nedvosmisleno izazove eroško uzbudjenje, ali da pri tom ne otkrije previše ili ne bude preeksplicitan u svom izrazu da bi bio odbačen od "pristojne" (dakle, imućne publike). Škola pristojne prostitucije produkuje provokativna umetnička dela ipak pre svega želeći da po svaku cenu izbegne udare cenzure. Ona nastoji, ne samo da bude tolerisana na marginama umetnosti, već i da ostvari puno pravo umetničkog građanstva, pa i više, i umetničko priznanje i nagrade, sigurno mesto u muzeju, poželjnost u privatnim kolekcijama, da bude kupovana od strane "finog" sveta. Izložena dela u muzejskim zbirkama su u tom smislu potpuno uspešna jer uglavnom potiču iz porodičnih zbirk, nabavlјana da budu ponosno izložena pogledima zabrinutih (i potencijalno ljutitih) supruga, nevine (naročito ženske) dece, prijatelja i njihovih supruga i dece, sveštenih lica, uticajne rodbine oba pola i sličnim cenzorskim neuomoljivostima. Koliko su pak uzbudivale i erotizovale, to je drugo pitanje. Takva ambivalentnost cilja zahteva dobro razradene kamuflažne strategije. Kamuflaža u primerima iz budimpeštanskog Muzeja lepih umetnosti se sastoji uglavnom iz upotrebe predmeta koji impliciraju umetničke ili intelektualne sadržine, kao što su npr. muzički instrumenti, knjige, kvazi-antički enterijeri i eksterijeri, mrtvoprirodnji dekori, pokrivenost tela koja mnogo više nagoveštava nego otkriva, ali koja sigurno nema svrhu da potpuno pokrije ili sakrije. Ženski likovi su na ovim slikama, više no i u jednoj drugoj grupi ženskih likova, pripadnice nekih drugih nacija, mulatkinje, ciganke, temperamentne južnjakinje tamne kože i kovrdžave kose. No, za razliku od opasnih žena, ženski likovi iz škole uljudne prostitucije nemaju nikakvu preteću karakteristiku. One su prosto podatne, čekaju i pasivno su spremne da dobrodošlicom dočekaju i poglede i upotrebu svake vrste svoga tela. Ne deluju autonomno strastvene, ukoliko su strastvene uopšte, već kao da je i njihova strast samo profesionalna gluma u meri koja je dovoljna da zadovolji mušteriju, ali ne da predstavlja opasnost manipulativne zamke. *Mlada žena svira violu da gamba*, (Jan Kopezky, 1667-1740, Nürnberg). Ona pre svega uopšte ne svira, već gotovo obnaženog torza, zgužvane odeće, drži levom rukom violu, a desnom kao prebira po klavijaturi, crvenilo obraza kao da je od alkohola, izgleda umereno izazivački, nikako ne vulgarno ili napadno, više čeka dolazak muškarca-mušterije koji sigurno dolazi i koji je sigurno dobrodošao.

Portret Dame sa narandžom, (Jan van Noordt, 1620-1670), iza ženskog lika mulatskih rasnih karakteristika je pejsaž sa olujnim nebom, ona je data gotovo iz profila, izazovno razgrnute odeće, draperije boje olujnog neba, od nakita nosi bisernu ogrlicu i naušnice, crnokosa, kovrdžava, tamnokoža, punačka, ponudbenim gestom drži narandžu. *Muza Klio*, (Pierre Mignard, 1612-1695, Pariz). Ženski lik u desnoj ruci drži knjigu, a oko nje su rasute debele knjige, kao da je čitanje radnja strastvenog čupanja listova i razbacivanja knjiga, bosonoga je, drži ugašenu baklju kao skiptar u levoj ruci, pogled je uprt u uvid teatralnog iščekivanju inspiracije "od gore", a u stvari sa osnovnom idejom izlaganja svog obnaženog tela detaljnom poglednu gledalaca. *Alegorija slobode*, (Francesco Furini, 1660-1646). Kao medaljon, poluobnaženi torzo, ponešto umorno, zajapureno lice za razliku od belog i mladolikog tela, na krilu u ruci drži nakit i šestar kao simbole imućnosti i nauke, tj. slobode koju pružaju materijalna dobra i znanje, daleki odraz heterizma, školovanih prostitutki.

Tehnologija. U *Drugom polu*, Simon de Bovoar je smatrala da tehnologija utiče na ženske živote tako što smanjuje obim fizičkog iscrpljivanja. Sulamit Fajerston je smatrala da kontrola nad tehnologijom-reprodukциje može da osposobi žene da promene svoje društvene uloge jer će se tako žene oslobođiti tiranije biologije. Dorot Dinerstin je tvrdila da će postojeća tehnologija kontrolisana od strane muškaraca razoriti ceo svet ako ostanu važeće sadašnje razlike među rodovima. Feminističke antropološkinje se slažu da tehnološka sloboda ne može da obezbedi feminističke ciljeve jer sva društva, tehnološki razvijena ili ne, nastoje da kontrolišu ženski fertilitet. Ideja da žene mogu da budu revolucionirane uz pomoć razvijene tehnologije ignoriše društvene aspekte reprodukcije, kao i politička pitanja: ko kontroliše tehnologiju, kako je ta kontrola društveno organizovana i institucionalizovana i sa kakvim ciljevima. Džulijet Mičel dokazuje da je istorijski tehnologija uvedena u društvene odnose uz pomoć ekonomskog i društvenog ambijenta strukturne nezaposlenosti i ženske ranjivosti u takvom ambijentu. Feministička teorija tvrdi da je ta tehnologija zasnovana na patrijarhalnim društvenim odnosima.

Tekstil. Feminističke istoričarke umetnosti od ne-davno otkrivaju tekstil kao tipičan oblik ženske umetnosti. Feminističke istoričarke ne vrednuju samo žensku umetničku produkciju tradicionalno vezanu za tekstil, već analiziraju i kritikuju hijerarhiju umetničkih oblika koja isključuje tekstil iz umetničke tradicije. Na

primer, feminističke istoričarke odbijaju da daju prednost slikarstvu i vajarstvu nad tekštom. Feminističke umetnice, kao npr. Džudi Čikago, tekštil smatraju skulpturom, a ne samo produkтом primenjene umetnosti. Feminističko izražavanje tekštom povezuje umetnost sa političkim praksama ženskog pokreta. Na primer, u vezi sa mirovnačkim pokretom prave se zastave i transparenti koji spajaju tradicionalnu tekštnu umetnost i politički protest u zajedničkoj imaginaciji. Za neke žene Trećeg sveta pravljenje tekšta je jedino pristupačno sredstvo političkog preživljavanja i otpora, na primer poznati su Soveto pačvorci.

Telo. Rane feministkinje su imale tendenciju da ignoriraju telo ili da ga stavlaju u položaj podredenosti i zavisnosti od psihičkih i društvenih značenja. One su nekritički usvojile mnoge filozofske pretpostavke u pogledu uloge tela u društvenom, političkom, kulturnom, psihičkom i seksualnom životu i u tom smislu postale su nesvesne saučesnice mizogninije. Feministička teorija je do skora imala tendenciju (sem nekoliko izuzetaka) da ostane nezainteresovana za telo ili bar neubedena u njegovu relevantnost i samim tim nevoljna da preusmeri svoj interes sa subjektivnosti na telesnost. Međutim, neke savremene autorke, a pre svega Elizabet Gros, su preformulisale i redefinisale pojam tela sa namerom da ga presele sa periferije u centar analize, tako da žensko telo može da postane deo suštine subjektiviteta. Subjekat, priznat kao telesno biće, ne mora više da se spremno potičinjava neutralizaciji i neutralizmu sopstvenih specifičnosti koje se dešavaju kod žena kao posledica ženskog utapanja u mušku definiciju. Telo je saveznik počasnih razlika, suštinski pojam za razlikovanje centralnosti brojnih očigledno beningnih, ali ipak falocentričnih pretpostavki koje skrivaju kulturno i intelektualno iščezavanje žena. Telo pomaže problematizovanju univerzalnosti humanizma. Ono se opire tendenciji da se, kao autentična i jedino vredna ljudska priroda, smatra samo ljudskom unutrašnjošću. Ono se protivi tendencijama dualizma koje dele subjekat na telesno i intelektualno, ili telesno i osećajno kao dva uzajamno isključujuća domena.

Teorija feminizma. U širem smislu reči, teorija feminizma ima za cilj da kreira dublje razumevanje ženske društvene situacije. Feministička teorija počinje sa ženskim iskustvom ugnjetavanja i stavom da se ženska potčinjenost širi sa privatne sfere na političku. Sve feminističke autorke od Drugog svetskog rata, od Simon de Boovar do danas su teoretičarke feminističke orientacije u raznim naučnim oblastima. Teme koje

dominiraju njihovim radovima su: patrijarhat kao organizovani koncept teorijskog i praktičnog zasnivanja subordinacije žena, koncept podele na javno/privatno koja strukturalno deli ženske živote da bi u svakom žena bila diskriminisana i da bi se svaki od njih lakše kontrolisao od strane muškaraca, važnost utopijskih ideja, teorija subjektiviteta i ideologije. Ipak, feministička praksa ima i druge prioritete u kreiranju feminističke politike. Ima i onih feministkinja koje su nepoverljive prema svakoj, pa i feminističkoj teoriji, jer teoriju vide kao dimenziju muške represije i deo nasilja koji je integrisan u racionalitetu. Na primer, neke feminističke autorke smatraju da je jezik teorije instrument dominacije. Feministkinje se slažu da feministička teorija mora da se razlikuje od drugih teorija jer je feministička teorija koncentrisana na seksualnost ili rod pre nego na materijalne uslove kao osnov za društvenu konstrukciju. Feministička teorija i metodologija su veoma bliske jedna drugoj jer metodologija je ta koja sprečava da feministička teorija postane statična. Feministička teorija je istovremeno i politička i naučna jer feminističke teoretičarke koriste kompleksnu mrežu idejnih, normativnih, empirijskih i metodoloških pristupa. Feministička teorija ima dugotrajne ciljeve u dinamičnom jedinstvu sa feminističkim aktivizmom i feminističkim utopijskim eksperimentom.

Teorija hijerarhičnosti. Sadrži stav o manje ili više otvorenom prisustvu hijerarhije u svim naučnim oblastima i terminima. Feministkinje skreću pažnju na to kako termini kao što su "patrijarhat", "porodica" ili "birokratija" upućuju na postojanje hijerarhičnog načina organizovanja ljudskog rada mnogo pre nego na stvarne ljudske aktivnosti koje se zbiraju unutar tih institucija. Oni, dakle, nisu neutralni pojmovi, kako smatraju feministkinje, jer jesu pretpostavke o postojanju hijerarhije kao dela društvenog poretka konstruisanog od strane muškaraca.

Teorija obrazovnih programa. Proučava načina učenja i obrazovnih programa formalnih obrazovnih institucija kao što su škole i univerziteti. Skolski program je grupa predmeta koji se zasnivaju na pojedinim naučnim oblastima i prihvaćenim pedagoškim metodama. Feminističke istraživačice obrazovanja poklanjaju pažnju kako vidljivim programima, tako i onome što nazivaju "skriveni programi" koji sadrže ideologiju obrazovanja kao institucije. One smatraju da i vidljivi i nevidljivi programi sadrže snažne rodne stereotipe i da u najmanju ruku ohrabruju devojke da se više usmere na tzv. "ženske" predmete kao što su umetnost, književnost, biologija, a manje na matematiku, fiziku,

hemiju. Time se rodno stereotipno ponašanje prenosi na nove generacije i onemogućuju se devojke da na tržištu rada budu kompetentne za bolje plaćene i kreativnije poslove. Radikalne feministkinje smatraju da su svi nastavni programi suštinski patrijarhalni jer obezvređuju ženskost kroz prečutno, sveprisutno pravilo da je "muškost norma".

Terapija. Feministička terapija se zasniva na teoriji i filozofiji podizanja svesti. Feminističke terapeutkinje imaju egalitaran odnos sa svojim klijentkinjama jer ispituju svoje sopstvene vrednosti i feminističko iskustvo u isto vreme kad i svoje klijentkinje. Feministička terapija se razlikuje od drugih neseksističkih terapija jer sadrži analizu oblika društvenog, ekonomskog i političkog ugnjetavanja koje se odnosi na žene kao grupe, kao i na pojedinačne žene. Ta analiza razvija metode terapeutskog razumevanja o tome kako žene funkcionišu u jednom društvu i kako mogu da se izazovu duštvene promene. Feminističke terapeutkinje koriste *Geštalt* i humanističke terapije da revidiraju i preformulišu psihoanalitičku teoriju u saglasnosti sa feminističkom inspiracijom.

Terapija igrom. Osnovna metoda u dečjoj psihologiji koju je izmisnila Melani Klajn (1882 – 1960), austrijska psihološkinja koja je ceo svoj profesionalni vek provela radeći sa decom u Engleskoj. Ona se bavila decom najmlađeg uzrasta koja su bila premala da verbalno izraze svoje emocije (i kao takva potpuno neinteresantna za Fojda i njegove naslednike). U toj komunikaciji je koristila lutke koje su predstavljale njihove roditelje, sestre ili braću. Melani Klajn je tako uspela da dopre do dečjih podsvesnih strahova i želja, a na taj način otkrivani su i razni skriveni događaji iz života dece, kao što su npr. slučajevi seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe.

Tiho proleće. Naslov je knjige Rejčel Karson (1907 – 1964) koja se još naziva i "nekoliko hiljada reči koje su promenile svet". Autorka je književnica i naučnica koja je zaslužna za osnivanje pokreta za zaštitu čovekove okoline. Njeno glavno delo *Tiho proleće* je studija o smrtonosnim uticajima pesticida na zdravlje ljudi, životinja, ptica i riba. Takođe je izdala i trilogiju o okeanima i javno se angažovala u protestima protiv neodgovornog ponašanja industrije prema čovekovoj sredini. *Tiho proleće* je bilo frontalno napadnuto od gotovo cele hemijske industrije i poljoprivrednog kompleksa, a njegova autorka je nazivana preemotivnom i neprofesionalnom komunistkinjom. Rejčel Karson je 1964. g. umrla od raka, usamljena i naučno izolovana. Šest godina posle njene smrti američka

vlada je zabranila upotrebu DDT-ja i tu odluku je zasnovala na naučnim analizama iznetim u *Tihom proleću*. Rejčel Karson je postala simbol i uzor moralnog integriteta naučnika, a pripadnici ekološkog pokreta smatraju je za svoju osnivačicu.

Tišina. U feminističkoj teoriji ženska tišina znači represiju žena u patrijarhatu. Ženska tišina takođe označava i žensku tehniku pasivnog otpora. Feminističke teoretičarke i analitičarke nastoje da "nađu ženski glas" da bi artikulisale zabranjene sadržaje. Tišina znači i odsustvo žena u teoriji usled čega je ženska realnost predstavljana neadekvatno. Smatra se, takođe, da je tišina centralno mesto u ženskoj kulturi jer ženski glasovi nestaju, bivaju nečujni i nesaslušani, maskirani odnosima muške moći. Posebni oblici feminističkih istraživanja pomogli su ženama da razbiju tišinu i omogućili im da izraže npr. svoju sopstvenu seksualnost. Smatra se da ženska tišina proizilazi iz društvene represije, snažnog društvenog neprihvatanja i neslaganja da žene imaju intelektualne uloge. Od žena se očekuje da se ponašaju kao auditorijum koji čuti i slaže se. Crnkinje feministkinje su analizirale kako transformisanje tišine u jezik i akciju može biti čin samootkrivanja. Narušavanje tišine je premošćavanje razlika. Adrijen Rič je smatrala da će to premošćavanje biti postignuto imenovanjem i osnivanjem ženske kulture. Tišina takođe može da označava otpor. U teoriji književnosti je poznato, na primer, da kada ženski likovi odaberu da čute, da to predstavlja momente povlačenja u žensku realnost u znak protesta pred nametnutim zahtevima muške glasnosti.

Tokenizam. Neke feminističke teoretičarke smatraju da su žene koje su uspele u profesionalnom smislu tokeni, simboli koji služe da maskiraju prave dimenzije muške moći i ženskog odsustva iz javnog života. Feministkinje takođe smatraju da su pojedine reforme koje su izdejstvovane kroz ženski pokret samo primjeri tokenizma jer stvaraju iluziju da se nešto suštinski promeni iako ženska sloboda realno nije postignuta.

Trgovina ženama. (Sex trafficking) Koriste se još i termini trgovina ljudskim bićima ili trgovina belim robljem. Društveni fenomen koji se vezuje za siromašne zemlje sveta kao "izvoznice" uglavnom žena i dece (rede muških prostitutata) namenjenih za prinudni rad u seks industriji i prostituciji bogatih zemalja sveta. Predstavlja najbrutalniji način veoma unosnog ekonomskog i seksualnog iskorишćavanja prvenstveno žena koje su glavna "roba" u ovoj nehumanoj trgovini. U poslednjih nekoliko decenija ova pojava doživljava svoju ekspanziju. Pravci kretanja u Evropi su od bivših

socijalističkih zemalja (Poljske, Ukrajine, Rusije, Češke i sl) prema zemljama Evropske zajednice (posebno ka Nemačkoj, Holandiji, Švedskoj, Austriji). Jedan od glavnih razloga za to je i činjenica da državne strukture mnogih zemalja tolerišu trafiking ili predviđaju veoma blage kazne za one koji se njime bave. Dodatni pravni problem je što se tzv. "evropski" tip trgovine ženama bar formalno zaodeva u ruho (doduše lažnih i prevarnih) radnih ugovora na osnovu kojih se kriminalci pozivaju na navodnu "dobrovoljnost" pristanka svojih žrtava. Mogućnost ostvarivanja visokih profitâa kao i nedostatak međunarodne saradnje i organizovane borbe protiv ove vrste eksploatacije i nasiљa prema ženama pospešuju i šire krug "trgovaca". Međutim, IV konferencija UN o pravima žena u Pekingu 1995. istakla je problem trgovine ženama i decom kao problem od posebnog međunarodnog značaja. Pored toga IOM (Međunarodna organizacija za migracije) predložila je nekoliko načina rešavanja ovog problema i to, pre svega, kroz sprovođenje relevantnih istraživanja, organizaciju seminarâa, razmernu informaciju i podataka među zemljama i saradnju među vladama razvijenih i nerazvijenih, te povratak žrtava i njihovu reintegraciju u društvo. (Aleksandra Petrić)

Tržište rada. Predstavlja još jedno mesto polne podele rada. Feminističke ekonomistkinje i teoretičarke posvećivale su dosta pažnje navodnom zaštitnom zakonodavstvu namenjenom ženskoj radnoj snazi koje je, u najvećem broju slučajeva, isključivalo žene iz pojedinih proizvodnih aktivnosti i oblasti. Takođe, feminističke teoretičarke kritikuju primetno odsustvo žena iz sindikata koji su uglavnom tipična, muško patrijarhalna udruženja i imaju za cilj da održe privilegiju muške dominacije nad konkurenckom grupacijom na tržištu rada, a to su žene. Sporazumi sindikata sa kapitalistima predstavljaju dobre primere muške saradnje na bazi zajedničkih interesa održavanja kapitalizma i patrijarhata u društvenim odnosima. U industrijskim društvima radnice obično obavljaju poslove za koje je potrebno manje stručnosti. Diskriminacija žena počinje već u domenu obrazovanja gde žene stišu manje vredna znanja i radne veštine, niže cenjena i manje plaćena, što ih stavlja u poziciju veće radne inferiornosti. Feministička teorija, kroz analizu sekundarnosti ženskog prisustva na tržištu rada, pokušava da dâ odgovore i na pitanja kako se ta situacija može rešiti. Takođe, uočava se da žene imaju "dva tržišta rada". Prvo je ono u kom učestvuju u plaćenim radnim i proizvodnim odnosima. Drugo "tržište rada" je domaće, gde postoji konkurenca kako sa ženama koje

"samo" rade kod kuća, tako i sa ženama koje zaraduju obavljajući kućni rad za druge, izvan svoje porodice.

Učenost. Tradicionalna organizacija ideja i znanja koja je kritikovana od strane feministkinja u svim disciplinama i oblastima. Feministička teorija obraća posebnu pažnju na različitost ženskih ideja, a posebno različitost načina na koji se feministička učenost formira i konstruiše kroz interakciju žena sa ženama, prirodnim svetom i borbom sa patrijarhalnim sistemom učenosti. U okviru feminizma društvena učenost i samoučenost postaju uzajamno informativne, pri čemu se sugeriše da feministička učenost počinje sa svešću o našem odnosu sa istorijskim kontekstom u kome živimo. Neke feministkinje, one koje se bave sociologijom učenosti, smatraju da su naučne discipline društveni fenomen nastao u društvenom i naučnom ambijentu definisanom od strane muškaraca koji ostavlja malo ili nimalo prostora za izražavanje ženskih sadržaja. Druge smatraju da su metodi i teorije nastali u okvirima muškog društvenog univerzuma i da zbog toga ne održavaju svet žene na adekvatan način. Feminističke autorce smatraju da žene ostvaruju saznanja u okvirima učenosti na različite načine od onih na koji se to dešava sa muškarcima i da su zbog toga žene diskrimisane unutar akademskih institucija. Radikalne feministkinje stvorile su svoje sopstvene epistemološke standarde tvrdeći da su žene izvori posebne učenosti. Radikalne feministkinje vide svet kao strukturu odnosa u procesu, realnost u konstantnoj evoluciji pa zbog toga i tako tretiraju i učenost za koju smatraju da će se promeniti u smislu sve veće orientacije ka ženskim sadržajima.

Ugnjetavanje. Ugnjetavanje žena je iskustvo koje one imaju sa seksizmom kao sistemom muške dominacije nad ženama. Upotreba termina ugnjetavanje (opre-sija) je od suštinskog značaja za feministički pokret jer definiše feminističku borbu kao borbu političkog karaktera. Sadašnje feministkinje su ujedinjene u borbi protiv ugnjetavanja žena, ali se razlikuju kako u svojim pogledima i shvatanjima na način borbe, tako i u pogledu ideja šta zapravo čini ugnjetavanje žena u društvu i čime je ono u savremenim društvinama uslovljeno, pomognuto i održavano. Liberalne feministkinje veruju da su žene ugnjetavane jer trpe društvenu i pravnu diskriminaciju. Marksističke feministkinje veruju da su žene ugnjetene zbog specifičnih diskriminatorskih proizvodnih odnosa. Socijalističke feministkinje nalaze sličnosti u uzrocima i pojavnim oblicima između ugnjetavanja žena kod kuće i na tržištu rada. Podela na takozvanu javnu i privatnu oblast zamagljuje

činjenicu da je potčinjenost žena deo samih društvenih temelja. Očigledna opštost ugnjetavanja žena ohrabruje radikalne feministkinje da zaključe da je to osnovni oblik društvene dominacije. Sjuzan Griffin, Andrea Dvorkin, Sjuzan Braunmiler, Robin Morgan i Šulamit Fajerston smatraju da je ugnjetavanje žena primarno uslovljeno opštošću muške kontrole nad ženskim teli-ma kao i ženskom seksualnošću. Fajerston u svojoj biološki baziranoj teoriji ugnjetavanja žena tvrdi da je jedan od važnih mehanizama ojačavanja muškog ugnjetavanja žena praksa podizanja dece od strane žena što ih u velikoj meri onemogućava da imaju dostignuća u javnoj oblasti. Radikalne feministkinje tvrde da pošto patrijarhat definiše ženu samo kroz njenu seksualnost, ugnjetavanje žena koje sprovodi patrijarhat nužno mora da ima formu institucionalizovane prakse seksualnosti. Za najefikasnije forme institucionalizovane seksualnosti koje služe jačanju nepromenljivosti ugnjetavanja muškaraca nad ženama radikalne feministkinje smatraju materinstvo i silovanje. Adrijen Rič smatra da kada žene shvate ugnjetavanje u istoriskom i društvenom kontekstu, kao i kada osete ugnjetavanje na duboko ličan način, postaju sposobne da se bore protiv njega.

Univerzalizam. Politički koncept i ideološko uverenje da sve žene, koje god da su rase, religije, klase ili seksualne orientacije, imaju suštinski zajedničke biološke i psihološke karakteristike. Neke feministkinje smatraju da je ženama nametnuta univerzalna pripadnost domaćem domenu da bi muškarci nesmetano prisvojili javnu oblast i da to većito uzrokuje univerzalnu podređenost žena. Nensi Čodorov smatra da postoji univerzalnost različitog socijalizovanja muške i ženske dece. Univerzalizam se nekad naziva metafizičkim feminismom i radikalne feministkinje kao Adrijen Rič sugeriraju da je lezbejski kontinuum univerzalno, pristupačan svim ženama. Barbara Erenrajh sugerira da univerzalizam zanemaruje činjenicu da postoje razlike u položaju žena u različitim društвima i da uočavanje tih razlika mora da bude ozbiljno analizirano iz feminističke perspektive. Univerzalizam je najviše kritikovan od strane crnkinja i lezbejskih feministkinja koje smatraju da centralna ideja treba da bude ideja različitosti. Odri Lord smatra da je univerzalizam sredstvo koje ujedinjuje feminističku teoriju sa neokolonijalizmom.

Usedelica. Žena koja se nije udala. Neudatost za ženu u patrijarhalnim društvenim vrednostima uvek sadrži negativnu konotaciju neuspeha i nikada se ne vidi kao svesna odluka žene o sopstvenom životnom

putu. Meri Dejli koristi ovaj termin da označi samodefinisanu ženu koja doprinosi rađanju ženske kulture.

Utopija. Utopijsko razmišljanje je oduvek bilo izraz političke inspiracije feministkinja. Na primer, matrijarhat je bio utopijska tema u feminizmu devetnaestog veka, npr. u radovima Šarlot Perkins Gilman. Meri Pirs (*Women on the Edge of Time*, 1976) projektovala je utopijsku viziju zadružnog načina organizovanja života kao društva bez seksizma. Feministička naučna fantastika kreira utopijske vizije ženskog sveta gde su žene model humanizma. Francuska feministička teorija sugerira da je utopija suštinska forma u socio-loškom utopijskom imaginizu. Uživanje u sopstvenom, ženskom telu predstavlja se kao utopijska vizija ženske kreativnosti. Feministička teorija je sama po sebi utopija na način na koji stvara mesto koja otvara nove mogućnosti u okvirima patrijarhata. Adrijen Rič analizira žensko centričnu svest koja produkuje žensko centričnu kulturu.

Uzroci nasilja zasnovanog na rodu. Stav feministkinja je da je muško nasilje prema ženama uzrokovano nejednakosti društvene moći između muškaraca i žena i ujedno da predstavlja glavni mehanizam održavanja te nejednakosti i podređenosti žena. Tako motivisano nasilje je deo šireg sistema institucionalne i ideološke dominacije muškaraca nad ženama. Nasiljem se, kako pojedinačne, tako i žene uopšte, drže u svojim restriktivnim, od strane muškaraca zadatim ulogama i ponašanjima. Time se takođe kontroliše ženska seksualnost i reproduktivne sposobnosti, ograničava ili negira ženska kreativnost i eksplatiše njena produktivnost.

Vaginalni orgazam. Pionirski esej En Ked (1970) radikalno je redefinisao savremena razmišljanja o ženskoj seksualnosti. To je ohrabrilo pripadnice ženskog pokreta da uvide veze između polnog i političkog ugnjetavanja žena. Ked smatra da je muška moć bazirana na mitu da žene mogu da dožive stvarni orgazam samo kroz penetraciju penisom. Ona ukazuje da je stvarni izvor seksualnog zadovoljenja zapravo stimulacija klitorisa do koje može da dođe potpuno nezavisno od penisa i muškarca. Ked se zalagala za ideju ženskog oslobođenja kroz žensku nezavisnu seksualnost.

Vandrovke. U devetnaestom veku u Austrougarskoj se po završetku zanatske obuke (šegrtovanja) dobijala posebna isprava, *Wanderbuch*, u krajevima naseljenim srpskim stanovništvom poznata kao vandrovka. Ta isprava je služila i kao pasos, dakle kao putna isprava, a i kao radna knjižica, dakle dokaz o

stručnoj usavršenosti i radnom stažu. Sa vandrovkom, kalfe su polazile na obavezno vandrovanje, tj. putovali su od mesta do mesta i radili u okvirima zanata za koji su se ospozobili. Višegodišnji radni staž izvan mesta učenja zanata bio je neophodan uslov za sticanje statusa majstora i članstva u zanatskim cehovima. Žene nisu mogle da stiču vandrovku kao javnu ispravu i samim tim niti jedan pravno priznati status unutar određenih zanatskih zanimanja i cehovskih udruženja, bez obzira što su u mnogim zanatima obavljele stručno i kompetentno sve poslove. Takođe, lišene vandrovke, bile su lišene legalne mogućnosti radne i trgovačke mobilnosti pošto su, ako bi putovale radi traženja zapošljenja, bile tretirane kao skitnice, prosjakinje, prostitutke ili kriminalke. To naslede profesionalne diskriminacije imalo je dalekosežne posledice u kasnijim periodima industrijalizacije i sindikalnih aktivnosti koje još uvek nastaje da isključe žene iz svojih redova i očuvaju radnu i profesionalnu diskriminaciju žena radi njihovog eliminisanja kao konkurenčije na tržištu rada.

Vegetarianstvo. Odbacivanje hrane životinjskog porekla u feminizmu usled uočavanje paralela između običaja vezanih za ishranu (naročito crvenog mesa) i agresivnosti. U devetnaestom veku mnoge feministkinje su smatrale da bi vegetarianstvo moglo da postane poželjan deo feminizacije kulture tj. povratka u period kada se svaki život smatrao svetim ili čak, matrijarhatizacije društva, tj. nove preraspodele društvene moći tako da žene i ženski principi postanu vodeći. I na početku ovog veka smatralo se da žene imaju ekološku svest o svim formama života koja se realizuje kroz harmonično i miroljubivo vegetarianstvo. Ta vizija se prenela u samo srce pacifističkog feminizma koji se razvio u dvadesetom veku. Vegetarianstvo je suštinsko za posvećenost pacifizmu i ekološkom feminizmu.

Veštice. Poreklo termina je staroengleska reč *Wicca* i znači mudra žena što se smatra pozitivnim pojmom za označavanje devojaka, žena i majki. Vike su kreirale rituale i ceremonije koristeći simboliku ženskosti. Veštice su bile nositeljke alternativne ženske tradicije što je ženama davalo kolektivni osećaj snage od koje je naročito strepela crkva. Neke feminističke teoretičarke smatraju da su veštice bile ženska božanstva ili sveštenice ženskih kultova. Današnje analize smatraju da je veštičarenje pojava među ženama koje su kreirale nezavisne društvene odnose sa drugim ženama. Veštice se mogu smatrati takođe modelom ženske društvene i psihičke autentičnosti. Veštice su delovale na granicama jezika i kulture zajedno sa ludim ženama i histeričarkama (Elen Siks). Smatra se

da ženski senzibilitet i sistem vrednosti ima potrebe za uspostavljanjem novog skupa simbola za koji se smatra da bi se mogao naći u novoprotumačenim simbolima i mitovima veštice prošlosti.

Viktimizacija. Povređivanje žena i njihovo negiranje kao ličnosti od strane muškaraca je deo segregacije i ugnjetavanja žena. Feminističke teoretičarke smatraju da je viktimizacija žena društveni, politički, ekonomski i kulturni rezultat kontrole žena od strane muškaraca. Opisi viktimizacije žena pojavljuju se kroz feministički kriticizam, ali suština je da se viktimizacija žena prikazuje ili kroz definiciju uzročnosti ili fenomenološki. Uglavnom se uzroci nalaze u stereotipnim polnim ulogama, patrijarhalnim društvenim odnosima, neravnoteži društvene moći. Crne feministkinje, kao npr. Odri Lord, ne smatraju da crnkinje treba da se jedino smatraju žrtvama, već da treba da se vide i kao izvori mudrosti.

Vodstvo. Ženske grupe, organizacije i pokreti, kroz svoj rad i aktivnosti, postavljale su istovremeno i pitanja ženskog liderstva ili ženskog vodstva. Grupe za podizanje svesti u ranim sedamdesetim bile su bez klasičnog liderstva, odnosno nisu bile hijerarhijski strukturirane jer nisu hteli da ponavljaju postojeće patrijarhalne društvene strukture, birokratizovane odnose, porodične ili vojničke strukture, dakle sve ono kroz šta se ogledala muška društvena moć i dominacija nad ženama. Međutim, ono što se pokazalo sasvim uspešnim modelom za grupe podizanja svesti jer je omogućavalo nesmetanu razmenu iskustava kroz uvažavanje svačijeg iskustva kao relevantnog i podjednako vrednog i važnog, nije se pokazalo kao efikasno u organizacijama koje su imale za cilj i neke druge aktivnosti osim podizanja svesti. Odbacivanje javnog i vidljivog liderstva značilo je najčešće uspostavljanje kontrole nad grupom od strane nevidljivih elita. Najglasnije protivnici liderstva u ženskim grupama su upravo one koje pretenduju da iz "senke" ostvare potpunu kontrolu nad radom grupe, njenim sredstvima i relevantnim informacijama. Feministkinje nekih zemalja nalaze inspiraciju u revolucionarnom liderstvu, preuzetom od revolucionarnih pokreta i grupa. Druge alternativu traže u tzv. horizontalnom liderstvu, koje se zasniva na ličnim sposobnostima i spremnosti da se posveti više vremena određenim poslovima i prihvati više odgovornosti za izvršenje određenih zadataka. Tamo gde se žensko vodstvo ne odbacuje u potpunosti, ono se često karakteriše kao aktivno vodstvo koje doprinosi obogaćivanju ženskog iskustva i stvara akcione povezanost žena.

Vreme. Feministkinje otkrivaju različita ograničenja ženskog vremena. Tehničke inovacije služe samo da ženama povećaju teret rada. Analitičarke provode vremena i dnevno rasporeda vremena otkrivaju da ženski pristup odmoru varira u zavisnosti od odnosa prema odgajanju dece. Ženama domaće aktivnosti oduzimaju više vremena nego bilo koja druga aktivnost. Slobodno vreme je izuzetno retka kategorija za žene sveta koje uglavnom imaju trostruki teret rada tokom dana, domaći posao, staranje i vaspitanje dece i pripremanje hrane. Ograničeno vreme sprečava žene da koriste sve mogućnosti da stvaraju i učestvuju u javnom životu. Ženska subjektivnost sadrži ponavljanje i večnost, biološki ritam i kosmički ritam i ta dva vremena su ciklično i uzvišeno povezana u ženskoj subjektivnosti, smatra Kristeva.

Zadovoljstvo. Opisivanje i analiziranje zadovoljstva je važan deo feminističke teorije jer je način postizanja zadovoljstva čest uzrok sukoba i kontradikcija između društvenih grupacija podeljenih po polnim, klasnim i rasnim kriterijumima kao i po kriterijumu seksualnih preferencija. Veza između zadovoljstva i opasnosti privlači pažnju feministkinja, teoretičarki i aktivistkinja, kako u devetnaestom tako i u dvadesetom veku. Radikalne feministkinje tvrde da su ženama potrebne pozitivne mogućnosti za ostvarivanje zadovoljstva: u istraživanjima sopstvenog tela, senzualnosti, međuljudskim vezama kao i onog infantilnog i iracionalnog u našoj svesti i podsvesti. Lezbejske teoretičarke smatraju da ne možemo spoznati telo tako da se ta spoznaja podudara sa realnošću ženskih tela ako se o seksualnom zadovoljstvu ne može razgovarati bez osećaja sigurnosti i kompletno. Francuske feministkinje predstavljaju geografiju zadovoljstva kao multiplikovane razlike. Líz Irigaray tvrdi da žene imaju iskustvo zadovoljstva gotovo svuda na mnogo kompleksniji i prikriveniji način nego što se zamišlja. Feministička teorija zadovoljstva zahteva da žene donesu političku odluku kojom će same sebi dozvoliti slobode uživanja i osećaja.

Zatvorenice. Feminističke kriminološkinje zastupaju mišljenje da su žene u zatvoru subkultura koja je u potpunosti ignorisana od strane šire društvene zajednice. Zatvorenice su ugnjetena grupa čiji problemi predstavljaju zapravo uveličane probleme koje žene imaju, smatra Kerol Smart.

Zavist zbog penisa. Frojdova teorija da devojčice zavide dečacima na njihovim penisima i tako žale za sopstvenim nedostatkom tog organa, što ih nužno vodi ka traganju za zamenom za penis. Feminističke teoreti-

čarke tvrde da ženska zavist nije biološkog karaktera jer žene zavide muškarcima na njihovom društvenom položaju, slobodi i dominaciji, a ne na posedovanju penisa kao biološkoj činjenici. Simon de Bovoar tvrdi u *Drugom polu* da je zavist za penisom žensko neslaganje sa muškim društvenim privilegijama. Kejt Milet smatra da ta Frojdova teorija služi stigmatizovanju žena koje pokušavaju da pobegnu od prinude društveno prihvatljivog ženskog ponašanja. Feminističke psihanalitičarke posebno odbacuju Frojdovu teoriju u kojoj se tvrdi da devojčice zavist za penisom svojih vršnjaka transformišu u želju za očevim penisom. Današnje feministkinje tvrde da je cela teorija o navodnoj ženskoj zavisti zbog neposedovanja penisa zapravo izmišljena i da predstavlja odraz muške zavisti ženskoj sposobnosti radanja koju oni ne poseduju i koju nadoknađuju nasilnim preuzimanjem društvene kontrole nad ženama i njihovom reproduktivnom moći. Na taj način muškarci afirmišu posedovanje penisa kao prioritetski objekt zaštite (dakle ono što imaju), a ne reproduktivne sposobnosti koje imaju žene.

Zdravlje. Feministkinje smatraju da je svakodневna uloga žene u društvu posmatrana radije kao "bolest" nego kao zdravlje. Ponašanja i držanja žena se često pogrešno ili zlonamerno karakterišu i analiziraju kao neurotična. Tipičan ženski dvostruki rad kod kuće i na radnom mestu zaista vodi ka bolesti. Feministkinje kritikuju postojeći sistem zdravstvene zaštite koji je rezultat političke i društvene potčinjenosti žena. One zajednički imaju za cilj da se promeni definicija ženskog zdravlja kao i da se izmene načini na koje će se žensko zdravje štititi, unaprediti i postizati. Uočava se i analizira seksizam u medicinskom obrazovanju kao i diskriminacija žena koje rade u medicini. Feminističke teoretičarke su tokom sedamdesetih analizirale istoriju medicinske mizoginije. Mnoge feminističke teoretičarke, oslanjajući se na stavove ženskih grupa izražene kroz grupe za podizanje svesti, smatraju da je veoma važan proces samoozdravljenja koji kao metod provode ženske zdravstvene grupe. To je metod koji obuhvata detaljno i korektno informisanje o medicinskim aspektima koji se odnose na određena zdravstvena stanja od interesa za žene i on je afirmisan od strane Bostonskog ženskog zdravstvenog kolektiva. Nedavna istraživanja nastavljaju da ispituju odnos između ženskog zdravlja i postojanja polne diskriminacije, na primer odnos između zdravlja i sigurnosti na radu i kod kuće s obzirom na postojeće odnose između rođova.

Žena. Ljudsko biće ženskog pola, pojam koji u feminističkoj teoriji označava društvenu konstrukciju

ženskog bića koje ima ženski identitet. Ženski identitet je ženama češće nametnut i konstruisan kao muška predstava o ženama, a ređe je plod autentičnog ženskog samoodređenja ili ženskocentrične svesti. Savremene feministkinje tvrde da termin žena u kontekstu patrijarhalne konstrukcije ženskog identiteta zavisi od njene suprotnosti muškarцу i da sam za sebe nema značenje. De Bovoar se prvi put pitala u *Drugom polu* da li reč žena ima bilo kakvo nezavisno značenje i odgovorila da нико nije rođen kao žena, već je stvoren kao takvo biće kroz proces socializacije. Ketrin Mekinon tvrdi da društveni proces seksualnosti definije ženu. Takođe se smatra da je taj termin skup apstrakcija koje su proizvodi muške imaginacije. U sadašnjem momentu mnoge francuske feministkinje odbijaju da koriste termin žena. One smatraju da je potrebno odvojiti ženu kao realnost od žene kao mita. Problemi u definiciji ženskog subjektiviteta nastaju zato što se on uvek određuje kao suprotnost falocentričnom poimanju žene i da zato ne može nikada da se odvoji od svuda prisutne dihotomije žensko/muško. Francuskinje pokušavaju da ne koriste pojам *la femme* nego množinu ženske zamenice *elles*. Tako određuju ženu kao istorijski promenljivu kategoriju umesto skupa sadašnjih ženskih atributa.

Zene i fašizam. Odnos žena prema fašizmu ostaje tamna i nejasna mrlja u feminističkoj istoriji. Nedovoljno je rasvetljena ženska podrška fašizmu, mehanizmi njenog delovanja i naročito, motivi. Fašizam je, kako smatra Marija Antoaneta Mačoki, od svojih početaka nastojao i uspevao da pridobije žene. Fašistkinje su se organizovale u fašističke organizacije i na demonstracijama delovale rame uz rame sa udarnim bataljonima batinaša: aristokratkinje, gospode, katolkinje, sitne buržujke, žene sa ratnim odlikovanjima muških članova svojih porodica urlale su u horu i napadale na ulicama tzv. crvene, želeteći da ih udare, ubodu iglama iz šešira, da im iskopaju oči. Bile su to prve pojave ženske kontrarevolucionarne perverzije, kako ih naziva Mačoki. Sledile su decenije ženskog obožavanja firera: "Hajl Hitler" vikale su porodilje usred najtežih porođajnih bolova zahtevajući da se njihove novorođene bebe prvo odnesu pred firerov portret. Mlade nacistkinje, pripadnice "nemačke omladine", odlazile su da čuvaju kod firera stražu potpuno nake ispod šinjela, dok su se druge, sa istom željom da skrenu fireru pažnju na sebe, bacale pod njegov automobil, nadajući se da će on izaći da im, tako povredenima, pomogne.

Žene kao manjina. Termin je upotrebila Helen Hakler 1951. Ona je smatrala da su žene, iako brojčano većina, stavljene u takvu društvenu poziciju da se same osećaju kao manjina. Žene su prihvatile psihološke atribute manjiske grupacije kao što su, na primer, samomržnja, nastojanje da se ponize i obezvrede drugi članovi iste grupe i prihvatanje stereotipa koje većinska grupa namenjuje manjinskoj. Teorijska postavka o ženama kao društvenoj manjini predstavlja prvu feminističku teoriju o društvenoj stratifikaciji polova. Njom je pokazano da je u opštim sociološkim istraživanjima nemoguće izolovati ženske društvene probleme i analizirati ih izvan datog društvenog ambijenta pošto to obično vodi razmevanju tih problema na način biološkog derterminizma.

Zene lovci. Najnovija arheološka istraživanja, kao i nova tumačenja odnosa polova, pokazuju da su u ledenom dobu žene obezbedivale oko 70% hrane lovom. Time se demistifikuje netačna predstava o muškarcima kao "prirodnim hraniocima porodice" ili navodno onima koji su "oduvrek" bili ti od kojih je zavisila egzistencija žena i dece pa i cele ljudske zajednice. Žene su svakodnevno obezbedivale najveći deo namirnica potrebnih za ishranu izmedu ostalog i tako što su mrežama lovile zečeve, lisice i drugu sitnu divljač, o čemu govore nalazi sa lokaliteta Donja Vestonica u Češkoj, kao i današnja tehnička lova koju primenjuju kongoanske žene iz plemena Mbuti.

Zene u srednjim godinama. Savremena sociološka istraživanja sistematski zanemaruju specifične društvene probleme žena srednjih godina, a i u antropološkim studijama tradicionalnih društava one se pominju samo uzgred. Džudit Braun smatra da ulazak u srednje godine za žene u primitivnim društvima predstavlja sticanje društvenih privilegija i popravljanje opštег položaja žena, čak i u veoma muškohijerarhičnim društvima. U tim društvima za žene srednjih godina prestaju da važe razni tabui kojima se od menstruacije čuva "čistoća" hrane, oruđa i oružja, one mogu da uriniraju na javnim mestima i napijaju se prilikom javnih svečanosti. Najvažnije je sticanje prava da se bave raznim zanimanjima koja su povezana sa mobilnošću nedozvoljenom za mlade žene, kao što su npr. trgovina i zanati. Srednje godine su vreme kada mnoge žene počinju da uče razne veštine koje im nisu bile dostupne dok su bile mlade jer za njih nisu imale vremena pošto su bile opterećene odgajanjem dece. Takođe, mnoge postaju profesionalne provodadžijke, travarke, isceliteljke, babice i sl. Često učestvuju u plemenskim oblicima odlučivanja umesto svojih ranije

preminulih muških vršnjaka. Uobičajena je pojava da žene u srednjim godinama imaju znatnu ulogu i kod odlučivanju o pitanjima od značaja za mlađe članove porodice, čak i u veoma patrijarhalnim društvima u kojima se odluke o brakovima, zaposlenju i sl. donose formalno od strane očeva i drugih muških članova porodice. Otkrivanje i novo vrednovanje srednjeg doba žena je zadatak koji je tek pred feministkinjama sa namerom da se postigne afirmacija ženske mudrosti kao i zaštita i afirmacija svih kategorija žena. U tom smislu je značajna knjiga Beti Friden *Fontana godina*, koju je autorka napisala u svojoj 71. godini sa namerom da njom za starije žene učini ono što je svojim radovima već bila postigla za mlađe žene – a to je oslobođenje od stereotipa.

Žene ubice. Ubistva koje vrše žene u odnosu na ubistva koja čine muškarci odlikuju se posebnim situacionim okolnostima (najčešće su preduzeta radi vlastite odbrane). Žrtva je najčešće unapred određena i pripada krugu lica sa kojima žena ostvaruje tzv. primarne grupne kontakte – članovi porodice i bliski prijatelji. Rezultati istraživanja sa područja Srbije (Simović, 1966; Konstantinović-Vilić, 1986; Nikolić-Ristanović i Mrvić, 1992.) pokazali su da su žene ubice stare između 30 i 39 godina (sa značajnim učešćem starijih od 45 godina, bez ili oskudnog obrazovanja, domaćice, zemljoradnice ili industrijske radnice, udate, majke i prethodno neosudivane, obično nisu bile pod uticajem alkohola). Preko polovine ubistava su tzv. čedomorstva. Način izvršenja dela je tipičan: ubistva se vrše u zajedničkom stanu, kući, okućnici, popodne ili tokom noći. Sredstvo izvršenja je obično sekira, a zatim priručni predmeti: nož, drvene motke i slično. Materijalna situacija se pokazuje kao veoma teška i postoji gotovo potpuna ekonomска dominacija muža. Ubistvo muževa je najčešće rezultat dugogodišnjeg nasilja u porodici koje muževi sprovode prema ženi i deci. Do ubistva dolazi kada deca odrastu i napuste porodicu, a žene ostanu same sa nasilnikom. Ne zapažaju se razlike u odnosu na sredstvo izvršenja ubistva. Zato rezultati istraživanja (Konstantinović-Vilić, 1986; Mrvić, 1993.) pokazuju značajno učešće žena starijih od 40 godina u izvršenju ubistva muževa. U samom procesu viktimogeneze uticaj hronične alkoholisanosti muževa pokazuje se kao značajan, u pojedinačnim slučajevima radi se o tzv. bračnom alkoholizmu. Obrazovna, porodična i materijalna situacija tipična je za žene-ubice. Kriza u braku je dugotrajna – obično preko dve godine. Odnosi žena i muškaraca-žrtava zasnovani su na dominaciji muževa, pri čemu

fizički agresivno ponašanje muškaraca postaje odlika socijalne interakcije supružnika. Ovom ubistvu retko prethodi neposredni sukob sa žrtvom, iako je izražen njen doprinos. Zato postoji tendencija da se ovakvo ubistvo pravno kvalificuje kao podmuklo ili surovo jer žena koristi priliku kada je žrtva nesposobna da se branji (u teškom pijanstvu, zaspala). (Nataša Mrvić)

Žene u uniformi. U vezi sa pacifističkom ženskom orientacijom postoje razlike u shvatanju da li feministkinje podržavaju žene u uniformi, tj. da li ili ne treba da se zalažu za prijem žena u policijske i vojne formacije. Neke smatraju da žene prihvatanjem militarističke strukture ništa ne dobijaju i da nemaju nikakve šanse da nešto iznutra promene. Druge, pak, smatraju da ženama pravno moraju da budu pristupačna sva radna mesta, pa prema tome i ona u vojsci i policiji, i to bez ograničenja, naročito kada su u pitanju najvisa mesta u hijerarhiji koja su ujedno i najbolje plaćena mesta kao i mesta najveće koncentracije moći.

Žena identifikovana sa ženom. (Woman-identified-woman) Žena koja radije ima emocionalne i/ili seksualne odnose sa drugim ženama nego sa muškarцима. Fraza je skovana na osnovu tekstova uticajnih radikalnih lezbejki u kojima su one u prvo vreme ovako definisale isključivo lezbejke. Termin je počeo kasnije da se upotrebljava i za heteroseksualne feministkinje (koje su nekada sebe nazivale "političkim lezbejkama"). Feministička teorija je u velikoj meri plod intelektualnih napora "žena identifikovanih sa ženama". Ženske mreže ženski identifikovanih žena formirale su se u feminističkom pokretu već u devetnaestom veku i smatralе su se glavnim izvorom revolucionarnih promena. Radikalne feministkinje koriste razne varijante ovog termina. Meri Dejli naziva žensko identifikovani ambijent hagocentričnim psihičkim prostorom. Adrijen Rič širi pojam žensko identifikovanih žena u svom *Eseju o prinudnoj heteroseksualnosti i lezbejskoj egzistenciji*. Ona je napisala taj esej da bi omogućila ženama da saznaju dubinu i značaj ženske samoidentifikacije i povezanosti koje najčešće ostaju, kako ona smatra, nevidljive usled prinudne heteroseksualnosti. Rič tvrdi da sve žene moraju da upoznaju i da analiziraju lezbejsku kulturu. Činjenica postojanja ženski samoidentifikovanih žena neophodna je za postojanje autorki i umetnica u njihovim naporima da opisuju, oslikaju i predstave ženske veze i ženske zajednice.

Ženska centričnost. (Women-centredness) označava feminističku teoriju koja se bazira na činjenici ženske različitosti i potrebi da žene pridaju prioritetni

značaj toj različitosti. Ova teorija zahteva stvaranje jednog celovitog kulturnog sveta i zasniva se na raspravama o ženskoj psihologiji kao i ranim radovima lezbejskih autorki tokom sedamdesetih godina ovog veka. Ženska centričnost zahteva da žensko iskustvo bude u centru pažnje kao centralna tema naučnih studija koje se odnose na kulturu i društvo kao celinu. Takođe se kroz analizu ženske psihologije smatra da karakteristike identifikovane kroz žensko centrične radove mogu da se preporuče u cilju društvenih i ekonomskih promena. Doroti Dinerstein smatra da usvajanje vrednosti kreiranih kroz žensku centričnost mora da se shvati kao suštinsko za preživljavanje čovečanstva uopšte. U sadašnjem momentu, žensko-centrična analiza se usmerava ka ženskom jeziku kao ideji o divljoj zoni ili ženskom prostoru. Centralni rad iz oblasti ženske centričnosti je rad Meri Dejli *Gyn/Ecology* (1978) koji obuhvata razlike među ženama i artikuliše novi jezik za ženski svet.

Ženska istorija. (Njena istorija – herstory). Nastala je igrom reči sa ciljem zamene pojma "history" koji na engleskom implicira mušku istoriju, tj. da je tradicionalna, "njegova", istorija muška. Herstory je teorija dokumentovanja prošlih i sadašnjih ženskih storijskih pojedinkama, grupama, jeziku i iskustvima žena. Džoan Nestle je smatrala da živeti sa "njenom istorijom" ili ženskom istorijom znači uočiti modele ugnjetavanja žena i kroz zajedničku akciju identifikovati ženske odgovore na nju. Jedan od tipičnih primera je književno delo *Zenski dekameron* Julije Voznesenske.

Ženska kultura. Ženska kultura (womenculture) se definije kao četvrti svet. Tokom prošle decenije feministička antropologija, sociologija i društvena istorija nastojale su da promene teorije iz oblasti muškog sistema vrednosti i da analiziraju pre svega primarnu prirodu ženskog kulturnog iskustva. Termin ženskog iskustva je još uvek kontroverzan u ženskoj istoriji, ali se istoričarke slažu da on ima vrednost u definisanju ženskih grupa. Istoričarke razlikuju uloge i propisane uloge za žene i aktivnosti i ponašanja proizašla iz ženskih života. Neke autorke se protive tome da se ženska kultura smatra marginalnom jer žene čine većinu stanovništva. Razne autorke konstruišu svoje termine za žensku kulturu kao što je, na primer, "éutečka grupa" koji se koristi u feminističkoj književnoj teoriji da označi književno odsustvo. U literarnoj kritici koristi se ženska kultura da se opišu i analiziraju specifičnosti i različitosti ženskog pisma. Predstavljanje ženske kulture u literaturi uključuje predstave ženskog tela, jezika i psihologije u društvenom kontekstu

u kom se dešava. Koncept ženske kulture omogućava teoriji da spozna važnost razlika između žena u smislu rasnih razlika, klasnih razlika i različite seksualne orijentacije. Skup tih razlika predstavlja zajedničku žensku kulturu kao kolektivno žensko iskustvo. Postoje dokazi o ženskoj kulturi u ranijim istorijskim i preistorijskim periodima. Uloga ženske kulture je da teoretski, ideološki i materijalno pomogne ženama da nadu put izvan patrijarhata. Simboli ženske kulture izviru najčešće iz utopija o matrijarhatu. U francuskoj feminističkoj teoriji pojam ženska kultura se koristi za divlju zonu, alter ego oficijelnog društva u kojoj mogu da se realizuju stvarne ili izmišljene mogućnosti uživanja. Ženska kultura je svet u kom žene realizuju sebe bez zabrana, slobodne u svom samoispunjenu i harmoniji, što je u suprotnosti sa postojećim društvenim ugovorom koji predviđa žensku podređenost nametnutu od muškaraca. Crnkinje feministkinje koriste ideju ženske kulture da definišu kontrakulturu umetnosti i žanara koji su u vezi sa predstavom materninstva. Takođe se za deo ženske kulture smatra lezbejstvo onako kako je izraženo u delima Adrijen Rič, kao i u lezbejskim romanima koji slikaju žensku utopiju. Ženska kultura se dodatno još definiše i kao pacifistička, ekološki svesna, vegetarijanska i levo orijentisana.

Ženska mistika. Pojam je formulisala Beti Friden (1921) u svojoj istoimenoj knjizi gde je analizirala jaz između realnosti ženskih života i nametnutih predstava o životu i ulozi koje žene pokušavaju da zadovolje. Smatra se da je *Ženska mistika* pokrenula tzv. drugi talas feminizma. Ta, od muške kulture nametnana "mistika" kao najviše vrednovana karakteristika ženskog samoispunjjenja i samorealizacije i predstavlja navodni vrhunski dojem ostvarene ženskosti. Beti Friden predlaže rešenja problema kroz odbacivanje "ženske" mistike koje preuzima iz liberalnog humanizma. Beti Friden, naime, smatra da će bolje obrazovanje i povećane obrazovne mogućnosti, pre nego radikalne društvene reforme, spasti žene "ženske mistike" kao životne sudbine.

Ženska prava. Ljudska prava predstavljaju prava svih ljudskih bića, ali suštinski ona nisu uvek pristupačna ženama kojima se u realnosti zakona ili običajnim pravom ona na razne načine umanjuju, uskraćuju ili potpuno negiraju. Neotuđiva prava koja imaju ljudska bića na osnovu činjenice da su ljudi nisu uvek dostupna ženama, niti je nasilje nad ženama kao osnovni način njihovog kršenja, sankcionisano tradicionalnom definicijom ljudskih prava. A to nije zato

što se ženska ljudska prava ne krše, već zbog toga što se ta kršenja efikasno prikrivaju i tako čine nevidljivim. Žene trpe razne oblike nasilja koje trpe i muškarci. Ali žene takođe trpe i nasilja koja se ne dešavaju muškarcima ili im se dešavaju izuzetno. Većina tih posebnih, rodno zasnovanih oblika nasilja su seksualne ili reproduktivne prirode. Žene su stvorile ideju da žene imaju ljudska prava jer su odbile da prihvate neminovnost rodno zasnovanog nasilja i zahtevale su inkriminaciju tih dela kao osnovnog načina zaštite ženskih ljudskih prava. Vremenom se iskristalisa idea o postojanju specifičnih ženskih prava, a onda se shvatilo da upravo taj aspekt nedostaje opštoj ideji ljudskih prava. Zahtev za uspostavljanje bolje i adekvatnije zaštite ljudskih prava žena opremljen je u globalnom sloganu "ženska prava su ljudska prava" što predstavlja povratak osnovnoj ideji ljudskih prava, ali se ne postiže prilagođavanjem stariim, nepotpunim pojmovima, već menjanjem i obogaćivanjem domena ljudskih prava. Odgovorni za zaštitu i realizaciju ženskih ljudskih prava su države, a ako one ne ispunе tvoju ulogu, onda se vodi međunarodna kampanja radi ostvarivanja ženskih ljudskih prava. Država je odgovorna i kada su nasilnicu privatna lica, tj. ako je njihovo nasilje oprošteno od strane državnih organa ili je od njih tolerisano. Kao primjeri neadekvatne zaštite ženskih ljudskih prava takođe se navode i slučajevi da države i njihovi organi tolerišu ili podržavaju ekonomske, društvene i kulturne prakse koje uskraćuju ženama i devojkama ishranu, sklonište, zdravstvenu zaštitu, telesni integritet ili vitalne izvore prihoda. Najvažniji međunarodni dokumenti koji regulišu ženska ljudska prava su Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979), Deklaracija o eliminaciji svih oblika nasilja prema ženama (1993) i Pekinška deklaracija i platforma delovanja (1995).

Ženske studije. Teško je na jednostavan način definisati ženske studije, ali najkraće bi se moglo reći da su to studije o odnosu moći i o rodnim odnosima. Ženske studije su nastale u Americi i Zapadnoj Evropi tokom šezdesetih godina unutar pokreta Nove levice. Prvi kurs ženskih studija u Britaniji bio je predavan od strane Džulijet Mičel 1968/69. na Anti-Univerzitetu. Keti Kedi i Pegi Dabins su 1966. uvele kurs ženskih studija na Slobodnom Univerzitetu u Nju Orleansu što je isto uradila i Naomi Vajstejn na Univerzitetu u Cikagu i Anet Bakster koja je počela da predaje žensku istoriju na koledžu Barnard. Prvi put službeno je priznat program ženskih studija 1979. na Univerzitetu

u San Dijegu. Adrijen Rič skreće pažnju da postoje dve vrste ženskih studija: one koje potiču iz akademске ženske zajednice i one koje su osnovane u feminističkom pokretu i koje se, za razliku od prve vrste, odlikuju neformalnošću, različitim predavačkim stilovima i upotrebljom obrazovnih tehnika kooperacije i podizanja svesti da omoguće ženama da zajedno uče kao žene. Obe vrste uspostavljaju jak odnos sa političkom sferom i dijaloški se odnose prema subjektivitetu. Ženske sudije se zasnivaju na političkim i društvenim pokretima izvan univerziteta i kritikuju tradicionalne naučne oblasti zbog njihovog ignorisanja ženske istorije i iskustva i tako dovode u pitanje navodnu akademsku objektivnost naučnosti. Ženske studije nastoje da dekonstruišu postojeće naučne zakonitosti koje pretenuju na rodnu neutralnost. Osnivaju se i stručni časopisi za akademске radeove iz oblasti ženskih studija, kao što su Signs, Feminist Studies i Women's Studies International Forum. Žene, kako u, tako izvan univerziteta, počele su da istražuju konstrukciju ženskosti, porodicu, istoriju i društvo, podelu i razlike uloga među polovima, rad i ekonomsku teoriju. Ženske studije su strategija za promenu sa dvostrukim ciljevima: i da razotkriju, ali i da se suprostave ugnjetavanju žena. Ženske studije su intelektualno oružje u rukama ženskog pokreta za oslobođenje. Ženske studije nastoje da reformišu sve oblasti studija uključujući nastavne programe, istraživanja, pisanje i predavanje i da pripreme žene za promjenjeno društvo. One tvrde da je sistematsko istraživanje i ispitivanje odnosa između rođova neophodan uslov za promovisanje bilo kakvih društvenih promena i spoznaje savremenog društva. Ženske studije imaju sposobnost da suštinski promene prirodu dosadašnjih znanja pomeranjem žive interesovanja sa androcentričnosti na okvire u kojima žene definišu ideje, iskustva, potrebe i interesu kao sopstvena prava i oblike ženskog predavanja i učenja. Glavna dilema je da li da se ženske studije izoluju kao posebna disciplina ili treba da nastoje da se integriraju u promenjene discipline koje već postoje na zvaničnim univerzitetima. Mnoge feministkinje smatraju da još uvek nema uslova za integraciju i da postoje svi razlozi da se očuva identitet studija kroz njihovu relativnu izolovanost. Druge smatraju da ženske studije mogu da najbolje ostvare svoje ciljeve ako su integrisane u sve obrazovne procese na svim nivoima, zadržavajući originalne feminističke ideje da bi tako postale aktivne i vidljive u tradicionalnom akademском ambijentu. Druga glavna rasprava vodi se oko metoda. Teoretičarke tvrde da ženske studije ne mogu da se formiraju

samo kao zbir drugih disciplina, već da treba da budu dokaz o samosvesti i u pogledu sadržine i u pogledu forme postojećih znanja koja se odnose na nejednaku raspodelu društvenih snaga između žena i muškaraca. Rasprava između vrednosti neformalnih metoda i formalnosti koje iziskuje akademija, između integracije i separacije, između disciplinarne autonomije i integracije, podredena je sadašnjoj svesti da ženske studije moraju da prevladaju sopstveni rasizam i "ejdžizam" (diskriminacija starijih lica, a naročito žena koje su izašle iz uzrasta devojaka i mlađih žena). Adrien Rič je imala viziju ženskih studija na ženskom univerzitetu transformisanom prema feminističkim principima. Ove ženske studije bi napadale homofobiju i rasizam i tu bi žene koristile svoje moći konstruktivno radi ostvarivanja saradnje među ženama, a ne za takmičenje. Ženske studije crnkinja daju neophodnu revolucionarnu oštricu ženskim studijama jer zahtevaju suštinske političke i društvene promene paralelno sa sticanjem znanja i učenjem modela društvene akcije. Bilo kako definisane, ženske studije mogu da promene androcentričnost sadašnjeg znanja i nauke, da unaprede saznanje ljudskog iskustva kroz ženski aspekt, kao i da omoguće ženama da pribave samoodređenje.

Ženski duh. (Womanspirit) Feministička spiritualna filozofija koja ispituje zajedno žensku istoriju i mitologiju. Ona se zasniva na verovanju u Veliku Boginju i zagovara proučavanje astrologije, snova, Ji Đinga, tarota i Joge. Njen simbol je krug, ženska duhovnost je zagrljaj i spiritualne feministkinje nastoje da prevaziđu dualizme kao što su telo/duša, subjekt/objekt. Meri Dejli smatra da ženska duhovnost može da redefiniše političke odnose i stvori ženskocentrični ambijent. Ženska duhovnost se takođe povezuje sa vikama (ranosrednjovekovnim vešticama) jer su one simboli ekološke religije koja se bazira na prirodnim ritmovima koji povezuju telo sa kosmičkom energijom.

Ženski evnuh. Frazu je smislila Žermen Grir u svojoj istoimenoj knjizi. Ovaj pojam označava kastraciju žena u patrijarhatu kroz razne patrijarhalne instrumente kao što su: muška agresivnost ili navodna "romantična ljubav". Grir koristi ideju Simon de Bovoar o ženama kao "drugima" da bi potvrdila svoj stav da je neminovna sudbina žena da budu deformisane i zaglupljene društvom koje lišava žene kontakata sa društvenom realnošću, što sve dovodi do toga da žene budu "unutar-sebe-orientisane".

Ženski senzibilitet/estetika. Sa pojavom feminističke umetnosti, umetnice i teoretičarke su počele da se pitaju da li postoji ženstvena ili ženska senzibilnost.

Umetnice su nastojale da ponovo pronađu specifične forme ženskog umetničkog izražavanja i na taj način pokažu postojanje ženskog senzibiliteta. Kritika je, ipak, ocenila ideju o ženskom senzibilitetu kao ograničavajuću. Zbog toga su se neke feministkinje odlučile da umesto termina "ženski senzibilitet" upotrebe i promovišu novi termin "feministička estetika". On je kao termin pogodniji za upotrebu jer omogućava izbegavanje esencijalizma i verovanja da postoji neka biološka ženska suština i njeno izražavanje u ženskoj umetnosti. (Katrín Kivimäa)

Žensko oslobođenje. (Women's liberation) To je naziv za savremeni ženski pokret koji je usvojen od strane feministkinja tokom šezdesetih godina u realizaciji svesnih napora da se izmene ranije konotacije "ženskog pitanja". Ranije feministkinje su koristile termine kao što su "prava" i "jednakost", ali kasnih šezdesetih godina glavni termini ženskog pokreta i feminističkog aktivizma su postali "ugnjetavanje" i "oslobodenje". Žensko oslobođenje ima ipak dugu tradiciju: od demokratskih religioznih grupa do američke Nove levice. Ženski pokret za oslobođenje je glavna verzija savremenog feminizma na zapadu i odražava levičarski politički kontekst u kom je nastao. Ženski pokret za oslobođenje se bazira na ženskom iskustvu do koga se dolazilo kroz ženske grupe za podizanje svesti. Pokret se širio na posebne teoretske studije društvenih odnosa i kapitalističkog patrijarhata. Sadašnje pripadnice ženskog pokreta smatraju da je stvaranje ženske samosvesti centralni strategijski moment u suprotstavljanju ženskoj ugnjetenosti i da je zbog toga seksualna politika centralna oblast borbe. Glavna premlisa je da su žene pravno, ekonomski i kulturno ugnjetene i da je zbog toga neophodna promena prava, društvene politike i ponašanja da bi se popravio opšti društveni status žena. Pokret ženskog oslobođenja ima razne ciljeve: jednakе zarade, jednakе obrazovne mogućnosti, jednakost u zaposlenju, slobodna kontracepcija i abortus na zahtev žena, besplatno dvadesetčetveročasovno staranje o deci, pravna i finansijska nezavisnost žena, ukidanje diskriminacije lezbejki i pravo za sve žene da samostalno definišu svoju seksualnost, kraj silovanju i nasilju prema ženama. Postoje dileme u kojoj meri se feministička teorija poklapa sa zahtevima i potrebama pokreta za žensko oslobođenje. Neke feministkinje vide suštinske kontradikcije između naučnih metoda društvenih nauka i naučne teorije i zahteva pokreta za žensko oslobođenje. Druge smatraju da ta teorija ima svrhu samo ako služi potrebama ženskog pokreta za oslobođenje. Sigurno je da je

pokret za žensko oslobođenje jedini društveni pokret koji sadrži kompleksne zahteve za poboljšanjem položaja žena koji redefiniše prirodu politike. Polne uloge, društvene institucije i društveni odnosi nikada ranije nisu smatrani političkim problemima i definisani su kao politički tek kroz ženski pokret za oslobođenje. Drugo, ženski pokret za oslobođenje definiše žene kao grupu koja može da uključi sve žene bez obzira na njihovu nacionalnost, rasu, društveno-ekonomsko poreklo, religiju i seksualnu orientaciju. Ženski pokret za oslobođenje okuplja se oko borbe protiv seksizma i oko borbe za žensku kontrolu nad ženskim telima. Žene se bore za afirmaciju kolektivno samodefinisanih vrednosnih atributa i kategorija kulturno kodiranih kao "ženskih". Pokret ženskog oslobođenja ima suštinske veze sa ženskim studijama pošto su principi pokreta deo sadržaja i metoda predavanja na ženskim studijama. Glavni uspeh pokreta za žensko oslobođenje je pokretanje diskusije o razlikama u rodovima i suštinska kritika postojećih običaja, što je sve dovelo do promena u smislu nepovratnog procesa. Pokret za žensko oslobođenje je jedan od najdalekometnijih savremenih društvenih pokreta jer se bavi mogućnostima promena samih ljudi i njihovih odnosa, odnosa između žena i muškaraca i odnosa između žena i žena.

Zensko pismo. Žensko pismo je pisana posveta ženske različitosti u jeziku i tekstualnom sadržaju. Ideja ženskog pisma je bila obrađena od strane francuskog feministkinja Elen Siks, Liz Irigarej, Julije Kristeve i drugih. One zagovaraju različitost ženskog pisanja, analiziraju kako se polne razlike odražavaju na kulturnu produkciju i uvode iznova telo i telesne prakse u domen teorije. Posebna priroda ženske seksualnosti povezana je sa preedipovskom vezanošću sa majčinim telom koje kćeri nikada ne izlažu potpunoj kritici. Karakteristično je za takvo žensko pisanje difuznost značenja, nedostatak zaključka, mnogostranost glasova, naznačena nelinearnost i metaforičnost, nepoštovanje gramatičkih pravila i sl. Sledeci važan aspekt ženskog pisma je njegov politički subverzivni potencijal u odnosu na patrijarhalnu kulturu, kao i njegov potencijal u pogledu eventualnih kulturnih i društvenih promena. Specifične ženske strategije kulturnog izražavanja i društvenih promena, među kojima Irigarej naglašava strategiju imitiranja ili parodiranja patrijarhalnih modela, učinice da patrijarhat bude prvo demaskiran, a na duže staze modifikovan ili čak uništen. (Sandra Meškova)

Životna istorija. Zapis ličnih doživljaja žena u pismima, usmenim predanjima, dnevnicima i auto-

biografijama. Životne istorije imaju važnu ulogu u producovanju ženskog saznanja. Antropologija, istorija, sociologija i psihologija, sve upotrebljavaju metod životnih istorija i tako omogućavaju feministkinjama primenu te, već ostvarene tehnike saznanja i naučne metode bazirane na toj osnovi i da tako ostvare dublje razumevanje ženske kulture povezujući lična iskustva sa oblicima svesti. Životne istorije izbegavaju uopštavanje i metodološki se bave samo pojedinačnim oblicima ženske ugnjetenosti. Na taj način životne istorije koriguju androcentrične istorijske zapise. Feminističke sociološkinje analiziraju kako su životne istorije akcione orijentisane jer skupljene u zbirke one mogu pomoći ženama da shvate sličnosti ženskih životnih iskustava i da uoče određene uzročnosti i zakonitosti ugnjetavanja žena. Na taj način mi, na primer postajemo svesne socioloških i kulturnih korena ženskih patnji kroz dokumente i analizu naših životnih istorija. Čineći naše životne priče javnim, žene doprinose uvažavanju ženskog iskustva kao društveno relevantne pojave. Životne istorije konačno čine žene subjektima sopstvenih istorija i doprinose razvoju metode podizanja svesti žena.

INDEX

Abortus, Advokatiranje, Afirmativna akcija, Afrodita, Akademski feminizam, Akcionalno istraživanje, Aktivizam, Alkestida, Amana, Amazonke, Anarhizam prethodnica, Antigona, Androcentrizam, Androgin, Anoreksija, Antiimperialistička kritika, Apgar test, Arhajska majka, Arheologija, Arhetipska kritika, Artemida, Autonomija

Babica, Bahantkinje, Baubo, Befana, Bele žene, Belo mastilo, Biološki determinizam, Biseksualnost, Blagostanje, Brak, Bulimija

Celibat

Čedomorke, Čitanje kao žena, Čuvare kapije

Dan kćeri, Deklaracija nežnosti, Dekriminalizacija, Demetra, Detektivke, Devijacija, Dnevnik, Domaćinstva vođena od strane žena, Domaćinstvo, Drugi talas, Drugost, Društvena kontrola, Društvena mitologija, Društvena moć, Društvena svest, Društvene promene, Društveni ugovor, Društvo autsajdera, Država, Dupli standardi

Ejdžizam, Ekofeminizam, Emancipacija, Etika

Falocentrizam, Falogocentrizam, Fašizam, Fašistički zakoni, Fašizam i žene, Femicid, Feministička jurisprudencija, Feminizacija siromaštva, Feminizam, Feminizam kao teorija – lezbejstvo kao praksa, Feminologija, Fenomenologija, Fotografija, Furije

Gej oslobođenje, Geten, Ginarhija, Ginezis, Gino-kritika, Ginomorfija, Glas, Glavna struja, Golotinja, Grinem žene

Hag-ografija, Harasment, Heteroseksizam, Heterosensualnost, Histerija, Holizam, Homofobija, Homo-seksualnost, Hormoni, Horor film, Hraniteljstvo

Identitet, Ideologija, Ikonografija, Imenovanje, Imovina, Imperijalizam, Incest, Individualizam, Integracionistkinje, Interdisciplinarnost, Intersubjektivnost, Intuicija, Irenika, Iskričavost, Iskustvena analiza, Iskustvo, Istraživanje, Izdato sestrinstvo

Javno/privatno, Jevrejski feminizam, Jezik

Kalkenon, Kemp, Kemp umetnost, Kiborg, Kradlji-vice jezika, Kriminalitet, Kriminalitet žena, Kritika predstavljanja žena, Kulturna antropologija, Kvalitativno istraživanje, Kvantitativno istraživanje, Kvir, Kvir bešing, Kvir studije

Labris, Levica, Lezbejski feminizam, Lezbejski kontinuitet, Lezbejska kritika, Lezbejstvo, Liberalni feminizam, Libertarianizam, Lično je političko, Ličnost, Literarna kritika, Logos, Ludilo

Ljubav

Majčinsko razmišljanje, Makroi, Manuelno-mentalno, Marginalnost, Marksistički feminizam, Masturbacija, Materijalizam, Materinstvo, Matrijarhat, Mašina i žena, Medicina, Mediji, Menstruacija, Mentalno zdravlje, Mesec, Metodologija, Militarizam, Mir, Mizoginija, MLF, Mnogostranost, Moda, Modernizacija, Moralnost, Muška dominacija, Muškarac/čovek, Muškarci u feminizmu, Muslimanke

Narcizam, Narodne priče, Nasilje, Naučna fantastika, Naučnofantastični film, Naučna fantastika na TV, Naučni radovi, Nauka, Nejednakost, Nelegitimnost, Neme grupe, Nepriznate naučnice, Neverbalno

Objektifikacija, Objektivnost, Očevi i kćeri, Očinstvo, Ogledalo, Ognjena Marija, Okrivljavanje žrtve, Organizacija, Orgazam, Oslobođenje, Osnovne stilske figure

Pacifizam, Paradigma, Paranoja, Partenogeneza, Patrijarhat, Persefona, Plata za kućni rad, Ples, Podizanje svesti, Poezija, Pogled, Pol, Politička teorija, Polna podela, Polne razlike, Polne uloge, Polno-rodni sistem, Popularna kultura, Poreklo, Pornografija, Podsvest, Pozitivna diskriminacija, Pozorište, Pravo, Pravo glasa, Praxis, Predavati na feministički način, Predstavljanje, Primatologija, Priroda, Priroda/kultura, Privatnost, Proizvodnja, Propovednice, Prostitucija, Proza, Prvi talas feminizma, Psihijatrija, Psihoanaliza, Psihologija, Psihoterapija

Rad, Radikalne lezbejke, Radnička klasa, Rađanje, Rani feminizam, Rap grupa, Rasa, Rasizam, Rat (1), Rat (2), Razlike, Razum, Relativizam, Religija, Reprodukcija, Reproaktivna prava, Revizija, Revolucija, Rezervna radna snaga, Rod, Rodna diskriminacija,

Rodni jaz, Rodno zasnovano nasilje, Romantična fikcija

Sadomazohizam, Safička seksualnost, Sagorevanje, Samohrane majke, Samosvest, Sećanje, Segregacija, Seksizam, Seksizam rečnika, Seksualna objektifikacija, Seksualna orijentacija, Seksualna politika, Seksualna revolucija, Seksualni identitet, Seksualnost (1), Seksualnost (2), Semiologija, Separatizam, Sestrinstvo, Silovanje, Simbolički separatizam, Sindikati, Skačući gen, Skrivene žene, Skriveni obrazovni program, Slikarstvo, Slobodni univerziteti, Slobodni ženski prostor, Snaga, Socijalistički feminizam, Socijalizacija, Socijalna biologija, Sociologija, Spiritualni feminizam, Sportistkinje, Stereotipi, Stigmatizacija žena, Strah od vodstva, Studije roda, Stvaranje jezika, Subjekt istraživanja, Subordinacija, Sukob prava, Sve je političko

Škola pristojne prostitucije

Tehnologija, Tekstil, Telo, Teorija feminizma, Teorija hijerarhičnosti, Teorija obrazovnih programa, Terapija, Terapija igrom, Tiho proleće, Tišina, Tokenizam, Trgovina ženama, Tržište rada

Učenost, Ugnjetavanje, Univerzalizam, Usedelica, Utopija, Uzroci nasilja zasnovanog na rodu

Vaginalni orgazam, Vandrovke, Vegetarianstvo, Veštice, Viktimizacija, Vođstvo, Vreme

Zadovoljstvo, Zatvorenice, Zavist zbog penisa, Zdravlje

Žena, Žene i fašizam, Žene kao manjina, Žene lovci, Žene u srednjim godinama, Žene ubice, Žene u uniformi, Žena identifikovana sa ženom, Ženska centričnost, Ženska istorija, Ženska kultura, Ženska mistika, Ženska prava, Ženske studije, Ženski duh, Ženski eynuh, Ženski senzibilitet/estetika, Žensko oslobođenje, Žensko pismo, Životna istorija

Zorica Mršević, Staša Babić, Dubravka Đurić, Sophia Friedmann, Katrin Kivinmaa, Dušan Maljković, Sandra Meškova, Nataša Mrvić, Vanda Perović, Aleksandra Petrić, Svetlana Slapšak

REČNIK OSNOVNIH FEMINISTIČKIH POJMOVA

izdavač

IP "ŽARKO ALBULJ"
Beograd, Salvador-a Aljendea 35
tel/faks 011/786-407
E-mail ALBULJ@EUNET.YU

za izdavača
mr Žarko Albulj

urednik
Vera Albulj

grafičko rešenje korica
Stevo Mandić

lektor
Vera Albulj

kompjuterski slog
Aleksandar Jovanović

štampa
AB DORADA

tiraž
1.000

studije



Ženske
i istraživanja

"Mileva Marić Ajnštajn"

Udruženje građana
*Ženske studije
i istraživanja*
obrazuju
žene i muškarce
kako bi bolje razumeli
sadašnju podелу prema
polu u domenu
obrazovanja,
nauke, umetnosti,
religije, tehnologije
i drugih oblika
svakodnevnog života.
Teorijski pristup je
interdisciplinaran,
metod alternativan
akademskom,
a stečeno obrazovanje
u funkciji
aktivne primene
u životu i radu ili
daljem samostalnom
istaživačkom radu.

Women Studies & Research
"Mileva Marić Einstein"

YU, 21000 Novi Sad
Stevana Hristića 8
Tel/Fax: +381/21/397-469
e-mail: zsins@fodns.opennet.org
www.fodns.opennet.org/~zsins

IZ RECENZIJA

Rečnik osnovnih feminističkih pojmoveva, prvi i za sada jedini na srpskom jeziku, je značajan doprinos saznavanju i proučavanju feminističke teorije. Uzgred, takav rečnik još uvek ne postoji ni u mnogim feministički daleko razvijenijim sredinama, kao npr. u Francuskoj, gde postoji jedan od vodećih feminizama današnjice.

Mr Hajrija Mujović-Zornić

Rečnik sadrži trista šezdeset odrednica grupisanih u tri osnovne grupe od kojih prvu čine opšti pojmovi, ali objašnjeni na feministički način, kao što su arheologija, religija, psihologija, društveni ugovor, fašizam, brak, levica, incest, mediji, mir, prostitucija, rat, samo-svest, tržište rada i sl.

U drugoj grupi se nalaze pojmovi nastali u feminističkom aktivizmu ili feminističkoj teoriji, a koji su već prihvaćeni u javnoj komunikaciji kao što su seksizam, afirmativna akcija, domaćinstva vođena od strane žena, femicid, feminologija, mizoginija, plata za kućni rad, ženske studije, rodno zasnovano nasilje, ženska prava, skrivene žene, žensko oslobođenje.

Konačno, treću i najinteresantniju grupu čine pojmovi koji još uvek postoje uglavnom unutar feminističkog pokreta i malo su poznati izvan njegovih okvira, kao što su belo mleko, tiho proleće, ženski evnuh, kradljivice jezika, skačući gen, ženom identifikovana žena, irenika, lezbejski kontinuitet, ginarhija, geten, društvo autsajdera, befana.

Prof. dr Mirjana Obetković

Jako je zanimljivo čitati značenje uobičajenih pojmoveva sa feminističkog aspekta. Npr. devijacija... Mislim da je ovaj Rečnik značajan doprinos razumevanju feminism-a, otklanjanju svih terminoloških nesporazuma, a takođe je i obogaćivanje poznatih značenja određenih pojmoveva novim, feminističkim.

Prof. dr Ljiljana Jelinek